

ISSN: 2791-9854

USSMAD

Ekim 2025 Cilt: 5 Sayı: 2
October 2025 Vol: 5 Issue: 2

Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches (IJSPFR)

**USSMAD Hakemli ve Süreli Bir Dergidir.
Mart/Ekim Aylarında Olmak Üzere Yılda
İki Kez Yayınlanır.**

IJSPFR is a Peer Reviewed and Periodical Journal.
Published Twice a Year in March/October

www.dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad

www.ussmad-journal.com

ussmad.journal@gmail.com

**Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar
Dergisi (USSMAD)**

**International Journal of Social, Political and
Financial Researches (IJSPFR)**

E-ISSN: 2791-9854

CİLT/VOLUME:5 SAYI/ISSUE: 2

EKİM/OCTOBER

YAYINCI MALİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ EDİTÖR Doç. Dr. Osman GEYİK YARDIMCI EDİTÖR Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ YAYIN EDİTÖRÜ Dr. Öğr. Üyesi Dilek VEYSİKARANİ ALAN EDİTÖRLERİ Prof. Dr. Robert W. McGEE – Fayetteville University Prof. Dr. Tea KASRADZE – Caucasus International University Doç. Dr. Cihan YÜKSEL – Mersin Üniversitesi Doç. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR – Şırnak Üniversitesi Doç. Dr. Reşat ARICA - Batman Üniversitesi Doç. Dr. Zuhale AKMEŞE DEMİR – Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Naciye Tuba YILMAZ – Marmara Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÇELİK – Şırnak Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKMAZ – Pamukkale Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Dilek VEYSİKARANİ – Munzur Üniversitesi DİL EDİTÖRÜ Şeyma GEYİK EDİTÖR ASİSTANLARI Arş. Gör. Tolga SEZDİ – Uludağ Üniversitesi Arş. Gör. Muhammed Fatih CÜRE – Manisa Celal Bayar Üniversitesi MİZANPAJ EDİTÖRÜ Dr. Hikmet Dersim YILDIZ – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi YAYIN KURULU Prof. Dr. Sevdâ AKAR - Bandırma Onyedî Eylûl Üniversitesi Doç. Dr. Osman GEYİK – Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Dilek AKBAŞ AKDOĞAN – İstanbul Medeniyet Üniversitesi Doç. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle Üniversitesi Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÖSTEKÇİ – Fırat Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi M. Sadık AYDIN - Mardin Artuklu Üniversitesi BİLİM KURULU Prof. Dr. Abdullah ÇELİK - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Abuzer PINAR - Ankara Medipol Üniversitesi Prof. Dr. Erich KIRCHLER - University of Vienna Prof. Dr. Erşan SEVER - Aksaray Üniversitesi Prof. Dr. João Félix Pinto NOGUEIRA - International Bureau of Fiscal Documentation Prof. Dr. Kgothatso SHAİ - University of Limpopo Prof. Dr. M. Mustafa ERDOĞDU - Beykoz Üniversitesi Prof. Dr. Mahmut TEKÇE - Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Maria Nascimento CUNHA - ISMT - Instituto Miguel Torga Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ - Yalova Üniversitesi Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Mithat Arman KARASU - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Murat DEMİR - Harran Üniversitesi Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR - Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Robert W. MCGEE - Fayetteville State University Prof. Dr. Serkan BENK - İnönü Üniversitesi Prof. Dr. Tea KASRADZE - Caucasus International University Prof. Dr. Thomas KOLLRUSIU - International University of Applied Sciences Doç. Dr. Ayşe CEBECİ - Harran Üniversitesi Doç. Dr. Gülçin TAŞKIRAN - Altınbaş Üniversitesi Doç. Dr. İlkut Elif KANDİL GÖKER -Ankara Üniversitesi Doç. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Gangaram BİSWAKARMA - Tribhuvan University	PUBLISHER FINANCIAL RESEARCHES ASSOCIATION EDITOR Assoc. Prof. Dr. Osman GEYİK ASSOCIATE EDITOR Asst. Prof. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ PUBLICATION EDITOR Asst. Prof. Dr. Dilek VEYSİKARANİ FIELD EDITORS Prof. Dr. Robert W. McGEE – Fayetteville University Prof. Dr. Tea KASRADZE – Caucasus International University Assoc. Prof. Dr. Cihan YÜKSEL - Mersin University Assoc. Prof. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Osman ÖZDEMİR – Şırnak University Assoc. Prof. Dr. Reşat ARICA - Batman University Assoc. Prof. Dr. Zuhale AKMEŞE DEMİR – Dicle University Assoc. Prof. Dr. Naciye Tuba YILMAZ – Marmara University Asst. Prof. Dr. Dilek ÇELİK - Şırnak University Asst. Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Pamukkale University Asst. Prof. Dr. Dilek VEYSİKARANİ – Munzur University LANGUAGE EDITOR Şeyma GEYİK EDITOR ASSISTANTS Res. Asst. Tolga SEZDİ - Uludağ University Res. Asst. Muhammed Fatih CÜRE - Manisa Celal Bayar University LAYOUT EDITOR Dr. Hikmet Dersim YILDIZ – Çanakkale Onsekiz Mart University EDITORIAL BOARD Prof. Dr. Sevdâ AKAR - Bandırma Onyedî Eylûl University Assoc. Prof. Dr. Osman GEYİK – Dicle University Assoc. Prof. Dr. Dilek AKBAŞ AKDOĞAN – İstanbul Medeniyet University Assoc. Prof. Dr. Mehmet SONGUR - Dicle University Assoc. Prof. Dr. Özgür ALTINDAĞ - Dicle University Asst. Prof. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ – Fırat University Asst. Prof. Dr. M. Sadık AYDIN - Mardin Artuklu University SCIENCE BOARD Prof. Dr. Abdullah ÇELİK - Harran University Prof. Dr. Abuzer PINAR - Ankara Medipol University Prof. Dr. Erich KIRCHLER - University of Vienna Prof. Dr. Erşan SEVER - Aksaray University Prof. Dr. João Félix Pinto NOGUEIRA - International Bureau of Fiscal Documentation Prof. Dr. Kgothatso SHAİ - University of Limpopo Prof. Dr. M. Mustafa ERDOĞDU - Beykoz University Prof. Dr. Mahmut TEKÇE - Marmara University Prof. Dr. Maria Nascimento CUNHA - ISMT - Instituto Miguel Torga Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ - Yalova University Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Marmara University Prof. Dr. Mithat Arman KARASU - Harran University Prof. Dr. Murat DEMİR - Harran University Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR - Marmara University Prof. Dr. Richarson Kojo EDEME - University of Nigeria Nsukka Prof. Dr. Robert W. MCGEE - Fayetteville State University Prof. Dr. Serkan BENK - İnönü University Prof. Dr. Tea KASRADZE - Caucasus International University Prof. Dr. Thomas KOLLRUSIU - International University of Applied Sciences Assoc. Prof. Dr. Ayşe CEBECİ - Harran University Assoc. Prof. Dr. Gülçin TAŞKIRAN - Altınbaş University Assoc. Prof. Dr. İlkut Elif KANDİL GÖKER -Ankara University Assoc. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - Kırgızistan-Türkiye Manas University Asst. Prof. Dr. Gangaram BİSWAKARMA - Tribhuvan University
---	--

İNDEKSLER	INDEXES
Index Copernicus (ICI World)	Index Copernicus (ICI World)
ERIHPLUS	ERIHPLUS
SOBIAD	SOBIAD
ASOS index	ASOS index
Scilit	Scilit
İdealonline	İdealonline
International Scientific Indexing (ISI)	International Scientific Indexing (ISI)
Scientific Indexing Services (SIS)	Scientific Indexing Services (SIS)
International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI)	International Services for Impact Factor and Indexing (ISIFI)
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
International Institute of Organized Research (I2OR)	International Institute of Organized Research (I2OR)
Directory of Research Journal Indexing (DRJI)	Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)	Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)
CiteFactor Journal Indexing	CiteFactor Journal Indexing
ResearchBib Academic Database	ResearchBib Academic Database
IP Indexing Portal	IP Indexing Portal
ISSN Portal	ISSN Portal
OpenAIRE	OpenAIRE
Zenodo	Zenodo
Academindex	Academindex
Acarindex	Acarindex
Europub	Europub
Base Index	Base Index
Scientific Journal Impact Factor	Scientific Journal Impact Factor

DergiPark
AKADEMİK

***Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi; sosyal , siyasal ve mali alanları kapsayan çeşitli konularda özgün Türkçe ve İngilizce bilimsel makalelerin yayınlandığı bilimsel, uluslararası hakemli ve açık erişimli bir elektronik dergidir. **Dergiye gönderilen tüm makalelerin bilimsel, etik ve dil açısından sorumlulukları yazarlara aittir.**

International Journal of Social, Political and Financial Researches; It is a scientific, international peer-reviewed and open-access electronic journal that publishes original Turkish and English scientific articles on various subjects covering social, political and financial fields. ***The scientific, ethical and linguistic responsibilities of all articles submitted to the journal belong to the authors.

EDİTÖRDEN

Değerli bilim insanları ve araştırmacılar;

Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi'nin 2025 yılı Cilt 5, Sayı 2 sayısını sizlere sunmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda yer alan araştırma ve derleme makaleleri; dijital dönüşüm, etik liderlik, sürdürülebilir performans, kamu maliyesi, yerel yönetimler, yapay zekâ uygulamaları, enerji jeopolitiği ve psikolojik sağlamlık gibi çağımızın disiplinler arası sorun alanlarına ışık tutmaktadır.

Dijital stratejik yönelimden sürdürülebilir performansa uzanan tartışmalardan, Avrupa Birliği hukukunda hukuki belirlilik ilkesine ve Türkiye'nin yeşil sanayi politikalarına kadar geniş bir yelpazede ele alınan çalışmalar, güncel bilimsel eğilimleri hem yerel hem küresel bağlamda değerlendirmektedir. Ayrıca, yapay zekânın karar destek süreçlerindeki rolü, kentleşme politikalarında vergi muafiyetlerinin etkisi ve 6 Şubat depremleri sonrası yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri gibi özgün araştırmalar, sosyal bilimlerdeki çeşitliliği ve metodolojik derinliği göstermektedir.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen yazarlarımıza, hakemlerimize, editör kurulumuza ve teknik destek ekibimize teşekkür ederiz. Akademik etik ilkeler doğrultusunda yürütülen her katkı, dergimizin uluslararası görünürlüğünü ve bilimsel kalitesini güçlendirmektedir.

Dergimizin bu sayısının, sosyal, siyasal ve mali araştırmalar alanında çalışan araştırmacılara, politika yapıcılara ve uygulayıcılara yeni perspektifler kazandırmasını temenni ederiz.

Saygılarımla

Doç. Dr. Osman GEYİK
USSMAD Editör

FROM THE EDITOR

Dear scientists and researchers;

We are pleased to present the Volume 5, Issue 2 (2025) of the *International Journal of Social, Political and Financial Researches*. The articles included in this issue address a broad spectrum of contemporary themes such as digital transformation, ethical leadership, sustainable performance, public finance, local governance, artificial intelligence applications, energy geopolitics, and psychological resilience.

Ranging from discussions on digital strategic orientation to analyses of legal certainty in European Union law and green industrial policies in Türkiye, the studies in this issue reflect both the local and global dimensions of current academic trends. In addition, original contributions focusing on the use of generative AI in decision-making, the fiscal impacts of tax exemptions in urban transformation, and the life experiences of the elderly after the February 6 earthquakes exemplify the diversity and methodological richness of the social sciences.

We extend our sincere gratitude to all authors, reviewers, editorial board members, and technical staff whose efforts made this publication possible. Each contribution—prepared in line with academic integrity—enhances the scientific quality and international visibility of our journal.

We hope this issue provides valuable insights and perspectives to scholars, policymakers, and practitioners in the fields of social, political, and financial research

Sincerely
Assoc. Prof. Dr. Osman GEYİK
USSMAD Editor

	<i>Araştırma Makalesi/ Research Article</i>	Sayfa/Page
1	From Digital Strategic Orientation to Sustainable Performance: Empirical Findings in Business Research <i>Dijital Stratejik Yönelimden Sürdürülebilir Performansa: İş Araştırmalarında Ampirik Bulgular</i> Azra AHMİÇ	202-212
2	Derleme Makale/ Review Article Gender Equality and Ethical Leadership as Catalysts for Sustainable Organizational Performance <i>Sürdürülebilir Örgütsel Performans İçin Katalizörler Olarak Cinsiyet Eşitliği ve Etik Liderlik</i> Cemile ŞEKER & Deniz ÇINAR	213-222
3	Araştırma Makalesi/ Research Article Tech Cold War: China at the Gate <i>Teknolojik Soğuk Savaş: Kapıdaki Çin</i> Burcu TÜRKCAN & Mustafa MUTLUER	223-235
4	Araştırma Makalesi/ Research Article Sürdürülebilir Liderlik Üzerine Akademik Eğilimler: Bibliyometrik ve Kavramsal Bir İnceleme <i>Academic Trends on Sustainable Leadership: A Bibliometric and Conceptual Analysis</i> Semih DERELİOĞLU	236-251
5	Araştırma Makalesi/ Research Article E-Belediyecilik Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Bir Saha Araştırması: Karabağlar Belediyesi Örneği <i>A Field Study on the Effectiveness of E-Municipality Practices: The Case of Karabağlar Municipality</i> Serkan YILDIRIM & R. Kutlu KORLU	252-273
6	Derleme Makale/ Review Article Türk Siyasal Yaşamında 'Demokratik Sağ' Siyaset Anlayışında Öncü Bir Parti: Demokratik Parti <i>A Leading Party in the 'Democratic Right' Political Approach In Turkish Political Life: The Democratic Party</i> Sami ZARİÇ & Emre GÖNÜLTAŞ	274-286
7	Derleme Makalesi/ Review Article Pozitif Psikoloji Bağlamında Psikolojik Sağlamlık Üzerine Bir Literatür Araştırması <i>A Literature Review on Psychological Resilience in the Context of Positive Psychology</i> Ayşe YILMAZER & Emel POYRAZ	287-301
8	Araştırma Makalesi/ Research Article Using Generative Artificial Intelligence as a Decision Support Tool in Purchasing Processes: Comparison of ChatGPT, CoPilot, and Gemini Tools <i>Üretken Yapay Zekânın Satın Alma Süreçlerinde Karar Destek Aracı Olarak Kullanılması: ChatGPT, CoPilot ve Gemini Araçlarının Karşılaştırılması</i> Hakan AŞAN	302-313
9	Araştırma Makalesi/ Research Article Avrupa Birliği Hukukunda Hukuki Belirlilik İlkesi <i>Principle of Legal Clarity in European Union Law</i> İsa ÇELEN	314-325
10	Araştırma Makalesi/ Research Article Türkiye's Potentials and Challenges in the Implementation of Green Industrial Policies <i>Türkiye'de Yeşil Sanayi Politikalarının Uygulanmasındaki Potansiyeller ve Zorluklar</i> Abdullah ÖNAL	326-337
11	Araştırma Makalesi/ Research Article Avrupa'nın Maliye Bilimine Etkisi <i>The Impact of Europe on the Science of Public Finance</i> Şahin AY	338-347
12	Araştırma Makalesi/ Research Article Yaşlı Bireylerin 6 Şubat Depremleri Sonrası Yaşam Deneyimleri: Diyarbakır İli Örneği <i>Life Experiences of Elderly After February 6 Earthquakes: The Case Of Diyarbakir Province</i> Burcu TEMEL & Özgür ALTINDAĞ	348-364

	<i>Araştırma Makalesi/ Research Article</i>	
	Kentsel Dönüşüme Sunulan Vergi Muafiyetlerinin Yerel Yönetim Bütçeleri Üzerindeki Etkisi:	
13	Mevzuat Temelli Bir Değerlendirme	365-379
	<i>The Impact of Tax Exemptions Offered for Urban Transformation on Local Government Budgets: A Legislation-Based Assessment</i>	
	İclal DAĞLIOĞLU ŞANLI & Ceyda ŞATAF	
	<i>Araştırma Makalesi/ Research Article</i>	
	Enerji Jeopolitiği Kapsamında Bir Değerlendirme: Türk Boğazları	
14	<i>The Turkish Straits: An Analysis within the Framework of Energy Geopolitics</i>	380-395
	Duhan KALKAN	

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

From Digital Strategic Orientation to Sustainable Performance: Empirical Findings in Business Research

Dijital Stratejik Yönelimden Sürdürülebilir Performansa: İş Araştırmalarında Ampirik Bulgular

Azra Ahmić^a

^aAssoc. Prof. Dr., International University Travnik / International University Sarajevo, azraahmic30@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8042-2195

ARTICLE INFO

Article Received: 20.02.2025

Article Accepted: 20.06.2025

Keywords: Digitalization, Digital Strategic Orientation, AI, Sustainability, Sustainable Performance

JEL Codes: Q01, M14, M15, O32

ABSTRACT

Within the digital pulse of modern industry, digital strategic orientation acts as an architect of the future, laying the foundation for technological adaptability and data mastery while constructing a pathway to sustainability that transcends conventional business norms. This study aimed to uncover the extent to which digital strategic orientation shapes sustainability performance. Anchored in the resource-based view theory, this study employs a thoroughly structured methodology, utilizing multiple regression analysis to derive insights from data gathered across 115 enterprises operating within the business landscape of Bosnia and Herzegovina. The research findings underscored a strong, positive impact of digital strategic orientation on sustainable performance, manifesting across its three critical dimensions—financial outcomes, social responsibility, and environmental performance. Among the predictors, digital capabilities and digital technology scope emerged as the most influential factors for financial performance, while digital ecosystem coordination played a key role in enhancing social outcomes. For environmental performance, AI-enabled digital technology scope and digital architecture configuration—by enabling scalable, energy-efficient infrastructures—emerged as the most influential predictors, highlighting their strategic role in driving eco-innovation and operational sustainability. These findings contribute to the digital strategy literature by empirically validating the role of digital strategic orientation as a driver of multidimensional sustainability in the context of a developing economy.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 20.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 20.06.2025

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Stratejik Yönelim, Yapay Zekâ, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Performans

JEL Kodları: Q01, M14, M15, O32

ÖZ

Modern endüstrinin dijital nabızı içerisinde, dijital stratejik yönelim geleceğin bir mimarı olarak hareket etmekte; teknolojik uyum yeteneği ve veri hakimiyeti için sağlam bir temel oluştururken, geleneksel iş normlarının ötesine geçen bir sürdürülebilirlik yolunu da inşa etmektedir. Bu çalışma, dijital stratejik yönelimin sürdürülebilirlik performansını ne ölçüde şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kaynak temelli görüş (RBV) teorisine dayanan bu araştırma, Bosna-Hersek iş dünyasında faaliyet gösteren 115 işletmeden toplanan veriler üzerinde çoklu regresyon analizine dayalı, titizlikle yapılandırılmış bir metodoloji kullanmaktadır. Araştırma bulguları, dijital stratejik yönelimin sürdürülebilir performans üzerinde güçlü ve olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuş; bu etkinin finansal sonuçlar, sosyal sorumluluk ve çevresel performans olmak üzere üç temel boyutta kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Öngörücüler arasında, finansal performans açısından en etkili faktörler dijital yetkinlikler ve dijital teknoloji kapsamı olurken; sosyal sonuçların artırılmasında dijital ekosistem koordinasyonu belirleyici bir rol oynamıştır. Çevresel performans açısından ise, yapay zekâ destekli dijital teknoloji kapsamı ile enerji verimliliği sağlayan ölçeklenebilir altyapılar sunan dijital mimari yapılandırması en etkili belirleyiciler olarak öne çıkmış; bu faktörlerin eko-inovasyon ve operasyonel sürdürülebilirliğin sağlanmasında stratejik öneme sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu bulgular, gelişmekte olan bir ekonomi bağlamında dijital stratejik yönelimin çok boyutlu sürdürülebilirliğin itici gücü olarak rolünü ampirik olarak doğrulayarak dijital strateji literatürüne önemli katkılar sunmaktadır.

Introduction

As digital technology continues to advance at an unprecedented pace, its growing influence is reshaping the very foundations of how businesses stay competitive, sustainable and generate value. Companies are breaking away from traditional methods, using digital tools, data analytics, automation, and artificial intelligence to innovate, transform customer experiences, and streamline operations, as digital technology reshapes business models, boosts efficiency, and unlocks new revenue streams, ultimately becoming a driving force behind the evolution of value creation. Strategic orientation seeks to cultivate an internal culture that promotes, supports, and drives the behaviors and actions needed to achieve organizational goals (Ardito et al., 2021). Regarding digital technologies, they are viewed as crucial strategic resources for establishing organizational uniqueness and competitive advantage (Ciasullo et al., 2022). Digital transformation involves both improving internal communication, decision-making processes and organizational performance through strategic initiatives and enhancing external aspects like product marketing, brand visibility, customer service, supply chain efficiency and stakeholder relationships. Research on digital business strategy examines the integration of IT and business strategies (Bharadwaj et al., 2013), underscoring the broad impact that digital technologies have on the way organizations operate (Drnevich & Croson, 2013).

In 2024, the digital transformation market had a value of \$911.2 billion (Markets and Markets, 2024), highlighting the profound importance of digital uptake in global industries. Global spending on digital transformation (DX) is expected to climb to 3.9 trillion U.S. dollars by 2027 (Statista, 2024b), reflecting the unrelenting momentum of technological adoption and the escalating need for businesses to reinvent themselves in the digital era. According to Kane et al. (2015), approximately 90% of companies, regardless of industry or location, anticipate that digital technologies and digitalization will significantly influence their operations, and that true competitive advantage comes not just from adopting these technologies, but from aligning them with a well-executed strategy. A striking 97% of companies reported that the COVID-19 pandemic acted as a catalyst, accelerating their digital transformation initiatives and compelling businesses to rapidly adopt technology-driven solutions to navigate the evolving landscape (Twilio, 2020). Moreover, a February 2024 survey by the Capgemini Research Institute for the European Round Table for Industry (ERT) found that European executives prioritized digital investments in AI-driven innovations, industrial automation, and data analytics, with generative AI (57%) leading at the forefront. These findings highlight an ongoing shift toward automation, data intelligence, and climate-conscious technology (39%) to enhance industrial competitiveness and sustainability (ERT, 2024).

At its core, sustainability demands a collective commitment, a forward-thinking perspective, and a fundamental shift in mindset to generate lasting value—one that simultaneously ensures financial viability, combats escalating environmental crises such as global warming and resource depletion, and addresses pressing social challenges (Ahmić, 2022a). It is no longer just an ethical imperative but a strategic priority, as Deloitte's Report reveals that climate change remains a top-three concern for global business leaders, outranking political volatility, talent competition, and regulatory shifts (Deloitte, 2024). This report also confirmed that in the 2024, 85% of C-suite executives increased sustainability investments (up from 75% in 2023), while 50% have begun implementing technology-driven solutions to achieve climate goals, reinforcing sustainability as a long-term priority on corporate agendas (Deloitte, 2024). Additionally, 71% of C-suite leaders recognize ESG investment as a competitive advantage, reinforcing the strategic shift toward sustainable business practices not just as a regulatory necessity (Thomas Reuters, 2024).

While prior studies (e.g., Bughin & Van Zeebroeck, 2017; Bendig et al., 2023) have examined individual dimensions of digital orientation in relation to either financial or environmental performance, a holistic understanding of how digital strategic orientation influences all three pillars of sustainability—financial, social, and environmental—remains underexplored, particularly within developing economies. This study aims to fill that gap by empirically investigating the multi-dimensional impact of digital strategic orientation on sustainable performance in the context of Bosnia and Herzegovina. Drawing on the resource-based view (RBV) theory, this research examines four key dimensions of digital strategic orientation—digital technology scope, digital capabilities, digital ecosystem coordination, and digital architecture configuration—and evaluates their individual influence on sustainable performance outcomes across 115 enterprises. The originality of this study lies in its integrated model that simultaneously assesses financial, social, and environmental sustainability in relation to digital strategic orientation, offering novel empirical insights in a regional context that has been largely neglected in mainstream digital transformation research.

1. Literature Review

1.1. Digital Strategic Orientation

In relation to the digital orientation concept, recent studies highlighted that companies are increasingly utilizing digital technologies to improve collaborative efficiency, elevate service quality, and gain a competitive edge (Khin & Ho, 2018). Digital orientation involves the deliberate and strategic alignment of organizations to harness the potential of digital technologies, ultimately striving for optimal performance achievement (Joesoep et al., 2023). This strategic positioning includes cultivating attitudes and behaviors that encourage the generation and application of market insights, spur proactive innovation, and foster an openness to new concepts (Quinton et al., 2018). Moreover, it promotes an enthusiastic and transparent approach to digital technologies throughout every level and department of the organization (Ardito et al., 2021). Thus, digital strategic orientation can be viewed as an organization's overarching framework that promotes the comprehensive integration and utilization of digital technologies - such as data analytics, communication tools, and online platforms - to enhance operational efficiency, foster creative problem-solving, drive innovation, and enable agile responses to evolving consumer needs and competitive landscapes.

More specifically, a digital strategic orientation represents an organizational philosophy that nurtures a dynamic environment of creativity, flexibility, and discovery through technological advancements, ultimately driving enhanced outcomes, continuous development, active participation, and strategic responsiveness. This explanation encompasses three distinct and connected elements: (1) the transformative catalyst, which represents the culture and behaviors of individuals within the organization that drive and sustain digital initiative; (2) the strategic mechanisms, which involve the comprehensive integration of emerging technologies, creative digital practices, and collaborative frameworks that together redefine traditional operational paradigms; and (3) the strategic outcome, aimed at driving a profound transformation in how the organization operates (its processes), engages stakeholders, and responds to market changes.

According to Kindermann et al. (2021), digital orientation encompasses four key dimensions: (1) the scope of digital technologies utilized, (2) the capabilities developed to leverage those technologies, (3) the coordination within digital ecosystems, and (4) the design and structuring of digital architectures. The authors defined digital technology scope as the collection of digital tools and solutions that enable a firm to achieve strategic expansion, which may encompass technologies such as "sensors, blockchain, and IoT applications", serving as both essential components and results of the digital transformation journey (p. 648). Furthermore, Kindermann et al. (2021) characterized digital capabilities as the initiatives taken by organizations to establish and sustain practices that utilize human capital and intellectual resources to interact effectively with a defined range of digital solutions. Digital ecosystem coordination refers to the ability of companies to efficiently engage with various stakeholders within open technological networks, enabling them to gather valuable insights and benefit from advantageous network effects (Kindermann et al., 2021). Ultimately, digital architecture configuration involves organizing and defining roles within an organization to adapt to technological advancements, such as appointing a chief digital officer and enhancing internal workflows through automation driven by algorithms in the context of Industry 4.0. (Kindermann et al., 2021).

1.2. Sustainable Performance

Sustainability performance embodies a comprehensive framework for assessing an organization's capacity to integrate economic prosperity, environmental stewardship, and social responsibility, fostering enduring value for stakeholders while safeguarding the well-being of the planet. Fauzi, Svensson, and Rahman (2010) proposed that the concept of the "triple bottom line" (TBL) - comprising financial, social, and environmental factors - should be used to assess a firm's sustainability performance.

By adopting the Triple Bottom Line (TBL) framework, firms can take a more structured approach to sustainability management, effectively address business risks and societal challenges, and more readily identify emerging opportunities in business (Ahmić et al., 2016). The three pillars of the Triple Bottom Line—economic, social, and environmental—represent distinct forms of capital that every organization leverages to deliver value, with the core challenge being to simultaneously maximize financial performance, foster strong stakeholder relationships, and enhance eco-efficiency for the benefit of both the business and society (Ahmić et al., 2016).

The financial success of a company stems from the strategic and efficient allocation of financial resources, ensuring sustainable growth, optimizing returns, and creating long-term value while maintaining resilience in a dynamic business environment. According to the Chong (2008), financial performance encompasses metrics such as sales growth, return on investment (ROI), profits, revenue, profitability improvement, return on sales, and return on equity, with this paper specifically focusing on the analysis of profitability measures. In addition

to standard financial analysis, companies need to adopt advanced methods—like evaluating market added value, economic added value (EVA), and EVA momentum—to provide a comprehensive financial outlook, integrating long-term sustainability forecasts through research and development in sustainable innovations, eco-social investments and goodwill (Ahmić, 2022b).

Companies exist not solely to generate profit but to deliver value to their stakeholders, exemplified by their commitment to transparency through sustainability reports, which encompass environmental and social performance metrics (Renaldo & Augustine, 2022). By transparently showcasing their environmental and social performance, companies can cultivate a positive reputation among stakeholders, unlocking key advantages such as enhanced customer loyalty, greater market competitiveness, improved brand equity and strengthened trust from investors and creditors. Environmental performance reflects a company's commitment to safeguarding the environment by prioritizing activities that minimize ecological impacts and promote sustainable practices throughout its operations. Environmental activities encompass a range of initiatives, such as integrating low-carbon practices into operations, investing in pollution mitigation, utilizing ecological controls, adhering to global environmental standards, engaging in proactive environmental programs, and improving the ratio of recycled toxic waste compared to its generation (Nizamuddin, 2018). Social performance reflects a company's commitment to creating meaningful societal value by implementing initiatives, practices, and policies that enhance the welfare of communities, support stakeholder interests, and drive lasting positive social change. In accordance with the Thomson Reuters Eikon database's guidelines for ESG performance disclosure, there are four main social performance indicators: "community, human rights, product responsibility (responsible marketing, product quality monitoring), and workforce indicators (health and safety, working conditions, career development and training, and diversity and inclusion)". Table. 1 presents the overview of the key empirical studies on digital orientation and sustainable/organizational performance.

Table 1: Overview of Key Empirical Studies on Digital Orientation and Sustainable/Organizational Performance

Study	Context / Focus	Methodology	Key Findings
Khin & Ho (2018)	Digital capabilities and performance in SMEs	Survey, Sample 105 SME, method: PLS-SEM	Digital innovation mediates the link between digital technology and organizational performance
Bughin & Van Zeebroeck (2017)	Digital maturity and profitability	Quantitative survey across industries, Structural equation modeling (SEM)	Firms with higher digital maturity report stronger financial outcomes
Kindermann et al. (2021)	Conceptualization of digital strategic orientation	Theoretical model + survey validation	Identifies four digital strategic orientation dimensions; forms basis for its empirical modeling
Bendig et al. (2023)	Environmental performance and digital orientation in technological change	Survey, Regression analysis	Digital orientation significantly improves environmental performance, especially under high tech turbulence
Joesoep et al. (2023)	Digital orientation and firm performance in Indonesian companies	Survey, sample: financial directors, SEM	Strategic digital orientation and dynamic digital capabilities significantly impact on company readiness, digital innovation, and company financial performance
Renaldo & Augustine (2022)	Green information system and environmental/financial performance	SEM, manufacturing sector	Green information system has a significant positive impact on both environmental and financial indicators
Ahmić et al. (2016)	Manager values and SME sustainability in developing countries	Survey (SMEs), multiple regression	Top managers' innovative values significantly influence sustainability outcomes

Source: Author's Work

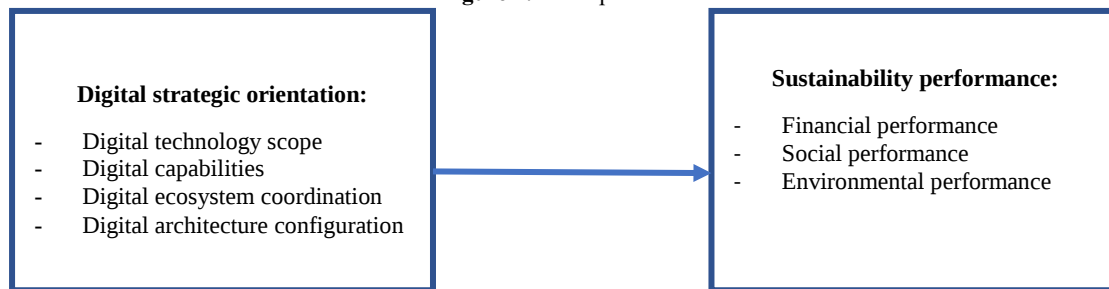
2. The Concept and the Proposed Hypotheses

This research sought to uncover the impact of digital strategic orientation elements on sustainable performance among businesses operating in Bosnia and Herzegovina. Aligned with the primary objectives, the conceptual model was crafted to underpin the empirical analysis.

Figure 1. demonstrates two sections of the proposed conceptual model: digital strategic orientation dimensions and its effect on sustainability performance components. Digital strategic orientation (DSO), as an independent variable, included four elements: "digital technology scope, digital capabilities, digital ecosystem coordination,

and digital architecture configuration” (Kindermann et al., 2021). Sustainability performance, serving as the dependent variable, was structured around three key dimensions: “financial, social and environmental performance” (Fauzi, Svensson & Rahman, 2010).

Figure 1. Conceptual Framework

Source: Author's Illustration

The research hypotheses stem from the established conceptual model, which are illustrated below:

Hypothesis 1a: Digital strategic orientation positively and significantly influences financial performance.

Hypothesis 1b: Digital strategic orientation positively and significantly influences social performance.

Hypothesis 1c: Digital strategic orientation positively and significantly influences environmental performance.

3. Methodology

3.1. Sample Description

By distributing a structured questionnaire, this study adopted a quantitative framework to systematically gather the necessary data. This research focused on enterprises operating in Bosnia and Herzegovina, categorizing them by workforce size according to the classification set by the Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, which defines small firms with up to 49 workers, medium firms with 50 to 249 employees, and large firms with more than 250 employees.

More specifically, the study centered on gathering insights from top managers in Bosnian companies to explore their perspectives on strategic issues related to digitalization and sustainable performance. For this research, leaders and top managers encompassed general managers, CEOs, directors, branch managers, and other senior executives who are part of top management teams and actively contribute to strategic decision process (Ahmić, 2016). A total of 170 questionnaires were distributed via email and in-person visits, yielding 115 completed responses, resulting in a 68% response rate. The adequacy of this sample size for multiple regression analysis is supported by established methodological standards. According to Hair et al. (2019, p. 279), for regression models with up to five predictors, a sample of approximately 100–120 observations is considered sufficient and significant to detect the actual effect sizes at 80% statistical power. In this study, the regression models include four independent variables, making the 115 valid responses statistically appropriate. A thorough overview of the characteristics of the participating managers is presented in Table 2.

Table 2: Characteristics of the Sample

Items	Category	Percentage (%)
Position	Senior managers	28%
	Branch managers	35%
	Executives/CEO/Director	37%
	Total	100% (N = 115)
Gender	Female	39%
	Male	61%
	Total	100% (N = 115)
Business domain	Service companies	30%
	Commercial companies	37%
	Manufacturing companies	33%

	Total	100% (N = 115)
Number of workers	Less than 49	38%
	50-249	34%
	More than 250	28%
	Total	100% (N = 115)

Source: Author's Work

The respondent profile indicates that the majority of top managers (37%) held positions as directors, CEOs, or executives, while a significant portion (35%) served as branch managers, and the remaining 28% were senior managers who were also part of top management teams. Additionally, male top managers made up the majority of the sample at 61%, while female top managers accounted for 39% of the total.

In terms of business domains, the majority of organizations operated in the commerce sector (37%), followed by 33% in manufacturing and 30% in the service sector. When it comes to company size, the largest share of organizations were small enterprises (38%), followed by medium-sized companies at 34%, while 28% were large enterprises with over 250 workers.

3.2. Design of Questionnaire Items, Measurement Techniques and Instrument Reliability

The key elements of digital strategic orientation—namely “digital technology scope, digital capabilities, digital ecosystem coordination, and digital architecture configuration”—were identified in alignment with the study's objectives, based on the research of Kinderman et al. (2021), Bendig et al. (2023), and other relevant studies. The items were structured on a five-point Likert scale, where 1 corresponds to “entirely disagree” and 5 to “entirely agree.” The measurement of digital technology scope encompassed four elements, including: “We actively explore and adopt emerging digital technologies to drive business innovation”; “We ensure that our digital investments cover diverse operational and strategic areas”; “Digital tools and platforms in our firm are integrated across multiple business units and functions” and “Our digital technology adoption strategy is comprehensive, covering AI, cloud computing, big data, and other relevant advancements”. Three dimensions were included in the digital capabilities scale, namely: “Our organization possesses the necessary expertise and technical skills in digital technologies”; “We invest in continuous learning and development to enhance employees’ digital competencies”; and “We adapt our digital capabilities in response to technological advancements and market changes”. The digital ecosystem coordination framework consisted of three components, such as: “We effectively collaborate with external partners, suppliers and platforms to enhance digital innovation”; “Our systems integrate smoothly with cloud platforms and third parties”; and “Our digital ecosystem enables seamless data sharing and interoperability across different business functions”. At last, the scale assessing digital architecture configuration was structured around three aspects, including: “We have flexible and scalable digital architecture, supporting future technological advancements”; “Our IT infrastructure ensures efficiency, cybersecurity, and reliability”; and “We continuously optimize our digital architecture for growth”.

Sustainable performance questionnaire items, encompassing financial, social, and environmental dimensions, were structured drawing on LSEG (2024), Ahmić (2024), Garcia et al. (2017), Gavrea et al. (2011) and other similar studies. I emphasized a three-year timeframe in certain questionnaire items in order to see its effect on the sustainable performance since AI has rapidly become mainstream in many industries and its adoption has increased steeply and significantly. For example, by 2025 the generative AI market size is projected to reach \$62.72 billion, demonstrating more than five times its size in 2022 (Statista, 2024a). The questionnaire items for sustainable performance construct followed a five-point Likert scale, with 1 signifying “entirely disagree” and 5 denoting “entirely agree”. The evaluation of financial performance included three essential aspects, such as: “Our company has improved profitability over the past three years”; “The company has successfully expanded its market share, leading to higher revenue”; and “Our company has strengthened its liquidity through risk management strategies”. To measure social performance, four critical components were identified, including: “Employee job satisfaction and engagement levels have increased over the past three years”; “We have improved stakeholder trust and relationships through transparent business practices”; “We have increased diversity and inclusion in our leadership and workforce”; and “Our organization has enhanced its community contributions, including philanthropy and local development projects”. Four primary factors shaped the measurement of environmental performance, such as: “We have improved waste reduction”; “We have increased the usage of eco-friendly and healthy materials”; “The company has expanded its portfolio of eco-friendly products to meet environmental standards and customer expectations”; and “We utilize more energy-efficient technologies”.

The reliability of all scales was assessed using Cronbach's alpha, revealing that each measured dimension, including the four components of digital strategic orientation and the three facets of sustainable performance, achieved alpha values exceeding 0.7. These values indicate excellent reliability and consistency across all measurement scales (Table 3).

Table 3: Reliability of Data

Variables	Count of items	Cronbach Alpha
Digital technology scope	4	0.915
Digital capabilities	3	0.903
Digital ecosystem coordination	3	0.878
Digital architecture configuration	3	0.865
Financial performance	3	0.912
Social performance	4	0.881
Environmental performance	4	0.875

Source: Author's Work

4. Empirically Examining the Core Research Hypothesis

Before employing multiple regression analysis to evaluate the hypotheses, a preliminary correlation analysis was conducted to assess the relationships among key variables. This analysis uncovered significant interconnections between the elements of digital strategic orientation, serving as independent variables, and the key dimensions of sustainable performance, reinforcing their statistical and strategic relevance. The coefficient values, spanning from 0.285 to 0.492, exhibited statistical significance at both the 1% and 5% levels, underscoring the robustness of the relationships observed. While some predictors show significance at the 1% level and others at the 5% level, the analysis reports these levels accurately to reflect the relative statistical strength of each effect. Presenting both thresholds offers a more nuanced understanding of which digital orientation elements most strongly predict specific dimensions of sustainable performance, in line with academic reporting standards (Hair et al., 2019, p. 264).

Employing regression analysis, the study tested hypotheses H1a, H1b, and H1c to ascertain whether digital strategic orientation aligns with varying dimensions of sustainable performance. Three distinct multiple regression models were developed, incorporating four dimensions of digital strategic orientation as independent variables: "digital technology scope, digital capabilities, digital ecosystem coordination, and digital architecture configuration", whereas each model's dependent variables were: financial, social and environmental performance. The findings presented in Table 4. provide compelling evidence of the substantial influence of digital strategic orientation on sustainable performance, as reflected across all three multiple regression models.

Table 4: The Findings from the Regression Analysis on How Digital Strategic Orientation Impact Sustainable Performance

	Sustainable performance		
	Financial performance	Social performance	Environmental performance
R	0.645	0.584	0.541
R ²	0.416	0.341	0.293
df	115	115	115
Sig.	0.000	0.001	0.001
	Coef.	Coef.	Coef.
Constant	1.018	1.357	1.889
Digital technology scope	0.422**	0.341*	0.410**
Digital capabilities	0.467**	0.382**	0.312*
Digital ecosystem coordination	0.370*	0.405**	0.270*
Digital architecture configuration	0.333*	0.314*	0.349**

Notes: n = 115; * Statistically significant at 5%; ** Statistically significant at 1%

Source: Author's Work

The first multiple regression model demonstrated a significant impact of digital strategic orientation on financial performance, accounting for 41.6% of the variance ($R^2 = 0.416$), underscoring its substantial role in shaping financial outcomes. Among the key predictors, digital capabilities ($\beta = 0.46$) and digital technology scope ($\beta = 0.42$) emerged as the most influential, demonstrating significance at the 1% confidence level. These were

followed by digital ecosystem coordination ($\beta = 0.37$) and digital architecture configuration ($\beta = 0.33$), both maintaining statistical significance at the 5% confidence level, highlighting their moderate yet meaningful contributions to financial performance. These findings underscore the decisive influence of digital strategic orientation in fortifying an organization's capacity to achieve stronger financial outcomes.

The second regression model highlighted a significant influence of digital strategic orientation on social performance, accounting for 34.1% of the variance ($R^2 = 0.341$). Digital ecosystem coordination ($\beta = 0.40$) emerged as the most influential driver of social performance, closely followed by digital capabilities ($\beta = 0.38$), both demonstrating significance at the 1% level. Meanwhile, digital technology scope ($\beta = 0.34$) and digital architecture configuration ($\beta = 0.31$) also contributed meaningfully, achieving statistical significance at the 5% level, further reinforcing the multifaceted role of digital strategic orientation in fostering social impact.

To provide deeper insights, the third regression model revealed a significant impact of digital strategic orientation on environmental performance, accounting for 29.3% of the variance ($R^2 = 0.293$). Digital technology scope ($\beta = 0.41$) emerged as the most influential factor in shaping environmental performance, alongside digital architecture configuration ($\beta = 0.34$), both demonstrating statistical significance at the 1% level. Meanwhile, digital capabilities ($\beta = 0.31$) and digital ecosystem coordination ($\beta = 0.27$) also played notable roles, attaining significance at the 5% level, reinforcing the multifaceted impact of digital strategic orientation on sustainability initiatives. Although the environmental performance model in this study explains 29.3% of the variance ($R^2 = 0.293$), this value is within an acceptable range for empirical research in the social sciences, particularly in organizational behavior, strategic management, and sustainability domains. According to Hair et al. (2019, p. 312-313), R^2 values of 0.25 or higher can be considered substantial in models with high complexity and when dealing with human-centered phenomena.

Discussion and Conclusion

This research sought to determine the extent to which digital strategic orientation positively shapes sustainable performance, with regression analysis confirming its substantial and beneficial impact across financial, social, and environmental dimensions. While Bendig et al. (2023) demonstrated that a strong digital orientation significantly enhances environmental sustainability, reinforcing the multifaceted impact of digital strategies on organizational success.

Two dimensions of digital strategic orientation, digital capabilities and digital technology scope displayed the greatest impact on the financial performance. The dominant influence of digital capabilities on financial performance stems from its ability to enhance operational efficiency, data-driven decision-making, and automation, directly reducing costs and maximizing profitability. More specifically, organization will achieve greater financial performances if it possesses the necessary expertise and technical skills in digital technologies; invests in continuous learning and development in employees' digital competencies; and adapts digital capabilities in response to technological advancements and market changes. For instance, upskilled employees can use AI for predictive financial modeling, helping firms make smarter investment decisions and reduce financial risks. In addition to already mentioned example regarding digital capabilities, firms that master data analytics can optimize supply chain logistics, minimize excess inventory costs, and maximize profit margins. In light of previous studies which were focused on some individual performance, Bughin and Van Zeebroeck (2017) established a positive correlation between firms' digital capabilities and increased profitability, highlighting financial performance gains. Similarly, the dominant influence of digital capabilities on financial performance aligns with findings from Khin and Ho (2018), who confirmed that digital capabilities directly enhance firm-level innovation and performance outcomes, particularly through improved operational efficiency and decision-making. Furthermore, my study's results showed that digital technology scope fuels revenue expansion by unlocking new market opportunities, optimizing customer engagement through AI and analytics, and fostering scalable innovation, making it a critical driver of financial resilience and competitive advantage. Other two dimensions (digital ecosystem coordination and digital architecture configuration) had lower, but still significant, effect on financial performance. While digital ecosystem coordination enhances financial performance by streamlining partnerships and optimizing supply chain efficiencies, its impact is inherently collaborative and long-term, making it less immediate than direct revenue-generating digital strategies. Similarly, digital architecture configuration strengthens financial stability by ensuring scalable, secure, and efficient IT infrastructures, yet its role remains foundational rather than revenue-driving, serving as an enabler of digital transformation rather than a primary force behind financial gains.

In the realm of social performance, all four dimensions of digital strategic orientation demonstrated a distinct yet synergistic impact, collectively enhancing organizational transparency, stakeholder engagement, workforce inclusivity, and corporate social responsibility. The digital ecosystem coordination emerged as the strongest driver of social performance because it fundamentally reshapes how organizations interact, collaborate, and engage with employees, stakeholders, and communities, fostering a culture of inclusivity, transparency, and

shared value creation. For instance, digital ecosystems enable businesses to implement AI-driven diversity and inclusion strategies, ensure ethical sourcing through blockchain-powered supply chains, and amplify philanthropic outreach via social media and digital fundraising. The strong influence of digital ecosystem coordination on social performance is supported by Ardito et al. (2021), who observed that organizations that simultaneously pursue digital and environmental orientations tend to enhance their innovation and stakeholder engagement outcomes. The results also echo Ciasullo et al. (2022), who demonstrated that data-driven co-innovation and digital partnerships enhance social value creation, especially in volatile environments. While digital ecosystem coordination strengthens external social impact through partnerships, digital capabilities (as the second most influential factor on social performance) drive internal social transformation, ensuring that organizations equip their workforce with the skills, tools, and mindset needed to thrive in an increasingly digital and socially responsible business landscape. Digital technology scope and digital architecture configuration also exert a notable and positive influence on social performance, albeit to a slightly lesser extent, reinforcing the role of technological integration and structural digital frameworks in shaping socially responsible and inclusive business practices.

Concerning environmental performance, in BiH, where sustainability efforts are still evolving, digital technology scope had the greatest impact on environmental performance by enabling real-time monitoring of energy consumption, AI-driven waste reduction, smart manufacturing solutions that help firms minimize resource usage and lower emissions. It is also crucial for meeting EU environmental standards because as BiH moves toward EU accession, digital tools help firms track and comply with stricter environmental regulations. Digital architecture configuration was the second most influential factor on environmental performance, allowing firms to track waste, monitor emissions, and implement environmentally conscious production methods with greater precision and lower costs. The study by Garcia et al. (2017) confirmed that smart technologies and green infrastructure significantly enhance environmental performance indicators such as energy efficiency. Although it is generally accepted that digital ecosystem coordination is one of the most important elements for long-term environmental strategy which enables sustainable supply chain and encourages cross-industry collaboration, it had the lowest impact on environmental performance in BiH. The reason for this is that firms in BiH primarily focus on internal digital adoption rather than large-scale ecosystem coordination, and many lack established digital networks for external collaboration, which limits their ability to leverage sustainability partnerships effectively.

Study Limitations and Pathways for Future Exploration

A key limitation of this study lies in its relatively modest sample size and geographic scope, as data was gathered from 115 top managers within Bosnia and Herzegovina, potentially restricting the generalizability of findings across diverse organizational structures and industry contexts. While the insights provide valuable perspectives on digital strategic orientation and sustainability, they may not fully capture the varied strategic approaches, technological maturity levels, and sector-specific dynamics present in broader regional or global business environments.

Therefore, future research should expand the geographical and sectoral scope, incorporating a larger and more diverse sample of firms across multiple regions to capture broader strategic variations and industry-specific digital adoption patterns. Additionally, longitudinal studies could provide a dynamic perspective on how digital strategic orientation evolves over time, particularly in response to shifting technological trends, regulatory changes, and economic disruptions. Exploring the role of emerging technologies such as AI-driven sustainability analytics, blockchain for supply chain transparency, and green fintech solutions would further enhance our understanding of how digital transformation drives long-term sustainable performance in various organizational contexts.

AUTHOR STATEMENT

Research and Publication Ethics Statement: This study was prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval as it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contributions: The contribution of the author is 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest for the author or third parties arising from the study.

References

- Ahmić, A. (2024). *The green procurement and green manufacturing practices, opportunities and challenges*. 28. International conference of International University Travnik in cooperation with University of Maribor.
- Ahmić, A., Šunje, A., & Kurtić, E. (2016). The influence of top manager's personal values on sustainability of SMEs in developing countries. *Journal of Corporate Governance, Insurance, and Risk Management (JCGIRM)*, 3(1), 27-49.
- Ahmić, A. (2022a). Strategic sustainability orientation influence on organizational resilience: moderating effect of firm size. *Business Systems Research*, 13(1), 169-191.
- Ahmić, A. (2022b). Business model for continuous enterprise sustainability. *Management and Business Research Quarterly*, 22(2), 33-50. [https://eurokd.com/EJSMB\(MBRQ/doi/10.32038/mbrq.2022.22.04.pdf](https://eurokd.com/EJSMB(MBRQ/doi/10.32038/mbrq.2022.22.04.pdf)
- Ardito, L., Raby, S., Albino, V., & Bertoldi, B. (2021). The duality of digital and environmental orientations in the context of SMEs: implications for innovation performance. *Journal of Business Research*, 123, 44-56.
- Bendig, D., Schulz, C., Theis, L., & Raff, S. (2023). Digital orientation and environmental performance in times of technological change. *Technological Forecasting & Social Change*, 188, 1-13.
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471e482.
- Bughin, J., & Van Zeebroeck, N. (2017). The best response to digital disruption. *MIT Sloan Management Review*, 58(4), 80-86.
- Chong, H. (2008). Measuring performance of SMEs: The grounded theory approach. *Journal of Business and Public Affairs*, 2(1), 1-10.
- Ciasullo, M.V., Montera, R., & Douglas, A. (2022). Building SMEs' resilience in times of uncertainty: the role of big data analytics capability and co-innovation. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 16(2), 203-217.
- Deloitte. (2024). *Deloitte 2024 CxO sustainability report*. https://www.deloitte.com/uk/en/issues/climate/cxo-sustainability-report.html?utm_source=chatgpt.com
- Drnevich, P. L., & Croson, D. C. (2013). Information technology and business-level strategy: Toward an integrated theoretical perspective. *MIS Quarterly*, 37(2), 483e509.
- ERT. (2024). *The digital transformation of industry*. https://ert.eu/wp-content/uploads/2024/07/ERT-The-Digital-Transformation-of-Industry_July-2024.pdf
- Fauzi, H., Svensson G., & Rahman, A. (2010). "Triple bottom line" as "sustainable corporate performance": a proposition for the future. *Sustainability*, 2(5), 1345-1360.
- Garcia, A. S., Mendes-Da-Silva, W., & Orsato, R. (2017). Sensitive industries produce better ESG performance: evidence from emerging markets. *Journal of Cleaner Production*, 150, 135-147.
- Gavrea, C., Ilies, L., & Stegorean, R. (2011). Determinants of organizational performance: The case of Romania. *Management & Marketing*, 6(2), 285-300.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2019). *Multivariate data analysis (8th ed.)*. Cengage Learning.
- Joesoep, B. J., Daihani, D. U., & Kusnadi (2023). Impact of strategic digital orientation and digital dynamic capability on company performance as mediated by company readiness and digital innovation. *International Journal of Operations and Quantitative Management*, 29(2), 86-114.
- Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2015). *Strategy, not technology, drives digital transformation*. MIT Sloan Management Review and Deloitte University Press.
- Khin, S., & Ho, T. C. (2018). Digital technology, digital capability and organizational performance: A mediating role of digital innovation. *International Journal of Innovation Science*, 11(2), 177-195. <https://doi.org/10.1108/IJIS-08-2018-0083>

- Kindermann, B., Beutel, S., Garcia de Lomana, G., Strese, S., Bendig, D., & Brettel, M. (2021). Digital orientation: conceptualization and operationalization of a new strategic orientation. *European Management Journal*, 39(5), 645–657.
- LSEG. (2024). *Environmental, social and governance scores from LSEG*. https://www.lseg.com/content/dam/data-analytics/en_us/documents/methodology/lseg-esg-scores-methodology.pdf
- Markets and Markets. (2024). *Digital transformation market*. <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/digital-transformation-market-43010479.html>
- Nizamuddin, M. (2018). Corporate social responsibility and corporate financial performance: An exploratory study of measurement approach selection issues. *International Refereed Journal of Reviews and Research*, 6(1), 12–42.
- Quinton, S., Canhoto, A., Molinillo, S., Pera, R., & Budhathoki, T. (2018). Conceptualising a digital orientation: antecedents of supporting SME performance in the digital economy. *Journal of Strategic Marketing*, 26(5), 427-439.
- Renaldo, N., & Augustine, Y. (2022). The effect of green supply chain management, green intellectual capital, and green information system on environmental performance and financial performance. *Archives of Business Research*, 10(10), 53–77.
- Statista. (2024a). *Artificial intelligence worldwide*. <https://www.statista.com/outlook/tmo/artificial-intelligence/worldwide#market-size>
- Statista. (2024b). *Spending on digital transformation technologies and services worldwide from 2017 to 2027*. <https://www.statista.com/statistics/870924/worldwide-digital-transformation-market-size/>
- Thomas Reuters. (2024). *2024 state of corporate ESG: navigating new frontiers of regulation and AI*. <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/esg/corporate-esg-report-2024/>
- Twilio. (2020). *Covid-19 digital engagement report*. https://pages.twilio.com/rs/294-TKB-300/images/Twilios-Covid-19-Digital_Engagement_Report_4832.pdf

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Derleme Makale/ Review Article

Gender Equality and Ethical Leadership as Catalysts for Sustainable Organizational Performance

Sürdürülebilir Örgütsel Performans İçin Katalizörler Olarak Cinsiyet Eşitliği ve Etik Liderlik

Cemile Şeker^a, Deniz Çınar^b

^aDr, Lecturer, University of Mediterranean Karpasia, cemile.seker@akun.edu.tr, ORCID: 0000- 0002-9150-6845

^bDr, İstanbul Gedik University, deniz.cinarr@gmail.com, ORCID: 0009-0000-0373-901X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 12.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 28.07.2025

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Performans, Etik Liderlik, Cinsiyet Eşitliği, Liderlik, Örgütsel Sürdürülebilirlik

JEL Kodları: M14, J16, Q01, M12, D63

ÖZ

Bu çalışma, cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir performans ve etik liderliğin iş dünyasındaki tamamlayıcı rollerini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, iş yerindeki cinsiyet ayrımcılığının sürdürülebilir performans süreçleri ve liderlik uygulamaları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Özellikle kadınların liderlik pozisyonlarına erişimini engelleyen unsurların, sürdürülebilir performansla uyumlu örgütsel yapılar üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanmaktadır. Literatürde cinsiyet eşitsizliği ve etik liderliğe dair çalışmalar bulunmasına rağmen, bu değişkenlerin sürdürülebilir performansla olan ilişkisini derinlemesine ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu boşluk, çalışmanın temel motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, etik liderlik ve cinsiyet eşitliğinin sürdürülebilir performans hedeflerine ulaşmadaki rolünü daha etkin şekilde açıklamak da çalışmanın hedefleri arasındadır. Araştırmada yöntem olarak kapsamlı bir literatür taraması kullanılmış ve güvenilir veri tabanlarından güncel kaynaklar incelenmiştir.

ARTICLE INFO

Article Received: 12.05.2025

Article Accepted: 28.07.2025

Keywords: Sustainable Performance, Ethical Leadership, Gender Equality, Leadership, Organizational Sustainability

JEL Codes: M14, J16, Q01, M12, D63

ABSTRACT

This study examines the complementary roles of gender equality, sustainable performance, and ethical leadership in today's business world. The main aim is to explore the impact of gender discrimination on sustainable performance processes and leadership practices in the workplace. In particular, it highlights how barriers that prevent women from accessing leadership positions negatively affect organizational structures aligned with sustainable performance. While there is existing research on gender inequality and ethical leadership, studies that deeply investigate their connection with sustainable performance are limited. This gap serves as the primary motivation for the study. Another objective is to provide a deeper understanding of how ethical leadership and gender equality can be more effectively implemented to achieve sustainable performance goals. The elimination of gender discrimination is emphasized not only as an ethical necessity but also as a key factor for sustainable success. A comprehensive literature review has been used as the research method, drawing on up-to-date and credible sources from major academic databases to support the analysis.

Introduction

Gender parity, sustainable performance, and ethical leadership are becoming more essential in the current business world for organizational effectiveness and long-term viability. Specifically, gender discrimination in the workplace is not only seen as an ethical issue but also as a significant determinant that adversely affects business process performance (Eagly & Carli, 2007). Ethical leadership in this scenario can be considered a fundamental governance variable for ensuring gender parity and fostering sustainable performance. Ethical leadership refers to the decisions of a leader based on ethical and moral standards, just and equitable treatment of employees, and steering organizational values in terms of an ethical code (Brown & Treviño, 2006). Ethical leaders not only adhere to rules and regulations but are also role models for employees, promote ethical behavior, and establish trust, transparency, and justice within organizational culture (Resick et al., 2006). The key elements of ethical leadership include honesty, fairness, accountability, respect for employees, and social responsibility (Yukl, 2013). Ethical leaders are transparent in communication to allow employees to make the right decisions when faced with ethical dilemmas and develop policies that promote ethical behavior.

This study examines the impact of workplace gender discrimination on sustainable performance processes and leadership behaviors. It also explains how obstacles that deter women from assuming leadership positions damage the organizational framework that supports sustainable performance. Although numerous studies examine workplace gender imbalance and ethical leadership, the interaction between these two elements and their impact on sustainable performance remains underexplored in depth (Northouse, 2021). To this end, the primary goal of the research is to fill this gap and provide an exhaustive overview of how gender equality and ethical leadership can be applied more effectively with the objective of achieving sustainable performance goals in the contemporary business environment.

Eliminating gender discrimination is not just a moral imperative but also a strategic necessity for sustainable business success (Heilman, 2012). This study was conducted using a literature review strategy, examining available and reliable scholarly research published in prestigious databases such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science. Against this backdrop, the literature in workplace gender discrimination, sustainable performance, and ethical leadership was reviewed critically with the aim of identifying gaps in these areas and guiding future studies.

The aim of the study is to analyze the impact of gender discrimination on sustainable performance processes and leadership practice in the organizational context. It further elucidates how factors hindering women from reaching leadership positions damage an organizational system that complies with sustainable performance. The significance of the study is to come up with a general perspective on the relationship between gender discrimination in the workplace and sustainable performance and the moderating role of ethical leadership in this relationship. Although there are several studies on gender inequality in workplaces and ethical leadership in the literature, a review that clarifies the interaction of the two constructs and sustainable performance is lacking. This study is expected to fill this gap. This observation forms the foundation of the research. Furthermore, providing a complete understanding of how gender equality and ethical leadership can be more effectively utilized to achieve sustainable performance goals in the contemporary business context also serves as the justification for the research. Putting an end to gender discrimination is not only an ethical imperative but also a driver for sustainable performance. This study was conducted through a literature review. Through the literature review, current and valid literature published on gender discrimination, sustainable performance, and ethical leadership was examined. The key databases such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science were searched for articles and books published in leading journals. Literature related to gender discrimination in the workplace, sustainable performance, and ethical leadership was examined thoroughly.

1. Conceptual Framework

Gender discrimination refers to the differential treatment of individuals based on their gender, leading to unequal access to opportunities and discriminatory practices in the workplace (Stamarski & Son Hing, 2015). Gender discrimination in the workplace is of many forms, ranging from recruitment processes to career development opportunities, wage differentials, and terms of employment (Eagly & Carli, 2007). The obstacles to women's entry into leadership positions and the "glass ceiling syndrome" are obvious examples of such discrimination (Morrison et al., 1987).

Sustainable performance can be defined as companies creating long-term value with respect to economic, environmental, and social factors (Elkington, 1999). According to one of the most significant principles of sustainable performance, it is that businesses should operate not only for profitability but also for considering their social responsibilities and ecological impacts (Dyllick & Hockerts, 2002). Ensuring equality between genders at the workplace is promoting the social component of sustainable performance, with the outcome of a more integrated and productive working environment (Kiron et al., 2017).

Ethical leadership means that leaders act honestly, justly, and in a responsible way towards their employees (Brown & Treviño, 2006). Ethical leaders develop a trusting environment at work by making respectful, transparent, and fair decisions (Yukl, 2013). Employing an ethical leadership style at work can increase the motivation and morale of the employees, doing away with unethical practices like gender discrimination (Kalshoven et al., 2011).

Gender discrimination, being an ethically unacceptable workplace behavior, may adversely affect employee motivation and organizational commitment, eroding sustainable performance. Ethical leadership style could avert such discriminatory behaviors, resulting in the creation of a more just work environment. Precisely, when ethical leaders guide the organizational culture in fostering gender equality, the satisfaction and productivity levels of the employees enhance, enabling better achievement of sustainable performance goals.

2. Research Methodology

In this study, a classical literature review methodology was employed, focusing on a comprehensive and systematic gathering of relevant academic articles. The databases used included Google Scholar, Scopus, and Web of Science, covering publications from 2010 to 2024. Key search terms were “gender discrimination,” “ethical leadership,” and “sustainable performance,” along with their synonyms and related phrases. Initially, titles and abstracts were screened for relevance, followed by full-text review of selected articles. Inclusion criteria prioritized peer-reviewed journal articles and high-impact conference papers published in English. This approach ensured a rigorous and representative selection of studies to analyze the interplay between gender discrimination, ethical leadership, and sustainable organizational performance (Snyder, 2019; Webster & Watson, 2002).

The research design used in the study is a literature review. Literature review is a research approach which systematically identifies, gathers, and examines studies on a particular issue, summarizing existing knowledge (Snyder, 2019). Such articles rigorously review existing literature and establish existing relations and gaps between theories, concepts, methodologies, and findings in a discipline. The purpose of a literature review is to understand previous research on the topic, contribute to previously existing knowledge, and guide future research. This method has thus been preferred for the study. Literature reviews are conducted to summarize existing knowledge on a research topic, reveal the state of the art, identify knowledge gaps, and guide future research (Webster & Watson, 2002). The review of the literature provides an opportunity to evaluate systematically research in this field and examine different facets of the topic (Okoli & Schabram, 2015). Additionally, a comparison of the findings obtained from different studies is necessary in order to identify the implications of new management styles on economic independence and sustainable growth. The review method also allows for having a general perspective of the subject and comparing different scholarly directions. For literature review, recent and genuine scholarly materials available in renowned databases such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science have been reviewed. In this, the existing literature on workplace gender discrimination, sustainable performance, and ethical leadership has been critically analyzed to ascertain the loopholes in these areas and to support future research. The key terms used in the course of the study were: Gender Discrimination, Sustainable Performance, Ethical Leadership, Gender Equality, Leadership, and Organizational Sustainability.

3. Findings

The interplay between ethical leadership, gender discrimination, and sustainable performance fundamentally contributes to cultivating a fairer and more inclusive organizational culture. Gender discrimination creates disparities in opportunities among employees, depletes organizational justice perceptions and lowers motivation of the individuals, having a negative impact on long-term performance (Stamarski & Son Hing, 2015). Ethical leadership helps curb discrimination by adopting a justice-based management approach that promotes equality among employees (Brown & Treviño, 2006). Ethical leaders shield female and male employees from discrimination by promoting equal opportunities, hence fostering the trust, commitment, and creativity necessary for long-term performance (Neubert et al., 2013). On the other hand, sustainable performance is not limited to financial performance but is also concerning long-term employee productivity and the organizational standards of ethics (Eccles et al., 2014). Gender discrimination is seen as an obstacle to sustainable performance, yet it is ethical leadership that can overcome this obstacle. Through ethical leadership, equal opportunity is encouraged, diversity management is effective, and the workplace is fostered to be inclusive. Therefore, work culture grounded in ethical leadership is the cornerstone of sustainable performance by eradicating gender discrimination. Studies addressing the intersectionality of gender discrimination, ethical leadership, and sustainable performance are explicated here.

It is important to note that much of the existing literature is predominantly grounded in Western contexts, which may limit the generalizability of findings. Cultural variations significantly influence gender roles, leadership

expectations, and ethical standards in organizations (Eagly & Carli, 2007). Therefore, integrating studies from diverse cultural backgrounds, including Eastern, Middle Eastern, and developing countries, can enrich the understanding of how gender discrimination and ethical leadership interplay with sustainable performance. Such multicultural perspectives are essential to developing globally relevant frameworks and tailored organizational policies.

Bilen-Green, Froelich, and Jacobson's (2008) study examines the capability of women in upper-level academic administration to propel organizational transformation and enrich the recruitment, retention, and advancement of women into faculty positions. The research verifies extant literature that holds institutional gender systems, which prevent women from advancing in universities, give rise to an equitable but non-conformist competitive environment through organizational working practices, interpersonal relationships, and existing attitudes to serve men's advancement. Increased presence of women in strategic leadership positions is likely to prompt more balanced women's participation in academia by allowing the understanding of practical barriers in work policies, increasing networking opportunities, and displaying changing organizational cultures. The analysis examines evidence for the percentage of women occupying chief academic leadership positions in U.S. doctorate-granting institutions and measuring its impact on the prevalence of women as faculty members. It also captures variations between variables such as institutional size, public versus private status, land grant status, and the effect of ADVANCE funding. The outcomes suggest potential mechanisms for change that would accelerate the advancement of female scholars within academic institutions.

Following these findings, Ho, Li, Tam, and Zhang (2015) studied the impact of the gender of the CEO on accounting conservatism and how the leadership traits of female CEOs are responsible for enhancing the financial reporting process. The scholars find that the processes involved in top-level management have been extensively studied under the period of male-dominated leadership, which by nature involves male prejudice. Despite psychological and biological differences, female CEOs' leadership traits have not been studied well. The study confirms that female leaders' ethical sensitivity and risk-aversion orientation are associated with financial reporting procedures being conservative and firmly resistant to fraud. The findings reveal a positive relationship between CEO gender and accounting conservatism, with the relationship being more pronounced in firms exposed to greater lawsuit and takeover threats. The study contributes to the body of research on ethical leadership by identifying gender diversity as an important factor in guaranteeing honesty in financial reporting.

Park, Kim, and Song (2015) examined the impact of ethical leadership on employees' in-role performance in a South Korean public-serving agency context. They also examined the mediating role of employees' psychological ownership between the two. The research, using 202 responses based on structural equation modeling (SEM), showed that ethical leadership had a positive effect on employees' psychological ownership and that the effect of ethical leadership on in-role performance was mediated by employees' psychological ownership. The results support the theoretical idea that employees' psychological ownership mediates the link between ethical leadership and in-role performance.

Similarly, Glass, Cook, and Ingersoll (2016) performed research examining the role of women leaders in environmental strategies in organizations. The research examines the effect of gender leadership on environmental strategy, applying a dataset of CEOs and boards of Fortune 500 organizations over a period of ten years. The study specifically looks at the female CEO presence, the proportion of women on boards, the number of female board members' contacts, and the combined and collective effects of female CEOs and gender-diverse boards. The findings reveal that companies with gender-diverse leadership teams are more effective at instituting environmentally friendly strategies than other companies. This study contributes to the corporate governance and environmental performance literature by emphasizing how leadership gender composition shapes corporate practice.

Glass, Cook, and Ingersoll's (2016) study shows that gender-diverse board leadership in companies perceives environmental sustainability strategies more effectively. Based on the results, one can say that reducing gender discrimination in business can contribute directly to sustainable performance. Female leadership can influence not only environmental strategies, but also ethical decision-making systems and CSR initiatives in a positive manner. Ethical leadership is also critical to combating gender discrimination since it promotes equality and justice in the workplace. In this context, a management approach that supports gender diversity can promote ethical standards in companies while promoting sustainable and long-term success.

Kim and Thapa (2018) presented a study to examine the effect of the top management's ethical leadership on corporate social responsibility (CSR) and organizational performance for the food services industry. The study was conducted based on 196 South Korean food service franchise firms' data and tested empirically against a conceptual model. According to the results of the study, the ethical leadership had a significant impact on CSR and operational performance. In addition, CSR was also shown to have a positive impact on operational and commercial performance. Furthermore, operation performance was proven to improve commercial performance,

and commercial performance improved economic performance in a positive manner. All these findings conclude that ethical leadership practiced by the top management in the food services sector promotes CSR activities and improves business performance in various dimensions. The study has significant contributions to academic research and business practices.

Kim and Thapa (2018) research indicates that ethical leadership encourages corporate social responsibility (CSR) activities, which have a positive impact on the operational, commercial, and economic performance of a company. Here, in assessing the role of gender discrimination, sustainable performance, and ethical leadership in the workplace, it can be stated that ethical leadership is an important role in facilitating CSR policies that are gender-friendly. Ethical leaders can create a fair working environment by adopting measures that counteract discrimination, promote inclusive policies, and enhance career opportunities for women workers. Such practices enhance employee motivation and job satisfaction, supporting organizational sustainability as well as contributing to operational and commercial performance. Therefore, adopting an ethical leadership approach can be viewed as a vital factor that guarantees the implementation of gender equality-based sustainable policies for the benefit of sustainable long-term business success.

In a Miotto, Polo López, and Rom Rodriguez study (2019), the role of gender equality in the sustainability reports of business schools was examined. The authors analyzed the content of the world's top 50 business schools' sustainability reports and assessed to what extent the top 50 business schools emphasized gender equality policies and initiatives in their reporting. The study focused particularly on "Goal 4: Quality Education" (with regard to the distribution of scholarships and grants) and "Goal 5: Gender Equality." Furthermore, correlations were examined between the quantity of these codes and the ranks of the schools, MBA program fees, the percentage of women MBA students, female faculty members, and women on management boards. The research concluded that gender equality issues are a valuable source of legitimacy and power for leading business schools.

In Miotto's research study, Polo López's, and Rom Rodriguez's (2019) work, it demonstrated how business schools address gender equality in sustainability reports and established the importance of this issue with respect to institutional legitimacy. It is the same in the business environment where gender equality policies boost motivation among staff members, improve organizational loyalty, and stifle talent drain. Ethical leadership, in accordance with principles of justice and equality, supports the career progression of women staff, and inclusive policies within the workplace assist organizations to attain sustainable competitive advantage. Therefore, embedding gender equality in sustainability approaches is a necessary imperative for ethical as well as business success.

Romano, Cirillo, Favino, and Netti (2020) studied the impact of gender diversity on Board of Directors' corporate sustainability practices. Gender equality is top in social development, boosting economic growth, and improving business performance in accordance with the 2030 Agenda. Many studies suggest that higher female representation on management boards will impact financial performance positively, but the effect of gender diversity on sustainability performance has not yet been studied sufficiently. The authors examined the interaction between board gender composition and Environmental, Social, and Governance (ESG) performance and tested the moderating effect of CEO duality in their interaction. The study utilized the Bloomberg Data Service's ESG index for ESG performance and the Blau index as a measure of board gender diversity. Empirical analysis of 128 observations of non-financial companies listed on Italy's Mercato Telematico Azionario (MTA) revealed that board gender diversity positively influenced ESG performance, yet CEO duality negated its effect.

Romano, Cirillo, Favino, and Netti (2020) study shows that board of directors' gender diversity positively affects sustainability performance. The finding suggests that reducing gender discrimination in the workplace and enhancing gender diversity can help organizations achieve better sustainability performance. Keeping in view ethical leadership, it is arguable that gender diversity in boards helps decision-makers adopt more ethical and inclusive management styles. However, the finding that CEO duality is detrimental to this relationship confirms the necessity for moral and effective leadership to improve sustainable performance. Situations where the CEO holds dual roles (CEO and chairman) can undermine the control and balancing mechanisms necessary to guarantee organizational sustainability. Therefore, through the achievement of gender balance in the workplace, other ethical leadership approaches and sustainability performance goals can be achieved.

Campopiano, Gabaldón, and Gimenez-Jimenez (2023) conducted a systematic review of the literature on the impact of female board members on corporate social performance (CSP). The authors surveyed the literature at hand, from CSP's underlying assumptions, theories, and conceptualizations, and observed that the gender diversity theory and its operationalization, particularly in quantitative empirical research (which dominate the discipline), were inconsistent. While bringing together conceptual and empirical studies in their synthesis, they established three main theoretical dimensions that are sensitive to the level of the organizational and board. Based on their framework, scholars are invited to develop new queries and innovative study designs to inquire

into the responsibilities women undertake for CSP, as well as additional theoretical assumptions relating to women as board members.

Şeker (2025) conducted research on the impact of ethical leadership on Generation Alpha and the leadership styles that generation needs in order to enjoy a greener future. Ethical leadership was interpreted as following oneself responsibly towards social and environmental sustainability considering the very sensitive nature of Generation Alpha towards the environment and the consciousness defined by the digital world. The study argues that this generation's leadership will be based on ethics so they can make decisions for a sustainable future. The study, on the basis of extensive literature reviews with the use of databases such as Scopus, Web of Science, and Google Scholar, focuses on the key words like ethical leadership, environmental awareness, sustainability, and green future. The study shows Generation Alpha is ready to adopt moral and green approaches to leadership for a greener future.

Based on the work of Şeker (2025), it is plausible to argue about the interaction between gender discrimination, sustainable performance, and ethical leadership within the workplace. From the study, it is noted that ethical leadership affects the environmental sustainability awareness and leadership styles of Generation Alpha. Workplace leaders who are adopting ethical standards and taking care of the environment are hence paramount in the improvement of sustainable business practices and performance towards this end. This is in line with research that contends female leaders, particularly in leadership teams with higher gender diversity, are more inclined towards sustainable behavior and ethically driven decision making. Therefore, promoting ethical leadership in the workplace can reduce gender discrimination and improve sustainable performance. Şeker's research suggests that environmentally responsible decision-making by leaders is likely to solidify not only gender equality but also environmental responsibility and ethics in the workplace.

While several studies underscore the positive influence of ethical leadership on employee engagement and motivation (Neubert et al., 2013), others highlight the role of gender diversity as an indirect contributor to sustainable performance outcomes (Romano et al., 2020). Nonetheless, a noticeable gap persists regarding how these dynamics operate across various cultural contexts. For example, leadership perceptions and gender norms may differ significantly between Western and Eastern societies, influencing the effectiveness of ethical leadership and gender equality initiatives. This indicates the necessity for future research to adopt a more nuanced, culturally sensitive lens to fully comprehend these complex interactions.

In summary, the reviewed literature demonstrates that gender equality, ethical leadership, and sustainable performance are deeply interconnected. Organizations with greater female leadership representation tend to achieve higher levels of ethical governance and sustainability. Future research should focus on culturally diverse contexts to deepen understanding and foster inclusive practices worldwide.

Conclusion and Recommendations

The aim of the research is to discuss how gender discrimination impacts sustainable performance processes and workplace leadership practices. It also describes how gender discriminatory factors that are barriers towards women's accessibility of leadership in the workplace may bring harm to an organizational design in accordance with sustainable performance.

The majority of the studies accessed from the literature suggest that increased women's leadership, particularly at the board and senior leadership levels, positively affects the sustainability performance and ethical conduct of companies. For example, Glass, Cook, and Ingersoll (2016) confirmed that female leaders are superior to male leaders in creating environmental strategies owing to the fact that women tend to possess higher risk perception and ethical awareness. Similarly, Ho et al. (2015) confirmed that CEOs who are females contribute positively towards accounting conservatism and financial reporting so that such leaders enable the firm to comply more effectively with ethical duties. The implication of the above findings is that firms will be more inclined to give consideration to their ecological and ethical commitments if they are led by females. Moreover, ethical leadership leaders can reduce gender discrimination within the workplace and contribute to an enduring future.

Bilen-Green, Froelich, and Jacobson (2008) illustrate how increasing women's representation in academic leadership facilitates their access to professorship and promotes gender equality in the workplace. This is evidence that workplaces with increased female leader representation advance more with gender equality and sustainability. Similarly, Romano et al. (2020) emphasized that as boardroom gender diversity rises, companies' ESG (Environmental, Social, and Governance) performance improves, moderated by factors like CEO succession.

Şeker (2025) examined the impact of ethical leadership on Generation Alpha and showed that the generation can accept more ethical and nature-friendly leadership. These findings reflect that the application of ethical

leadership strategies by future leaders may contribute to stronger sustainable workplace performance and gender sensitivity.

Finally, it is obvious that more women involvement as leaders is necessary in order to mitigate gender discrimination in organizations and optimize sustainable performance. Ethical leadership allows each leader, be he or she a male or female, to be aware of the environmental and social aspects of the business of the company, and this induces more equality and a feeling of sustainability into organizations. Here, more representation of women in leadership positions can improve the financial and sustainable performance of companies, improve gender equality, and promote ethical decision-making in workplaces. To this end, the following are recommendations to organizations and managers for promoting a more sustainable future.

1. Greater Female Representation in Leadership Roles

The increased visibility of women leaders in board rooms and top executive positions has been shown to lead to positive effects on gender equality and sustainable performance. In this case, organizations need to establish policies that will allow the empowerment of women to assume leadership positions. Interventions such as mentoring schemes, training for leaders, and flexible working are able to assist women to move up in their careers.

2. Raising Education and Awareness Programs

For the integration of feedback from women leaders into ethical considerations in the companies' sustainability policies, there should be regular training in ethics, leadership, and sustainability. The training will enable leaders to make ethical decisions more knowingly regarding environmental responsibility as well as gender balance. Corporate culture and vision should also be revised to foster ethicality and environmental responsibility in leaders.

3. Supporting Diverse Board Structures

Romano et al. (2020) and other studies show that having gender diversity contributes positively to ESG performance. It is therefore important to make sure that boards are composed of individuals of different experience and intellect, apart from women. Through boards with diversity, companies can produce more innovative, sustainable, and ethical plans.

4. Fostering Women as Role Models for Gender Parity and Ethical Leadership

Bilen-Green et al. (2008) highlight the contribution that women leaders must make as an example in order to sustain their position within the workplace. To this effect, it is crucial that women leaders adopt moral leadership values that will act as an example during communication with external and internal stakeholders. Through leadership in issues such as sustainability, environmental stewardship, and social justice, women leaders will spur reform in the workplace and in society.

5. Internal Communication and Stakeholder Engagement Strengthening

Companies need to engage all the stakeholders in strategies that embrace gender diversity and sustainability goals. This should encompass not only the top management of the firm but also employees, suppliers, and other stakeholders. By improving internal communication, a more inclusive strategy can be developed in accordance with the firm's social responsibilities and sustainability goals.

6. Promoting Policy and Performance Monitoring Mechanisms

Effective monitoring and evaluation systems should be established to track the performance of the company in terms of gender equality, ethical leadership, and sustainability. These systems will allow companies to continuously evaluate and improve their policies and also tell them how successful the company has been in addressing its ethical demands and sustainability targets.

7. Generation Alpha's Rise in Interest in Ethical Leadership

As Şeker (2025) pointed out, the fact that future generations will be created with environmental and ethical consciousness means that companies ought to create leadership training programs for future generations, including Generation Alpha. This can allow companies to achieve their long-term sustainability goals.

8. Work with Managers with Ethical Leadership Characteristics for Corporate Performance and Sustainability

Cooperation with managers who have ethical leadership traits helps companies improve not only their bottom line but also their public image, employee motivation, and long-term sustainability goals. Therefore, the

following recommendations explain how companies and institutions can become more successful and sustainable by cooperating with managers who are proficient in ethical leadership traits:

Ethical leaders are very concerned with transparency and accountability in decision-making. Therefore, companies can improve more transparent and fairer decision-making through the engagement of ethical leaders. This builds confidence between both internal and external stakeholders and improves the likelihood of the company's long-term success. Ethical leadership makes the employees feel valued. Ethical leaders can increase the motivation and participation of the employees through their fair and equitable attitude. This reduces the employee turnover and enhances the company's productivity. Ethical leaders take ESG-sensitive decisions. Institutions can develop sustainability-driven projects, maximize the utilization of resources, and adopt green strategies by collaborating with ethical leaders. This not only guarantees the immediate performance of the company but also guarantees its long-term operational sustainability. Ethical leaders are interested not only in economic prosperity but also in people's well-being. Working with such leaders encourages companies to spend more on corporate social responsibility, and they can then contribute positively towards society. Companies can better fulfill their obligations to society through the adoption of ethical leadership. Ethical leaders cultivate trustworthiness that allows workers to contribute new ideas. This encourages innovation in the company. Businesses with ethical leaders have creative problem-solving capabilities and an upper hand in business. Ethical leaders tend to be risk-averse and future-looking. Business organizations have fewer risks of failing in making key decisions if they have ethical leaders as part of their teams.

These recommendations are policy pointers for the business leadership, leaders, and researchers in creating a fairer, ethical, and sustainable corporate culture.

AUTHOR STATEMENT

Research and Publications Ethics Statement: This study was prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval as it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contributions: Both authors contributed equally.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest for the author or third parties arising from the study.

References

- Bilen-Green, C., Froelich, K. A., & Jacobson, S. W. (2008). The prevalence of women in academic leadership positions, and potential impact on prevalence of women in the professorial ranks. *Women in Engineering ProActive Network*.
- Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 595–616.
- Campopiano, G., Gabaldón, P., & Gimenez-Jimenez, D. (2023). Women directors and corporate social performance: An integrative review of the literature and a future research agenda. *Journal of Business Ethics*, 182(3), 717–746.
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130–141.
- Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). *Through the labyrinth: The truth about how women become leaders*. V.11. Harvard Business School Press.
- Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 60(11), 2835–2857.
- Elkington, J., & Rowlands, I. H. (1999). Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business. *Alternatives Journal*, 25(4), 42.
- Glass, C., Cook, A., & Ingersoll, A. R. (2016). Do women leaders promote sustainability? Analyzing the effect of corporate governance composition on environmental performance. *Business Strategy and the Environment*, 25(7), 495–511.
- Heilman, M. E. (2012). Gender stereotypes and workplace bias. *Research in Organizational Behavior*, 32, 113–135.
- Ho, S. S., Li, A. Y., Tam, K., & Zhang, F. (2015). CEO gender, ethical leadership, and accounting conservatism. *Journal of Business Ethics*, 127, 351–370.
- Kalshoven, K., Den Hartog, D. N., & De Hoogh, A. H. (2011). Ethical leadership at work questionnaire (ELW): Development and validation of a multidimensional measure. *The Leadership Quarterly*, 22(1), 51–69.
- Kim, M. S., & Thapa, B. (2018). Relationship of ethical leadership, corporate social responsibility and organizational performance. *Sustainability*, 10(2), 447.
- Kiron, D., Unruh, G., Reeves, M., Kruschwitz, N., Rubel, H., & ZumFelde, A. M. (2017). Corporate sustainability at a crossroads. *MIT Sloan Management Review*, 58(4).
- Miotto, G., Polo López, M., & Rom Rodriguez, J. (2019). Gender equality and UN sustainable development goals: Priorities and correlations in the top business schools' communication and legitimation strategies. *Sustainability*, 11(2), 302.
- Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. (1987). *Breaking the glass ceiling: Can women reach the top of America's largest corporations?* Pearson Education.
- Neubert, M. J., Wu, C., & Roberts, J. A. (2013). The influence of ethical leadership and regulatory focus on employee outcomes. *Business Ethics Quarterly*, 23(2), 269–296.
- Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). Sage Publications.
- Okoli, C., & Schabram, K. (2015). A guide to conducting a systematic literature review of information systems research. *Working Paper*.
- Park, C. H., Kim, W., & Song, J. H. (2015). The impact of ethical leadership on employees' in-role performance: The mediating effect of employees' psychological ownership. *Human Resource Development Quarterly*, 26(4), 385–408.
- Resick, C. J., Hanges, P. J., Dickson, M. W., & Mitchelson, J. K. (2006). A cross-cultural examination of the endorsement of ethical leadership. *Journal of Business Ethics*, 63(4), 345–359.
- Romano, M., Cirillo, A., Favino, C., & Netti, A. (2020). ESG (Environmental, Social and Governance) performance and board gender diversity: The moderating role of CEO duality. *Sustainability*, 12(21), 9298.

- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.
- Stamarski, C. S., & Son Hing, L. S. (2015). Gender inequalities in the workplace: The effects of organizational structures, processes, practices, and decision makers' sexism. *Frontiers in Psychology*, 6, 1400.
- Şeker, C. (2025). Ethical leadership and Generation Alpha guiding strategies for a greener future. In *Generation Alpha and next generation leadership for greener futures* (pp. 23–40). IGI Global Scientific Publishing.
- Webster, J., & Watson, R. T. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: Writing a literature review. *MIS Quarterly*, 26(2), xiii–xxiii.
- Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations* (8th ed.). Pearson.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Tech Cold War: China at the Gate

Teknolojik Soğuk Savaş: Kapıdaki Çin

Burcu Türkcan^a, Mustafa Mutluer^b

^a Assoc. Prof. Dr., Ege University, burcu.turkcan@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7494-5897

^b Prof. Dr., Ege University, mustafa.mutluer@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4929-6055

ARTICLE INFO

Article Received: 18.03.2025

Article Accepted: 21.08.2025

Keywords: Semiconductor industry, Microchips, Economic policy, China

JEL Codes: F13, L52, O33

ABSTRACT

Power balances across nation-states have changed because of the semiconductor production since 1970s. Manufacture of microchips have shifted through China, by providing higher growth, trade and competitiveness rates. Hence, the United States has begun to apply compulsory policies on trading with and investing in China. However, the rise of Chinese production in the semiconductor industry is still tremendous. Emerging discussions suggest that the current rivalry can be called as the Second Cold War. However, this definition is not completely true, since China's socio-economic structure is not similar to USSR. Hence, this study adopts the Tech Cold War phrase, which is defined as a geopolitical rivalry between superpowers trying to achieve supremacy over critical technologies. Moreover, all these discussions show that there is an urgent need to analyse the current situation to understand the inclinations in global power balances. Therefore, the main aims of this study are twofold. The first is analyzing the current situation of both countries from the view of microchip production and trade. And, the second is foresighting power balances of new global era. Since there is a shortage about the economic-policy analyses about this issue, it's expected to make a contribution to the related literature.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 18.03.2025

Tarihi: 21.08.2025

Anahtar Kelimeler: Yarı iletken endüstrisi, Mikroçipler, İktisat politikası, Çin

JEL Kodları: F13, L52, O33

ÖZ

1970'lerden bu yana ulus devletler arasındaki güç dengeleri yarı iletkenler üretimi nedeniyle değişim göstermiştir. Mikroçip üretimi, daha yüksek büyüme, ticaret ve rekabet gücü oranları sağlayarak Çin'e kaymıştır. Bu nedenle ABD, Çin ile ticaret ve Çin'e yatırım konularında zorunlu politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak yarı iletken endüstrisinde Çin üretiminin yükselişi hala çok büyüktür. Güncel tartışmalar, mevcut rekabetin İkinci Soğuk Savaş olarak adlandırılabilirliğini işaret etmektedir. Ancak Çin'in sosyoekonomik yapısı SSCB'ye benzemediğinden bu tanım tam olarak doğru değildir. Dolayısıyla bu çalışma, kritik teknolojiler üzerinde üstünlük sağlamaya çalışan süper güçler arasındaki jeopolitik rekabet olarak tanımlanan Teknolojik Soğuk Savaş ifadesini benimsemektedir. Üstelik tüm bu tartışmalar, küresel güç dengelerindeki eğilimleri anlamak için mevcut durumun acilen analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı iki yönlüdür. Birincisi, mikroçip üretimi ve ticareti açısından her iki ülkenin mevcut durumunun analiz edilmesidir. İkincisi ise yeni küresel çağın güç dengelerinin öngörülebilmesidir. Bu konuya ilişkin ekonomi politikası analizlerinde eksiklik olması nedeniyle ilgili literatüre katkı yapılması hedeflenmektedir.

Introduction

Microchips are integrated circuits or semiconductor devices which pushed the global industrial production to a new era in 1970s (Jensen, 2022; Edwards, 1997). Although they were firstly main component of computers, today they are used in ICT (Information and communication technologies) products, automobiles, electronic kitchen wares and even in toys. As the world has getting more and more digitalized, the need for semiconductors production increases and the shortage of microchips arises (Aboagye et al., 2022). This fact has created a new political power area for countries, especially after the COVID-19 pandemic. However, this fact is not new phenomenon and the story dates back to the Cold War.

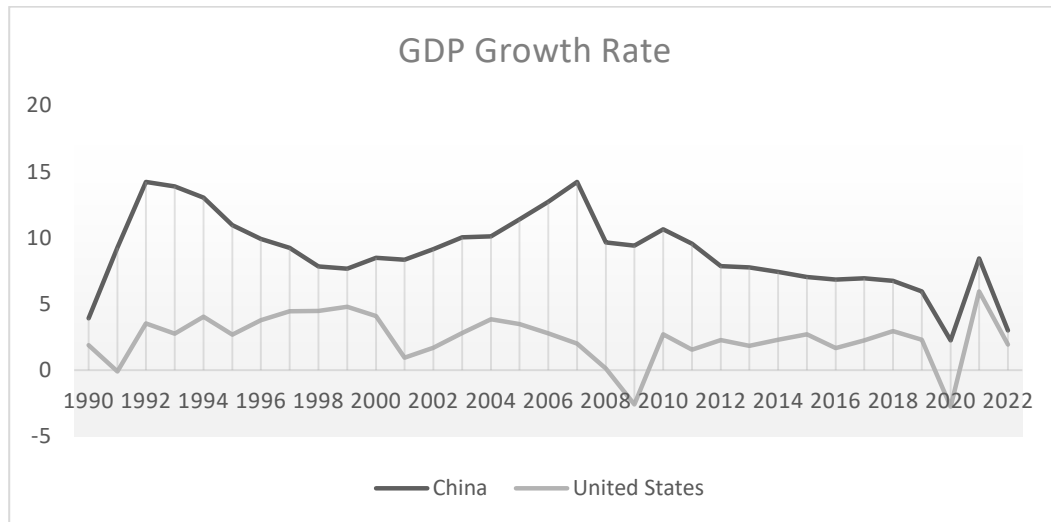
After 1980s, semiconductor industry's production has shifted from the USA towards the third World. The main reasons behind this shift was the decreases in trade barriers and transportation costs, and the integration of China to the global economy –especially following World Trade Organization (WTO) membership in 2001 (Bown, 2020, p. 351). After the Cold War, China and USA have developed intense cooperation in science and technology. The main reason behind this fact was the low skilled labor force and relatively loose environmental control of China. During 1990s, U.S. companies had an opinion that as long as intellectual property rights were owned by themselves, there was nothing wrong to transfer their manufacturing through Asia. However, 2008 global financial crisis has changed the global power balances. Western Europe and the USA have drastically affected by the crisis but Mainland China has exhibited a steady rise in especially high technology production and value added. As ICT industry has grown, U.S. companies have faced with decreases in their value added. This reality has noticed by Obama administration and first attempts have been made against Chinese companies (Haiyong, 2019, p. 197 – 199). Following Obama presidency, Trump administration changed U.S. trade policy towards China by imposing significant tariffs during 2017 – 2021 period (Bown, 2021, p. 805). This tension between two giants of the World economy caused a new era of bilateral relationships which is possible to reshape the future trends of the world economy. This strain was mainly focused on high technology production and trade, and it can be said that it was inevitable. Moreover, after Donald Trump was re-elected, he reignited the trade war between the US and China. At the beginning of 2025, he imposed higher tariffs towards China and China reacted significantly. In these new tariff wars, the critical sectors were again electronics, automotive, steel and aluminum (The Guardian, 2025).

Following all these facts, this study focuses on the semiconductor industry developments in China and the USA. In this context, the purposes of this study are twofold. The first purpose is to detect the framework of current situation, and the positions of countries in terms of microchip production and trade. And the second purpose is to analyse the acts of both the USA and China. Drawing the framework of the current situation and analyzing the behaviors of countries help to foresight both the development path of the semiconductor industry and power balances of the new era. Since there is a shortage about the economic policy analyses about this issue, it's expected to make a contribution to the related literature.

1. Macroeconomic Outlook for China and the USA

Macroeconomic conditions are the fundamental indicators to evaluate the competitive positions and potentials of countries. In this sense, this section of the study tries to draw a frame for the macroeconomic outlook of Chinese and US economies. In this context, the first major economic indicator is economic growth rates of China and the USA. Figure 1 exhibits GDP (Gross Domestic Product) growth rates of both countries. Chinese economic growth experience has accelerated in 1990s. It's observed that between 1990-1992 there is an economic boom in China. A similar trend can also be observed between 2001-2007. There is another significant economic growth increase between 2020-2021. While China exposes such important jumps in its economic growth rates, the USA experience significant increases only following global crises years. After global financial crisis, U.S. economic growth rate increases significantly. Also, following the COVID-19 pandemic, it increases drastically, too. However, overall outlook exhibits that China has always had higher economic growth rates than the USA since 1990. Although there are some ups and downs due to global crisis years, it generally exhibits a growth rate higher than %5. Even in some years, growth rates reach to 15%. However, it seems that the USA has never experienced such high rates during last 30 years. This evidence shows the high potential of Chinese economy and its rise after 1990s.

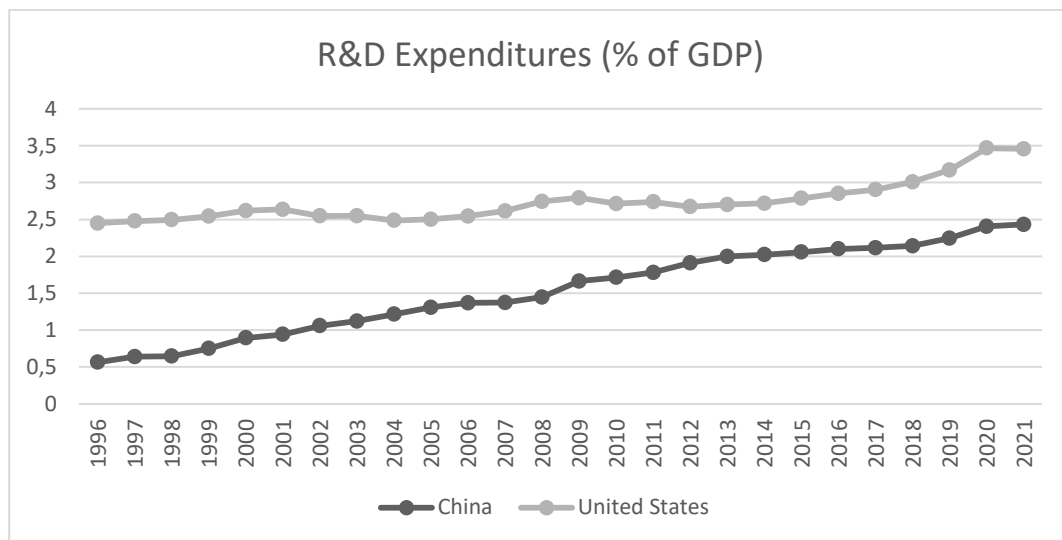
Figure 1: Economic Growth Rates of China and the USA

Source: (World Bank, 2025)

Today's world is characterized by technological developments and the competitive advantages of economies mainly arise from high-tech production (Burton, 1993, p. 120). In this manner, the fundamental indicator of the importance given to technology is research and development (R&D) activities. Figure 2 displays R&D expenditures as a percentage of GDP in China and the USA. Series show that the share of R&D expenditures have always been higher in the USA since the mid of 1990s. However, there is another remarkable point in the figure that the gap between two series has steadily been closing during those years. China has increased its R&D expenditures' share in overall GDP and it has approached 2% which is 4 times higher than the rate in 1996.

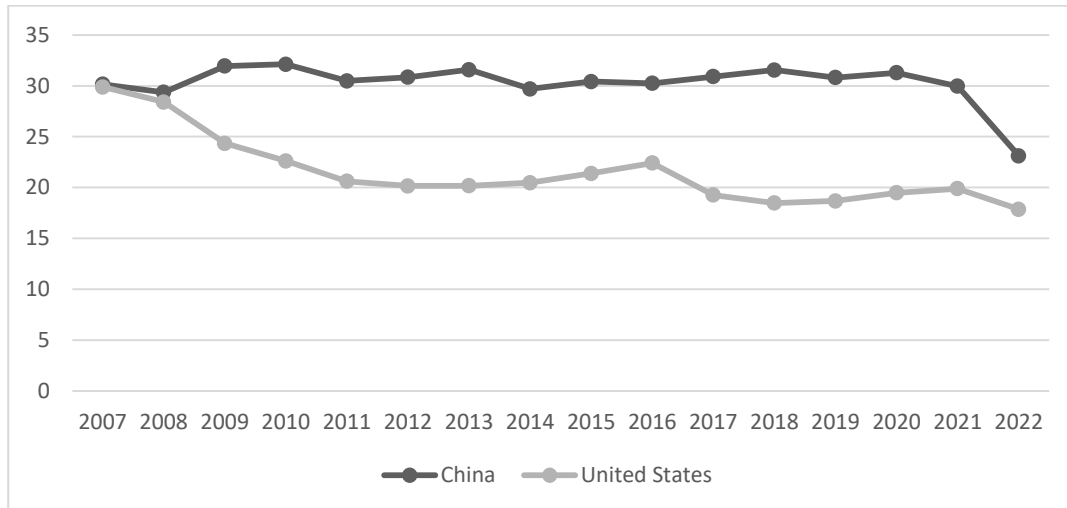
Figure 2: Research and Development Expenditures as a Percentage of GDP

Source: (World Bank, 2025).

It's sure that R&D expenditures become meaningful when they turn to exportable products. In this sense, Figure 3 shows high technology exports as a percentage of manufactured exports in China and the USA. Figure is for the time-span between the years of 2007 and 2022. It seems that following 2008, a significant gap has occurred between the shares of China and the USA. The main reason of this gap seems the decrease in high-tech exports share of US economy. Although China expresses a stability in its shares, it has also experienced a significant decline after 2021.

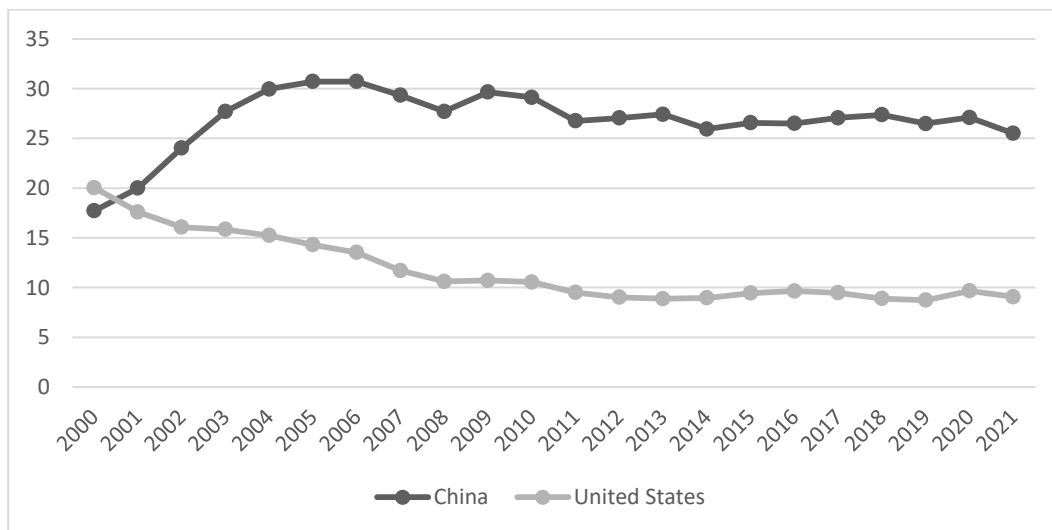
Figure 3: High Technology Exports as a Percentage of Manufactured Exports

Source: (World Bank, 2025).

ICT has a special importance across high-technology production and trade. It has reshaped the global economy by raising productivity and accelerating globalization (Erdil et al., 2010, p. 148). In this manner, it's important to evaluate the share of ICT exports across overall exports. Figure 4 exhibits ICT goods exports as a percentage of total goods exports in both China and the USA. The graph highlights the significant gap between the shares in both countries. The share of ICT exports has steadily increased in China between 2000 – 2005. Then it has slightly decreased to approximately 25% which is a quite high rate for an economy. On the other hand, the U.S. economy has experienced a drastic decrease in shares between 2000 – 2021. The share of ICT exports has decreased from 20% to 10% at the end of the relevant period.

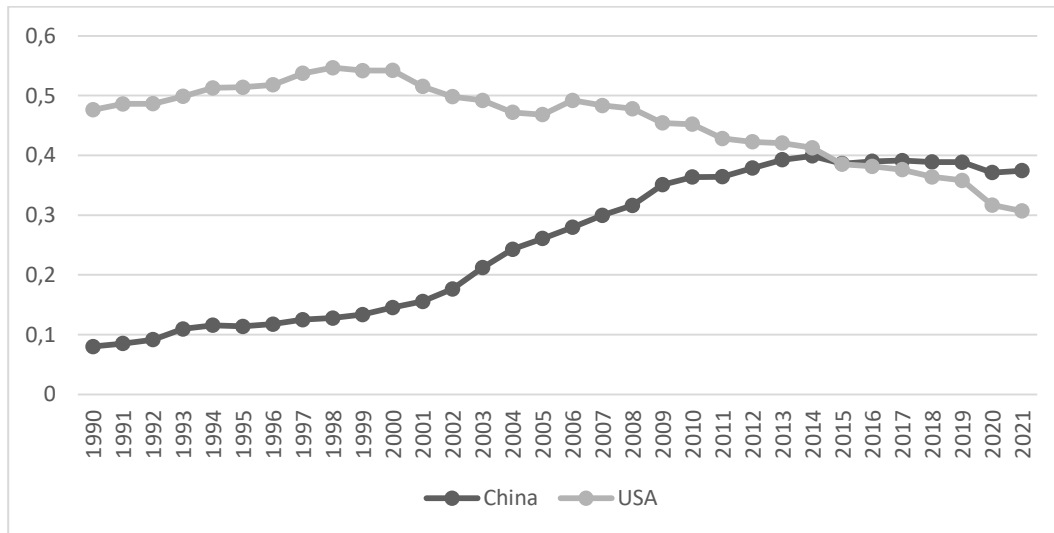
Figure 4: Information and Communication Technologies Goods Exports as a Percentage of Total Goods Exports

Source: (World Bank, 2025).

Since our main concern is international competitiveness from the point of high-tech production – namely semiconductor industry, it's important to examine the developments in competitive industrial performance index (CIP) in both countries. CIP index measures the countries' rates of competitiveness. It has 4 performance indicators as: the manufacturing industry value added, the manufacturing industry exports, the ratio of medium and high technology industries' value added, and the ratio medium and high technology industries' exports (UNIDO, 2002). Figure 5 displays CIP Index of China and the USA between 1990 and 2021. It seems that competitive industrial performance of China has significantly increased during 1990 – 2014 and beaded the USA out after 2014. There is also a decline trend in US's competitive industrial performance during this period.

Figure 5: Competitive Industrial Performance Index

Source: (World Bank, 2025).

2. The U.S. Economic Policy Towards China: Gathering the Pieces of the Puzzle

Power is a multifaceted concept in international relations. Dahl (1957) defines the power as a relational concept, which provides superiority for a country over another. Further, Holsti (1964) defines the power as a tool to achieve national interests. However, the contemporary analyses have brought about a more comprehensive understanding for the concept of power. Today, technology is perceived as a direct tool to provide structural power and enhance power base (Alfian et al., 2025). In this context, Uruguay Round Agreement in 1995, opened the doors of a more globalized and integrated world trade by cutting tariffs in international trade. In 1997, the Information Technology Agreement (ITA) resulted in more tariff cuts for numerous advanced technology products. In 2001 China participated in World Trade Organization (WTO) and then joined the ITA (Bown, 2020, p. 364). However, in the following years, the rapid rise of China in advanced technologies – especially in semiconductors industry- tied the USA into knots. The rise of China caused some trade barriers and investment barriers set by the USA.

2.1. Trade Barriers

Before 2017, U.S. trade with China was liberal by imposing low tariffs on exported goods from China. However, it does not mean that U.S.-China trade relations were similar to US-other WTO members trade relations. The USA always treated China very differently. Trade remedies were always in turn (Bown, 2021, p. 808). However, Donald Trump has changed the trade relations with China, significantly. He has engaged in an aggressive trade campaign against China during his presidency (2017 – 2021). The U.S. government convinced European partners to ban Chinese 5G network suppliers. However, they found it risky, since the global world was so interconnected that export bans and other trade barriers could not prevent the rise of China in high-tech industries. Although they did not ignore the push of the U.S. at this issue, they also did not take high action to side with the USA (Barkin, 2020, p. 2). The only significant action was taken as imposing bans to Huawei in Great Britain, Poland and Germany (Gladstone, 2020).

The US trade protection process started in April 2017. Then, Export Control Reform Act - ECRA (signed in August 2018) set a very offensive approach, suggesting that China should have been prevented to buy vital technologies from the USA. This act defended that China may have got those vital technologies to use for military purposes against the USA. This Act has arisen due to the increasing Chinese government efforts to take apart in the development of advanced technologies in the Silicon Valley (Barkin, 2020, p. 4). The list of banned goods in case of export controls in this Act was as follows: artificial intelligence and machine learning technologies, quantum information and sensing technologies, 3D printing, advanced computing technology, position-navigation and timing (PNT) technology, data analytics technology, brain-computer interfaces, advanced materials, biotechnology, microprocessor technology, logistics technology, robotics, advanced surveillance technologies and, hypersonics (U.S. Federal Register, 2018). All the mentioned goods rely on semiconductors and hence, semiconductor tariffs were imposed in July 2018 (just before the set of ECRA). The US government imposed 25% tariffs on semiconductors. In 2018, the U.S. government imposed \$250 billion

tariffs on hundreds of Chinese products imported into the US. Furthermore, China answered this with \$110 billion tariffs of U.S. products (Kempf et al., 2021, p. 64).

Moreover, in 2019, another action came from the US government by limiting U.S. semiconductor sales to China (specifically to Huawei). However, this action did not work. Because Huawei started to import semiconductors from Taiwan and South Korea (Bown, 2020, p. 350). Huawei was on target because of the introduction of 5G technology. It is a Chinese telecom giant, which has a superpower against this industry (Haiyong, 2019, p. 199).

By 2022, China imported about 90% of its requirements in the microchip industry. It produces only about 15% of the global semiconductor output. It annually spends more than US\$400 billion in importing microchips. In October 2022, new rules were announced that require U.S. companies, such as Nvidia and AMD, to stop supplying Chinese chipmakers. Further control measures were implemented in December 2022. The U.S. Commerce Department's Bureau of Industry and Security added Chinese memory chipmaker Yangtze Memory Technologies Corp. (YMTC) and 21 companies in the artificial intelligence to a trade blacklist. With the efforts of the USA, Japan, and The Netherlands agreed to tighten export restrictions of chip manufacturing equipment to Chinese companies in January 2023 (Kshetri, 2023, p. 101-102). On February 2025, Trump announced that he would rise tariffs on semiconductor chips by almost 25% (Dev, 2025).

2.2. Investment Barriers

In August 2022, the CHIPS and Science Act has been enacted by Washington to attract investment in semiconductor research and production in the USA. In two years, 90 new semiconductor projects have been announced across the country. 448 billion dollars private investments have been made across 28 states. These investments have created 58.000 new direct jobs in semiconductor industry (SIA, 2024). By the courtesy of this Act, it's projected that the semiconductor industry's workforce will grow approximately 115.000 jobs (33% growth) by 2030 (Martin & Rosso, 2023, p. 4). However, other regions of the World have also acts and plans to enhance semiconductor investments. Since 2021, Japan, Singapore, South Korea and the European Union have announced their own legislations to support their domestic semiconductor R&D investments. As also known, Mainland China has invested over a hundred billion dollars to support its domestic semiconductor industry. All these countries (including the USA) perceives the semiconductor industry as a growth-providing and national security-supporting industry (SIA, 2022, p. 11).

All the aforementioned investment incentives have arisen from the facts of the fall of US and the rise of China in semiconductor industry in the beginning of 2000s. In 1990s, the U.S.'s manufacturing capacity in semiconductor industry was 37%, but it fell to 12% in 2000s. Moreover, it's forecasted that China will add about 40% manufacturing capacity until 2030. What is more is that currently, 75% of global capacity in semiconductor industry is concentrated in East Asia (Varas et al., 2020, p. 1). This evidence is especially critical for the USA national defense, since it mainly depends on the manufactures of Asia. Consequently, some investment barriers are in turn to prevent the rise of China in semiconductor industry.

In 2018, the White House issued the Presidential Memorandum on the Actions by the United States Related to the Section 301 Investigation. In this Memorandum, it accused China about preventing U.S. companies to invest in key semiconductor areas in China by imposing foreign ownership restrictions. Also, it accused China to support theft from the computer networks of U.S. companies. Hence, the next step came by imposing restrictions on Chinese investments in the USA. The Trump administration reformed the reviews of the Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS). As a result of this attempt, number of Chinese companies sharply declined in the USA since 2018 (Haiyong, 2019, p. 201 – 204). As another action, U.S. citizens and green-card holders were banned from working for Chinese entities producing certain microchip technologies, by the action declared on 7th October, 2022 (Kshetri, 2023, p. 103).

3. The Consequences of the 'Tech Cold War'

Some studies in the literature calls the tension between U.S. and Mainland China as the "Second Cold War". Some emerging discussions suggest that the rivalry between the USA and China is similar to the Cold War Era. However, we strongly believe that this definition is not completely true. Since China transitioned to liberal and capitalist society era by opening its markets and being a member of World Trade Organization, its conditions are not similar to USSR. What is more is that unlike to the situations of USSR and the USA during the Cold War, China's overall welfare seems steadily increasing while the U.S. economy is struggling since the Global Financial Crisis (Schindler et al., 2023, p. 8). So it's better to adopt "Tech Cold War" phrase to describe this emerging era (Haiyong, 2019). Tech Cold War is defined as "geopolitical rivalry between superpowers trying to achieve supremacy over technologies which have critical importance for both human development and national security" (Tung et al., 2023, p. 4). As mentioned in the previous sections, this war between China and the USA

has two fundamental dimensions as trade barriers and investment barriers. Actually both dimensions were the obstacles set by the USA against China. Although China also had some precautions like partnership share limits and investment quotas against the USA, the aggressive actor of this war has been the U.S. government. However, all the actions made through China specific to semiconductor industry have brought some significant consequences.

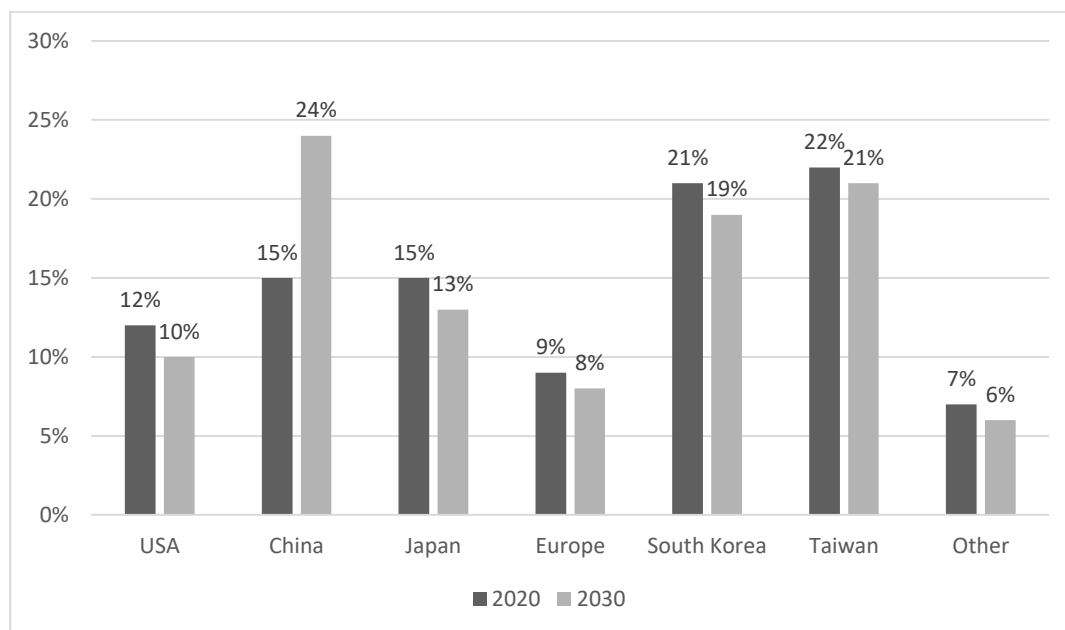
Following the aggressive acts of U.S. government against China and trade hardships of Covid-19 pandemic, in 2021, a significant microchip shortage has occurred in the global market. This shortage was so severe that productions of smartphones, computer equipment, game consoles, electric vehicles etc. have declined drastically. Especially the rise of electric vehicles created a supply-demand imbalance in the markets since such cars needed numerous microchips. The U.S., Japanese and German governments were supporting electric vehicle manufacturing but car companies couldn't find enough chips to produce the demanded cars. Another important sector affected by the shortage was the computer industry. As known, the pandemic reshaped the world with lock-downs. People started to use more social media and work from home. Hence, some platforms such as Zoom, Netflix, Microsoft Teams have started to be used by millions of people and this huge demand created a significant demand for laptops, tablets and computer equipment. Combining with the chip shortage, this huge demand caused the higher prices in computer industry and 3-4 months of delays for shipment. Samsung canceled the Galaxy Note Series, Xiaomi lost approximately 30% of its market worth, Huawei dropped to the second place behind Apple in the market (Mohammad et al., 2002, p. 477-478).

During this supply chain problem, the most of the Silicon Valley companies tried to produce their own microchips but most of the leading U.S. semiconductor companies preferred to outsource the chips to Samsung and Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC) (Wall Street Journal, 2021). At the same time, China started to outsource some amount of microchips from TSMC and hence Taiwan has gained a strategic role in the global semiconductor industry (Kempf et al., 2021). Another consequence of this technological war has been the increasing rate of Chinese R&D in semiconductor industry, which is expected to be effective especially in the long-run (Xiao, 2022, p. 670). Consequently, Tech Cold War has directed China to indigenous innovation efforts (Zhang et al., 2023, p. 2).

4. China at the Gate: What is Expected for the Future?

The aggressive act of the USA against Chinese semiconductor industry was neither a coincidence nor a temporary requirement. Since the new era of industrial production mainly rely on microchips, this industry has a strategic importance both for economic development and national security. Moreover, with its huge capital and large labor force, China has exhibiting a tremendous development in this industry and threatening the world leadership of the USA in global markets. Figure 6 exhibits the shares of global microchip manufacturing by location.

Figure 6: Share of Global Microchip Manufacturing by Location (2020 – 2030 forecasted)

Source: (SIA, 2019, p. 12).

Figure 6 includes the real global shares in 2020 and the forecasts for 2030. *It's seen that China is at the gate and the USA is about to lose the war.* This significant success of China arises from the successful Chinese government industrial policy. In 2014, China released National IC Promotion Guidelines which sets high targets for industrial revenue, manufacturing capacity, and technological development. In 2015, China enacted its 'Made in China 2025 Plan' which set the goal of 70% self-sufficiency in semiconductors by 2025. China also constructed National Integrated Circuits Industry Development Investment Fund to support this governmental policy (SIA, 2021, p. 3).

Another important fact of the rise of China is its dominance in the most advanced microchips. The USA has mainly imported older-generation chips from China since they are used in electric vehicles (Nikkei Asia, 2024). However, China both produce and use advanced microchips that are dominantly used in artificial intelligence. Since the emerging technological era relies on 5G and artificial intelligence, China seems to dominate the global market by its production of advanced microchips (Nikkei Asia, 2024a).

Moreover, as mentioned in the first section of this study, China has a steady increase in R&D expenditures by closing the gap with the USA. Also, Competitive Industrial Performance Index of China has already passed the USA and Chinese ICT exports in total exports are significantly higher than the USA. All these macro indicators promise that China has a great potential to take the lead of the semiconductor industry in the near future. However, although Chinese manufacturing and trade capacities are significantly high and promising, there is an important obstacle for this economy. Global financial networks are still dominated by the USA. Chinese firms use US dollars for exchange in international business relations. It has a subordinate position in global financial systems and its integration seems costly. China launched renminbi (RMB)-denominated Shanghai oil futures contract in 2018 with the aim of increasing integration to international markets. But it still lags behind the West Texas International and Brent benchmarks (Schindler et al., 2023, p. 21 – 24).

If we put all this aside, there are undoubtedly other global actors involved in this macro struggle. EU, Japan, and South Korea have strengthening their digital sovereignty efforts to achieve their own strategic goals beyond the US-China technological competition. According to the EU's State of the Digital Decade 2025 Report, €288.6 billion has been allocated to digital infrastructure investments in areas such as 5G, artificial intelligence, and cybersecurity (European Commission, 2025). In addition, the European Commission will invest an additional €1.4 billion in artificial intelligence, cybersecurity, and digital skills for the 2025-2027 period (Reuters, 2025). These investments not only provide an alternative to US- and China-centered technology, but also enhance the technological competition environment.

Conclusion

The World Semiconductor Trade Statistics Platform forecasted %16 annual increase in the global semiconductor market by the end of 2024. The current market value of this sector is estimated 611 billion dollars for 2024 (WSTS, 2024). This huge and emerging market has tons of promises for both the nations and the global market. Since the new era relies on microchips in nearly all segments of manufacturing, it has a critical importance for all areas of production. 5G and artificial intelligence have created tremendous developments in computers, smartphones, electric vehicles and national security goods and services. Although the USA still leads the global semiconductor industry and dominant in global financial markets, China's rapid growth in this sector has created a fear to take the lead in the near future. This fact has resulted in aggressive precautions of the USA against Chinese firms and investments. Significant trade and investment barriers –which actually contradicting with the WTO rules- have been implemented after 2018. These precautions and the Covid-19 pandemic both created semiconductor wars and caused the pushback of China in this industry. Some sources preferred to name this war as the Second Cold War by referring the technological battle between the USA and USSR in the history. However, since there are some distinct differences exist in this emerging era, we prefer to call this new war as “Tech Cold War”.

Tech Cold War was characterized by the microchip shortage starting in 2021. Following the pandemic, a market imbalance has occurred and it has affected many sectors directly. Huawei lost the world leadership in smartphone market and Samsung needed to reshape its production strategies. China adopted new governmental strategy to promote its industry to decrease its foreign dependency in semiconductor industry. The USA also set some rules for its both high-tech companies and citizens about setting relationships with Chinese companies. All these developments brought a new era in that nation-states taking pivotal roles in characterizing industrial development. This is quite interesting since these acts are contradicting with the liberal markets suggestion of the capitalism and creating a new era which can be called as deglobalisation (Zhang et al., 2023, p. 10).

In this emerging era, China shows lots of promise. Its overall economic performance seems better than the USA. Its higher economic growth rates, increasing R&D expenditures, higher shares of ICT exports and increasing CIP rates are all promising for the near future. Moreover, trade barriers and investment barriers set by the USA directed China to investing more on domestic sources to face its own microchip demand. So its outsourcing dependency is expected to decline in the short-term. Also, it has strong cooperation with Thailand which is an important chip-producing country. Although barriers against Chinese semiconductor industry investments are expected to exist always from now on, their impacts will probably be low due to the high performance of China.

However, it should not be forgotten that the US economy bases its technological superiority not only on trade in goods but also on capital flows generated from intellectual property (IP) license and royalty revenues. According to WIPO data, cross-border IP payments exceeded \$1 trillion in 2022, indicating that the share of IP revenues in global services trade was approximately 7.5% (Bonaglia & Wunsch-Vincent, 2024). These data show that the US has the capacity to generate indirect revenues through technology exports and has a significant strategic advantage in competition with China. Also, EU, Japan and South Korea have playing significant roles in IT competition in recent years.

It is sure that China has made significant technological progress in the short term and it has lots of promise for medium and long terms. Vernon's Product Cycle Hypothesis states that, technological leadership generally emerges in innovative countries, but when production matures, it may move to other countries (Vernon, 1966). This scenario has already been proved by China for the semiconductor industry. But it is sure that this may not mean a permanent superiority. There are some studies proving that the strong R&D infrastructure of the USA in high-tech fields such as artificial intelligence and quantum computing can provide leadership again in the medium and long terms (USCC, 2025). Consequently, from today's perspective, it seems that China is about to win the Tech Cold War. This explains why the new Trump administration is also so aggressive in its tariff practices. The second act of the Tech Cold War, which was intensified by the second Trump administration, showed that China now has serious bargaining power against the United States, also. Today, China warns the US about retaliation on supply chain deals (Reuters, 2025a). However, it should be kept in mind that in the medium and long term, the US could also make a significant comeback. China at the gate, it is a powerful enemy for the US, but the Tech Cold War has not ended yet.

AUTHOR STATEMENT

Research and Publication Ethics Statement: This study was prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval as it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contributions: Both authors contributed equally.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest for the author or third parties arising from the study.

References

- Aboagye, A., Ondrej, B., Abhijit, M., & Bill, W. (2022, February 9). *When the chips are down: how the semiconductor industry is dealing with a worldwide shortage*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2022/02/semiconductor-chip-shortage-supply-chain/>
- Alfian, M. F., Hudaya, M., Anggraheni, P., & Zuliyan, M. A. (2025). Technology as an instrument in great power politics: an overview of the US-China tech war. *Jurnal Dinamika Global*, 10(1), 73-99.
- Barkin, N. (2020). *Export controls and the US-China tech war*. Mercator Institute for China Studies. https://www.merics.org/sites/default/files/2020-04/merics_ChinaMonitor_US-CH-EU-Export%20Controls_en_final.pdf
- Bonaglia, D., & Wunsch-Vincent, S. (2024, June 28). *Cross-border payments for the use of intellectual property surpass 1 trillion US dollars in 2022*. WIPO. <https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/w/blogs/2024/cross-border-payments-ip>.
- Bown, C. (2021). The US-China trade war and phase one agreement. *Journal of Policy Modeling*, 43(4), 805-843.
- Bown, C. (2020). How the United States marched the semiconductor industry into its trade war with China. *East Asian Economic Review*, 24(4), 349-388.
- Burton, D. (1993). High-tech competitiveness. *Foreign Policy*, 92, 117-132.
- Edwards, P. (1997). Why build computers? The military role in computer research. In *The closed world: computers and the politics of discourse in cold war america*, Cambridge: MIT, 54-74.
- Dahl, R. A. (1957). The concept of power. *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.
- Dev. (2025, February 19). *Trump said he would raise tariffs on semiconductor chips by almost 25%. This also applies to cars*. <https://dev.ua/en/news/trump-myto-napivprovidnykovi-chypy>.
- Erdil, E., Yetkiner, I. H., & Türkcan, B. (2010). Does information and communication technologies sustain economic growth? The underdeveloped and developing countries case. In *Sustainable Economic Development and the Influence of Information Technologies – Dynamics of Knowledge Society Transformation*, Ed. Muhammed Karatas and Mustafa Zihni Tunca. IGI Global. New York, USA, 147 – 160.
- European Commission. (2025). *State of the digital decade 2025: keep building the EU's sovereignty and digital future*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/state-digital-decade-2025-report>
- Gladstone, R. (2020, July 22). *How the cold war between China and the US is intensifying: in defense, trade, technology, media, and diplomacy, among other areas, the rancor between the Trump administration and China's ruling communist party is worsening*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/07/22/world/asia/us-china-cold-war.html>
- Haiyong, S. (2019). U.S. – China tech war –impacts and prospects. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 5(2), 197-212.
- Holsti, K. J. (1964). The concept of power in the study of international relations. *Wiley on Behalf of The International Studies Association*, 7(4), 179-194.
- Jensen, D. (2022). Processor problems: an economic analysis of the ongoing chip shortage and international policy response. *Summer Research*, No. 457. https://soundideas.pugetsound.edu/summer_research/457
- Kempf, T., Bobek, V., & Horvat, T. (2021). The impacts of the American Chinese trade war and COVID-19 pandemic on Taiwan sales in semiconductor industry. *International Journal of Economics and Finance*, 13(4), 62 - 72.
- Kshetri, N. (2023). The economics of chip war: China's struggle to develop the semiconductor industry. *Computer*, 56(6), 101-106.
- Martin, D., & Rosso, D. (2023). *Chipping away – assessing and addressing the labor market gap facing the U.S. semiconductor industry*. Semiconductor Industry Association (SIA) and Oxford Economics. https://www.semiconductors.org/resources/?fwp_resource_types=policy-reports
- Mohammad, W., Elomri, A., & Kerbach, L. (2022). The global semiconductor chip shortage: causes, implications and potential remedies. *IFAC PapersOnline*, 55(10), 476-483.

- Nikkei Asia. (2024, January 9). *U.S. nervous about 'flood' of older-generation chips from China*. <https://asia.nikkei.com/Business/Tech/Semiconductors/U.S.-nervous-about-flood-of-older-generation-chips-from-China>
- Nikkei Asia. (2024a, February 27). *U.S. aims to make 20% of world's leading-edge chips by 2030: Raimondo*. <https://asia.nikkei.com/Business/Tech/Semiconductors/U.S.-aims-to-make-20-of-world-s-leading-edge-chips-by-2030-Raimondo>
- Reuters. (2025, March 29). *EU to invest \$1.4 billion in artificial intelligence, cybersecurity and digital skills*. <https://www.reuters.com/technology/artificial-intelligence/eu-invest-14-billion-artificial-intelligence-cybersecurity-digital-skills-2025-03-28/>
- Reuters. (2025a, July 8). *China warns Trump on tariffs, threatens retaliation on supply chain deals*. <https://www.reuters.com/world/china/china-warns-trump-tariffs-threatens-retaliation-supply-chain-deals-2025-07-08/>
- Schindler, S., Alami, I., Dicarlo, J., Jepson, N., Rolf, S., Bayırbağ, M. K., Cyuzuzo, L., Deboom, M., Farahani, A. F., Liu I. T., McNicol, H., Miao, J. T., Nock, P., Teri, G., Seoane, M. F. V., Ward, K., Zajontz, T., & Zhao, Y. (2023). The second cold war: US-China competition for centrality in infrastructure, digital, production, and finance networks. *Geopolitics*, 29(4), 1083 – 1120.
- SIA (Semiconductor Industry Association). (2024, August 28). *The CHIPS act has already sparked \$450 billion in private investments for U.S. semiconductor production*. <https://www.semiconductors.org/the-chips-act-has-already-sparked-200-billion-in-private-investments-for-u-s-semiconductor-production/>
- SIA (Semiconductor Industry Association). (2022, 31 October). *American semiconductor research: leadership through innovation*. https://www.semiconductors.org/resources/?fwp_resource_types=policy-reports
- SIA (Semiconductor Industry Association). (2021, July). *SIA whitepaper: taking stock of China's semiconductor industry*. https://www.semiconductors.org/wp-content/uploads/2021/07/Taking-Stock-of-China's-Semiconductor-Industry_final.pdf
- SIA (Semiconductor Industry Association). (2019, April). *Winning the future – a blueprint for sustained U.S. leadership in semiconductor technology*. https://www.semiconductors.org/resources/?fwp_resource_types=policy-reports&fwp_paged=2
- The Guardian. (2025, February 11). *Trump announces 25% tariffs on foreign steel and aluminum*. <https://www.theguardian.com/us-news/2025/feb/10/trump-steel-aluminum-tariffs>
- Tung, R. L., Zander, I., & Fang, T. (2023). The tech cold war, the multipolarization of the world economy, *IB Research. International Business Review*, 32(6), 102195.
- UNIDO. (2002). *Industrial development report 2002/2003: competing through innovation and learning*. United Nations Industrial Development Organization. <http://www.unido.org>
- U.S. Federal Register. (2018). *Review of controls for certain emerging technologies*. <https://www.federalregister.gov/documents/2018/11/19/2018-25221/review-of-controls-for-certain-emerging-technologies>
- U.S.-China Economic and Security Review Commission (USCC). (2025). *US-China competition in emerging technologies*. US-China Economic and Security Review Commission. https://www.uscc.gov/sites/default/files/2024-11/Chapter_3--U.S.-China_Competition_in_Emerging_Technologies.pdf
- Varas, A., Varadarajan, R., Goodrich, J., & Yinug, F. (2020). *Government incentives and US competitiveness in semiconductor manufacturing*. Semiconductor Industry Association (SIA). https://www.semiconductors.org/resources/?fwp_resource_types=policy-reports&fwp_paged=2
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190–207.
- Wall Street Journal. (2021, March 13). *The semiconductor shortage*. <https://www.proquest.com/newspapers/semiconductorshortage/docview/2500822237/se-2?accountid=10699>
- World Bank. (2025). *World development indicators*. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

- WSTS (World Semiconductor Trade Statistics). (2024, June 4). *WSTS semiconductor market forecast spring 2024*. <https://www.wsts.org/76/Recent-News-Release>
- Xiao, Y. (2022). *The impact of the US-China trade war on China's semiconductor industry*. 2nd International Conference on Financial Management and Economic Transition (FMET 2022).
- Zhang, L. E., Zhao, S., Kern, P., Edwards, T., & Zhang, Z.-X. (2023). The pursuit of indigenous innovation amid the tech cold war: the case of a Chinese high-tech firm, *International Business Review*, 32(6), (102079), 1-12.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Sürdürülebilir Liderlik Üzerine Akademik Eğilimler: Bibliyometrik ve Kavramsal Bir İnceleme

Academic Trends on Sustainable Leadership: A Bibliometric and Conceptual Analysis

Semih Derelioglu^a

^aÖğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, semih.derelioglu@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0218-0546

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 02.06.2025

Makale Kabul Tarihi: 01.09.2025

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Sürdürülebilir Liderlik, Bibliyometrik Analiz, Kavramsal Çerçeve, Örgütsel Çalışmalar

JEL Kodları: M10, M14, Q01, D23, O35

ÖZ

Bu çalışma, sürdürülebilir liderlik literatüründe son 10 yılda (2015–2025) meydana gelen gelişmeleri bibliyometrik ve kavramsal düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Google Akademik üzerinden “sürdürülebilir liderlik” ve “sustainable leadership” anahtar kelimeleriyle yapılan taramalarda tekrar edenler, tezler, kitaplar ve bildiriler elenerek 47 makale analiz kapsamına alınmıştır. Çalışmada anahtar kelime frekansları, yazım dili, makale türleri, atıf sayıları, yayın yapılan dergiler ve yazarlar gibi bibliyometrik göstergeler değerlendirilmiş; ayrıca içeriksel olarak sürdürülebilir liderliğin farklı bağlamlarda nasıl ele alındığı tartışılmıştır. Bulgular, literatürün büyük ölçüde ampirik araştırmalara dayandığını ve sürdürülebilir liderlik kavramının insan kaynakları, kurum kültürü ve örgütsel performans gibi temalar etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Çalışma, sürdürülebilir liderliğin çok boyutlu yapısını kavramsal olarak ele alarak gelecekteki araştırmalara yön verecek bulgular sunmaktadır.

ARTICLE INFO

Article Received: 02.06.2025

Article Accepted: 01.09.2025

Keywords: Leadership, Sustainable Leadership, Bibliometric Analysis, Conceptual Framework, Organizational Studies

JEL Codes: M10, M14, Q01, D23, O35

ABSTRACT

This study aims to examine the developments in the sustainable leadership literature over the past decade (2015–2025) through a bibliometric and conceptual lens. A total of 47 journal articles were included in the analysis after excluding duplicates, theses, books, and conference papers identified via Google Scholar using the keywords “sürdürülebilir liderlik” and “sustainable leadership.” The study evaluates bibliometric indicators such as keyword frequencies, publication language, article types, citation counts, publishing journals, and contributing authors. Additionally, the conceptual contexts in which sustainable leadership has been addressed are discussed. The findings reveal that the literature predominantly consists of empirical research and that the concept of sustainable leadership is largely concentrated around themes such as human resource management, organizational culture, and organizational performance. This study offers insights into the multidimensional structure of sustainable leadership and presents findings that may guide future research in the field.

Giriş

Sürdürülebilirlik kavramı, 1960'lı yıllarda çevresel sorunlara yönelik artan farkındalıkla birlikte gelişmeye başlamış ve 1972'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile küresel düzeyde somut adımlar atılmıştır. Bu süreçte, çevresel, sosyal ve ekonomik dengeleri dikkate alarak mevcut sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik bir anlayış şekillenmiştir. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan ve "Ortak Geleceğimiz" başlığını taşıyan Brundtland Raporu, sürdürülebilir kalkınma kavramını, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlayarak kavramsallaştırmıştır (Yangil, 2016, s. 132). Günümüzde sürdürülebilirlik, çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınma ile ürün veya hizmet kalitesinin, paydaşlara yönelik bütüncül değer yaratımı ve etik iş süreçleriyle dengelenmesini amaçlayan bir kavramdır. Ayrıca bu niteliğiyle sürdürülebilirlik, toplumsal gelişimin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Zorlu ve Korkmaz, 2020, s. 200). Günümüzde artan çevresel riskler, sosyal eşitsizlikler ve ekonomik belirsizlikler karşısında, liderlik pratiklerinin bu çok boyutlu sürdürülebilirlik anlayışı doğrultusunda yeniden ele alınması gereklilik arz etmektedir. Bu çerçevede öne çıkan "sürdürülebilir liderlik" kavramı, yalnızca örgütlerin ekonomik başarısını değil, aynı zamanda çevresel duyarlılığı, sosyal adaleti ve etik sorumluluğu bütüncül biçimde gözetilen bir liderlik modelini temsil etmektedir.

Sürdürülebilir liderlik, uzun vadeli düşünme, sistemsel bakış açısı, paydaş katılımı, değer temelli yönetim ve etik sorumluluk ilkeleri çerçevesinde kurumsal yapıların dönüşümüne öncülük etmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilir liderler; sadece bugünün sorunlarına değil, gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını da dikkate alarak karar alma süreçlerini yürütmektedir. Özellikle iklim değişikliği, kaynak kıtlığı, dijital dönüşüm ve sosyal adalet gibi karmaşık sorunların çözümünde sürdürülebilir liderlik önemli bir araç olarak görülmektedir (Hargreaves ve Fink, 2006; Avery ve Bergsteiner, 2011). Bu yönüyle sürdürülebilir liderlik, sürdürülebilirlik yaklaşımının kurumsal düzeyde sürdürülebilirlik uygulamalarını hayata geçirmeye olanak tanıyan stratejik bir liderlik modelidir (Gerard vd., 2017, s. 117).

Sürdürülebilir liderliğin akademik literatürde nasıl ele alındığı ve zaman içinde nasıl bir gelişim gösterdiği sorusu önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı 2015–2025 yılları arasında sürdürülebilir liderlik alanındaki akademik eğilimleri ortaya koymak ve Türkiye merkezli literatürün gelişimini bibliyometrik ve kavramsal açıdan incelemektir. Çalışmada "sürdürülebilir liderlik" ve "sustainable leadership" anahtar kelimeleri kullanılarak Google Akademik veri tabanında yapılan taramalar sonucu elde edilen 47 makale analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, sürdürülebilir liderlik konusunun akademik görünürlüğü, tematik dağılımı, yayın dili ve türleri, atıf düzeyleri ve öne çıkan yazarlar gibi değişkenler sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkiye'de yayınlanmış sürdürülebilir liderlik konusunda makalelere ilişkin benzer bir çalışma bulunmamaktadır (Baysal ve Yangil, 2023, s. 113). Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir liderlik literatürüne ilişkin mevcut durumu betimlemeyi ve gelecekte yapılacak çalışmalara yön göstermeyi hedeflemektedir. Ayrıca sürdürülebilir liderliğe yönelik makalelerde yeterince ele alınmamış konulara da değinilerek, sonraki araştırmalarda dikkate alınabilecek başlıklar ortaya konulmaktadır. Literatürdeki boşlukların belirlenmesi ve kavramsal çeşitliliğin artırılması açısından da çalışma önemli katkılar sunmaktadır.

1. Sürdürülebilir Liderlik

Liderlik kavramı, örgüt veya kişilerin amaçlarına ulaşmada, grup üyelerini etkilediği bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Yukl, 2010, s. 2). Tanımdan yola çıkarak, liderlik kavramı içerisinde bir amaç barındırır, mutlaka lideri izleyen bireylerin varlığını gerektirir ve son olarak etkileme olmak zorundadır. Sabuncuoğlu ve Tüz (1998, s. 174) lideri, grubun ulaşma arzusunda olduğu amaçları belirlendikten sonra onları etkileyerek davranışa yöneltken kişi olarak tanımlamaktadır. Hughes vd., (2002, s. 1) liderliğin verilmiş bir görev tanımı değil, bir süreci ifade ettiğini ve liderle üyeler arasında bir etkileşimi içerdiğini belirtmiştir. Özkalp ve Kirel (2001, s. 185) ise lideri, örgüt üyelerinin eylemlerini örgütün amaçları çerçevesinde yönlendiren ve düzene sokan kişi olarak tanımlamıştır. Ferrell ve Fraedrich (1994, s. 138) liderlerin, bireyleri harekete geçirme ve motive etme yetkinliğine sahip olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte çalışanların kurumsal normlara, ilkelere ve örgütsel politikalara uyum göstermelerini sağlama konusunda etkili bir yönlendirici olduklarını ifade etmiştir.

Ekonomik krizlerin etkileri ve kaynakların kıtlığı üzerine yapılan çalışmalarla beraber sürdürülebilirlik kavramı yoğun ilgi görmüştür. Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir liderliğin kurucu ilkesidir ve her iki kavramın hedefleri birbiriyle örtüşmektedir. Sürdürülebilir liderlik, Grooms ve Reid-Martinez (2011, s. 413) tarafından, örgütsel liderliğin; bir örgütün karmaşık sistemlerinin küresel rekabet ortamında gerekli çalışma standartlarını karşılayacak biçimde sürdürülebilir kalkınma ve dönüşümü teşvik etmesi için insani değerlerle bütünleşmesi gerektiğinin fark edilmesi yeteneği olarak tanımlanmıştır. Avery ve Bergsteiner'e (2011, s. 5) göre sürdürülebilir liderlik, uzun vadeli düşünmeyi esas alan karar alma yaklaşımlarını benimsemeyi; müşteri memnuniyetini artırmaya yönelik yenilikçi süreçleri desteklemeyi; nitelikli, bağlı ve sadık bir çalışan profili

oluşturmayı ve yüksek kalite standartlarında ürün ve hizmet sunmayı içeren bütüncül bir liderlik anlayışını temsil etmektedir.

Davies (2007, s. 2), sürdürülebilir liderliğin, bireysel çıkarlardan öteye geçerek, toplumsal faydayı önceleyen ahlaki bir amaca dayalı bir liderlik anlayışı geliştirdiğini ve bu yaklaşımın, herkesin erişebileceği kapsayıcı ve kalıcı bir başarı kültürü inşa ettiğini vurgulamaktadır. McCann ve Sweet (2014, s. 375), sürdürülebilir liderliğin sadece mevcut durumun korunması değil, aynı zamanda yenilik, teknolojik gelişme ve iş süreçlerindeki dönüşümü sağlayan stratejik bir alan olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, çevreyle iş birliğine dayalı bir öğrenme ve öğretme sürecinin, sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu ve bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri bir ortamda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu anlayışlar doğrultusunda sürdürülebilir liderlik, yalnızca bireysel liderlerin değil, tüm paydaşların ortak sorumluluğu olarak ele alınmakta; kaynakların israf edilmeden etkin biçimde kullanılması gerekliliğini savunmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir liderlik, karşı karşıya kaldığı çevresel, toplumsal ve kurumsal dinamiklere karşı eylemsel sorumluluk taşıyarak; yenilikçi fikirlerin paylaşımını, kolektif öğrenmeyi ve gelişimi destekleyen öğrenme topluluklarının oluşmasına olanak tanır (Ghosh ve Chatterjee, 2014, s. 166).

Yabancı literatür incelendiğinde, sürdürülebilir liderliğin çeşitli değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Svensson ve Wood (2006) ve Wiengarten vd., (2017), sürdürülebilir liderlik ile örgütsel performans arasında anlamlı ilişki olduğunu gösteren çalışma yayınlamışlardır. Svensson ve Wood (2007) çalışmalarında sürdürülebilir ile etik kavramı arasındaki ilişkiyi açıklayıp sürdürülebilir etik kavramını tanımlamışlardır. Lee (2017), sürdürülebilir liderlik uygulamalarının örgütsel etkililiğin farklı boyutları üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan bir ampirik araştırma gerçekleştirmiştir. Iqbal vd., (2020), sürdürülebilir liderlik ile sürdürülebilir performans arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracı rolünü, psikolojik güçlendirmenin ise düzenleyici etkisini incelemiştir. Çayak (2021) ise sürdürülebilir liderlik davranışlarının, örgütsel bağlılık ve iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Baird vd., (2023) ampirik çalışmalarında sürdürülebilir liderliğin örgütsel dayanıklılık üzerinde pozitif etkisi olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir. Javed'in (2020) çalışmasında elde edilen bulgular, sürdürülebilir liderliğin çalışanların iş yerindeki yenilikçilik düzeyini anlamlı şekilde artırdığını ortaya koymuştur. Avery ve Bergsteiner (2011), sürdürülebilir liderlik uygulamalarının benimsenmesinin, işletmelerin yalnızca kısa vadeli finansal hedeflere ulaşmalarını değil, aynı zamanda uzun vadeli başarı ve dayanıklılıklarını da artırabileceğini vurgulamışlardır. Çalışmada sürdürülebilir liderlik yaklaşımının işletmelerin dayanıklılığını ve performansını artırmada önemli bir faktör olduğu ortaya konulmuştur.

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik literatürü incelemek amacıyla tasarlanmış bir bibliyometrik ve içerik analizi araştırmasıdır. Araştırma kapsamında, 2015–2025 yılları arasında yayımlanan toplam 81 kaynaktan; tekrar yayınlar, tezler, kitap bölümleri ve kongre bildirileri çıkarıldığında, analiz için uygun olan 47 makale belirlenmiştir. Veriler, Google Akademik veri tabanı kullanılarak, “sürdürülebilir liderlik” ve “sustainable leadership” anahtar kelimeleri aracılığıyla toplanmıştır.

Çalışmanın temel amacı, sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik üretkenliğin yıllara göre dağılımını, en fazla yayın yapan yazarları, yayınların tercih edildiği dergileri, makale türlerini, dizin sınıflandırmalarını ve ana tematik odakları belirlemektir. Bu doğrultuda araştırma, nicel veri temelli bibliyometrik analiz ile nitel içerik analizini bir arada kullanarak, akademik üretimin hem hacmini hem de kavramsal yönünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Bibliyometrik analiz, yayın sayıları, yazar katkıları, atıf düzeyleri ve anahtar kelime sıklıkları gibi ölçülebilir göstergeler üzerinden literatürdeki eğilimleri nicel olarak incelemektedir. Buna karşılık içerik analizi, seçilen çalışmaların tematik yapılarını, kavramsal odaklarını ve araştırma yönelimlerini nitel bir yaklaşımla değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Bu yöntem kombinasyonu sayesinde sürdürülebilir liderlik literatürü hem yapısal hem de içeriksel açıdan bütüncül bir bakışla analiz edilmiştir.

Veri toplama sürecinde, Türkiye’de yayımlanan ve TrDizin, Scopus, ESCI gibi ulusal ve uluslararası dizinlerde taranan hakemli dergilerdeki makaleler analiz edilmiştir. İncelenen 47 makale; yayın yılı, yazar adı, sayfa sayısı, dizin türü ve yayımlandığı dergi kriterlerine göre sınıflandırılmıştır. Her makalenin başlığı, yayımlandığı dergi, yayın yılı ve sayfa sayısı gibi bibliyografik bilgileri kayıt altına alınmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda; yayınların yıllara göre dağılımı, sayfa sayısı farklılıkları, dergi bazlı yoğunluk ve dizin sınıflandırmaları analiz edilmiştir. Ayrıca, en fazla yayın yapan yazarlar, yayınların hangi yıllarda yoğunlaştığı ve hangi temalara odaklandığına ilişkin tematik analizler gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulguların görselleştirilmesinde RStudio yazılımı kullanılmış; veriler pasta grafikleri, çubuk grafikleri ve dağılım grafikleri ile sunulmuştur. Bu grafikler, sürdürülebilir liderlik alanındaki akademik üretkenliğin yıllara göre nasıl şekillendiğini ve hangi dergilerde yoğunlaştığını net bir biçimde ortaya

koymuştur. Görsel veriler, bulguların anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırarak çalışmanın analitik gücünü artırmıştır.

Bu çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

Araştırma Sorusu 1: “Sürdürülebilir Liderlik” konusundaki akademik yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2: “Sürdürülebilir Liderlik” konusunda en fazla yayın yapan yazarlar kimlerdir ve hangi temalara odaklanmaktadır?

Araştırma Sorusu 3: “Sürdürülebilir Liderlik” üzerine yapılan çalışmalar en çok hangi dergilerde yayımlanmıştır?

Araştırma Sorusu 4: “Sürdürülebilir Liderlik” konusuna yayınlanan makalelerin dizin sınıflandırmaları (TrDizin, Scopus, ESCI vb.) nasıl bir dağılım göstermektedir?

Araştırma Sorusu 5: “Sürdürülebilir Liderlik” konusunda sayfa sayısı dağılımı makaleler arasında nasıl farklılaşmaktadır?

Araştırma Sorusu 6: “Sürdürülebilir Liderlik” alanında atıf sayısına göre hangi çalışmalar daha fazla etki yaratmıştır?

3. Bulgular

Bu bölümde, sürdürülebilir liderlik alanında 2015–2025 yılları arasında Türkiye’de yayımlanmış 47 makale üzerinden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Analiz kapsamında, anahtar kelime frekansları, yazım dili, makale türleri, atıf sayıları, yayın yapılan dergiler, yazar katkıları, dizin sınıflandırmaları, yıllara göre yayın dağılımı ve sayfa sayısı gibi değişkenler ele alınmıştır. Ayrıca bu değişkenlerin literatürdeki eğilimleri nasıl yansıttığına ilişkin çıkarımlara da yer verilmiştir.

3.1. Anahtar Kelime Analizi

Çalışmamız kapsamında “sürdürülebilir liderlik” veya “sustainable leadership” konulu makaleler analiz edilmiştir. Bu anlamda Türkiye’de yayımlanmış sürdürülebilir liderlik konulu makalelerin anahtar kelimeleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Anahtar Kelimelerin Frekans Değerleri

Sıra	Anahtar Kelime	Tekrar Sayısı	Yüzde (%)
1	Sürdürülebilir liderlik	24	12.37
2	Sürdürülebilirlik	20	10.31
3	Liderlik	12	6.19
4	Bibliyometrik analiz (Vosviewer)	7	3.61
5	Okul müdürü	3	1.55
6	Yeşil yönetim	2	1.03
7	Kurumsal sürdürülebilirlik	2	1.03
8	Sağlık	2	1.03
9	Öğretmen	2	1.03
10	Öğrenen örgüt	2	1.03
11	Kadın	2	1.03
12	Geçerlik ve güvenirlik	2	1.03
13	Örgüt kültürü	2	1.03
14	Dijital dönüşüm	2	1.03
15	Diğer...	110	56.7

Yukarıdaki tabloda, çalışma kapsamında ele alınan anahtar kelimelerin sıklık dağılımı ve yüzdelik oranları sunulmaktadır. Elde edilen verilere göre, "Sürdürülebilir liderlik" anahtar kelimesi, toplam 194 anahtar kelime arasından 24 kez (%12,37) ile en sık kullanılan terim olarak öne çıkmaktadır. İkinci sırada yer alan "Sürdürülebilirlik" anahtar kelimesi 20 kez (%10,31) kullanılarak, araştırmaların temel konseptini destekler nitelikte sıklıkla tekrar edilmiştir. Sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel faktörler ile sınırlı kalmayıp, kurumsal sürdürülebilirlik ve liderlik süreçleriyle bütünleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik kavramının geniş bir yelpazede ele alındığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca yeşil dönüşümsel liderlik, yeşil çalışan davranışı, yeşil değerler, öğrenen örgüt, örgütsel çeviklik, çevik liderlik, yönetsel liderlik vb. anahtar kelimeler "diğer" başlığı altında toplanmış olup yalnızca birer kez kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında "yeşil" kelimesini içeren sekiz adet anahtar kelimeye rastlandığı belirtilebilir.

3.2. Anahtar Kelimeler için Kelime Bulutu

Araştırma kapsamında toplam 47 makalenin anahtar kelimeleri taranarak bir kelime bulutu hazırlanmış olup, şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Anahtar kelimeler için kelime bulutu

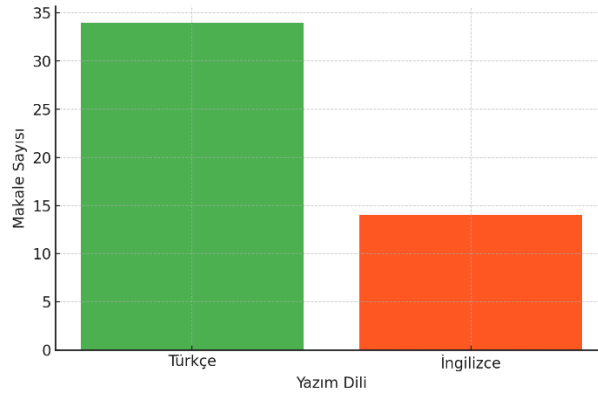

Şekil 1, anahtar kelimelerden oluşturulan kelime bulutunu göstermektedir. Kelime bulutu, Tablo 1'de yer alan anahtar kelimeleri esas alınarak oluşturulmuştur. Kelime bulutu, verideki kelimelerin sıklığına veya önemine bağlı olarak büyük ya da küçük yazıldığı görsel bir temsildir. Bu yöntem, özellikle nitel veri analizinde konunun odaklandığı temel kavramları hızlıca anlamak için etkili bir görselleştirme sağlar. Akademik çalışmaların üzerinde yoğunlaştığı konuları açıkça gösterir ve literatürde hangi alanların vurgulandığını görselleştirir (Yorulmaz ve Baykan, 2022, s. 108). Bu bağlamda kelime bulutunda öne çıkan kelimelerin, araştırma konusuyla uyumlu oldukları gözlemlenmektedir.

3.3. Makalelerin Yazım Diline Göre Dağılımı

İncelenen makalelerin yazım dili, araştırmaların hedeflediği akademik kitleyi ve uluslararası görünürlük potansiyelini yansıtan önemli bir göstergedir. Bu çerçevede, sürdürülebilir liderlik konusundaki yayınların yazım diline göre dağılımı aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 2: Yazım diline göre makaleler

Şekil 2’de yer alan grafik, makalelerin yazım diline göre dağılımını göstermektedir. Buna göre, makalelerin büyük bir çoğunluğu (%70,8) Türkçe kaleme alınmış olup, kalan %29,2’lik kısmı İngilizce olarak yazılmıştır. Araştırma verilerinin Türk dergileri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, durumun tutarlı olduğu anlaşılabacaktır.

3.4. Makale Türüne Göre Dağılım

Akademik yayınların türleri, alandaki bilgi üretiminin yöntemsel yönelimlerini ve kuramsal derinliğini değerlendirmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, sürdürülebilir liderlik konusundaki çalışmaların makale türlerine göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Anahtar Kelimelerin Frekans Değerleri

Sıra	Makale Türü	Frekans	Yüzde (%)
1	Araştırma Makalesi	36	76.60
2	Derleme Makale	11	23.40

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma makalesi türünün toplam makalelerin büyük çoğunluğunu (%76,6) oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, sürdürülebilir liderlik alanında daha çok ampirik çalışmaların yürütüldüğünü ve literatürün büyük oranda saha araştırmalarına dayandığını göstermektedir. Derleme Makale türü ise toplam makalelerin %23,4’ünü oluşturmakta olup, konuyla ilgili teorik tartışmaların ve kavramsal incelemelerin daha sınırlı kaldığını göstermektedir.

3.5. Atıf Sayısına Göre Analiz

Alanın etkili çalışmalarını ve araştırma odaklarını anlamaya katkı sağlaması için sürdürülebilir liderlik alanında en fazla atıf alan çalışmalara ilişkin veriler sunulmuştur. Tablo 3’e göre en yüksek atıf alan makalelerden ilk 10 adedi sıralanmıştır.

Tablo 3: Atıf ve Makale Bilgileri

Sıra	Yıl	Makale Başlığı	Dergi İsmi	Yazar adı	Atıf Sayısı
1	2018	Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış	Journal of Current Research on Business and Economics	Dilek Esen	61
2	2016	Bilgi Toplumunda Liderlik: Sürdürülebilir Liderlik	Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	Fulya Mısırdalı Yangıl	53
3	2020	Sürdürülebilir Liderlik ve Algılanan Okul Etkililiği Arasındaki İlişki: İş Gayretinin Aracı Rolü	Bartın University Journal of Faculty of Education	Şenay Sezgin Nartgün, İbrahim Limon, Ümit Dilekçi	33
4	2021	Kurum Kültürünün Devam Ettirilmesinde Sürdürülebilir Liderlik	Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)	Münevver Çetin, Şeyda Baş	15

5	2019	Sürdürülebilir Liderlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi	Business ve Management Studies: An International Journal	Fulya Mısırdalı Yangil, Meltem Dil Şahin	14
6	2023	Sürdürülebilir Liderliğin Örgütsel Öğrenme Kapasitesi ve İş-Aile Çatışması Üzerine Etkileri	Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi	Hüseyin Çiçeklioğlu	9
7	2021	Okullarda Sürdürülebilir Liderlik Ölçeğinin (OSLÖ) Geliştirilmesi	MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi	Behiye Dağdeviren Ertaş, Murat Özdemir	7
8	2022	Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Tarzının Sürdürülebilir Liderlik Açısından Değerlendirilmesi	Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	Fulya Mısırdalı Yangil, Nuran Öztürk Başpınar	6
9	2023	Dijital Liderliğin Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi	Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi	Beyza Erer, Ebru Demirel, Yasemin Savaş	5
10	2024	Sürdürülebilir Liderliğin Dünü, Bugünü ve Geleceği: Web of Science'de Taranan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi	Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	Canan Baysal, Fulya Mısırdalı Yangil	5

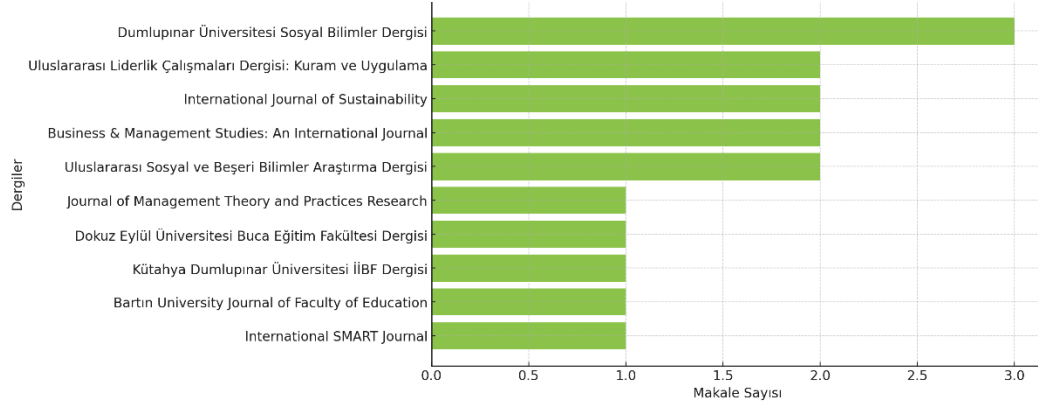
Tablo 3'e göre 61 atıf ile Esen D. (2018) tarafından yazılmış olan "Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış" başlıklı derleme makalesidir. İkinci sırada, 53 atıf ile Yangil (2016)'nın "Bilgi toplumunda liderlik: Sürdürülebilir liderlik" çalışması yer alıyor. Bunları 33 atıf ile Nartgün vd., (2020)'nin "Sürdürülebilir Liderlik ve Algılanan Okul Etkililiği Arasındaki İlişki: İş Gayretinin Aracı Rolü" adlı eseri izlemektedir. Çetin ve Baş (2021) "Kurum Kültürünün Devam Ettirilmesinde Sürdürülebilir Liderlik" adlı yayın ile 15 atıf almışlardır. Ayrıca, Yangil ve Şahin (2019)'in "Sürdürülebilir Liderlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi" adlı eserine 14 atıf yapılmıştır. Bunların dışında kalan il 10 en fazla atıf alan beş eser ise 10 atfın altında kalmıştır. Son olarak araştırma kapsamında incelenen makalelerin 25'i henüz hiç atıf almamıştır.

Tematik olarak, sürdürülebilir liderlik kavramı; insan kaynakları, kurum kültürü, dijital dönüşüm ve liderlik ölçekleri ile ilişkilendirilmiştir. Yüksek atıf alan makalelerin büyük çoğunluğu, sürdürülebilir liderlik, örgütsel sürdürülebilirlik, insan kaynakları yönetimi ve kurum kültürü gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Literatürde, sürdürülebilir liderliğin örgüt kültürüne, insan kaynakları stratejilerine ve dijital dönüşüme olan etkileri sıklıkla ele alınmıştır.

3.6. Yayın Sayısına Göre Dergiler

Sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik üretimin hangi dergilerde yoğunlaştığı, konunun yayımlandığı dergileri ve akademik ilgi alanlarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, ilgili alanda en fazla yayını gerçekleştiren dergiler Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Yayın Sayısına Göre Dergiler (İlk 10)

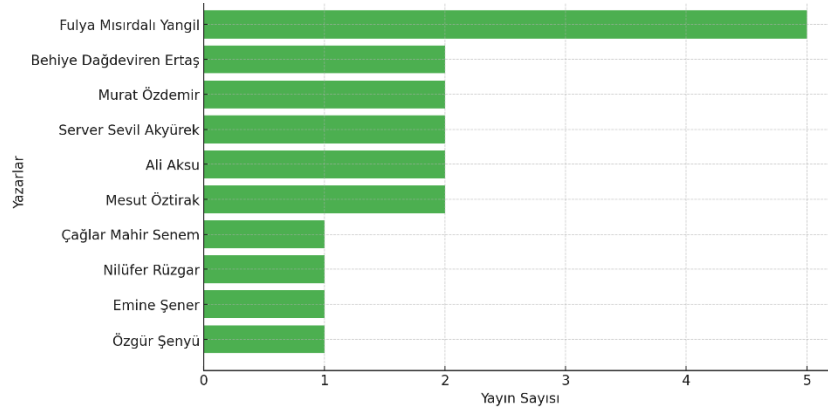

Dergi analizine göre, Türkiye’de “sürdürülebilir liderlik” temalı makale alanında en fazla yayını yapan dergiler; 3 yayın ile Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 yayın ile Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, International Journal of Sustainability, Business ve Management Studies: An International Journal ve Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisidir. Bu beş dergi, "Sürdürülebilir Liderlik" konusundaki literatüre en fazla katkı sağlayan akademik platformlar olarak öne çıkıyor. Özellikle Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi bu alanda en üretken dergi olarak dikkat çekiyor.

3.7. En Fazla Yayın Yapan Yazarlar

Aşağıdaki grafik, sürdürülebilir liderlik konusunda en fazla yayını bulunan yazarları ve yayın sayılarını göstermektedir. Bu dağılım, alandaki akademik üretkenliği anlamaya yöneliktir.

Şekil 4: En Fazla Yayın Yapan Yazarlar (ilk 10)

Bu alanda, beş ayrı yayın yaparak Türkçe literatüre en çok katkı sunan ismin Fulya Mısırdalı Yangıl olduğu görülüyor. Ayrıca Server Sevil Akyürek, Behiye Dağdeviren Ertaş, Murat Özdemir, Ali Aksu ve Mesut Öztirak iki ayrı makale çalışmasıyla alana katkı sunmuştur. Diğer yazarlar ise genellikle tek yayınla yer almıştır.

3.8. Atıf Yıllara Göre Makale Dağılımı

Sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik yayınların yıllara göre nasıl bir değişim gösterdiğini ortaya koymak amacıyla, ilgili makalelerin dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4: Yıllara Göre Makale Dağılımı

Yıl	Makale Sayısı	Yüzde (%)
2016	1	2,13
2018	2	4,26
2019	1	2,13

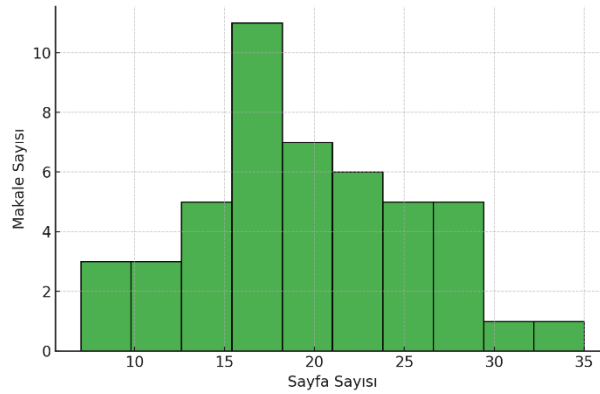
2020	2	4,26
2021	3	6,38
2022	6	12,77
2023	8	17,02
2024	18	38,30
2025	6	12,77
Toplam	47	100.00

Tablo 4'e göre, Türk literatüründe "sürdürülebilir liderlik" alanında toplam yayınların %38,30'unu oluşturarak en yüksek oranı temsil eden 2024 yılı açık ara bu alanda en fazla makale yayımlanan yıl olmuştur. 2023 yılı ise %17,02 ile ikinci sırada yer alıyor. 2022 ve 2025 yılları da yüksek yayın oranları ile dikkat çekmektedir. Bu, söz konusu araştırma alanına olan akademik ilginin son yıllarda ciddi anlamda arttığını göstermektedir. Buna karşın 2016, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında ise yayın sayısı oldukça sınırlıdır. Bu durum, sürdürülebilir liderlik literatürünün özellikle son 5 yıl içinde hız kazandığını ve literatüre önemli katkı sunduğunu göstermektedir.

3.9. Sayfa Sayısına Göre Makale Analizi

Sürdürülebilir liderlik konusunu ele alan makalelerin sayfa sayıları, çalışmanın kapsamı, derinliği ve türü hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda, incelenen makalelerin sayfa sayısı dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 5: Makale Sayfa Sayısı Dağılımı

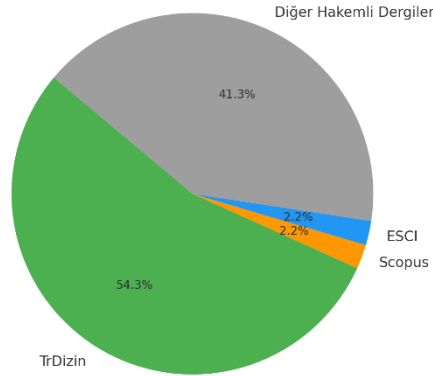
Şekil 5'te yer alan grafik incelendiğinde makalelerin sayfa sayıları 7 ile 35 arasında değiştiği görülmektedir. Ortalama sayfa sayısı yaklaşık olarak 19,4 olarak hesaplanmıştır. En fazla yoğunluk 15 ile 25 sayfa aralığında bulunmaktadır. Bu aralıkta makalelerin büyük bir kısmı yer almıştır. 7 sayfa ile en kısa makale ve 35 sayfa ile en uzun makale dikkat çekmektedir.

Bu dağılım, sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik çalışmaların genel olarak ortalama bir derinlikte incelendiğini ve çok kısa veya çok uzun makalelerin nispeten daha az yayımlandığını göstermektedir. Özellikle 15-25 sayfa aralığı, detaylı bir kavramsal analiz ve ampirik inceleme için ideal bir uzunlukta olduğunu göstermektedir.

3.10. Tarandığı Dizin Açısından Makaleler

İncelenen makalelerin hangi dizinlerde tarandığı, çalışmaların ulusal ve uluslararası akademik görünürlüğü açısından önemli bir göstergedir. Bu doğrultuda, analiz edilen yayınların dizin türlerine göre dağılımı aşağıda sunulmuştur.

Şekil 6: Makale Dağılımı: Dizin Türlerine Göre

Şekil 6'ya göre Türkiye'de yayınlanan makalelerin büyük bir kısmını %53,2 Tr Dizinde taranan yayınlar oluşturmaktadır. TR Dizin, ulusal düzeyde akademik kaliteyi temsil eden önemli bir endeks olduğu için, bu makaleler Türkiye'deki akademik çevrelerde güçlü bir görünürlüğe sahiptir. Scopus kapsamında ise sadece 1 makale yer almaktadır. Scopus, uluslararası düzeyde önemli bir atıf dizini olduğundan, bu makale global ölçekte bir görünürlüğe sahiptir. Ancak, sürdürülebilir liderlik konusundaki çalışmaların Scopus dizininde daha az yer alması, uluslararası akademik etkileşimin sınırlı olduğunu göstermektedir. ESCI (Emerging Sources Citation Index) kategorisinde de 1 makale bulunmaktadır. Diğer hakemli dergilerde taranan dergiler ise 19 makale ile temsil edilmektedir.

Sonuç

Sürdürülebilir liderlik, yalnızca ekonomik çıktılara odaklanan geleneksel liderlik anlayışlarının ötesine geçerek; çevresel sorumluluk, sosyal adalet ve etik yönetim ilkeleri çerçevesinde uzun vadeli değer yaratımını önceleyen bütüncül bir liderlik yaklaşımı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu çalışma, sürdürülebilir liderlik konusunun Türkiye merkezli akademik literatürdeki konumunu ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Google Scholar veritabanından elde edilen veriler bibliyometrik ve kavramsal bir yaklaşımla incelenerek alandaki eğilimler sistematik bir biçimde analiz edilmiştir.

İlk araştırma sorumuz “Sürdürülebilir Liderlik” konusundaki akademik yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır? Şeklinde oluşturulmuştur. Bulgular, sürdürülebilir liderlik konusundaki akademik yayınların yıllara göre artış gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 2018 sonrası dönemde dikkat çekici bir yayın yoğunluğu gözlenmiş, bu artış eğilimi sürdürülebilirlik kavramının yönetim ve liderlik literatüründe kurumsallaşmakta olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, küresel literatürde de sürdürülebilir liderliğin çevresel, sosyal ve yönetsel krizlere karşı artan bir yanıt olarak ele alınmaya başlandığını ifade eden Avery ve Bergsteiner (2011) ile paralellik göstermektedir.

İkinci araştırma sorumuz “Sürdürülebilir Liderlik” konusunda en fazla yayın yapan yazarlar kimlerdir ve hangi temalara odaklanmaktadır? şeklindeydi. İkinci araştırma sorusu doğrultusunda, Türkiye literatüründe en fazla yayın yapan yazarın Fulya Mısırdalı Yangil olduğu, bu ismi Server Sevil Akyürek ve Behiye Dağdeviren Ertaş gibi yazarların izlediği görülmüştür. Yazarların yoğunlaştığı temaların ise insan kaynakları yönetimi, okul liderliği, kurum kültürü ve sürdürülebilir örgütsel yapı gibi alanlar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, literatürde sürdürülebilir liderliğin daha çok mikro ölçekli örgütsel süreçler bağlamında ele alındığı ve etik, çevresel sürdürülebilirlik gibi daha geniş kapsamlı temaların uluslararası literatüre göre nispeten az işlendiği görülmektedir.

Araştırmamızın üçüncü sorusu olan “Sürdürülebilir Liderlik” üzerine yapılan çalışmalar en çok hangi dergilerde yayımlanmıştır? sorusu kapsamında, sürdürülebilir liderlik konusundaki yayınların büyük ölçüde Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi ve International Journal of Sustainability gibi sınırlı sayıda dergide yoğunlaştığı görülmüştür. Bu durum, konuyla ilgili çalışmaların Türkiye'de belirli akademik dergilerde kümelandığını göstermekte; ancak farklı dergi ve disiplinlerde yayın yapılmasının, alanın daha geniş bir akademik etkileşim ortamına taşınması açısından gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Dördüncü olarak “Sürdürülebilir Liderlik” konusunda yayınlanan makalelerin dizin sınıflandırmaları nasıl bir dağılım göstermektedir? araştırma sorusuna ilişkin olarak, makalelerin büyük çoğunluğunun TrDizin

kapsamındaki dergilerde yer aldığı, sınırlı sayıda çalışmanın ise Scopus ve ESCI gibi uluslararası dizinlerde tarandığı belirlenmiştir. Bu durum, araştırma kapsamının Türkiye’de yayınlanan makaleleri konu almasıyla doğrudan ilişkilidir.

Araştırmanın beşinci sorusu olan “Sürdürülebilir Liderlik” konusunda sayfa sayısı dağılımı makaleler arasında nasıl farklılaşmaktadır? sorusu çerçevesinde, makalelerin sayfa sayılarına göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle derleme türündeki makalelerin genellikle daha kısa, ampirik çalışmaların ise daha uzun ve kapsamlı olduğu görülmüştür. Bu durum, araştırma türünün içerik yapısını doğrudan etkileyen belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın son sorusu olan “Sürdürülebilir Liderlik” alanında atıf sayısına göre hangi çalışmalar daha fazla etki yaratmıştır? sorusu kapsamında, en yüksek atıf alan çalışmalardan birinin Esen’in (2018) “Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış” başlıklı makalesi olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmayı, Yangil’in (2016) “Bilgi Toplumunda Liderlik: Sürdürülebilir Liderlik” adlı eseri ile Nartgün vd., (2020)’nin “Sürdürülebilir Liderlik ve Algılanan Okul Etkililiği Arasındaki İlişki” başlıklı ampirik araştırması takip etmektedir. Atıf sayısı yüksek olan bu çalışmaların genellikle insan kaynakları yönetimi, okul etkililiği ve liderlik ölçekleri gibi temalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, sürdürülebilir liderlik kavramının özellikle kurumsal performans, çalışan bağlılığı ve örgütsel verimlilik gibi çıktılarla ilişkilendirilerek ele alındığını göstermektedir.

Bulgular, sürdürülebilir liderliğin özellikle son yıllarda giderek artan bir ilgi gördüğünü ve bu alandaki yayınların büyük çoğunluğunun (%76,6) ampirik araştırmalardan oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, literatürde uygulamaya dönük bir yönelimin baskın olduğunu ortaya koyarken, teorik ve kavramsal çerçeveye dayalı çalışmaların görece sınırlı kaldığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, sürdürülebilir liderlik konusunun Türkiye akademik camiasında yeni yeni kurumsallaşan bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Özellikle son yıllarda artan yayın sayısı, bu alandaki farkındalığın arttığını göstermektedir. Ancak, atıf sayıları incelendiğinde alandaki çalışmaların henüz yüksek düzeyde akademik etki yaratmadığı görülmektedir. Bu durum, sürdürülebilir liderlik konusunun hala gelişmekte olan bir araştırma sahası olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca literatürdeki çalışmaların büyük ölçüde eğitim sektörü ve kamu kurumlarına odaklanması, özel sektör, sivil toplum ve girişimcilik gibi farklı bağlamların yeterince ele alınmadığını ortaya koymaktadır. Kavramsal çalışmaların sayıca az olması da kuramsal altyapının henüz tam anlamıyla olgunlaşmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, disiplinler arası yaklaşımların ve kavramsal derinliğin artırılması, alanın gelişimi açısından önemli görünmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır

Kaynakça

- Avery, G. C., & Bergsteiner, H. (2011). Sustainable leadership practices for enhancing business resilience and performance. *Strategy & Leadership*, 39(3), 5–15. <https://doi.org/10.1108/10878571111128766>
- Baird, K., Su, S., & Munir, T. (2023). The mediating role of levers of controls on the association between sustainable leadership and organisational resilience. *Journal of Management Control*, 34, 167–200. <https://doi.org/10.1007/s00187-023-00354-1>
- Baysal, C. ve Yangil, F. M. (2023). Sürdürülebilir liderliğin dün, bugün ve geleceği: Web of Science’de taranan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 111–134. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1299448>
- Çayak, S. (2021). The effect of sustainable leadership behaviors of school principals on teachers’ organizational commitment and job satisfaction. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 12(1), 102–120. <https://doi.org/10.2478/dcse-2021-0008>
- Çetin, M. ve Baş, Ş. (2021). Kurum kültürünün devam ettirilmesinde sürdürülebilir liderlik. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(44), 8232–8260. <https://doi.org/10.26466/opus.910771>
- Çiçeklioğlu, H. (2023). Sürdürülebilir liderliğin örgütsel öğrenme kapasitesi ve iş-aile çatışması üzerine etkileri: Bir alan araştırması. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 119–133.
- Davies, B. (2007). Developing sustainable leadership. London: Paul Chapman Publishing.
- Esen, D. (2018). A general review of sustainability human resource management. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(1), 85–104.
- Ertaş, B. D. ve Özdemir, M. (2021). Okullarda sürdürülebilir liderlik ölçeği’nin (OSLÖ) geliştirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 851–862.
- Ertaş, B. D., & Özdemir, M. (2023). Sustainable leadership and learning organization relationship in schools: A mixed method research. *Kastamonu Education Journal*, 31(4), 707–721.
- Erer, B., Demirel, E. ve Savaş, Y. (2023). Dijital liderliğin görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 6(1), 1–22. <https://doi.org/10.52848/ijls.1257255>
- Ferrell, O. C. ve Fraedrich, J. (1994). Business ethics: Ethical decision making. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Gerard, L., McMillan, J., & D’Annunzio-Green, N. (2017). Conceptualising sustainable leadership. *Industrial and Commercial Training*, 49(3), 116–126. <https://doi.org/10.1108/ICT-12-2016-0079>
- Ghosh, K., & Chatterjee, S. R. (2014). Global mindset, organizational consciousness, and sustainable leadership: The new path of corporate excellence. *AFBE Journal*, 7(2), 162–172. <https://doi.org/10.14456/afbe.2014.8>
- Grooms, L. D., & Reid-Martinez, K. (2011). Sustainable leadership development: A conceptual model of a cross-cultural blended learning program. *International Journal of Leadership Studies*, 6(3), 412–429.
- Hargreaves, A., & Fink, D. (2006). Sustainable leadership. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hughes, R., Ginnett, R., & Curphy, G. (2002). Leadership: Enhancing the lessons of experience (4th ed.). Boston: McGraw-Hill Irwin.
- Iqbal, Q., Ahmad, N. H., Khan, A. N., & Khan, S. A. (2020). A moderated-mediation analysis of psychological empowerment: Sustainable leadership and sustainable performance. *Journal of Cleaner Production*, 262, 121429. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121429>
- Javed, A., Iqbal, J., Iqbal, S. M., & Imran, M. (2020). Sustainable leadership and employee innovative behavior: Discussing the mediating role of creative self-efficacy. *Journal of Public Affairs*, 21(3). <https://doi.org/10.1002/pa.2547>
- Lee, H.-W. (2017). Sustainable leadership: An empirical investigation of its effect on organizational effectiveness. *International Journal of Organization Theory & Behavior*, 20(4), 419–453.
- Mccann, J., & Sweet, M. (2014). The perceptions of ethical and sustainable leadership. *Journal of Business Ethics*, 121(3), 373–383. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1704-4>

- Nartgün, Ş. S., Limon, İ., & Dilekçi, Ü. (2020). The relationship between sustainable leadership and perceived school effectiveness: The mediating role of work effort. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 9(1), 141–154. <https://doi.org/10.14686/buefad.653014>
- Özkalp, E. ve Kirel, A. Ç. (2001). Örgütsel davranış (6. baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1998). Örgütsel psikoloji (3. baskı). Bursa: Alfa Yayınları.
- Svensson, G., & Wood, G. (2007). Sustainable leadership ethics: A continuous and iterative process. *Leadership & Organization Development Journal*, 28(3), 251–268. <https://doi.org/10.1108/01437730710739666>
- Svensson, G., & Wood, G. (2016). Sustainable components of leadership effectiveness in organizational performance. *Journal of Management Development*, 25(6), 522–534. <https://doi.org/10.1108/02621710610670100>
- Wiengarten, F., Lo, C. K., & Lam, J. Y. (2017). How does sustainability leadership affect firm performance? The choices associated with appointing a chief officer of corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 140, 477–493. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2666-5>
- Yangil, F. M. (2016). Bilgi toplumunda liderlik: Sürdürülebilir liderlik. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 128–143.
- Yangil, F. M. ve Şahin, M. D. (2019). Sürdürülebilir liderlik ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2124–2147. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i5.1276>
- Yangil, F. M. ve Başpınar, N. Ö. (2022). Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik tarzının sürdürülebilir liderlik açısından değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 323–350. <https://doi.org/10.53306/klujeas.1107008>
- Yorulmaz, M. ve Baykan, Y. (2022). Türkiye’de liman işletmeciliği alanında yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Deniz Taşımacılığı ve Lojistiği Dergisi*, 3(2), 98–111.
- Yukl, G. (2010). *Leadership in organizations* (8th ed.). New Jersey: Pearson.
- Zorlu, K. ve Korkmaz, F. (2020). Sürdürülebilir liderlik ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Akademik Bakış*, 13(23), 199–213.

Extended Abstract

A total of 81 publications were initially identified through a systematic search using the keywords “sürdürülebilir liderlik” and “sustainable leadership” on Google Scholar. After excluding theses, conference proceedings, and duplicate records, 47 journal articles were included in the final analysis. The study adopts a descriptive bibliometric approach, focusing on variables such as article type, language, keywords, citation counts, and author productivity.

According to the findings, 76.6% of the articles are empirical research, while 23.4% are review papers. The majority (70.8%) of the publications were written in Turkish, indicating the dominance of national academic contributions. Keyword frequency analysis revealed “sürdürülebilir liderlik” (12.37%) and “sürdürülebilirlik” (10.31%) as the most commonly used terms. The thematic diversity included concepts such as school principals, green management, organizational culture, and digital transformation, indicating a multidimensional approach to sustainable leadership.

The citation analysis highlighted “Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış” by Dilek Esen (2018) as the most cited article with 61 citations. Fulya Mısırdalı Yangil stood out as the most productive author, contributing five articles to the field. Journals such as Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi and Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi have played a central role in shaping the national literature.

This research contributes to the Turkish academic landscape by mapping the conceptual and bibliometric development of sustainable leadership literature. It provides a comprehensive foundation for future empirical studies and theoretical discussions in this domain.

Research Questions and Purpose

This study is designed as a bibliometric and content analysis to examine the academic literature on sustainable leadership. The main objective is to analyze the academic productivity trends related to sustainable leadership by identifying prominent authors, frequently preferred journals, article types, index classifications, and dominant themes between 2015 and 2025.

1. In this context, the following research questions are addressed:
2. What is the distribution of academic publications on “Sustainable Leadership” by year?
3. Who are the most prolific authors in the field of “Sustainable Leadership,” and what themes do they focus on?
4. Which journals publish the highest number of studies on “Sustainable Leadership”?
5. How are the published articles on “Sustainable Leadership” indexed (TrDizin, Scopus, ESCI, etc.)?
6. How does the page count vary among the articles in this field?

Which studies have had the greatest impact in terms of citation numbers in the field of “Sustainable Leadership”?

The purpose of this study is to reveal the intellectual structure and publication dynamics of sustainable leadership literature in Turkey, offering a detailed academic mapping through both quantitative (bibliometric) and qualitative (content) lenses.

Limitation

The findings of this study suggest that sustainable leadership is an emerging and still institutionalizing research area within the Turkish academic context. However, several limitations should be acknowledged:

Emergent Academic Field: As the field of sustainable leadership is still developing in Turkey, the existing body of literature remains limited in both scope and depth. The relatively low citation counts across the reviewed studies indicate that the academic influence of these publications is not yet substantial.

Sectoral Narrowness: Most of the articles analyzed focus on the education sector and public institutions. There is a noticeable lack of research addressing sustainable leadership in other crucial domains such as the private sector, civil society, and entrepreneurial settings. This narrow focus restricts the generalizability of the findings.

Theoretical Underdevelopment: Conceptual and theory-driven studies are scarce, suggesting that the theoretical foundation of sustainable leadership in the national literature is still underdeveloped. This limits the ability of scholars to build cumulative knowledge or engage in critical theoretical debates.

Disciplinary Isolation: The research analyzed tends to remain within traditional disciplinary boundaries, especially in education and management sciences. Interdisciplinary approaches that integrate insights from

environmental science, ethics, sociology, or political economy are largely missing, which hampers the holistic understanding of sustainable leadership.

Geographic and Language Focus: Since the analysis focuses solely on Turkey-based publications, mostly written in Turkish, the study does not reflect broader international trends or compare them with global scholarship. This geographical and linguistic limitation may result in a partial view of the topic.

In light of these limitations, future research should aim to broaden the thematic and sectoral scope, enhance theoretical contributions, and adopt interdisciplinary and international perspectives to support the intellectual maturation of the field.

Methodology

This study adopts a qualitative research design that integrates content analysis and bibliometric analysis techniques to examine the evolution and structure of the academic literature on sustainable leadership in Turkey between 2015 and 2025. The aim is to systematically explore the volume, distribution, and conceptual focus of scholarly production in this field.

The data were collected through a systematic search on Google Scholar using the keywords “sürdürülebilir liderlik” and “sustainable leadership.” A total of 81 documents were initially identified. After eliminating duplicate records, theses, book chapters, and conference proceedings, 47 journal articles remained for analysis. The inclusion criteria focused on peer-reviewed articles published in Turkish academic journals indexed in TrDizin, Scopus, ESCI, and other recognized platforms.

Each article was coded based on key bibliometric indicators, including publication year, author(s), number of pages, journal title, and index classification. These parameters formed the basis for statistical categorization and trend analysis.

To identify the distribution of scholarly productivity, analyses were conducted on:

Annual publication trends

Page length comparisons across article types

Most active journals

Most prolific authors

Index-based classification (national and international)

The conceptual analysis examined dominant research themes and frequently used keywords, which were visualized through word clouds and frequency tables.

To support the interpretation of findings, various data visualization tools were utilized. Pie charts, bar graphs, and scatter plots were generated using RStudio to display publication intensity by journal, citation metrics, and indexing distribution. These visual representations provided an accessible summary of the patterns observed in the data and contributed to a more nuanced understanding of the field’s academic structure.

This combined methodological approach enables both a quantitative mapping of scholarly production and a qualitative interpretation of thematic orientations in the literature on sustainable leadership in Turkey.

Results

The findings of this study provide a systematic answer to the research questions regarding the state and evolution of sustainable leadership literature in Turkey:

Publication Trends: The number of publications on sustainable leadership has shown a clear upward trend, especially after 2018. This increase suggests a growing institutionalization of the concept in leadership and management literature, aligning with global discussions around sustainability in response to environmental, social, and managerial crises.

Prolific Authors and Themes: Fulya Mısırdalı Yangil was identified as the most productive author, followed by Server Sevil Akyürek and Behiye Dağdeviren Ertaş. The authors predominantly focused on themes such as human resources management, school leadership, organizational culture, and sustainable organizational structures. Ethical and environmental sustainability, however, were less emphasized compared to international literature.

Preferred Journals: The most common publication platforms were Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi, and International Journal of Sustainability. This indicates concentration within a few academic outlets, highlighting the need for diversification.

Index Classification: Most articles were published in journals indexed by TrDizin. A smaller proportion appeared in internationally indexed platforms like Scopus and ESCI, reflecting the national focus of the study and limited international dissemination.

Page Length Variations: Review articles generally had shorter page lengths, while empirical research articles tended to be more extensive. This difference demonstrates how research type influences article structure.

Citation Impact: The most cited article was Esen (2018), followed by Yangil (2016) and Nartgün et al. (2020). These works centered on human resources, school effectiveness, and leadership measurement tools, suggesting a strong connection between sustainable leadership and institutional performance outcomes.

Overall, the findings reveal a rising interest in sustainable leadership in Turkish academia. However, a dominance of empirical studies (76.6%) indicates a practical orientation in the field, while theoretical and conceptual contributions remain limited. Additionally, the low citation counts suggest that sustainable leadership is still an emerging and developing area of research.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

E-Belediyecilik Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Bir Saha Araştırması: Karabağlar Belediyesi Örneği¹

A Field Study on the Effectiveness of E-Municipality Practices: The Case of Karabağlar Municipality

Serkan Yıldırım^a, R. Kutlu Korlu^b

a Bilim Uzmanı, Dokuz Eylül Üniversitesi, bayserkanyildirim@gmail.com, <https://orcid.org/0009-00015078-8495>

b Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rkutlu.korlu@idu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5103-7573>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 02.06.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Anahtar Kelimeler: E-Belediyecilik, Hizmet Etkinliği, Bilgi İletişim Teknolojileri, Yerel Yönetimler Maliyesi.

JEL Kodları: H72, H76, H79.

ÖZ

Kamu kesiminin bir parçası olan belediyeler, özel sektörde olduğu gibi bilişim teknolojilerinden yararlanarak hizmet sunumunda ve kaynak kullanımında zaman ve maliyet avantajı elde etme imkânına sahip olmuştur. Bu teknolojik dönüşümün en önemli uygulamalarından biri de e-belediyeciliktir. Bu doğrultuda çalışmada, Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamaları ele alınmış ve vatandaşların bu hizmetlere ilişkin kullanım düzeyleri ile memnuniyet algıları üzerinden etkinliği incelenmiştir. Araştırmada öncelikle konunun kavramsal çerçevesi tartışılmış, ardından farklı ülke örnekleri değerlendirilmiştir. Son aşamada ise Karabağlar Belediyesi sınırları içinde yaşayan ve e-belediyecilik hizmetlerinden yararlanan 410 vatandaş ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bulgular, belediyenin e-belediyecilik hizmetlerinden yararlanma düzeyinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, yapılan istatistiksel testler sonucunda cinsiyet, ikamet süresi ve internet erişim imkânı değişkenleri açısından memnuniyet düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

ARTICLE INFO

Article Received: 02.06.2025

Article Accepted: 06.10.2025

Keywords: E-Municipality, Service Efficiency, Information Communication Technologies, Local Government Finance.

JEL Codes: H72, H76, H79.

ABSTRACT

Municipalities, as a part of the public sector, have gained the opportunity to achieve time and cost advantages in service delivery and resource utilization by utilizing information technologies, as in the private sector. One of the most important applications of this technological transformation is e-municipality. In this context, this study examined the e-municipality applications of the Karabağlar Municipality and examined their effectiveness through citizen usage levels and perceptions of satisfaction with these services. The research first discussed the conceptual framework of the topic, followed by evaluation of examples from different countries. Finally, a survey was conducted with 410 citizens living within the boundaries of the Karabağlar Municipality who benefit from e-municipality services. The findings revealed that the municipality's utilization of e-municipality services was limited. Furthermore, statistical tests revealed no significant differences in satisfaction levels based on variables such as gender, length of residence, and internet access.

¹ Bu makale, Doç. Dr. R. Kutlu KORLU'nun danışmanlığında, Serkan YILDIRIM tarafından 2024 yılında İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalında tamamlanan "E-Belediyecilik Uygulamalarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Karabağlar Belediyesi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Piyasa ekonomisinin temel amacı olan yüksek kar etme motivasyonu nedeniyle girişimciler verimlilik düzeylerini artırmak için sürekli olarak yenilik arayışı içindedir. Yenilikler sayesinde firmalar daha yüksek fiyat, daha fazla satış ve daha düşük maliyet gibi somut faydalar beklemektedirler. Kamu yönetiminin amaçları daha farklı olsa da ülkeler, kıt kaynaklar gerçekliğinin olduğunu, sorunları çözmek için para yaratma ve/veya borçlanma gibi olanakların tek başına yeterli olmadığını ve vergi mükelleflerine ve diğer paydaşlara hesap verme gerektiğinin farkına varmışlardır. Bu nedenle 1980’li yıllardan sonra kamu yönetimi daha rasyonel bir bakış açısı ile değişimi yavaş da olsa benimsemek zorunda kalmıştır. Bu değişim piyasa ekonomisi çözümlerini kamu yönetimine transfer ederek küresel kuruluşlar eliyle; etkinlik, verimlilik, hesap verebilirlik, kalite gibi bazı kavramların motto haline gelmesini ve hükümetler tarafından benimsenerek kanunlarda kendine yer bulmasını sağlamıştır. Kamu yönetimi dijitalleşme uygulamalarını kendi sistemlerine entegre ederek hem bazı maliyet avantajları elde etmiş hem de kaliteyi arttırabilmiştir. Örneğin yapılan bir çalışmada Türkiye’de e- devlet yolu ile 15.09.2010-13.04.2011 tarihleri arasında tahmini tasarruf miktarı 6,5 milyon TL (yaklaşık 4,2 milyon ABD doları) olarak hesaplanmıştır (Akcagündüz, 2013, s.132). Diğer bir örnekte ise 2019 yılı için sadece Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının hizmetlerinde 84 milyon TL (yaklaşık 16 milyon ABD doları) tasarruf edildiği belirtilmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2019). Dijital teknolojiler aynı zamanda vatandaş memnuniyetinin sağlanması anlamında zamanla önem kazanmıştır. Özellikle internetin sağladığı bazı kolaylıklar vatandaş için de bazı maliyet avantajları ortaya çıkarmıştır. Bu değişim talep görmüş ve ülkeler internet erişim olanaklarını, internet ağlarını ve altyapılarını geliştirmek ve bilgisayar (dijital) okuryazarlığını arttırmak için birçok proje geliştirme çabasına girmiştir. Bu bağlamda 1990’lı yıllardan itibaren, kamu mali yönetimlerinde hâkim olan bürokrasi ve kırtasiyecilik, kayırmacılık ve yolsuzluk, kötü borçlanma, mali disiplinsizlik, saydam ve hesap verilebilir olmayan yönetim anlayışı vb. sorunlarla mücadele kapsamında kamu reformları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye açısından 2000’li yıllar bu reformların gerçekleştirilmiş olduğu yıllardır. Dönüşümün bir diğer aşamasını ise kamu yönetiminin hem merkezi hem de yerel düzeyde elektronik ortama taşınması olmuştur. Böylelikle e-devlet ve e-belediyecilik uygulamaları kamu reformları ile eşgüdümlü bir şekilde yaygınlık kazanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, anlatılanlar dikkate alınarak e-belediyecilik uygulamaları ve bu uygulamalara yönelik vatandaş memnuniyeti seviyesinin tespiti yoluyla etkinlik düzeyi analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışma üç bölüm şeklinde planlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde dijitalleşme çerçevesinde e-devlet ve e-belediyecilik kavramlarının genel çerçevesine odaklanılmaktadır. Bu bölümde dijitalleşme, e-devlet ve e-belediyecilik kavramları yeni kamu yönetimi yaklaşımının gereklilikleri üzerinden tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de ve dünyada e-belediyecilik uygulamaları ele alınmıştır. E-belediyecilik uygulamaları ile ilgili yakın dönemdeki gelişmelerin ortaya konulması aynı zamanda çalışmanın sonunda e-belediyecilik uygulamalarının geliştirilmesine yönelik getirilecek önerilerin de dayanağını oluşturmaktadır. Çalışmanın son bölümünü ise alan araştırması oluşturmaktadır. Bu kapsamda İzmir Karabağlar Belediyesi’nin e-belediyecilik uygulamaları ele alınacak ve vatandaşların Karabağlar Belediyesi’nin e-uygulamalarına yönelik memnuniyet düzeyleri üzerinden bu hizmetlerin etkinlik seviyesi analiz edilmiştir.

1.Dijitalleşme Bağlamında E-Devlet ve E-Belediyecilik Kavramları

Bu kısımda ilk olarak dijitalleşme ele alınmış tanımı önemi ve gelişim süreci işlenmiştir. Daha sonra dijitalleşmenin benimsenmesi ile ortaya çıkan e-devlet ve devamında e-belediyecilik uygulamaları ve etkinliğinin önemi değerlendirilmiştir.

1.2.Dijitalleşme Kavramı

Dijitalleşme, bir iş modelini değiştirmek ve yeni gelir ve değer üretme fırsatları sağlamak için dijital teknolojilerin kullanılması anlamına gelmektedir. Dijitalleşme, “önemli iş iyileştirmelerini sağlamak için dijital teknolojilerin kullanılması” olarak tanımlanmaktadır (Bharadwaj vd., 2013, s. 472). Diğer bir tanıma göre dijitalleşme; dijital teknoloji aracılığıyla hayata geçirilen ve yeni ürün, süreç ve kurumsal uygulama biçimlerine yol açan sosyoteknik yapıların dönüşümü şeklinde tanımlanmaktadır (Yoo vd., 2012, s. 1400). Legner vd., (2017)’ne göre dijitalleşme; analog sinyallerin dijital sinyallere dönüştürülmesidir ve bilginin kaydedilmesi veya başka bir deyişle bilgi depolama, iletme ve işleme açısından fiziksel varlıkların fazlalığı ile karakterize edilen daha teknik bir bakış açısını benimsemektedir (Frenzel vd., 2021, s. 3).

Kamu yönetimi ve e-devlet perspektifi açısından bakıldığında dijitalleşme devlet hizmetlerinin ve operasyonlarının daha verimli, etkili ve erişilebilir hale getirilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla dönüştürülmesi olarak görülmektedir (Layne & Lee 2001, s.125). Diğer bir yazar ise kamu sektörü süreçlerinin ve hükümet ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin dijital olarak aracılık edilen dönüşümler olarak tanımlanmaktadır (Lindgren vd., 2019, s. 429).

1.3. E-Devlet Kavramının Genel Çerçevesi

E- devlet dijitalleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. E-devlet kavramı en genel ifade ile devlet hizmetlerinin sunumunu geliştirmek ve kolaylaştırmak, verimliliği artırmak, şeffaflık ve hesap verebilirliği teşvik etmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT'ler) kullanılması olarak ifade edilmektedir. E-devlet terimi literatürde elektronik yönetim/yönetişim (*electronic governance*), dijital devlet (*digital government*), çevrim içi devlet (*online government*) gibi birçok farklı şekillerde kullanılmaktadır (Gronlund, 2010, s.4). E-devlete ilişkin ilgili literatürde birçok tanımın yapıldığı görülmektedir. Ancak tanımın ilk kullanımının 1993 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Performans Araştırması'nda yapıldığı bilinmektedir (Misra, 2007, s. 23). Whitson ve Davis (2001), e-devleti vatandaşlar, özel sektör, kamu çalışanları ve diğer paydaşlar için çevrimiçi ticari işlemler yürütmek için uygun maliyetli modeller olarak tanımlamıştır. Daha kapsamlı bir bakış açısıyla, Aicholzer ve Schmutzer devletin e-dönüşümünü iki yönlü tanımlamaya çalışmıştır. Buna göre E-devlet; (1) hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve idari süreçlerin yenilenmesi, (2) yönetişimin kendisinin dönüştürülmesi, yani demokratik uygulamaların ve süreçlerin işleyişinin yeniden incelenmesidir (Aicholzer & Schmutzer, 2000, s.379). Benzer bir şekilde Dünya Bankası e-devleti, vatandaşların güçlendirilmesini teşvik etmek ve hizmet sunumunu iyileştirmek, için vatandaşlar, özel sektör ve/veya diğer devlet kurumları ile ilişkileri dönüştüren, devletin sahip olduğu veya işlettiği bilgi ve iletişim teknolojileri sistemleri olarak tarif etmektedir (Dünya Bankası, 2002, s.3). Ndou'ya göre (2004) e-devlet sonuçları itibarıyla kamu yönetim süreçlerinde saydamlığı, hesap verilebilirliği ve verimliliği arttırmak anlamına gelmektedir. Diğer bir yazara göre ise e-devlet; kamu tarafından sunulan mal ve hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sağlanması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır (Heeks, 2001, s.1-2).

1.4. E-Belediyecilik Kavramı ve Etkinliğinin Önemi

Belediyeler yerel ihtiyaçları doğru bir şekilde belirleyebilmesi, yerinde karşılaması, hizmet sunumunu ise anında ve gerçek ihtiyaç sahiplerine yapmasıyla merkezi idarelerden ayrılmaktadır (Eroğlu, 2020, s.34; Korlu & Çetinkaya, 2015, s.97). İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle vatandaş memnuniyeti ve hizmet kalitesi açısından belediyelerin hizmet sunum pratikleri önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Vatandaşın memnuniyetini odağına alan belediyelerde tek başına hizmetlerin görülmesi yeterli kabul edilmemekte kaynakların etkin ve verimli kullanılması ve hizmetlerin kalite standartlarının da yüksek olması gerekmektedir. BİT'lerin de gelişmesiyle vatandaşların talep ve beklentilerinin çok daha iyi bir şekilde ortaya koyabildikleri, hizmetlerin ancak vatandaş katılımı ile iyi bir şekilde uygulanabileceği e-belediyecilik uygulamaları, verimlilik, etkinlik ve hizmet kalitesi için en uygun araç olarak görülmeye başlanmıştır (Sat, 2009, s.28). İlgili literatürde e-belediyecilik ile ilgili birçok kapsamlı tanıma rastlamak mümkündür. E-belediyecilik teknolojik gelişmelerin hızla gerçekleştiği bir dünyada, yeni teknolojilerin kullanılarak yerel hizmetlerin gördürülmesi ve insana daha kaliteli ve şeffaf hizmet veren yeni bir belediye anlayışı olarak adlandırılmaktadır (Uçar vd., 2004, s.34). Kaypak'a göre e-belediye, e-devletin yerel bir ayağı şeklinde gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkânlarından faydalanılarak sunulan yeni hizmet anlayışının bir ürünüdür (Kaypak, 2009, s. 2015).

Modern e-belediye anlayışının temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Sat, 2009; Geymen & Yomralioğlu, 2010; Polat vd., 2013; Bojang & Bwando, 2018).

Çevrimiçi Hizmet Sunumu: Vergi ödemeleri, izin başvuruları ve fatura yönetimi gibi çeşitli hizmetlerin çevrimiçi platformlar üzerinden sunulması.

E-Katılım: Çevrimiçi istişareler, anketler ve katılımcı bütçeleme dahil olmak üzere vatandaş katılımı için araçlar ve platformlar.

Şeffaflık ve Açık Veri: Şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik etmek için belediye verilerinin ve bilgilerinin yayınlanması.

Mobil Erişim: Belediye hizmetlerini hareket halindeyken erişilebilir kılmak için mobil uygulamaların geliştirilmesi.

Entegre Platformlar: Vatandaşların tek bir arayüzden birden fazla hizmete ve bilgiye erişebilecekleri birleşik portallar.

Akıllı Altyapı Yönetimi: Kentsel altyapıyı ve kaynakları verimli bir şekilde yönetmek için IoT ve yapay zekanın kullanılması.

E-belediyeciliğin önemi ise getirdiği avantajlar ve faydaları üzerinden çok daha belirgin bir şekilde ifade edilebilir. Bu bağlamda e-belediyenin avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Rasoulouian vd., 2012; Polat vd., 2013, s. 387; Henden ve Henden, 2005, s. 54-55):

- Vatandaş ile belediye arasında hızlı ve etkili iletişim,
- Bürokrasi ve kırtasiyeciliği azaltması,
- Hizmetlerin doğru ve yerinde tespit edilebilmesi,
- Vatandaş ile belediye arasında bağın ve güvenin inşası,
- Belediye tarafından sunulan hizmetlerin kalitesinin artması ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması,
- Vatandaşların belediyenin karar alma süreçlerine aktif katılımlarının sağlanması, yönetim meşruiyeti ve doğrudan demokrasinin güçlendirilmesi,
- Şeffaf ve hesap verilebilir bir belediyecilik anlayışının tesis edilmesi,
- Vergi, harç vb. ödemelerin kolaylıklar yapılabilir olması ve takip edilmesi, ihaleler, imar planları, bütçe performans göstergelerinin her daim erişilebilir olması,
- Etkin zaman yönetimi,
- Mobil uygulamalarla hizmetlerden yararlanan vatandaşların sayısının artması,
- Vatandaşların istek ve önerileri dikkate alınması,
- Hizmetlerde verimlilik, etkinlik, şeffaflık, kalite ve hız sağlanmasıdır.

E-belediyecilik uygulamaları, vatandaş-belediye etkileşimini hızlandırarak bürokrasiyi azaltmakta, hizmetlerin doğru, şeffaf ve erişilebilir biçimde sunulmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum hem hizmet kalitesini ve vatandaş memnuniyetini artırmakta hem de yerel yönetimlerin hesap verebilirlik ve demokratik meşruiyetini güçlendirmektedir. Ayrıca e-belediye uygulamaları, katılım mekanizmalarını geliştirmesi, zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması ve mobil erişim ile kapsayıcılığı artırması sayesinde, çağdaş kamu yönetimi ilkelerinin hayata geçirilmesinde kritik bir araç niteliği taşımaktadır.

2. Türkiye’de ve Dünyada E-Belediyecilik Uygulamaları

2.1. Türkiye’de E-Belediyecilik Uygulamaları

Türkiye’de e-dönüşüm sürecinin ilk aşamasını Dünya Bankası ile iş birliği içerisinde hazırlanmış olan ve kamuda BİT’lerin daha etkin kullanılmasını amaçlayan 1993 yılında geliştirilen “Türkiye Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Projesi” oluşturmuştur. Hazırlanan bu eylem planıyla “Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı’nın (TUENA) hazırlanması”, “Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi’nin (ULAKBİM) kurulması”, ve “Elektronik Ticaret Ağı’nın” faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda atılan ilk önemli adım, 1998 yılında oluşturulan Kamu Net Teknik Kurulu’dur. Bu kurul “e-Dönüşüm Türkiye çalışmaları doğrultusunda e-devlet’e geçiş süreci ve vizyonunun oluşturulmasında önemli bir yer tutmaktadır” (Çarıkçı, 2010, s.102; Bozkurt, 2017, s.99). 2003 yılında ise resmi olarak e-Dönüşüm Türkiye projesi başlatılmış ve o dönemki adıyla Devlet Planlama Teşkilatı’nda (DPT) Bilgi Toplumu Dairesi kurulmuştur. Projenin çıktılarında biri olarak projenin yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu kurulmuş 2005 yılında “e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Yılı Eylem Planı” kabul edilmiştir (Polat, 2006, s.7). E-Dönüşüm Türkiye Projesi bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması, Avrupa müktesebatına uyumlaştırılması, bu yolla vatandaş katılımının artırılması, şeffaflık ve hesap verebilirlik, iyi yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesi, kaynak israfının azaltılması, özel sektör faaliyetlerine yol gösterilmesi gibi amaçlar edinmiştir. E-Dönüşüm Türkiye Projesinin başarıya ulaşmasında 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve 2004 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun” önemli bir etkisi olmuştur. Her iki kanunun odak noktasını vatandaşların her türlü bilgiye erişim hakkı, şeffaflık ve hesap verilebilirlik oluşturmaktadır. Bu kanunlar ile Türkiye’de kamu hizmeti sağlayan kurum ve kuruluşlar çok daha fazla bilgi paylaşmaya, web sayfaları düzenlemeye ve dijital platformlardan yararlanmaya başlamıştır.

2.2. Dünyada E-Belediye Uygulamaları

Bazı ülkeler, yerel yönetişimin verimliliğini önemli ölçüde artıran ve vatandaş hizmetlerini geliştiren gelişmiş ve kapsamlı e-belediye uygulamalarına sahip olmalarıyla tanınmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde e-belediyecilik uygulamalarında kent ve ülke deneyimleri ilgili belediyelerin ya da ülkelerin halihazırda

gerçekleştirdikleri dijital uygulamalar ilgili web sayfaları incelenerek ortaya konulacaktır. Aşağıda Tablo 1’de e-belediyecilik kapsamında öne çıkan Dünya’nın en iyi ülkeleri, kullanılan uygulamalar, özellikleri ve faydaları yer almaktadır.

Tablo 1: Çeşitli Ülkelerde e-Belediyecilik Örnekleri Özellikler ve Faydaları

Ülke	Uygulamalar	Özellikler	Faydalar
Estonya	X-Road	Kamu genelinde iletişim kurmasını mümkün kılan dağıtık bir bilgi alışveriş platformudur	Örneğin polis sağlık sisteminden, vergi kurulundan veya iş sicilinden gelen verilere erişebilir
Finlandiya	Suomi.fi	Finlandiya'daki merkezi e-devlet platformudur ve vatandaşlar, işletmeler ve devlet kurumları için geniş bir dijital hizmet yelpazesi sunar.	Sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi belediye hizmetleri de dahil olmak üzere kapsamlı bir kamu hizmetleri rehberidir.
Hollanda	DigiD	Hem belediyeler hem de genel devlet hizmetlerine güvenli erişim için kullanılan ulusal elektronik kimlik sistemidir.	Vatandaşların belediye hizmetleri de dahil olmak üzere çok çeşitli kamu hizmetlerine erişmek için tek bir kimlik bilgisi seti kullanmalarını sağlar.
Kanada	ServiceOntario	Çok çeşitli belediye hizmetlerine erişim sağlayan il platformlarıdır. Sakinler için kapsamlı hizmet portalları olarak hizmet vermektedirler.	ServiceOntario platformu üzerinden vatandaşlar çevrimiçi ortamda araç kaydı, sağlık kartları, ehliyetler ve emlak vergisi ödemeleri gibi çeşitli belediye hizmetlerine erişebilirler.
Almanya	GovDigital	Almanya'daki çeşitli belediyeler arasında dijital hizmetler sağlamayı amaçlayan bir iş birliği girişimidir	Standartlaştırılmış Dijital Hizmetler: Belediyelerin tutarlı dijital hizmetler uygulaması için bir çerçeve sağlar. Paylaşılan Kaynaklar: Belediyeler arasında BT altyapısı ve uzmanlık paylaşımını kolaylaştırır.
Güney Kore (Seul)	Akıllı Seul	Kentsel yaşamı ve yönetişimi geliştirmek için çeşitli dijital hizmetleri entegre etmektedir	Gerçek Zamanlı Toplu Taşıma Bilgileri. Çevresel İzleme. Acil Durum Hizmetleri.

Kaynak: e-Estonia. (n.d.). *Solutions*. e-Estonia. <https://e-estonia.com/solutions/> Suomi.fi. (n.d.). *Etusivu*. Suomi.fi. <https://www.suomi.fi/etusivu>, DigiD. (n.d.). *Over DigiD*. DigiD. <https://www.digid.nl>, Government of Ontario. (n.d.). *ServiceOntario*. Ontario.ca. <https://www.ontario.ca/page/serviceontario>, GovDigital. (n.d.). *GovDigital – Kommunale IT Kooperation*. GovDigital. <https://www.govdigital.de>, Seoul Metropolitan Government. (n.d.). *Seoul Vision 2030*. Seoul Metropolitan Government. https://english.seoul.go.kr/city_hall/mayors-office/seoul-vision-2030/.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, farklı ülkeler e-belediye uygulamalarını kendi yönetim ihtiyaçları ve teknolojik altyapılarına göre geliştirmiştir. Estonya örneği X-Road sistemiyle öne çıkmakta; bu sistem kamu kurumları arasında güvenli ve hızlı veri paylaşımını mümkün kılarak vatandaşların farklı hizmetlere tek noktadan erişimini sağlamaktadır. Estonya modeli, dijital devlet anlayışının en gelişmiş örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Finlandiya’nın Suomi.fi platformu ise merkezi bir e-devlet kapısı işlevi görerek sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler dâhil olmak üzere belediye hizmetlerini kapsayıcı biçimde sunmaktadır. Bu yönüyle vatandaşlara bütünsel bir kamu hizmeti deneyimi sağlamaktadır. Hollanda’daki DigiD sistemi, güvenli kimlik doğrulama üzerine odaklanmış olup hem ulusal hem de yerel düzeyde kamu hizmetlerine tek kimlik bilgisiyle erişim olanağı tanımaktadır. Bu durum, dijital hizmetlerde güven ve erişim kolaylığını bir araya getirmektedir. Kanada’daki ServiceOntario platformu, vatandaşların araç kaydı, sağlık kartı, ehliyet ve emlak vergisi gibi günlük işlemleri çevrimiçi gerçekleştirmelerini sağlayarak vatandaş-devlet etkileşimini hızlandırmaktadır. Bu model, hizmet çeşitliliği ve kullanıcı kolaylığı açısından dikkat çekmektedir. Almanya’nın GovDigital girişimi ise belediyeler arası iş birliği ve standartlaştırılmış dijital hizmetler geliştirme hedefiyle öne çıkmaktadır. Bu yapı, belediyelerin dijital kapasite farklılıklarını azaltmayı ve bilgi-teknoloji kaynaklarının paylaşımını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Seul (Güney Kore) örneği, daha çok akıllı kent vizyonu bağlamında şekillenmiştir. Akıllı Seul uygulamaları; gerçek zamanlı toplu taşıma bilgisi, çevresel izleme ve acil durum hizmetleri gibi kentsel yaşam kalitesini artıran dijital çözümler sunmaktadır.

3. Karabağlar Belediyesinin E-Belediyecilik Uygulamaları ve Etkinliğinin Ölçülmesi

Çalışmanın bu bölümünde İzmir Karabağlar Belediyesi’nin hizmet bölgesinde uygulanan anketin amacı, kapsamı, veri toplama yöntemi ve araştırmada elde edilen bulgular yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

E-belediyeçilik, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin dijitalleşmesi ve vatandaşların bu hizmetlere internet üzerinden erişimini sağlayan bir uygulama olarak, belediye hizmetlerinin etkinliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak, e-belediyeçilik uygulamalarının etkinliği, vatandaşların bu hizmetlere erişim düzeyleri, memnuniyetleri, hizmetlerin kolay kullanımı ve genel olarak belediye ile olan etkileşimleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede, Karabağlar Belediyesi tarafından sunulan e-belediyeçilik hizmetlerinin vatandaşlar üzerindeki etkisi nedir? Bu hizmetlerin vatandaşlar tarafından benimsenme düzeyi, hizmetlerin erişilebilirliği, kullanım kolaylığı ve vatandaş memnuniyeti açısından nasıl değerlendirilmektedir? gibi sorular bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu araştırma, e-belediyeçilik hizmetlerinin vatandaşların ihtiyaçlarını karşılama düzeyini, hizmet kalitesini ve genel memnuniyeti analiz etmeyi amaçlamakta ve Karabağlar Belediyesi örneği üzerinden yerel yönetimlerin dijitalleşme süreçlerinin etkinliğini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda çalışmada e-belediyeçilik kavramı birçok yönüyle ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların kullanım ve memnuniyet düzeylerini inceleyerek hizmetlerin amacına ne derece ulaştığının analiz edilmesidir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Belediyeler dijital teknolojiden yararlanarak sakinlerine daha iyi hizmet verebilir, şeffaflığı teşvik edebilir, vatandaşların katılımını sağlayabilir ve sürdürülebilir ve dirençli kentsel yönetim sağlayabilir. Çalışmanın önemi Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetlerine yönelik belediye sakinlerinin memnuniyet düzeyleri ortaya konularak belediye yöneticilerinin e-uygulama politika belirleme süreçlerine bir katkı ortaya koymayı hedeflemesidir. Çalışmada ortaya konulan bu bilgileri bu alana ilgi duyan araştırmacılara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmada Karabağlar Belediyesi örnek olarak seçilmiştir. Bu tercihin temel gerekçesi, ilçenin İzmir'in en büyük ve en yoğun nüfuslu bölgelerinden biri olarak farklı sosyo-ekonomik ve kültürel grupları barındırmasıdır. Hızlı kentleşme ve artan hizmet talepleri nedeniyle dijital belediyeçilik uygulamalarının etkinliği burada daha görünür hale gelmektedir. Ayrıca Karabağlar Belediyesi'nin son yıllarda e-hizmet altyapısını geliştirmeye yönelik yatırımları, araştırmacılar açısından erişilebilirliği ve temsiliyet değeri yüksek bir örnek oluşturması, çalışmanın bu alanda yürütülmesini anlamlı kılmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket soruları oluşturulurken literatür incelenmiş ve e-belediyeçilik uygulamalarını analiz eden birçok bilim insanının çalışması incelenerek anket soruları belirlenmiştir. Bunlar; Alodalı vd. (2012), Ateş ve Banazılı (2020), Güven (2022), Hazman (2005), Güven ve Doğan (2022) olarak sıralanabilir. Katılımcıların ankete olumlu yaklaşımını sağlayabilmek adına anket formu 10 dakika sürecektir şekilde mümkün olduğunca anlaşılır ve basit olmasına dikkat edilerek iki sayfaya sığdırılmıştır. Anket uygulama aşamasına geçmeden önce deneme amaçlı yeterli sayıda ön test çalışmaları yapılarak soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Yetersiz sorularda gerekli değişiklikler yapılarak ortaya çıkan eksiklikler giderilmiştir. Oluşturulan anket Karabağlar Belediyesi'ni temsil etmek üzere bu ilçede ikamet eden nüfus baz alınarak, e-belediyeçilik hizmetleri kullanan vatandaşlar arasında rassal olarak seçilmiş 410 kişiye yüz yüze uygulanmıştır. Yapılan anketlerin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için bazı yanıtlar temizlenmiş ve geriye kalan 390 cevap üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın kısıtlılıkları çerçevesinde verilerin toplanmasında mahalle bazlı bir kümelendirme gerçekleştirilmemiştir. Veriler 2022 yılının Mart ve Nisan ayları içerisinde yaklaşık bir aylık zaman dilimi içerisinde toplanmıştır.

Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, demografik değerlendirmeleri içeren 10 adet soru bulunmaktadır. İkinci kısım, e-belediye uygulamalarına yönelik vatandaş memnuniyetini ölçen toplam 37 adet soru belirlenmiştir. Bu sorular ile verilen ifadelerle memnuniyet derecesini; "1. Kesinlikle Memnun Değilim, 2. Memnun Değilim, 3. Kararsızım, 4. Memnunum, 5. Kesinlikle Memnunum" şıkları ile ölçmek amaçlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışma kapsamında 6 hipotez sınanmıştır. Araştırmanın hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır.

H₁₁: Cinsiyet ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₁₂: Cinsiyet ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂₁: Yaş ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₂₂: Yaş ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₃₁: Eğitim durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₃₂: Eğitim durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄₁: İkamet durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₄₂: İkamet durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₅₁: Meslek ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₅₂: Meslek ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H₆₁: İnternet erişim imkânı ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₆₂: İnternet erişim imkânı ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

3.5. Literatür Taraması

Literatür taraması kapsamında Türkiye’de farklı belediyelerin e-uygulamaları ve bu uygulamalara yönelik vatandaşın ilgi ve memnuniyet düzeyleri ortaya konulmuştur. Hazman (2005) çalışmasında Afyon Belediyesi’nin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların fikir düzeyini anket tekniği ile ölçtüğü çalışmasında 300 anket gerçekleştirmiş ve vatandaşların genel olarak Afyon Belediyesinin e-uygulamalarına yönelik farkındalık, ilgi ve bilgi düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alodalı vd. (2012) çalışmalarında Akdeniz Bölgesinde yer alan il belediyeleri tarafından gerçekleştirilen e-belediye uygulamalarını analiz etmişlerdir. Yapılan analizler neticesinde Akdeniz Bölgesinde yer alan 6 belediyenin web sayfasının aktif olduğu birçok e-belediye uygulamasına yer verildiği görülmüştür.

Ateş ve Banazılı (2020) çalışmalarında e-belediyeçilik uygulamalarını Kocaeli, Malatya, Kayseri ve Gaziantep olmak üzere 4 büyükşehri karşılaştırmışlardır. Çalışma kapsamında e-belediyeçilik hizmetleri “Bilgi Verme”, “İletişim” ve “Online Hizmet İşlemleri” kapsamında üç ana faktör ve 14 alt faktör altında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre 14 alt faktörün en fazla uygulandığı büyükşehir belediyeleri Kocaeli ve Malatya (13) olmuştur. Kayseri ve Gaziantep Büyükşehir Belediyelerinin ise 14 alt faktörden 10’unu uyguladıkları saptanmıştır.

Güven (2022) çalışmasında Türkiye’de e-belediyeçilik uygulamaları çerçevesinde il belediyelerini analiz etmiştir. Çalışmanın evrenini Türkiye’deki tüm il belediyeleri oluşturmuştur. Bu kapsamda 81 ilin tamamı üzerinden araştırma yapılmıştır. Oldukça kapsamlı yürütülen çalışmadan elde edilen bulgulara göre il belediyelerinin e-belediyeçilik uygulamalarını önemsedikleri ve BİT’ler aracılığıyla etkin bir şekilde gerçekleştirme yönünde çaba gösterdikleri ortaya konulmuştur.

Güven ve Doğan (2022) çalışmalarında Karadeniz bölgesinde yer alan il ve ilçe belediyelerinin e-belediyeçilik faaliyetlerini incelemişlerdir. Karadeniz Bölgesinde il ve ilçe belediyelerinin internet siteleri üzerinden gerçekleştirdikleri analiz sonuçlarına göre belediyelerin e-belediyeçilik uygulamalarına artan oranda önem verdikleri görülürken, e-belediyeçilik uygulamalarının belediye ölçeğine ve belediye yönetiminin desteğine göre farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır.

3.6.Bulgular

3.6.1.Karabağlar Belediyesinin Web Sitesi Analizi

Karabağlar Belediyesi’nin web sayfası analizi ve web sayfasında yer alan bilgilerin içerikleri incelediğinde ilgili belediyenin e-uygulamalarıyla ilgili şu tespitlere ulaşılmıştır: Belediyenin web sitesinin erişimine yönelik yapılan değerlendirmede erişim hızının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Belediyenin web sayfasına Google arama motoru ile rahatlıkla ulaşılabilmekte ve sayfa listelenen sonuçlarda birinci sırada yer almaktadır.

Belediyenin web sayfası kullanım kolaylığı açısından değerlendirildiğinde istenilen sayfalara ulaşma kolaylığı sağlayan “Site Haritası” butonunun mevcut olduğu görülmüştür. Belediye web sitesinde belirtilen link ve bağlantılara ulaşım konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmamakta ve her web sayfası için ana sayfaya yönlendirme bağlantıları bulunmaktadır. Sayfalar arasındaki geçiş ise sorunsuz bir şekilde yapılabilmektedir. Belediye web sitesinde arşiv linkinin bulunmadığı görülmektedir. Belediyenin ana sayfasında vatandaşın belediye ilgili (kurumsal, hizmetler, e-belediye, güncel duyurular, iletişim, haberler vb.) her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşabileceği linkler yer almaktadır. Özellikle e-belediye linkinin oldukça görünür ve erişilebilir halde olduğu söylenebilir. Ayrıca sayfasında “aradığınıza hızlıca ulaşın” arama butonuyla vatandaşların istedikleri bilgilere kolayca erişebilmelerinin önü açılmıştır. Belediyenin ayırt edici özelliklerinden biri “Sayın Hemşehrımız, Neden Üye Olmalısınız?” sorusundan hareketle vatandaşlara e-belediyecilik uygulamalarının neden önemli olduğu yine ilgili web sayfasında anlatılmaktadır.

3.6.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Ölçeğe İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde; “Karabağlar Belediyesi’nin e-belediye hizmetlerini kullanma düzeyinizi belirtiniz?” sorusuna verilen cevaplar, her zaman kullanıyorum diyen 25 (%6,4) kişi, bazen kullanıyorum diyen 56 (%14,2) kişi, işim olduğunda kullanıyorum diyen 196 (%50,3) kişi, çok nadir kullanıyorum diyen 113 (28,8) kişi vardır. Cinsiyet değişkeni incelendiğinde ankete katılanların 270’i (%69,9) erkek, 120’si (%30,7) kadındır. Yaş değişkeni incelendiğinde; 18-28 yaş arasında olan 89 (%22,8) kişi, 29-39 yaş arasında olan 136 (%34,9) kişi, 40-50 yaş arasında olan 94 (%24,1) kişi ve 51 yaş ve üstü olan 71 (%18,2) kişi vardır. Eğitim durumunu incelendiğinde; ilköğretim mezunu olan 75 (%19,2) kişi, lise mezunu olan 188 (%48,2) kişi, lisans mezunu olan 110 (%28,2) kişi, lisans üstü düzeyinde öğrenim görmüş olan 17 (%4,4) kişi vardır. “İzmir’de kaç yıldır ikamet ediyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde; 1-5 yıl arası ikamet eden 59 kişi 8(%15,1), 6-10 yıl arası ikamet eden 111 kişi (%28,4) ve 10 yıl üstü ikamet eden 220 (%56,4) kişi vardır. Meslek değişkeni incelendiğinde ise ankete katılanların 22’si (%5,6) memur, 122’si (%31,5) esnaf/işletme sahibi, 16’sı (%4,1) emekli, 45’i (%11,6) öğrenci, 36’sı (%9,3) serbest meslek sahibi, 87’si (%22,3) işçi, 7’si çiftçi (%1,8), 31’i (%8) ev hanımı ve 24’ü (%6,1) de işsizdir. “İnternet erişim imkânınızı belirtiniz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde; çok fazla imkânım var diyen 221 kişi (%54,1), yeteri kadar imkânım var diyen 45’i (%11,5) kişi, bazen diyen 51 (%13,1) kişi imkânım yetersiz diyen 21 (5,4) kişi, hiç imkânım yok diyen 62 (%15,9) kişi vardır.

Tablo 2: Demografik Göstergelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

		Sıklık	Yüzde (%)
Karabağlar Belediyesi’nin e-belediye hizmetlerini kullanma düzeyinizi belirtiniz?	Her zaman kullanıyorum	25	6,4
	Bazen kullanıyorum	56	14,2
	İşim olduğunda kullanıyorum	196	50,3
	Çok nadir kullanıyorum	113	28,8
	Toplam	390	100
Cinsiyet	Erkek	270	69,9
	Kadın	120	30,7
	Toplam	390	100
Yaş	18-28	89	22,8
	29-39	136	34,9
	40-50	94	24,1
	51 ve üstü	71	18,2
	Toplam	390	100
Öğrenim Durumu	İlköğretim	75	19,2
	Lise	188	48,2
	Lisans	110	28,2
	Lisans üstü	17	4,4
	Toplam	390	100
İkamet Süresi	1-5 yıl	59	15,1
	6-10 yıl	111	28,4
	10 yıl üstü	220	56,4
	Toplam	390	100
Meslek	Memur	22	5,6
	Esnaf/İşletme sahibi	122	31,5
	Emekli	16	4,1
	Öğrenci	45	11,6
	Serbest Meslek	36	9,3
	İşçi	87	22,3
	Çiftçi	7	1,8
	Ev hanımı	31	8,0

İşsiz	24	6,1
Toplam	390	100

Demografik bilgiler Karabağlar Belediyesi'nde oldukça geniş bir yelpazede katılımçıya ulaşıldığını (cinsiyet, yaş ve mesleki farklılıklar göz önüne alındığında) göstermektedir. Demografik göstergelerde dikkat çeken bulgulardan biri katılımçıların Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetlerini kullanım düzeylerine yönelik verdikleri cevaptır. Katılımcıların neredeyse %29'u e-belediye hizmetlerini çok nadir kullanmaktadır. Bunun önemli bir nedenlerinden birinin yine ankette sorulan sorulardan biri olan internet erişim imkânı ile ilişkilendirilebilir. Katılımcıların yaklaşık olarak %34'ü internet erişimlerini bazen, yetersiz ve hiç imkânım yok şeklinde belirtmişlerdir.

Tablo 3: Vatandaşların İnternete Erişim İmkanları Düzeyi

		Sıklık	Yüzde (%)
İnternete erişim imkanınızı belirtiniz?	Çok fazla imkânım var	211	54,1
	Yeteri kadar imkânım var	45	11,5
	Bazen	51	13,1
	İmkânım yetersiz	21	5,4
	Hiç imkânım yok	62	15,9
	Toplam	390	390

“Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetlerini kullanma amacınızı belirtiniz?” sorusunu verilen cevaplar tek tek ele alındığında katılımçıların 95'i (%24,4) “İmar planı, ihale ve doğrudan temin, günlük hal fiyatları vs. araçlar için kullanıyorum”, 125'i (%32) “İstekleri ve şikâyetleri göndermek için kullanıyorum”, 192'si (%49,3) “Fatura, vergi, resim ve harç vs. ödemek için kullanıyorum”, 39'u (%17,7) “Çeşitli işlemler için başvuru yapmak ve evrak takibi için kullanıyorum”, 49'u (%19,7) “Haberleri, projeleri, duyuruları, sosyal ve kültürel faaliyetleri öğrenmek için kullanıyorum”, 42'si (%10,8) “Belediye meclisi ve encümen kararlarını yakından takip etmek için kullanıyorum”, 38 (%9,8) ise “Diğer internet hizmetlerinden yararlanmak için kullanıyorum” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde katılımçıların Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetleri içerisinde en fazla fatura, vergi, resim ve harç vs. ödemek için kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Vatandaşların Karabağlar Belediyesi'nin E-Belediye Hizmetlerini Kullanma Amacı

		Sıklık	Yüzde
İmar planı, ihale ve doğrudan temin, günlük hal fiyatları vs. araçlar için kullanıyorum.	Yok.	295	75,7
	Var.	95	24,4
İstekleri ve şikâyetleri göndermek için kullanıyorum.	Yok.	265	68
	Var.	125	32
Fatura, vergi, resim ve harç vs. ödemek için kullanıyorum.	Yok.	192	49,3
	Var.	198	50,7
Çeşitli işlemler için başvuru yapmak ve evrak takibi için kullanıyorum.	Yok.	321	82,3
	Var.	39	17,7
Haberleri, projeleri, duyuruları, sosyal ve kültürel faaliyetleri öğrenmek için kullanıyorum.	Yok.	321	80,3
	Var.	49	19,7
Belediye meclisi ve encümen kararlarını yakından takip etmek için kullanıyorum.	Yok.	348	89,2
	Var.	42	10,8
Diğer internet hizmetlerinden yararlanmak için kullanıyorum.	Yok.	352	90,2
	Var.	38	9,8
	Toplam	390	%100

“Karabağlar Belediyesi'nin ağ sitesinin kullanımını kolay buluyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde kolay bulduğunu söyleyen katılımçıların sayısı 324 (%83), kolay bulmadığını belirten katılımçıların sayısı ise 66 (%17) dir. “Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ise evet diyen katılımçı sayısı 312 (%80), hayır diyen katılımçı sayısı ise 78 (%20)'dir.

Tablo 5: Vatandaşların Karabağlar Belediyesi'nin E-Hizmetlerine Yönelik Algısı

		Sıklık	Yüzde(%)
Karabağlar Belediyesi'nin ağ sitesinin kullanımını kolay	Evet	324	83

buluyor musunuz?	Hayır	66	17
Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?	Evet	312	80
	Hayır	78	20
	Toplam	390	100

Karabağlar Belediyesi sınırları içinde ikamet eden ve belediyenin hizmetlerinden yararlanan vatandaşların e-belediyecilik hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeyine yönelik verilen cevaplar incelendiğinde şu bulgular elde edilmiştir:

Araştırma bulgularına göre vatandaşların Karabağlar Belediyesi'nin sunduğu e-belediye hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeyleri farklılık göstermektedir. Katılımcıların 218'i memnun (%55,9) ve 84'ü çok memnun (%21,5) yanıtını vermiştir. Buna göre e-belediye hizmetlerinden memnuniyet oranı yaklaşık %77 (302 kişi) olarak hesaplanmıştır. İnternet sitesinin güvenilirliğinden memnun olanların sayısı 186 (%47,7) ve çok memnun olanların sayısı 57 (%14,6) olup, toplamda 243 katılımcı (%62) bu konuda olumlu görüş bildirmiştir. İnternet sitesinin bilgi ve tanıtım araçlarından memnuniyet oranı da benzer şekilde yüksektir; 216 katılımcı memnun (%55,4) ve 65 katılımcı çok memnun (%16,7) olarak toplam 281 kişi (%72) olumlu yanıt vermiştir. Buna karşın şikâyet ve dileklerin iletilmesi ve geri dönüş sürecine dair memnuniyet düşüktür; yalnızca 65 katılımcı memnun (%16,7) ve 15 katılımcı çok memnun (%3,8) olup toplamda 80 kişi (%20) olumlu görüş belirtmiştir. Belediye internet sitesine erişim konusunda ise yüksek düzeyde bir memnuniyet gözlenmiştir; 268 katılımcı memnun (%68,7) ve 10 katılımcı çok memnun (%2,6) olmak üzere toplam 278 kişi (%71) bu konuda tatmin edici bulmuştur. Ayrıca, internet sitesinin ihtiyaçları karşılama başarısına dair 210 katılımcı memnun (%53,8) ve 68 katılımcı çok memnun (%17,4) olup toplam 278 kişi (%72) olumlu yanıt vermiştir. E-belediye hizmetlerinin erişim hızı ve kolaylığı konusunda da katılımcıların büyük çoğunluğu olumlu görüş bildirmiştir. 218 kişi (%55,9) memnun, 93 kişi (%23,8) çok memnun olduğunu belirtmiş; böylece toplam 311 katılımcı (%80) bu alandaki hizmetleri yeterli bulmuştur. Bu sonuç, belediyenin dijital altyapı ve erişim kolaylığı açısından oldukça başarılı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, internet sitesinin sorunlara çözüm bulma yeterliliğinde 217 katılımcı memnun (%55,6) ve 58 katılımcı çok memnun (%14,9) olarak toplam 275 kişi (%71) memnuniyet bildirmiştir. Sitenin kullanılabilirliğinde da aynı düzeyde bir sonuç gözlenmiştir; 215 katılımcı memnun (%55,1) ve 64 katılımcı çok memnun (%16,4) toplamda 279 kişi (%72) olumlu görüş sunmuştur. Son olarak, evrak ve başvuru takibi sistemi için 202 katılımcı memnun (%51,8) ve 49 katılımcı çok memnun (%12,6) olup toplam 251 kişi (%64) olumlu değerlendirmede bulunmuştur. Bu sonuçlar, belediyenin teknik altyapı, erişim kolaylığı, bilgi sağlama ve kullanım kolaylığı alanlarında güçlü olduğunu; ancak şikâyet ve dileklerin iletilmesi/geri dönüş süreçlerinde ciddi eksiklikler bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Vatandaşların Karabağlar Belediyesi'nin E-belediyecilik Hizmetlerine Yönelik Memnuniyet Düzeyi

			Sıklık	Yüzde (%)
Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetlerinden memnunum.	Hiç memnun değilim.		14	3.6
	Memnun değilim.		62	15.9
	Kararsızım.		12	3.1
	Memnunum.		218	55.9
	Çok Memnunum		84	21.5
	Toplam		390	100
Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin güvenilirliğinden memnunum.	Hiç memnun değilim.		22	5.6
	Memnun değilim.		59	15.1
	Kararsızım.		66	16.9
	Memnunum.		186	47.7
	Çok Memnunum		57	14.6
	Toplam		390	100
Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin bilgi ve tanıtım araçlarından memnunum.	Hiç memnun değilim.		14	3.6
	Memnun değilim.		42	10.8
	Kararsızım.		53	13.6
	Memnunum.		216	55.4
	Çok Memnunum		65	16.7
	Toplam		390	100
Karabağlar Belediyesi'nde şikâyet ve dileklerimiz iletilmesi ve geri dönüşü konusunda memnunum.	Hiç memnun değilim.		17	4.4
	Memnun değilim.		24	6.2
	Kararsızım.		269	69.0
	Memnunum.		65	16.7
	Çok Memnunum		15	3.8

Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesine erişim konusunda memnunum.	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	10	2.6
	Memnun değilim.	19	4.9
	Kararsızım.	39	10.0
	Memnunum.	268	68.7
Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin ihtiyaçlarımızı karşılaması konusundaki başarısından memnunum.	Çok Memnunum	10	2.6
	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	11	2.8
	Memnun değilim.	43	11.0
	Kararsızım.	58	14.9
Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye erişim hızı ve kolaylığı konusunda memnunum.	Memnunum.	210	53.8
	Çok Memnunum	68	17.4
	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	15	3.8
	Memnun değilim.	43	11.0
Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin sorunlarımıza çözüm bulması konusunda memnunum.	Kararsızım.	21	5.4
	Memnunum.	218	55.9
	Çok Memnunum	93	23.8
	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	9	2.3
Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin kullanılışlığından memnunum.	Memnun değilim.	44	11.3
	Kararsızım.	62	15.9
	Memnunum.	217	55.6
	Çok Memnunum	58	14.9
	Toplam	390	100
Karabağlar Belediyesi'nin Evrak ve başvuru takibi sisteminden memnunum.	Hiç memnun değilim.	12	3.1
	Memnun değilim.	45	11.5
	Kararsızım.	54	13.8
	Memnunum.	215	55.1
	Çok Memnunum	64	16.4
Karabağlar Belediyesi'nin E-belediye uygulamalarının zaman ve maliyet açısından avantajları olduğunu düşünüyor musunuz?	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	18	4.6
	Memnun değilim.	68	17.4
	Kararsızım.	53	13.6
	Memnunum.	202	51.8
Karabağlar Belediyesi'nin E-belediye uygulamalarının zaman ve maliyet açısından avantajları olduğunu düşünüyor musunuz?	Çok Memnunum	49	12.6
	Toplam	390	100
	Hiç memnun değilim.	18	4.6
	Memnun değilim.	68	17.4
	Kararsızım.	53	13.6

“E-belediyeçilik uygulamalarının zaman ve maliyet açısından avantajları olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ise evet diyen katılımcıların sayısı 355, hayır diyen katılımcıların sayısı 15, kararsızım diyen katılımcıların sayısı 20’dir.

Tablo 7: Vatandaşların E-Belediyeçilik Uygulamalarına Yönelik Zaman ve Maliyet Algısı

		Sıklık	Yüzde (%)
E-belediyeçilik uygulamalarının zaman ve maliyet açısından avantajları olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	355	91,0
	Hayır	15	3,9
	Kararsızım	20	5,1

3.6.3. Nonparametrik Test İstatistikleri ve Hipotez Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde çalışmada belirtilen hipotezler test edilecektir. Hipotez sonuçlarına geçmeden önce ölçeğin normal dağılıp dağılmadığı ve güvenilirliği ilgili sonuçlara ilişkin tablolara aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: Nonparametrik Test İstatistikleri

Tests of Normality		Kolmogorov-Smirnova		Shapiro-Wilk	
		Statistic	df	Statistic	df
			Sig.		Sig.

S.11-Ş1	Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye hizmetlerinden memnununum	0.363	390	0.000	0.782	390	0.000
S.11-Ş2	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin güvenilirliğinden memnununum	0.298	390	0.000	0.860	390	0.000
S.11-Ş3	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin bilgi ve tanıtım araçlarından memnununum	0.337	390	0.000	0.818	390	0.000
S.11-Ş4	Karabağlar Belediyesi'nde şikâyet ve dileklerimiz iletilmesi ve geri dönüşü konusunda memnununum	0.346	390	0.000	0.753	390	0.000
S.11-Ş5	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesine erişim konusunda memnununum	0.393	390	0.000	0.713	390	0.000
S.11-Ş6	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin ihtiyaçlarımızı karşılaması konusundaki başarısından memnununum	0.326	390	0.000	0.830	390	0.000
S.11-Ş7	Karabağlar Belediyesi'nin e-belediye erişim hızı ve kolaylığı konusunda memnununum	0.356	390	0.000	0.779	390	0.000
S.11-Ş8	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin sorunlarımıza çözüm bulması konusunda memnununum	0.333	390	0.000	0.826	390	0.000
S.11-Ş9	Karabağlar Belediyesi'nin internet sitesinin kullanılabilirliğinden memnununum	0.335	390	0.000	0.822	390	0.000
S.11-Ş10	Karabağlar Belediyesi'nin Evrak ve başvuru takibi sisteminden memnununum	0.324	390	0.000	0.839	390	0.000

a. Lilliefors Significance Correction

Anket ölçeği analiz edildiğinde gözlem sayısı 390 ve p değerleri 0,05'ten küçük olduğu için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir. Ankette kullanılan ölçeğin güvenilirliği ise yüksek seviye bulunmuştur ($\alpha=0,827$).

Tablo 9: Ölçek Güvenilirlik Analizi

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,91	10

Verilerin dağılım özelliklerini incelemek amacıyla normallik testleri uygulanmıştır. Hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk testleri sonuçlarına göre tüm değişkenlerde anlamlılık değerleri ($p < 0,05$) bulunmuştur. Bu sonuç, değişkenlerin normal dağılıma uymadığını göstermektedir. Dolayısıyla analizlerde parametrik testler yerine non-parametrik testlerin kullanılması uygun görülmüştür. Buna göre cinsiyet değişkeni iki kategoriden (kadın-erkek) oluştuğu için bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında non-parametrik bir yöntem olan *Mann-Whitney U testi* kullanılmıştır. Buna karşılık yaş, eğitim, meslek, ikamet süresi ve internet erişim imkânı değişkenleri üç ve daha fazla kategoriye sahip olduğundan, parametrik ANOVA'nın non-parametrik karşılığı olan *Kruskal-Wallis H testi* uygulanmıştır.

Hipotezlerle ilgili yapılan analizler neticesinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Cinsiyet ile memnuniyet arasındaki ilişki

H₁₁: Cinsiyet ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₁₂: Cinsiyet ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 10: Independent-Samples Mann-Whitney U Test Summary Testi

Mann-Whitney U	15.799,0
Standardized Test Statistic (Z)	-0,390
Asymptotic Sig. (2-sided test)	,630

H₁₁: Kabul. 0,10 anlam seviyesinde cinsiyet ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (**MW U=18450,5; p=0,630>0,10**). Başka bir ifade ile e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik memnuniyet cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Botella vd. (2021, s.179) tarafından yapılan çalışmada belirtildiği üzere, p-değerinin 0.05–0.10 aralığında olması durumunda sonuçlar “*marjinal olarak anlamlı*” ya da “*marjinal olarak anlamlı değildir*” şeklinde değerlendirilebilmektedir. Ancak bu çalışmada elde edilen **p=0.630** değeri söz konusu aralığın dışında olduğundan, ilgili hipotez için istatistiksel olarak anlamlı bir **fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır**.

Yaş ile memnuniyet arasındaki ilişki

H₂₁: Yaş ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₂₂: Yaş ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 11: Yaş Ortalama Sıralama Değerleri

Yaş	N	Mean Rank
18-28	89.0	214.10
29-39	136.0	180.29
40-50	94.0	189.72
51 ve üstü	71.0	208.96
Toplam	390	

Yaş değişkenleri incelendiğinde; 18-28 yaş arasında olan 89 kişi ve sıra ortalaması 214,10, 29-39 yaş arasında olan 136 kişi ve sıra ortalaması 180,29 40-50 yaş arasında olan 94.0 kişi ve sıra ortalaması 189,72 ve 51 ve üstü olan 71 kişi ve sıra ortalaması 208,96 olarak bulunmuştur.

Tablo 12: Yaş Gruplarına Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kruskal-Wallis H	df	Asymp. Sig.
7,347	3	,062

H₂₁: Kabul. Yaş grupları ile Karabağlar Belediyesi’nin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda (**H=7,347; sd=3; p=0,062**), **p değerinin 0,05’ten büyük olması nedeniyle yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır**. Ancak p değeri 0,05 ile 0,10 aralığında yer aldığı için Botella ve arkadaşlarının (2021) önerdiği yaklaşım doğrultusunda bu bulgu “**marjinal olarak anlamlıdır**” şeklinde değerlendirilebilir.

Eğitim durumu ile memnuniyet arasındaki ilişki

H₃₁: Eğitim durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₃₂: Eğitim durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyeçilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 13: Eğitim Ortalama Sıralama Değerleri

Eğitim	N	Mean Rank
İlköğretim	75	206,74
Lise	188	205,86
Lisans	110	178,43
Lisansüstü	17	158,87
Toplam	390	

Öğrenim durumları incelendiğinde; ilköğretim mezunu olan 75 kişi ve sıra ortalaması 206,74, lise mezunu olan 188 kişi ve sıra ortalaması 205,86, lisans 110 ve sıra ortalaması 110 178,43 ve lisansüstü mezuniyeti olan 133 kişi ve sıra ortalaması 158,87 olarak bulunmuştur.

Tablo 14: Eğitim Gruplarına Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kruskal-Wallis H	df	Asymp. Sig.
11,71	4	0,020

H31: Red. Eğitim grupları ile Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda ($H=11,71$; $sd=3$; $p=0,020$), p değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle eğitim grupları **arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur.**

İkamet süresi ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişki

H₄₁: İkamet durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₄₂: İkamet durumu ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 15: İkamet Süresi Ortalama Sıralama Değerleri

İkamet	N	Mean Rank
0-5 yıl	59	200,93
6-10 yıl	111	207,85
11 yıl ve üzeri	220	187,81
Toplam	390	

İkamet süresi değişkeni incelendiğinde; 0-5 yıl arası ikamet eden 59 kişinin sıra ortalaması 200,93, 6-10 yıl arası ikamet eden 111 kişinin sıra ortalaması 207,85 ve 11 yıl ve üzeri ikamet eden 220 kişinin sıra ortalaması 187,81 olarak bulunmuştur.

Tablo 16: İkamet Süresi Gruplarına Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kruskal-Wallis H	df	Asymp. Sig.
3,015	2	0,222

H41: Kabul. 0,10 anlam seviyesinde ikamet süresi ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel açıdan **anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Kruskal-Wallis $H=3,015$; $sd=2$; $p=0,222>0,10$).** Başka bir ifade ile e-belediyecilik uygulamalarına yönelik memnuniyet, ikamet süresine göre farklılaşmamaktadır.

Meslek ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişki

H₅₁: Meslek ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₅₂: Meslek ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 17: Meslek Ortalama Sıralama Değerleri

Meslek	N	Mean Rank
Memur	22	169,27
Esnaf/İşletme sahibi	122	186,67
Emekli	16	197,44
Öğrenci	45	221,49
Serbest Meslek	36	161,24
İşçi	87	218,05
Çiftçi	7	210,21
Ev Hanımı	31	217,63
İşsiz	24	151,19
Toplam	390	

Meslek grupları incelendiğinde; memur olan 22 kişi ve sıra ortalaması 169,27; esnaf ve işletme sahibi olan 122 kişi ve sıra ortalaması 186,67; emekli olan 16 kişi ve sıra ortalaması 197,44; öğrenci olan 45 kişi ve sıra

ortalaması 221,49; serbest meslek sahibi olan 36 kişi ve sıra ortalaması 161,24; işçi olan 87 kişi ve sıra ortalaması 218,05; çiftçi olan 7 kişi ve sıra ortalaması 210,21; ev hanımı olan 31 kişi ve sıra ortalaması 217,63; işsiz olan 24 kişi ve sıra ortalaması 151,19 olarak bulunmuştur.

Tablo 18: Meslek Gruplarına Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kruskal-Wallis H	df	Asymp. Sig.
16,29	8	0.038

H51: Red. Meslek grupları ile Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda (**H=16,29; sd=8; p=0,038**), p değerinin 0,05'ten küçük olması nedeni ile istatistiksel olarak **anlamlı bir farklılık bulunmuştur.**

İnternet erişim imkânı ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişki

H₆₁: İnternet erişim imkânı ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H₆₂: İnternet erişim imkânı ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 19: İnternet Erişimi Ortalama Sıralama Değerleri

İnternet erişim	N	Mean Rank
Çok fazla imkânım var	211	186,91
Yeteri kadar imkânım var	45	210,36
Bazen	51	213,60
İmkânım yetersiz	21	186,12
Hiç imkânım yok	62	202,25
Toplam	390	

İnternet erişim imkânı değişkeni incelendiğinde; çok fazla imkânı olan 211 kişinin sıra ortalaması 186,91, yeteri kadar imkânı olan 45 kişinin sıra ortalaması 210,36, bazen imkânı olan 51 kişinin sıra ortalaması 213,60, imkânı yetersiz olan 21 kişinin sıra ortalaması 186,12 ve hiç imkânı olmayan 62 kişinin sıra ortalaması 202,25 olarak bulunmuştur.

Tablo 20: İnternet Erişimi Gruplarına Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Kruskal-Wallis H	df	Asymp. Sig.
3,72	4	0,446

H61: Kabul. 0,10 anlam seviyesinde internet erişim imkânı ile Karabağlar Belediyesinin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında **istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Kruskal-Wallis H=3,72; sd=4; p=0,446>0,10)**. Başka bir ifade ile e-belediyecilik uygulamalarına yönelik memnuniyet, internet erişim imkânına göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 21: Demografik Değişkenlere Göre E-Belediye Memnuniyet Düzeyleri – Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Değişken	Test	Sonuç (p-değeri)	Değerlendirme
H11–H12	Cinsiyet	Mann-Whitney U	p=0,630 > 0,10	Anlamlı farklılık yok
H21–H22	Yaş	Kruskal-Wallis H	p=0,062 (0,05 < p < 0,10)	Marjinal anlamlı farklılık
H31–H32	Eğitim	Kruskal-Wallis H	p=0,020 < 0,05	Anlamlı farklılık var
H41–H42	İkamet süresi	Kruskal-Wallis H	p=0,222 > 0,10	Anlamlı farklılık yok
H51–H52	Meslek	Kruskal-Wallis H	p=0,038 < 0,05	Anlamlı farklılık var
H61–H62	İnternet erişim imkânı	Kruskal-Wallis H	p=0,446 > 0,10	Anlamlı farklılık yok

Yapılan analizler sonucunda, cinsiyet, ikamet süresi ve internet erişim imkânı değişkenleri ile Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Buna karşın yaş, eğitim ve meslek değişkenlerinde istatistiksel açıdan anlamlı ya da marjinal anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yaş grupları açısından elde edilen bulgular (p=0,062) marjinal anlamlılık düzeyinde kalmış, bu nedenle post hoc testleri uygulanmamış ve yalnızca genel eğilimler değerlendirilmiştir.

Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U Testleri Sonrası Post Hoc Analiz

Demografik değişkenler ile vatandaşların e-belediyecilik hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U testlerinin sonuçlarına göre post hoc test analizi yapılmıştır. Cinsiyet değişkeni iki kategoriden oluştuğu için Mann-Whitney U testi uygulanmış ve $p=0,630$ çıkmıştır. Bu nedenle cinsiyet değişkeni için post hoc testine gerek yoktur. Yaş ($p=0,062$), İkamet süresi ($p=0,222$) ve İnternet erişim imkânı ($p=0,446$) değişkenleri için Kruskal-Wallis H testi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu nedenle bu değişkenlerde de post hoc analizine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Eğitim durumu ($p=0,020$) ve meslek grupları ($p=0,038$) değişkenlerinde Kruskal-Wallis H testi anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, ilgili değişkenlerde gruplar arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit edebilmek için Dunn-Bonferroni gibi non-parametrik post hoc testler uygulanmıştır.

Tablo 22: Eğitim Grupları Arası Post-Hoc Karşılaştırma (Dunn-Bonferroni)

Grup Karşılaştırması	Ortalama Sıra Farkı	p-değeri (Bonferroni)	İstatistiksel Anlamlılık
İlköğretim – Lisansüstü	47.87	0.016	Anlamlı
Lise – Lisansüstü	46.99	0.019	Anlamlı
Lisans – Lisansüstü	19.56	0.214	Anlamlı değil
İlköğretim – Lisans	28.31	0.078	Marjinal anlamlı
Lise – Lisans	27.43	0.082	Marjinal anlamlı
İlköğretim – Lise	0.88	0.991	Anlamlı değil

Eğitim durumu ile Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda genel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($H=11,71$; $sd=3$; $p=0,020$). Bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Dunn-Bonferroni çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre: İlköğretim – Lisansüstü ($p=0,016$) ve Lise – Lisansüstü ($p=0,019$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgu, lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireylerin memnuniyet düzeylerinin, ilköğretim ve lise mezunlarına kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. İlköğretim – Lisans ($p=0,078$) ve Lise – Lisans ($p=0,082$) karşılaştırmalarında fark klasik anlamlılık düzeyine ($p<0,05$) ulaşmamış olsa da, Botella vd. (2021) yaklaşımına göre 0,05–0,10 aralığında yer aldığı için bu farklar “marjinal olarak anlamlı” kabul edilebilir. Lisans – Lisansüstü ($p=0,214$) ve İlköğretim – Lise ($p=0,991$) karşılaştırmalarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 23: Meslek Grupları Arası Post-Hoc Karşılaştırma (Dunn-Bonferroni)

Grup Karşılaştırması	Ortalama Sıra Farkı	p-değeri (Bonferroni düzeltmeli)	İstatistiksel Anlamlılık
Öğrenci – İşsiz	70.30	0.012	Anlamlı
İşçi – İşsiz	66.86	0.018	Anlamlı
Ev Hanımı – İşsiz	66.44	0.021	Anlamlı
Öğrenci – Serbest Meslek	60.25	0.041	Anlamlı
İşçi – Serbest Meslek	56.81	0.049	Anlamlı
Memur – Öğrenci	52.22	0.062	Marjinal anlamlı
Diğer karşılaştırmalar	< 40	> 0.10	Anlamlı değil

Meslek grupları ile Karabağlar Belediyesi'nin e-belediyecilik uygulamalarına yönelik memnuniyet düzeyleri arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda genel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($H=16,29$; $sd=8$; $p=0,038$). Bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Dunn-Bonferroni çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre: Öğrenciler ile işsizler ($p=0,012$), işçiler ile işsizler ($p=0,018$) ve ev hanımları ile işsizler ($p=0,021$) arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre işsizlerin memnuniyet düzeyi, öğrenciler, işçiler ve ev hanımlarına kıyasla belirgin biçimde daha düşüktür. Öğrenciler ile serbest meslek sahipleri ($p=0,041$) ve işçiler ile serbest meslek sahipleri ($p=0,049$) arasında da anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, serbest meslek sahiplerinin memnuniyet düzeylerinin öğrenciler ve işçilerden daha düşük olduğunu göstermektedir. Memurlar ile öğrenciler ($p=0,062$) arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte 0,05–0,10 aralığında olduğu için Botella vd. (2021) yaklaşımı doğrultusunda marjinal anlamlı kabul edilebilir. Diğer meslek grupları arasındaki karşılaştırmalarda ise ortalama sıra farkları düşük (<40) olup p-değerleri 0,10'un üzerinde çıkmış ve anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Elde edilen bulguların değerlendirilmesine odaklanıldığında, demografik özelliklere göre e-belediyecilik uygulamalarına yönelik memnuniyet düzeylerinde anlamlı ya da marjinal farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, farklı sosyo-demografik grupların beklenti ve ihtiyaçlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireylerin memnuniyet düzeylerinin diğer eğitim gruplarına kıyasla daha düşük çıkması, literatürde de sıkça vurgulanan beklenti–memnuniyet ilişkisi ile

açıklanabilir (Oliver, 1980, s.460–461). Eğitim düzeyi yükseldikçe vatandaşların belediyeden beklentileri daha karmaşık ve detaylı hale gelmekte; şeffaflık, veri erişimi ve katılım gibi ileri düzey hizmet talepleri artmaktadır. Bu beklentilerin mevcut hizmetlerle tam olarak karşılanamaması memnuniyet düzeyini düşürmektedir.

Meslek grupları açısından ise özellikle işsiz bireylerin diğer gruplara kıyasla daha düşük memnuniyet göstermeleri dikkat çekicidir. İşsizlerin ekonomik ve sosyal açıdan daha dezavantajlı konumda olmaları, belediye hizmetlerine ilişkin beklentilerini de farklılaştırmaktadır. Çalışmada öğrenciler, işçiler ve ev hanımları gibi grupların memnuniyet düzeylerinin daha yüksek çıkması, bu grupların belediyenin sunduğu pratik ve gündelik yaşamı kolaylaştırıcı hizmetlerden daha doğrudan fayda sağlamalarıyla veya beklentilerinin düşüklüğü ile açıklanabilir. Buna karşılık serbest meslek sahiplerinin ve işsizlerin düşük memnuniyet düzeyleri, belediyenin e-hizmetlerinin bu grupların ihtiyaçlarına daha sınırlı biçimde hitap ettiğini düşündürmektedir.

Ayrıca, literatürde dijital uçurum (digital divide) olarak ifade edilen dijital erişim ve kullanım farklılıklarının da bu sonuçları etkilediği söylenebilir (van Dijk, 2006, s. 223–229). İnternet erişimi, dijital okuryazarlık düzeyi ve teknolojiyi kullanma alışkanlıkları gruplar arasında farklılık göstermekte, bu da memnuniyet düzeylerini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, genç bireyler dijital teknolojilere daha yatkın oldukları için e-hizmetlerden faydalanma konusunda daha olumlu değerlendirmeler yaparken, ileri yaş gruplarında kullanım alışkanlıklarının sınırlılığı memnuniyet üzerinde etkili olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Karabağlar Belediyesi örneği üzerinden e-belediyecilik uygulamalarının etkinliğini vatandaşların kullanım alışkanlıkları ve memnuniyet düzeyleri temelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, belediyenin e-belediye hizmetlerinin teknik altyapı ve erişilebilirlik açısından büyük ölçüde yeterli olduğunu, ancak kullanım sıklığının görece düşük kaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle vatandaşların önemli bir bölümünün e-belediye hizmetlerinden ağırlıklı olarak fatura, vergi ve harç ödemeleri için yararlandığı; diğer hizmet alanlarında (imar planı inceleme, ihale süreçleri, duyurular ve belediye kararlarının takibi vb.) kullanımın sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Hipotez testleri sonuçlarına göre, cinsiyet, ikamet süresi ve internet erişim imkânı değişkenleri ile vatandaşların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık yaş, eğitim ve meslek değişkenlerinde istatistiksel açıdan anlamlı ya da marjinal anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Özellikle eğitim durumunda lisansüstü grubun memnuniyet düzeyinin ilköğretim ve lise mezunlarına kıyasla daha düşük olduğu; meslek gruplarında ise öğrenciler, işçiler ve ev hanımlarının memnuniyet düzeylerinin daha yüksek, işsizlerin ise belirgin şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Post hoc analiz sonuçları, farklılığın daha çok yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler ile diğer eğitim grupları arasında ortaya çıktığını ve işsiz bireylerin e-belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin diğer meslek gruplarına göre daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, e-belediyecilik hizmetlerinin erişilebilirliği ve kullanılabilirliği kadar, hizmetlerin içeriği ve vatandaşların beklentileriyle uyumu konusunda da iyileştirmeler yapılması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda aşağıdaki politika önerileri sunulmaktadır:

1. **Kapsayıcı Erişim Politikaları:** Özellikle internet erişim imkânı kısıtlı ve dijital okuryazarlık düzeyi düşük gruplara yönelik eğitim ve destek programları geliştirilmelidir. Bu sayede dijital uçurum azaltılabilir.
2. **Katılımcı Mekanizmalar:** Belediyenin mevcut e-hizmetleri daha katılımcı hale getirilmelidir. Vatandaş odaklı anketler, dijital forumlar ve çevrimiçi oylama mekanizmalarıyla hizmetlere yönelik geri bildirim artırılabilir.
3. **Hizmet Çeşitliliği ve Kullanımın Teşviki:** E-belediye hizmetlerinin yalnızca ödeme işlemleriyle sınırlı kalmaması için, proje ve faaliyetlerin takibi, şikâyet yönetimi ve sosyal hizmet başvurularında dijital kanalların daha etkin kullanımı teşvik edilmelidir.
4. **Şeffaflık ve Güvenlik:** Belediye web sayfasında şeffaf bilgi paylaşımı ve veri güvenliği konularına daha fazla önem verilmeli, vatandaşların güven algısını güçlendirecek uygulamalar hayata geçirilmelidir.
5. **Yeni Teknolojilerin Entegrasyonu:** Yapay zekâ destekli hizmetler, nesnelerin interneti (IoT) tabanlı çözümler ve blok zinciri uygulamaları gibi yenilikçi teknolojilerle e-belediye hizmetleri daha etkin, hızlı ve güvenli hale getirilebilir.
6. **Sosyo-demografik Gruplara Yönelik Özel Stratejiler:** Eğitim düzeyi yüksek bireylerin beklentilerinin daha kompleks ve detaylı olduğu, işsiz bireylerin ise sisteme erişim ve kullanımda daha

dezavantajlı durumda oldukları dikkate alınarak farklı gruplara yönelik özelleştirilmiş hizmet stratejileri geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, Karabağlar Belediyesi örneği, e-belediyecilik hizmetlerinin vatandaş memnuniyetini artırmada önemli bir potansiyele sahip olduğunu, ancak bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için hizmetlerin kapsayıcılığının ve etkileşim düzeyinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Teknolojik gelişmelerin sunduğu yeni fırsatların belediyecilik hizmetlerine entegre edilmesi, hem vatandaş memnuniyetini artıracak hem de yerel yönetimlerin etkinlik ve şeffaflık hedeflerine katkı sağlayacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmektedir.

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, (2003, 10 Ekim), Resmi Gazete, (Sayı: 25269).
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, (2003, 12 Ekim), Resmi Gazete, (Sayı: 25326).
- Aicholzer, G., & Schmutzer, R. (2000, September 6-8) *Organizational challenges to the development of electronic government*. Proceedings from 11th International Workshop on Database and Expert Systems Applications (DEXA'00), Greenwich, London, UK.
- Akcagündüz, E. (2013). Türkiye’de e-devlet sistemine farklı bir bakış: e-devlet ve tasarruf ilişkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (2), 127-140.
- Alodalı, M. F. B., Tuncer, A., Usta, S. ve Halis, M. (2012). Yerel yönetimlerde e-belediyecilik uygulamaları: Akdeniz bölgesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Ateş, H. ve Banazılı, A. M. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda e-belediyecilik uygulamaları: dört farklı büyükşehir belediyesinin karşılaştırmalı analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(2), 298-309.
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A. & Venkatraman, N. V. (2013). Digital business strategy: toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37 (2), 471-482.
- Bojang, M. B., & Bwando, W. (2018, April, 3). *E-municipality applications in local government: prospects and challenges*. The Proceedings ve Abstracts of ICONASH. Manisa, Türkiye.
- Botella, J., Suero M., Durán J.I., & Blázquez, D. (2021). The small impact of p-hacking marginally significant results on the meta-analytic estimation of effect size. *Annals of Psychology*, 37(1), 178-187.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de e-devlet uygulamaları. Y. Güney ve M. R. Okur (Ed.), *Bilgi toplumu ve e-devlet içinde* (s. 90-111), Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çarıkçı, O. (2010). Türkiye’de e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 95-122.
- Dünya Bankası, 2002 Raporu, *The e-government handbook for developing countries*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/317081468164642250/pdf/320450egovhandbook01public12002111114.pdf>.
- Eroğlu, E. (2020). Belediye gelirlerinin yapısının ve gelir artırımı konusunda yapısal kısıtların değerlendirilmesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (64), 31-49.
- Frenzel, A., Muench, J. C., Bruckner, M., & Veit, D. (2021, August 9). *Digitization or digitalization? Toward an understanding of definitions, use and application in IS research*, AMCIS 2021.
- Geymen, A., & Yomralioglu, T. (2010). Spatial data-based e-municipality applications. *Municipal Engineer*, 163 (2), 77-88.
- Gronlund, Å. (2010, September 2). *Ten years of e-government: the ‘end of history’ and new beginning*. International Conference on Electronic Government, Berlin, Heidelberg.
- Güven, A. (2022). Türkiye’de e-belediyecilik uygulamaları çerçevesinde il belediyelerinin analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 1621-1650.
- Güven, A. ve Doğan, L. (2022). Karadeniz bölgesinde yer alan il ve ilçe belediyelerinin internet siteleri üzerinden e-belediyecilik uygulamaları analizi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (27), 460-482.
- Hazman, G. G. (2005). Afyonkarahisar belediyesinde e-belediye uygulamaları ve yerel farkındalık, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 65-84.
- Heeks, R. (2001). *Understanding e-governance for development*, Institute for Development Policy and Management. https://www.researchgate.net/publication/334637903_Understanding_eGovernance_for_Development/link/5d374e644585153e591c404d/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19.
- Henden, H. ve Henden, R. (2005). Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarındaki değişim ve e-belediyecilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (14), 48-66.
- Govdigital .(2025, 4 Nisan), govdigital eG, <https://www.govdigital.de>.
- X-Road. (2025, 4 Nisan), *x-road-interoperability-services/x.*, <https://e-estonia.com/solutions/>.

- Seul. (2025, 4 Nisan), *Seul Metropolitan Government*, <https://english.seoul.go.kr/city-hall/mayors-office/seoul-vision-2030/>.
- DigID. (2025, 4 Nisan), *Digital ID*, <https://www.digid.nl>.
- Service Ontario. (2025, 4 Nisan), *Service Ontario*, <https://www.ontario.ca/page/serviceontario>.
- Suomi. (2025, 4 Nisan), *Suomi*, <https://www.suomi.fi/etusivu>.
- Kaypak, Ş. (2009, 1 Kasım). *Küreselleşme sürecinde e-dönüşüm ve belediyelere yansısı*. Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Yalova, Türkiye.
- Korlu, R. K. ve Çetinkaya, Ö. (2015). Türkiye'deki belediyelerin mali özerkliğinin öz gelirler bağlamında analizi ve değerlendirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 95-111.
- Layne, K., & Lee, J. (2001). Developing fully functional E-government: A four stage model. *Government Information Quarterly*, 18 (2), 122-136.
- Lindgren, I., Madsen, C. Ø., Hofmann, S., & Melin, U. (2019). Close encounters of the digital kind: A research agenda for the digitalization of public services. *Government Information Quarterly*, 36 (3), 427-436.
- Misra, D. C. (2007, December 28-30). Select aspects of conceptual foundations of e-government: Clearing the fog for a better vision. In *International Conference of E-Governance (ICEG 2007)*, Hyderabad, India.
- Ndou, V. (2004). E-Government for developing countries: opportunities and challenges. *The Electronic Journal Of Information Systems In Developing Countries*, 18 (1), 1-24.
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 17(4), 460-469.
- Polat, B., Bakiroğlu, C. T., & Sayin, M. (2013). E-transformation of municipalities and social media's role on e-participation in european e-municipalities. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2 (9), 386-392.
- Rasoulilian, M., Bagheri, F., & Rasooli, M. (2012). E-municipality implementation and development. *Journal of Basic and App*, 2 (2) 1064-1069.
- Sat, N. (2009). E-municipality for citizen-oriented administration. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 1 (2), 27-33.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, (2019) <https://www.uab.gov.tr/basin-aciklamalari/7-hizmet-e-devlet-ten-verildi-84-6-milyon-lira-tasarruf-saglandi>.
- Polat Karakaya, R. (2006). *E-belediyecilik kılavuzu yerel yönetim vatandaş etkileşimi raporu*, Tasam (2006), https://tasam.org/Files/Icerik/File/e-belediyecilik_kilavuzu_yerel_yonetim_vatandas_etkilesimi_raporu_5cafca87-93bc-4116-9ee0-adade61aeca7.pdf.
- Uçar, E., Uzun, E. ve Uçar, Ö. (2004). E-belediyecilik ve bir kent bilgi sistemi uygulaması, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 33-35.
- Van Dijk, J. A. G. M. (2006). Digital divide research: Achievements and shortcomings. *Poetics*, 34(4-5), 221-235. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004>
- Whitson, T.L., & Davis, L. (2001). Best practices in electronic government: comprehensive electronic information dissemination for science and Technology. *Government Information Quarterly*, 18 (2), 79-91.
- Yoo, Y., Boland Jr, R. J., Lyytinen, K., & Majchrzak, A. (2012). Organizing for innovation in the digitized world. *Organization Science*, 23 (5), 1398-1408.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

In this context, what is the impact of e-municipality services provided by Karabağlar Municipality on citizens? How is the level of adoption of these services by citizens evaluated in terms of accessibility of services, ease of use and citizen satisfaction? This research aims to analyze the level of e-municipality services meeting the needs of citizens, service quality and general satisfaction and aims to measure the effectiveness of the digitalization processes of local governments through the example of Karabağlar Municipality. In this context, the concept of e-municipality is addressed in many aspects in the study. The aim of the study is to analyze the usage and satisfaction levels of citizens regarding the e-municipality applications of Karabağlar Municipality and to analyze the extent to which the services achieve their purpose.

Methodology

The survey method was used as a data collection tool in the study. While creating the survey questions, the literature was reviewed and many studies analyzing e-municipality applications were examined and the survey questions were determined. In order to ensure a positive approach of the participants to the survey, the survey form was fit into two pages, taking 10 minutes and being as understandable and simple as possible. Before moving on to the survey application phase, a sufficient number of pre-test studies were conducted for trial purposes and the understandability of the questions was measured. The necessary changes were made to the insufficient questions and the resulting deficiencies were eliminated. The survey created was applied face to face to 410 randomly selected citizens using e-municipality services based on the population residing in this district to represent Karabağlar Municipality. Within the framework of the limitations of the study, no neighborhood-based clustering was performed in the collection of data. The data was collected in a period of approximately one month in March and April 2022.

Results

The rapid spread of technological developments around the world with the globalization process, the demand for new technologies by companies that want to increase their efficiency, and the subsequent interactions have enabled the public administration to adopt these technologies and include these technologies in their applications. The conveniences brought by technologies have brought about benefits such as effectiveness, efficiency, quality and standard service creation in public administration. However, it is clear that there are similar benefits for the citizens who are served. Citizens have started to receive cheaper and easier services without incurring various costs in matters such as communication and transportation through new technologies and have started to demand this from the public administration. It would not be wrong to say that digitalization is at the center of these technologies. Digitalization has been used in various ways at every stage of public administration and has created many advantages for all stakeholders. Bureaucratic obstacles, red tape, favoritism, corruption, bad debt, financial indiscipline, and non-transparent and unaccountable practices, which especially create problems in public financial management, have been alleviated through the systematic approaches put forward by digitalization. Very important benefits have been obtained through digitalization in the implementation of new principles of public financial management. One of the most important and effective tools used in the implementation of digitalization in public administration can be seen as e-government. The World Bank (2002: 3) defines e-government as information and communication technology systems owned or operated by the state that transform relations with citizens, the private sector and/or other state institutions in order to encourage the empowerment of citizens and improve service delivery. The conveniences brought by e-government were subsequently adopted by municipalities and enabled the implementation of e-municipality applications. It is possible to define e-municipality as a new municipality concept that provides local services using new technologies and provides higher quality and transparent services to people in a world where technological developments are rapidly taking place (Uçar et al., 2004). In this sense, e-municipality is seen as a suitable tool for municipalities responsible for providing services at the local level to provide more effective services to citizens at specified standards and in a cost-effective manner. These service titles are generally as follows; online service provision, e-participation, transparency and open data, mobile access, integrated platforms and smart infrastructure management (Sat, 2009; Geymen and Yomralioğlu, 2010; Polat et al., 2013; Bojang and Bwando, 2018; Hoang, 2024). Digitalization practices spread with the globalization process have subsequently enabled the adoption of e-municipality in the world and good practices have emerged in Türkiye and other countries. The first stage of the e-transformation process in Turkey was the “Turkey Informatics and Economic Modernization Project” developed in 1993, which was prepared in cooperation with the World Bank and aimed at more effective use of Information Communication Technologies (ICT) in the public sector. The Public Net Technical Board, established in 1998, “holds an important place in the creation of the transition

process and vision to e-government in line with the e-Transformation Turkey studies” (Çarıkçı, 2010, p.102; Bozkurt, 2017, p.99). In 2003, the e-Transformation Turkey project was officially launched and the Information Society Department was established in the State Planning Organization (DPT), as it was called at that time. Today, almost all of the municipalities in Turkey provide e-municipality services, albeit at different levels. In the world, there are many cities in many countries that provide effective services in terms of e-municipality. Some of the countries that provide advanced services in this regard are: Estonia, Finland, the Netherlands, Canada, Germany and South Korea. This research study aims to analyze the level of e-municipality services meeting the needs of citizens, service quality and general satisfaction and aims to measure the effectiveness of the digitalization processes of local governments through citizens through the example of Karabağlar Municipality. The aim of the study is to analyze the usage and satisfaction levels of citizens towards e-municipality applications of Karabağlar Municipality and to analyze the extent to which the services achieve their purpose. The survey method was selected to collect the study data. The studies included in the study were used while creating the survey questions. The survey was applied face to face to 410 randomly selected people among the citizens using e-municipality services based on the population residing in this district to represent Karabağlar Municipality. The survey form consists of two parts. The first part includes 10 questions including demographic evaluations. The second part includes a total of 37 questions measuring citizen satisfaction with e-municipality applications. The degree of satisfaction with the statements given with these questions; It was aimed to measure with the options “1. Definitely Not Satisfied, 2. Not Satisfied, 3. Undecided, 4. Satisfied, 5. Definitely Satisfied”. 6 hypotheses were tested within the scope of the study. Hypotheses were created to measure whether there is a significant difference between the satisfaction levels of citizens regarding Karabağlar Municipality’s e-municipality applications with respect to gender, age, education status, residence status, profession and internet access. Then, Karabağlar Municipality website was examined and it was seen that the site provided sufficient service in many aspects. The prominent findings and evaluation of the research conducted are as follows. The rate of citizens benefiting from Karabağlar Municipality’s e-services is low. Citizens mostly benefit from Karabağlar Municipality’s e-municipality services for paying bills, taxes, duties and fees, etc. When the results of the hypotheses put forward in the study were evaluated, no significant difference was found between the satisfaction levels of citizens regarding Karabağlar Municipality's e-municipality applications with gender, residence status and internet access, while a significant difference was found between the satisfaction levels of citizens regarding Karabağlar Municipality's e-municipality applications with age, education status and occupational groups. The summary of the suggestions regarding the study results is as follows: Therefore, the municipality should interact with its citizens more. The municipality can present its information to the public continuously and up-to-date in a transparent manner via its web page. In this context, participatory mechanisms such as surveys, voting, focus group studies and citizens' desks should be implemented. Information and communication technologies are constantly changing and developing. Advances in artificial intelligence and machine learning can provide more personalized and efficient service delivery by predicting citizens' needs and automating routine tasks. In addition, providing education and support to citizens, investing in robust security measures and promoting an inclusive digital environment will help provide services more effectively.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Derleme Makalesi/ Review Article

Türk Siyasal Yaşamında 'Demokratik Sağ' Siyaset Anlayışında Öncü Bir Parti: Demokratik Parti

A Leading Party in the 'Democratic Right' Political Approach In Turkish Political Life: The Democratic Party

Sami Zariç^a, Emre Gönültaş^b

^a Doç.Dr., Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi bölümü, samizariç@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3375-8825

^b Yüksek Lisans öğrencisi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, emregonultas33@gmail.com, ORCID: 0009-0003-0803-0749

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 05.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 12.10.2025

Anahtar Kelimeler: Demokratik Parti, Demokratik Sağ, Ferruh Bozbeyli.

JEL Kodları: D70, D72

ÖZ

Demokratik Parti, Türk siyasal yaşamında kısa süreli yer edinmiş siyasal partilerdendir ve Adalet Partisi'nden ayrılan parti içi muhaliflerce kurulmuştur. Parti çıkış amacını ve temel hedefini '1946 Ruhu'nu yeniden canlandırmak olarak belirlemiş olup bu ifadeyle Demokrat Parti'nin mirasçısı ve devamı olduklarını vurgulamışlardır. Bu çalışmanın amacı, Türk siyasal hayatında merkez sağ çizgisinde Demokrat Parti'nin 1960 darbesi sonrasında kapatılmasından itibaren merkez sağda oluşan boşluğu doldurma çabasında ortaya çıkan partilerden biri olan Demokratik Parti'nin siyasal yaşamının ortaya konulmasıdır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada konu ile ilgili kitap, dergi, makale gibi ikincil kaynaklar taranmış, ayrıca bu konuda yapılan tez vb. diğer akademik çalışmalara da ulaşılmaya çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article Received: 05.07.2025

Article Accepted: 12.10.2025

Keywords: Democratic Party, Democratic Right, Ferruh Bozbeyli.

JEL Codes: D70, D72

ABSTRACT

The Democratic Party is one of the political parties that had a short-lived place in Turkish political life and was founded by dissidents within the party who separated from the Justice Party. The party determined its purpose and main goal as reviving the '1946 Spirit' and with this statement they emphasized that they were the heirs and continuation of the Democrat Party. The aim of this study is to reveal the political life of the Democratic Party, which is one of the parties that emerged in the center-right line of Turkish political life in an effort to fill the gap that emerged in the center-right after the closure of the Democrat Party after the 1960 coup. In this study, where the qualitative research method was used, secondary sources such as books, journals, articles related to the subject were scanned, and an attempt was made to reach other academic studies such as theses etc. on the subject.

Giriş

Türkiye’nin çok partili yaşama geçişi, 1924 ve 1930 yıllarındaki iki başarısız denemenin ardından 1946 yılında ivme kazanmıştır. Bu evrede ortaya çıkan pek çok siyasi parti ya Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa süreli muhalefet deneyimi gibi şekillenmiş ya da Demokrat Parti(DP)¹ örneğinde olduğu gibi mevcut siyasi partilerden kopan muhalif milletvekillerinin örgütlenmesiyle hayat bulmuştur. Demokrat Parti çizgisini takip ettiğini ifade eden Adalet Partisi’nden ayrılan bir grup senatör ve milletvekilinin öncülüğünde kurulan Demokratik Parti de Türk siyasal hayatında belirgin bir iz bırakmıştır.

1970 yılında yapılan bütçe oylamasında Adalet Partisi(AP) içinde Süleyman Demirel yönetimini eleştiren “41’ler” olarak adlandırılan muhalif gruptan Ferruh Bozbeyli ve arkadaşları muhalefet partileriyle beraber hareket ederek ret oyu vermişler ve Başbakan Süleyman Demirel hükümetini düşürmüşlerdi. AP lideri Süleyman Demirel de görev yeniden kendisine verilince yeni bir hükümet kurmak durumunda kalmıştı.

18 Aralık 1970 tarihinde Adalet Partisi’nden ayrılan “41’ler” içerisinde yer alanlar dâhil ve ihraç edilen diğer milletvekilleri ve senato üyeleri Demokratik Parti’yi kurdular. Partinin kurucuları arasında Ferruh Bozbeyli’nin yanı sıra Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Yüksel Menderes ve Mutlu Menderes gibi isimler yer aldı. Partinin genel başkanlığına Ferruh Bozbeyli, genel başkan yardımcılıklarına Yüksel Menderes ve Sadettin Bilgiç, genel sekreterliğe Talat Asal, saymanlığa da Faruk Sükan seçildi.

Demokratik Parti, 1946 yılında DP’nin siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel gibi alanlardaki öncü adımlarını referans aldığını öne sürüyor ve kendilerinin Demokrat Parti’nin ‘gerçek mirasçısı’ olduklarını belirtmişlerdir. Demokratik Partililer eski DP’li siyasetçilerin de siyasal haklarının geri verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Partiye eski DP’li siyasetçilerin yakınları da ilgi gösterip katıldı. Bunlar arasında Adnan Menderes’in oğlu Yüksel Menderes ve Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy da vardı. Celal Bayar da partiye desteğini her fırsatta açıkça ifade ediyordu.

Bu çalışmanın amacı, Türk siyasal hayatında merkez sağ çizgisinde Demokrat Parti’nin 1960 darbesi sonrasında kapatılmasından itibaren merkez sağda oluşan boşluğu doldurma çabasında ortaya çıkan partilerden biri olan Demokratik Parti’nin siyasal yaşamının ortaya konulmasıdır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada konu ile ilgili kitap, dergi, makale gibi ikincil kaynaklar taranmış; ayrıca bu konuda yapılan tez vb. diğer akademik çalışmalara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmayla hem kısa süreli siyasi yaşamı nedeniyle fazla incelenmeyen Demokratik Parti biraz daha anlaşılmalı/anlatılmaya çalışılmış ve ‘demokratik sağ’ çizgisinde bir partinin diğer merkez sağ partilerden ne gibi ideolojik farklılıklara sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti

Demokrat Parti 27 Mayıs 1960 Darbesi sonucunda siyasal yaşama veda etti. Partinin sahip olduğu seçmen kitlesine ve bıraktığı demokrasi mirasına sahip çıktıklarını belirten siyasal partiler kuruldu. Bu siyasal partiler DP ile aynı ideolojiye sahip olduklarını ve onların devamı olduklarını belirtiyordu. Sonuç olarak DP’nin siyasi tabanı bu partiler için miras konumundaydı.

Demokrat Parti’nin mirasçısı olduğunu belirten bu partiler için bu siyasi taban, diğer partiler için önemli bir miras olarak görülmekteydi. Bu taban, yeni siyasi oluşumlar için bir referans noktası teşkil etmekteydi. Bu açıdan DP’nin etkisi, sonraki siyasi hareketlerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Siyasi miras, partilerin politik stratejilerini ve hedeflerini etkilemiştir. Bu partiler arasında Adalet Partisi(AP), Demokrat Parti’nin bu seçmen kitlesine ulaşmak amacıyla siyasi faaliyetlerini sürdürmüş ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) ile 27 Mayıs sonrasında kurulan Yeni Türkiye Partisi(YTP) ile rekabet halinde olmuştur (Bulut, 2009, s.79).

Demokrat Parti’nin bıraktığı mirasa sahip çıkma mücadelesinin galibi Adalet Partisi olmuştur. Ancak Adalet Partisi içinde oluşan muhalefet sonucunda kurulan Demokratik Parti de aynı mirasa sahip çıktığını iddia ederek, 1960 öncesi Demokrat Partili siyasetçilerin siyasi haklarının geri verilmesi konusuna yeterince önem verilmediğini savunuyordu. Bu doğrultuda Ferruh Bozbeyli ve destekçileri, Adalet Partisi yönetimini bu konudaki ilgisizliği nedeniyle sert bir şekilde eleştiriyordu. Bu partinin kuruluşu merkez sağda önemli bir rekabet unsuru haline gelmiştir. Böylece, Türk siyasi tarihinde damga vuran Demokrat Parti geleneğinin mirası, Adalet Partisi ve Demokratik Parti arasındaki rekabetle yeniden şekillenerek demokrasi mücadelesindeki yerini korudu (Bulut, 2009, s.80-81).

¹ Bu çalışmada DP kısaltması Demokrat Parti için kullanılmıştır. Dolayısıyla olası bir karışıklığın önüne geçmek adına Demokratik Parti için herhangi bir kısaltma kullanımından kaçınılmıştır.

2. Demokratik Parti'nin Kuruluşu

Demokratik Parti, Adalet Partisi içindeki fikir ayrılıkları ve Süleyman Demirel'e karşı muhalefet sonucunda ortaya çıkmıştır. Adalet Partisi'nden ayrılan bu muhalif grup, 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti'yi kurmuştur. Partinin kurucuları arasında Ferruh Bozbeyle, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Talat Asal, Mehmet Turgut ve Cevat Önder gibi isimler yer almıştır. Partinin adı eski Demokrat Parti'nin mirasını sahiplenmek amacıyla 'Demokratik Parti' olarak belirlenmiştir. Amblemi ise genel başkanlığa seçilen Ferruh Bozbeyle'nin elinin bir kopyası olarak görülen 'avuç içi görünen el işareti'(Resim-1) şeklinde tasarlanmıştır. Bu parti ambleminin şekli itibarıyla Demirel'e mesaj verdiği, 'Dur' işaretini ifade eden bu sembolün manidar olduğu söylenebilir (Doğan, 2010, s.59).

Resim-1: Demokratik Parti'nin logosu

Demokratik Parti'nin temel amacı, Adalet Partisi'ni düzeltmek ve eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının iadesini sağlamak olmuştur. Parti, Süleyman Demirel'e karşı muhalefeti ön plana çıkararak politikalarını şekillendirmiş ve Adalet Partisi'nin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu iddia etmiştir. Ancak, Demokratik Parti bir lider partisi olmaktan çok Adalet Partisi'ne yönelik bir muhalif kanat hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Doğan, 2010, s.61-62).

Bektaş (1993, s.36) ise 14 Ekim 1973 seçimlerinde büyük toprak mülkiyeti temeline dayanan ve geniş ölçüde pazar için üretim yapan tarım birimlerinin egemen olduğu bölgelerden oy toplayan Demokratik Parti'nin özellikle AP'nin büyük kapitalistlere ve sanayiciye verdiği tavizlere karşı kırsal kesimdeki bahse konu egemen güçlerin ortaya koydukları tepkinin sonucu olarak kurulmuş bir siyasal örgüt olduğunu dile getirir. Bektaş bu noktada Demokratik Parti'nin bu yönüyle Demokrat Parti'den farklı bir oluşum olduğuna vurgu yapar.

Demokratik Parti'nin kuruluş sürecini hızlandıran bazı hadiseler yaşanmıştır. Bu hadiseler partinin kuruluş aşamasında oldukça etkili olmuştur. Kurulduğundan beri Adalet Partisi'nde daima iç çekişmeler yaşanmıştır. Bu iç çekişmelerin sonucunda 1970 yılında bir kopma yaşanmıştır. Adalet Partisi içindeki bazı konularda görüş ayrılıkları yaşanmış ve Süleyman Demirel ile Sadettin Bilgiç arasında yapılan genel başkanlık seçiminin galibi Süleyman Demirel olunca Sadettin Bilgiç ve destekçileri parti içinde kutuplaşmış, muhalif tutumları daha da sertleşmiştir.

Demokratik Parti'nin kuruluşunu bazı kesimler kişisel makam ve mevki gibi yerlere ulaşma gayesine bağlamışlardır. 'Adalet Partisi içinde koltuk sevdalıları olanlar Demokratik Parti'yi kurdular' düşüncesinde bazı kesimler mutabık kalmıştır. Ancak Parti kurucularından olan Sadettin Bilgiç'in ifadesiyle Demokratik Parti'nin kurucuları Adalet Partisi'nden kendi istekleriyle ayrılarak bu partiyi kurmamışlardır. Bilgiç, bu kişilerin ancak Adalet Partisi'nden ihraç edildikten sonra Demokratik Parti'yi kurduklarını belirtmiştir (Çavuşoğlu, 2005, s.33). Durum böyle olunca, Demokratik Parti'nin kuruluşunu kişisel hırslardan ziyade, parti içi anlaşmazlıkların ve beliren fikir ayrılıklarının bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Demokratik Parti'nin kuruluş nedenlerinden biri olarak 1964 yılında gerçekleştirilen Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi'nde yaşanan liderlik mücadelesi öne çıkmaktadır. 27 Kasım 1964'te yapılan bu kongrenin en önemli gündem maddesi genel başkanlık seçimidir. Bu seçimde Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun, Süleyman Demirel ve Ali Fuat Başgil gibi güçlü ve önemli isimler adaylıklarını açıklamışlardır. Aday sayısının fazlalığı parti içindeki çeşitliliğin ve rekabetin bir göstergesi olarak değerlendirilmiş; bu durum dönemin siyasi ortamında demokrasinin işleyişi açısından doğal bir süreç olarak yorumlanmıştır (Çavuşoğlu, 2005, s.33; Sümercan, 2009, s.51-52). Ancak özellikle Demirel ve Bilgiç arasında yaşanan çekişme, ilerleyen süreçte partide yaşanacak ayrışmaların ve Demokratik Parti'nin doğuşunun zeminini hazırlayan önemli gelişmelerden biri olarak da kabul edilmektedir.

Süleyman Demirel, kongrede gerçekleşen seçimde kongre öncesinde gözde aday olarak öne çıkan ve parti tabanı çıkışlı olan Sadettin Bilgiç’e beş yüz oy fark atarak genel başkan seçilmiştir (Sümercan, 2009, s.52). Bu sonuç, parti çoğunluğunun tercihini orduyla ilişkileri daha yumuşak ve modernleşmeci bir çizgide konumlanan, yeni ve ilerici bir lider profiline sahip Demirel’den yana kullandığını göstermiştir. Ayrıca bu sonucun Bilgiç ve ekibinin parti içinde hizipleşmesine ve ilerleyen süreçte Demokratik Parti’nin kurulmasına da zemin hazırladığı ifade edilebilir.

Demirel’in Adalet Partisi (AP) genel başkanı seçilmesinin ardından 1969 seçimlerinin AP zaferiyle sonuçlanmasına rağmen parti içinde huzursuzluk arttı. Bazı milletvekilleri, Demirel’in otoriter tutumunu ve partinin sağ seçmene yeterince sahip çıkmadığını savunarak muhalefet ettiler.

Böylece 1970’lerden itibaren AP içinde lider hâkimiyeti çok kuvvetli bir şekilde ortaya çıktı. Demirel, partinin genel siyaset anlayışı ve stratejisiyle ilgili kararlarında tek söz sahibi oldu. Bir başka ifadeyle, Adalet Partisi kamuoyunda Demirel’in partisi olarak algılandı. Demirel bazen tek başına, bazen de Genel İdare Kurulu ile partinin diğer yetkili organlarına danışmaya lüzum görmeden kararlar alabildi.

Demirel döneminde Adalet Partisi ile ordu sürekli hassas bir denge içinde olmuştur. Bu denge kontrol altında tutulması gereken büyük kitlenin yöneldiği parti üzerinde yoğunlaşmıştır. TSK, Adalet Partisi içindeki hizipleşmenin lideri Bilgiç’i eski Demokrat partili bir aile mensubu olması ve muhafazakâr kesimi temsil etmesi sebepleriyle benimseyememiştir. Bundan aldığı güç ile kendi kadrosunu oluşturmaya muvaffak olan Demirel, eski Demokrat partililer ile gizli mücadeleye başlamıştır (Özkiraz ve Doğan, 2011, s.197).

Demirel, 1964 AP İkinci Büyük Kongresi’nden sonra kendisine karşı her türlü hareketi önleyeceklerine dair şeref ve namus sözü veren insanlardan oluşan Yeminliler Grubu’nu kurdu. Bunun sonucunda, Adalet Partisi’nde tek şahıs hâkimiyetinin oluşması ve ihraç süreçlerinin yaşanması, Demokratik Parti’nin kurulmasının nedenlerinden biri oldu (Çavuşoğlu, 2005, s.34).

Demirel’i destekleyenler ‘Yeminliler’ olarak ve muhalifler ‘Bilgiççiler’ olarak Adalet Partisi ikiye bölündü. Bu ayrımda ılımlı grup Demirel’in yanında yer alırken, daha aşırı görüşlere sahip olanlar Bilgiç’in etrafında toplandılar (Erdem, 2020, s.98). Sadettin Bilgiç liderliğindeki grup kendilerini daha muhafazakâr ve milliyetçi olarak ifade ediyorlardı. Süleyman Demirel ve taraftarları ise muhafazakâr ve liberal bir çizgide siyaseti tercih ediyorlardı.

Adalet Partisi’ndeki kopma Demokratik Parti’nin kuruluşundan önce başlamıştır. 1969 seçimlerinde parlamentoda mutlak çoğunluğu elde etmesine rağmen Adalet Partisi birlik içinde hareket edememiştir. Parti içinde Sadettin Bilgiç liderliğindeki bir muhalefet grubu oluşmuş ve Demirel’in liderliğine karşı çıkan 72 milletvekili nedeniyle ‘Yetmiş ikiler’ olarak anılmıştır (Ateş, 2012, s.27-30).

Bu bölünme sürecinde kritik bir olay, 22 Aralık 1969’da Adalet Partili bir milletvekilinin Meclise soru önergelerinin tartışma süresini yirmi dakikayla sınırlayan bir önerge sunması olmuştur. 34 Adalet Partisi milletvekili bu önergeye karşı oy kullanmıştır. Önergeyi desteklemeyen 34 milletvekilinden üçü, 30 Aralık 1969’da Adalet Partisi’nden ihraç edilmiştir. Adalet Partisi içindeki bu muhalefet, tıpkı Demokratik Parti’nin AP’den ayrılmadan önce yaptığı gibi partinin genel politikalarına karşı bir duruş sergilemiştir (Ateş, 2012, s.30).

Ocak ayında, AP içinde bazı üyelerin Haysiyet Divanı’na sevk edilmesi ve parti içi hizipleşmenin durdurulamaz bir noktaya gelmesi üzerine 72 milletvekili bir muhtıra hazırladı. Bu muhtıra, partiden ihraç edilen bazı milletvekillerinin durumunu protesto etmek amacıyla Genel Başkan Süleyman Demirel’e yönelikti ve 17 Ocak 1970 tarihinde Demirel’e sunuldu. Muhtıra, parti içinde reform ve uyum talep etse de Demirel tarafından reddedildi. Bu durum AP’den kopmalara ve Demokratik Parti’nin kuruluşuna yol açtı. Muhtıranın önderleri arasında Genel İdare Kurulu üyeleri bulunmaktaydı. Ancak Meclis Başkanı olması nedeniyle Ferruh Bozbeyli bu isimler arasında yer almadı. Demirel yönetimine karşı tüm müzakere yollarının tıkanmasıyla birlikte bu muhtıra son çare olarak değerlendirilmişti (Doğan, 2010, s.52).

Dolayısıyla Adalet Partisi’nin üst yönetiminde başlayan iktidar mücadelesi, 1969 seçimlerinden sonra Demirel’in kabinesinde muhalif Bilgiç grubuna yer vermeyip bunun yerine ‘Yeminliler’ olarak bilinen kendine yakın grubu tercih etmesiyle daha da şiddetlenmişti. Bu tercih, parti içindeki muhalefetin Demirel’e karşı daha da sertleşmesine neden oldu.

Demirel’in, 1965 ve 1969 seçimlerinde ön seçimlerden geçerek ilk veya ikinci sıradan milletvekili seçilen ancak kendisine rakip olarak gördüğü isimleri kabine dışında bırakması ve eski DP’lilerin siyasi haklarının iadesiyle ilgili Meclisten geçen önergeyi Senato’da reddettirmesi gibi olaylar üst üste geldi. Bu gelişmeler, ‘72’ler Muhtırası’nın verilmesinin temel nedenlerinden biri oldu. Art arda gelen bu olaylar sonucunda, eski Demokrat Parti kökenli milletvekilleri parti içinde Demirel’e karşı bir muhalefet hareketi başlattılar ve yapılan toplantılar neticesinde 72 milletvekili bu harekete dâhil oldu (Erdem, 2020, s.99; Çavuşoğlu, 2005, s.17).

Muhalef ve küskünler toplanarak Demirel'e verilmek üzere bir metin hazırlamıştı. Bu bildiri metnini imzalayan vekillerin sayısı 72 kişi oldu. Doğrusu Demirel, rakamın bu denli yüksek olmasını beklemiyordu. Muhtıraya imza atan vekiller Demirel'den genel olarak ihraçları durdurmasını ve teşkilatlardaki tasfiyeleri bitirmesini talep etmekteydi. Muhtıra 17 Ocak 1970 tarihinde milletvekilleri Özer Ölçmen ve Mustafa Orhan Duat tarafından Başbakanlık ofisine getirilerek Demirel'in özel kalem müdürüne verildi. Demirel muhaliflerin o tarihte Başbakanlıktaki ofisine geleceğini bilmesine rağmen ofisine gelmeyerek mektubu bizzat elden almayı kabul etmedi. Özellikle Yüksel Menderes gibi sembol bir ismin muhaliflerle birlikte hareket etmesi, hatta muhalifleri bizzat organize etmesi tepkinin en somut hali şeklinde gösteriliyordu. 72'likler olarak anılan bu ekip muhtıradan sonra bir adım daha ileri giderek bütçe görüşmelerinde ret oyu vermeyi tartışmaya başladı. Açıkçası bu Demirel hükümetinin görevden düşmesi anlamına gelmekteydi (Çelik, 2019).

Böylece gelişmelerde zirve noktası ise 1970 yılı bütçe oylamasında yaşandı. Sadettin Bilgiç liderliğindeki 41 milletvekili muhalefet ile hareket ederek bütçe oylamasında ret oyu kullandı. Bu durum hükümetin düşmesine sebep oldu. Süleyman Demirel, mevcut bakanlarla birlikte yeni bir hükümet oluşturmak zorunda kaldı. "41'ler" olarak bilinen milletvekillerinin bu davranışı, Türk siyasal yaşamında bir ilki teşkil etmiştir. Kendi partilerinin hazırladığı bütçe tasarısına ret oyu vermeleri, parti disiplinine aykırı olmasının yanı sıra Demirel'in parti içindeki hâkimiyetinin azaldığının da bir göstergesiydi ve bu durum Demirel'i zor bir duruma sokmuştu (Çavuşoğlu, 2005, s.24).

Yetmiş ikiler Muhtırası'nın verilmesi ve neticesinde de başarısızlık ile sonuçlanması, 41'lerin bütçe oylamasına karşı ret oyu verip hükümeti düşürmesi AP içindeki muhalefetin bağımsız bir parti kurma kararını pekiştirdi. Kısa süre içerisinde yaşanan gelişmeler sonucunda, Adalet Partisi içindeki muhalif grubun önemli bir kısmını oluşturan "41'ler" arasından 26 milletvekili ihraç edilmiştir. Bu gelişme, partideki muhalefetin resmi olarak tasfiyesi anlamına gelmiş ve ihraç edilen bu 26 milletvekili 1970 yılı sonunda Demokratik Parti'nin kuruluşunda öncü rol oynamıştır. Böylece, AP içerisindeki muhalefet yalnızca partiden ayrılmakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir siyasi yapılanma ile Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açmıştır. Demokratik Parti, 1970'te Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin politikalarından memnun olmayan bu parti içi muhalif grup tarafından kurulmuştur.

1970 yılının yazında Sadettin Bilgiç ve arkadaşları Anadolu'nun farklı yerlerine gezilerde bulundular. Yapılan bu gezilerin sonucunda izlenimlerinin doğrultusunda Sadettin Bilgiç, milliyetçi, maneviyatçı, sosyal adalet ilkesine bağlı olarak insan hak ve hürriyetlerine yaraşır bir siyasi parti kurma hazırlıkları içinde olduklarını Eylül ayının ilk haftasında kamuoyuyla paylaştı (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, s.57; Akt. Çavuşoğlu, 2005, s.40).

Yeni bir siyasi partiye olan ihtiyacın 1946 ruhuna uygun bir devlet yönetiminin yerleşmesi için kaçınılmaz hale geldiği ve bunun sonucunda Adalet Partisi'nden ihraç edilen ve istifa eden senatör ve milletvekillerinin 25 Eylül'de yaptıkları toplantıda yeni bir partinin kurulmasına ittifakla karar verildiği belirtilmektedir (Çavuşoğlu, 2005, s.40).

Celal Bayar, DP'nin kurucusu olarak, CHP'nin tek parti rejimine karşı geniş bir koalisyon oluşturdu. DP'nin bu geniş tabanı (köylüler, tüccarlar, taşra elitleri), Celal Bayar'ın stratejik liderliğiyle şekillendi. Demokratik Parti, 1970'te kurulurken, bu geniş tabanı yeniden canlandırmayı ve DP'nin 'milli irade' söylemini miras almayı hedefledi. Bayar'ın kişisel etkisi, 1970'ler siyasal yaşamında aktif olmasa da DP'nin sembolik mirası üzerinden devam etti. Demokratik Parti, AP'nin DP'nin mirasını ve geleneğini terk ettiğini iddia ederek Bayar'ın DP'sinin mirasını sahiplendi (Ateş, 2012, s.33-34). Bununla birlikte bu gelişmelerden sonra partinin kuruluş çalışmasında yer alanlar 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret ettiler. Celal Bayar, Demokrat Parti çizgisinden ve 1946 ruhuna göre hareket edip bu harekete sadık kaldıkları sürece yanlarında olacağını ve destekte bulunacağını ifade etmiştir.

Partinin genel başkan adayları arasında Yüksel Menderes, Sadettin Bilgiç ve Ferruh Bozbeyli'nin isimleri öne çıkmaktaydı. Partinin güçlenebilmesi için öncelikle etkili bir lidere ihtiyaç duyulmaktaydı. Sadettin Bilgiç, yeni kurulacak partinin isminin henüz netleşmediğini, ancak Ferruh Bozbeyli'nin genel başkanlık için en güçlü aday olduğunu belirtti. "26'lar" olarak bilinen kurucular, Süleyman Demirel ile siyasi rekabete girmemiş milliyetçi kimliğiyle öne çıkan bir lider üzerinde anlaştılar. Kamuoyunda bu hareket genellikle Bilgiççiler hareketi olarak adlandırılmakta ve yorumlanmaktadır, ancak liderlik özellikleri açısından Sadettin Bilgiç yetersiz görülmekteydi (Doğan, 2010, s.58). Öte yandan, Saadettin Bilgiç'in partinin genel başkanı olmasını istemeyen ve kuruluş hazırlıklarında yer alanlar, bu durumun 1964'teki AP İkinci Büyük Kongresi'nde genel başkanlık yarışını kaybetmesinin bir sonucu olarak partinin kurulduğu şeklinde yorumlanabileceğini düşündüler (Çavuşoğlu, 2005, s.41). Fakat daha sonraki dönemlere bakıldığında partinin bu nedenle kurulmuş olabileceği ihtimali Bilgiç'in tekrardan Adalet Partisi saflarına katılmasıyla zayıflamıştır.

Parti Genel Başkanlığı için diğer ismi geçenlerden Yüksel Menderes'in genel başkanlık için yoğun ısrarı vardı,

ancak Sadettin Bilgiç Menderes’e genel başkanlık için ısrar etmemesini rica etti. Bilgiç ve ekibi genel başkanlık konusu için kamuoyunda bir anket çalışması yaptılar. Bu anket neticesinde Ferruh Bozbeyli ismi öne çıktı. Artık Genel Başkanlık için halkın teveccühüyle kamuoyunda Ferruh Bozbeyli ismi ağır basmaktaydı. Böylece genel başkanlık meselesinin Meclis başkanı Ferruh Bozbeyli’nin ikna edilmesiyle çözüleceği belirtilmiştir, ancak Ferruh Bozbeyli bu konuda sessizdi ve Meclis Başkanlığını devam ettirmekteydi. Bu doğrultuda, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli’ye Demokratik Parti’nin genel başkanlığı teklif edilmiştir. Başta Saadettin Bilgiç olmak üzere Mehmet Turgut ve Faruk Sükan gibi isimler, Bozbeyli’nin genel başkan olması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Ancak Ferruh Bozbeyli, hareketin bir tepki hareketi olduğunu bildiği için uzunca bir süre tereddüt etmiştir. İsrarlara dayanamayan Bozbeyli sonunda Meclis Başkanlığı görevinden ve AP’den 19 Ekim 1970 tarihinde istifa etmiştir (Çavuşoğlu, 2005, s.43; Altunbaş, 2015, s.60-61).

Demokratik Parti’nin kurucuları, partinin resmi kuruluşundan beş gün sonra 23 Aralık 1970 tarihinde ilk toplantılarını gerçekleştirdi. AP genel merkezine yakın bir binada yapılan bu toplantıya 68 kurucu üye katıldı. Toplantının başkanlığına en yaşlı üye olan İhsan Gürsan seçilirken, en genç üyeler Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan ve Erzurum Milletvekili Rasim Cinisli kâtiplik görevini üstlendi. Genel Başkanlık seçimi için 68 kurucu üyeden toplantıya katılan 62 üye oy kullandı. Gizli oylama sonucunda 61 oyla Ferruh Bozbeyli ittifakla Demokratik Parti genel başkanı seçildi, bir oy ise boş çıktı. Bu toplantıda ayrıca Yüksel Menderes ve Dr. Sadettin Bilgiç, Demokratik Parti genel başkanvekilliklerine getirildi (Altunbaş, 2015, s.66).

Ferruh Bozbeyli, siyasete atılmasında Yassıada davalarının etkili olduğunu belirtmiştir. Genç bir avukat olarak Yassıada mahkûmlarını savunmasıyla Demokrat Parti’nin ideolojisini benimsemiş ve Adalet Partisi saflarında yer almıştır. Meclis Başkanlığı dönemindeki başarılı performansı ve temiz geçmişi, O’nu yeni kurulacak parti için büyük bir şans ve önemli bir isim haline getirmiştir. Ayrıca Bozbeyli, Adalet Partisi içindeki çekişmelerden de uzak durabilmiştir. Basının da ilgisini çeken Bozbeyli, Millet Meclisi Başkanlığı’ndan ve ardından Adalet Partisi’nden istifa ederek bu yeni siyasi oluşuma liderlik etmiştir.

3. Demokratik Parti’nin Siyaset Düşüncesi

1970 yılında Adalet Partisi(AP)’nden ayrılanlarca kurulan Demokratik Parti, 1970-1980 yılları arasında Türkiye’de merkez sağ çizgide faaliyet göstermiştir. İdeolojik temelini, 1960 askeri darbesinden sonra kapatılan Demokrat Parti’nin mirasına dayandıran bu siyasal oluşum, Türk milliyetçiliğini, muhafazakârlığı, demokrasiyi ve komünizm karşıtlığını esas almıştır. Ayrıca, askeri müdahalelere karşı çıkarak çok partili demokrasinin güçlendirilmesini hedeflemiştir (Atağenç, 2019, s.136; Karataş, 2020, s.211).

1970 yılında, Ferruh Bozbeyli önderliğinde AP çatısından ayrılan muhalif grup siyasetçilerin girişimleri neticesinde kurulan Demokratik Parti, kendisini kapatılan DP’nin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir mirası devralma iddiasına konumlandırmıştır. Dolayısıyla bu oluşum, DP geleneği ve daha sonrasında farklılaştığı AP çizgisinden dolayı kuruluş aşamasından itibaren, Türkiye’nin siyasi arenasında merkez sağ anlayışa yerleşirken, aynı zamanda millî, manevî, demokratik değerlere ve çoğulculuğa vurgu yaparak mevcut siyasi arenadaki yerini sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.

Demokratik Parti merkez sağ içinde konumlanmıştır. Atağenç’e (2019, s.130) göre Demokratik Parti, merkez sağın ana eğilimlerini temsil etmekle birlikte diğer partilerden daha geleneksel ve muhafazakâr bir nitelik göstermiştir. Böylece Demokratik Parti’nin ideolojik yapısı, modern siyasal gerekliliklere uyum sağlama çabası ile diğer merkez sağ oluşumlardan farklılaşıp kendine özgü bir kimlik inşa etme girişimini barındırmasıyla öne çıkar. Demokratik Parti, sağcı olduğunu ilk kez açıkça ilan edip bunu tüzüğüne ve programına dâhil eden bir siyasi partidir. Bu anlamda Demokratik Parti, modern sağcılığın, demokratik sağ görüşün, reformcu ve cumhuriyetçi sağcılığın temsilcisiydi.

Demokratik Parti’nin kuruluş amacı ve siyaset düşüncesi, kendi tüzüğünde şu şekilde belirtilmekteydi:

“...millî beraberliği ve bütünlüğü korumak, demokratik hukuk nizamı içinde millî hâkimiyeti geliştirmek, ferdin, ailenin ve toplumun tam bir hürriyet ve refah içinde yaşamasını temin etmek, sosyal adalet, milliyetçilik ve köycülük ile millî bünyeye uygun ıslahatçılığı, Türkiye’nin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını, Türk harsının rehberliği altında gerçekleştirmek...” (Demokratik Parti Tüzüğü, 1973, md.2).

Yine Demokratik Parti’nin 1977 yılında yayımlanan tüzüğünde, partinin kuruluş amacına ek olarak siyaset düşüncesi konumlanmasına açıkça yer verilmiş; bu kapsamda Demokratik Parti’nin ‘**Demokratik Sağ**’ anlayışını temsil eden ve sol ideolojilere karşı konumlanan milliyetçi bir parti olduğu belirtilmiştir (Demokratik Parti Tüzüğü, 1977, md.2). Ferruh Bozbeyli’nin siyasi partisi, onun geliştirdiği ‘Demokratik Sağ’ fikri etrafında şekillenen geleneksel ve muhafazakâr bir siyaset anlayışını temsil etmekteydi (Karataş, 2020, s.213).

Parti lideri Ferruh Bozbeyli, kendi siyasal konumunu ‘Demokratik Sağ’ olarak tanımlamıştır. Bu tanım, hem geleneksel muhafazakâr değerlere sadık kalmayı hem de aşırı sağ eğilimlerden uzak durmayı hedefleyen dengeli bir sağ anlayışı ifade etmekteydi (Atağenç, 2019, s.132; Karataş, 2020, s.217).

‘Demokratik Sağ’ kavramı, Bozbeyli’nin siyasi bir figür olarak sağcı bir yaklaşımı benimsemesi ve bunu teorik bir çerçeveye oturtma çabasıdır. Bu kavram, hem demokratik değerleri hem de sağcı ideolojiyi birleştiren bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede ‘Demokratik Sağ’ anlayışı, Demokratik Parti’nin milliyetçi-muhafazakâr yapısını tanımlayan ideolojik bir çatı olarak işlev görmüştür. Siyasi miras olarak Demokrat Parti’ye dayanan ve bu nedenle Türkiye’de özellikle merkez sağın önemli kavramlarından biri olan ‘milli irade’ vurgusuna atıfta bulunan Bozbeyli, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ekseninde bir kalkınma anlayışıyla sağcılığın temel unsurlarını ortaya koymuştur (Kızak, 2024, s.20). Ferruh Bozbeyli’nin 1976 yılında kaleme aldığı ‘Demokratik Sağ’ adlı eser, liderliğini yaptığı siyasi partinin ‘sağcı’ bir duruşa sahip olduğunu net bir şekilde ifade etmesi açısından önemlidir (Bozbeyli, 1976, s.27; Akt. Kızak, 2024, s.21).

Demokratik Parti, milliyetçilik anlayışını ise ‘milli birlik ve bütünlük’ üzerine kurmuştur. Parti, Türk milletinin değerlerine, geçmişine ve kültürüne sahip çıkmayı esas ilke olarak benimsemiştir. Demokratik Parti siyaset düşüncesinde milliyetçilik, toplumda birlik ve milli dayanışmayı ön plana çıkaran kapsayıcı bir yaklaşım olarak tanımlanır. Parti tüzük ve programlarında ulusun bağımsızlığı, milli iradenin üstünlüğü ve devletin birliğinin korunması önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlayışta, yabancı ideolojilerin kültür adı altında yayılmasına karşı çıkıldığı da belirtilmektedir (Çavuşoğlu, 2005, s.59). Ayrıca, parti güçlü bir anti-komünist duruş sergileyerek Soğuk Savaş dönemi bağlamında komünizmi ulusal güvenlik ve geleneksel değerler için bir tehdit olarak görmüştür.

Demokratik Parti’nin milliyetçilik anlayışı yalnızca geleneksel milliyetçilikle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dinî ve manevî değerlere de önemli bir yer vermiştir. Ferruh Bozbeyli’nin ‘millet’ anlayışı, yalnızca Anadolu coğrafyasıyla sınırlı kalmamaktaydı. İslamiyet öncesine dek uzanan tarihsel bir sürekliliği içermekteydi. Bozbeyli’ye göre, bir milletin temel unsurlarından biri dinî inançtı ve ‘Millet dinsiz olmaz.’ ilkesi bu yaklaşımın merkezinde yer almaktaydı. Bu doğrultuda, Demokratik Parti’nin milliyetçilik anlayışı, Cumhuriyet dönemindeki laik(seküler) Türk milliyetçiliğinden farklı olarak, dinî ve millî kimlikleri bütünleştiren bir bakış açısına sahipti. Bu anlamda Demokratik Parti, daha muhafazakâr bir duruş sergilemiş ve resmî ideolojiyle de çatışmadan bir sentez aramıştır. Bozbeyli, aynı zamanda ‘gericilik’ suçlamalarına karşı çıkmış, inanç sahibi bireylerin bu şekilde yaftalanmasını kabul etmemiştir (Bozbeyli, 1976, s.21-22; Akt. Atagünç, 2019, s.139).

Demokratik Parti’nin milliyetçiliği, Demokrat Parti-Adalet Partisi geleneğine dayanıyordu. Aynı zamanda Demokratik Parti’nin milliyetçiliği AP’nin milliyetçiliğinden çok uzak değildi, fakat Demokratik Parti AP’yi milliyetçilik anlayışı konusunda eleştiriyordu. Bu açıdan AP geleneksel olarak resmî Kemalist ideolojiye bağlı kalarak laik milliyetçiliği korumuş ve dinî unsurları toplumsal pratikte tolere etmekle beraber resmi söylemde ön plana çıkarmamıştır. Ayrıca Adalet Partisi’ne olan eleştirinin temelinde, bu partinin milli iradeye yeterince uygun hareket etmemesi ve sağ seçmen kitlesini tam olarak temsil edememesi de vardı. Zira Demokratik Parti’nin benimsediği milliyetçilik, etnik kökenden ziyade kültürel ve dini değerlerle şekillenmiş bir anlayıştır (Ateş, 2012, s.77-78).

Demokratik Parti’nin muhafazakârlığı, DP geleneğinin bir devamı olarak şekillenmiştir. Bu muhafazakârlık, AP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Demokratik Parti’nin, AP’nin muhafazakârlığına yakın bir çizgide durmasına rağmen, AP’yi milli iradeye uygun hareket etmediği ve sağ seçmenleri yeterince temsil etmediği gerekçesiyle eleştirmesine neden olmuştur (Ateş, 2012, s.88). Bu noktada Demokratik Parti’nin muhafazakârlığı, Demokrat Parti geleneğinin temel bileşenleri olan milli-manevi değerler ve dini hassasiyetler tarafından şekillendirilmiştir.

Dolayısıyla Demokratik Parti’nin muhafazakârlık anlayışı, Kemalist geleneğin seküler muhafazakârlığından farklılaşarak, daha çok dini ve manevi değerler ekseninde şekillenmiştir. Parti, toplumsal düzenin ve kültürel sürekliliğin ancak vatan sevgisi, aileye bağlılık, dayanışma, dürüstlük ve yardımlaşma gibi milli ve manevi değerlerin korunmasıyla mümkün olacağını savunmuş, bu değerlerin yeni nesillere aktarılmasını eğitimin öncelikleri arasına almıştır (Ateş, 2012, s.89).

Dini, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası ve ahlaki normların temel dayanağı olarak gören Demokratik Parti, din özgürlüğünü desteklemiş, ancak dinin siyasal çıkarlar için kullanılmasına mesafeli durarak laiklik ilkesine bağlılığını korumuştur. Parti, ayrıca toplumsal değişimlere kapalı olmamakla birlikte modernleşmenin milli ve manevi değerlere uyumlu olması gerektiğini vurgulamış, toplumsal bütünlüğün ve ahlaki normların korunmasını siyasal söyleminin merkezine yerleştirmiştir (Ateş, 2012, s.90-91). Parti, muhafazakâr bir perspektiften hareketle geleneksel ahlak ve dinin toplumdaki rolünü vurgulamakta, ancak laikliği din karşıtlığı olarak değil, dini inançlara saygılı bir çerçevede yorumlamaktadır. Bu yaklaşım, partinin kırsal ve dindar seçmen tabanına hitap etmesini sağlamıştır.

4. Demokratik Parti ve Seçimler

1970-1980 yılları arasında Türk siyasi sahnesinde etkili olan Demokratik Parti, AP'deki bölünmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve merkez sağın önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir. Ferruh Bozbeyli liderliğinde kurulan parti, “41’ler Hareketi” olarak bilinen grubun siyasi oluşumu olarak şekillenmiş, Türk sağının merkez kanadında konumlanarak ve özellikle milliyetçi ve muhafazakâr unsurları ön plana çıkararak 1970’li yılların siyasi atmosferinde kendine özgü bir yer edinmiştir. Özellikle 1973 ve 1977 genel seçimlerinde merkez sağ oylarının dağılımını etkileyen kritik bir aktör olmuş, dönemin siyasi dengelerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Demokratik Parti, iktidar partisi olmayı başaramamış, ancak parti, 1970’lerde en önemli muhalefet partilerinden biri olmuştur. Parti, Adalet Partisi’nin politikalarını eleştirmekte ve Adalet Partisi’nin politikalarından memnun olmayan sağ seçmenlere hitap etmekteydi. Demokratik Parti, Adalet Partisi’nin merkez sağ geleneğe uygun hareket etmediğini ve sağ seçmenleri temsil edemediğini iddia etmekteydi (Ahmad, 1993, s.159; Akt. Ateş, 2012, s.38).

14 Ekim 1973 genel seçimlerinde Demokratik Parti, ‘Sağcınız, Milliyetçiyiz, Demokratız’ sloganını kullanarak ideolojik duruşunu ve merkez sağ kimliğini açıkça ifade etmiştir. Partinin seçim beyannamesi ise ‘1946 Hareketinin Manâ ve Felsefesi Etrafında Elele’ başlığını taşımaktaydı; bu tercih, Demokrat Parti’nin geçmişine olan bağlılıklarını da yansıtmaktaydı (Atagenç, 2019, s.137). Ayrıca seçim kampanyası döneminde Celâl Bayar’ın verdiği destek, Demokratik Parti için kritik bir öneme sahipti. Bayar’ın parti kampanyalarına etkin katılımı, Demokratik Parti’nin siyasi geçerlilik iddiasını daha da pekiştirmiştir.

Demokratik Parti, 1973 genel seçimleriyle ilk kez seçmen karşısına çıktı. 1973 seçimlerinde % 11,9 oy oranına ulaşan parti, bu sonuçla TBMM’de 45 milletvekilliği elde ederek temsil hakkı kazanmıştır (Karataş, 2020, s.227). Bu sonuç, partinin üçüncü büyük parti olmasını sağlamış ve yeni kurulmuş bir parti adına bu sonuç kayda değer bir başarı olarak yorumlanmıştır. Celâl Bayar’ın sağladığı destek, partinin söz konusu seçimlerdeki başarısında belirleyici bir faktör olmuştur.

Senato’nun üçte birinin yenilendiği seçimlerde ise Demokratik Parti oyların % 10,4’ünü almasına rağmen senatör çıkaramamıştır. Seçim sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) ile koalisyon kurma seçeneğini reddeden Demokratik Parti, siyasi yaşama muhalefet partisi olarak başlamıştır (Karataş, 2018, s.214).

Sağ oyların bölünmesi, seçim sonuçlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Milli Selamet Partisi(MSP) de oyların %11,8’ini alarak 48 milletvekili çıkarmıştır. Bu sonuç, Demokratik Parti’nin de etkisiyle Adalet Partisi’nin 1965 yılından beri süregelen tek başına iktidarının sonunu getirmiştir.

1973 genel seçimleri, askeri muhtıranın ardından gerçekleştirilen ilk seçim olmasından dolayı seçmenler arasındaki mevcut ayrışmaları belirgin biçimde gözler önüne sermiştir. Sağ cephede yaşanan dağılmalar AP’nin oy kaybetmesine neden olurken, sol kanatta ise CHP tek başına gücünü artırmıştır. Demokratik Parti’nin seçim kampanyası da büyük ölçüde AP ve Demirel karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede, Celal Bayar’ın AP’ye oy verilmemesi çağrısı özellikle dikkat çekmiştir. Sağdaki bu bölünme en çok AP’ye zarar vermiş, Demokratik Parti ise AP’nin oylarını büyük ölçüde bölmüştür. Seçim sonuçları CHP’yi galip ilan etse de Adalet Partisi ve Demokratik Parti’nin yanı sıra MSP’nin seçmen tabanında da DP kökenli oyların varlığı, Türkiye siyasetinde DP geleneğinin etkisinin halen kuvvetli olduğunu göstermiştir (Bulut, 2009, s.84).

9 Aralık 1973’te gerçekleşen belediye seçimleri, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra yapılan ilk yerel seçimler olma özelliğini taşımaktaydı. Bu seçimler, 14 Ekim 1973’te yapılan genel seçimlerden yaklaşık iki ay sonra düzenlenmiştir. Demokratik Parti, 9 Aralık 1973 seçimlerinde iki ilde(Ağrı ve Konya) belediye başkanlığı kazanmayı başarmıştır. Bunlara ek olarak seçim sürecinde Demokratik Parti ile ilgili öne çıkan bir başka gelişme ise, Demokratik Parti’nin 18 Aralık 1970 tarihli kuruluşunda kurucular arasında yer alan Samsun Belediye Başkanı Kemal Vehbi Gül’ün partisinden ayrılarak bağımsız aday olarak girdiği seçimi kazanarak görevini sürdürmesi olmuştur (Karataş, 2018, s.221-222).

9 Aralık 1973 tarihli yerel seçimlerde CHP ve AP’nin ardından %6,78 oy oranıyla üçüncü olan Demokratik Parti, böylece katıldığı ilk yerel seçimlerde önemli bir oy desteği sağlamış ve 104 belediye başkanlığı kazanmıştır. Demokratik Parti, seçimlerde AP’den 104 belediye başkanlığını kazanarak sadece oy dağılımını etkilemekle yetinmemiş; sağ kanadın oylarını kendi tarafına çekerek siyasi dengeler üzerinde kayda değer bir etki oluşturmuştur. Demokratik Parti, özellikle sağ ve muhafazakâr seçmen kitlesinin oylarını bölerek siyasi arenada konumunu güçlendirmeye çalışmıştır.

Demokratik Parti’nin seçim bildirgesinde yerel yönetimlere yalnızca sınırlı şekilde yer verilmiş, belediyelerin sorunlarına ise neredeyse hiç değinilmemiştir. Bunun yerine, köylerle ilgili problemlere daha fazla önem verilmiştir. Oysa 1970’li yıllara gelindiğinde belediyeler, birçok sorunla kendi kısıtlı olanaklarıyla başa çıkmak zorunda kalan önemli kurumlar haline gelmişti. Bu duruma rağmen Demokratik Parti’nin sadece köylerin meselelerini ele alıp belediyelere fazla yer vermemesi dikkat çekici bir tutum olmuştur. Demokratik Parti hem

genel hem de yerel seçimlerde kendi politikalarını anlatmaktan çok AP'yi ve onun genel başkanı Demirel'i eleştirerek siyaset yapmayı tercih etmiştir. Böylece AP'yi, DP'nin mirasını ve anlayışını yeterince sahiplenmemekle suçlayan Demokratik Parti, geleceğini büyük ölçüde AP'ye ve Demirel'in kişiliğine karşı bir tutum üzerine inşa etmiştir. Demokratik Parti, ülkedeki sağın dağınıklığını ve bu durumun Demirel'in kişisel özelliklerinden kaynaklandığını öne sürerek sağın birleşmesinin önündeki en büyük engelin Demirel olduğunu savunmuştur. Belediyelerle ilgili konulara ise genellikle belediye başkan adaylarının konuşmalarında yer verilmiştir (Güler ve Çiftçi, 2001, s.75-76).

1975 ara seçimleri, Türkiye'de 12 Ekim 1975'te gerçekleştirilen ve hem Senato yenileme hem de milletvekili ara seçimlerini içeren iki ayrı süreci kapsayan önemli bir siyasi gelişme olmuştur. Bu seçimler, Demokratik Parti için partinin siyasi gücünü ve kamuoyundaki desteğini değerlendirme açısından belirleyici bir test niteliği taşımıştır.

12 Ekim 1975'te yapılacak olan kısmi Senato ve ara seçimleri için Aksaray'da bir konuşma yapan Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli de bu seçimlerin Türk milleti için yeni bir sınav niteliğinde olacağını belirtmiştir. Ferruh Bozbeyli konuşmasında, hukuki yollarla kötülüklerin ortadan kaldırılmasının sadece demokratik rejimlerde mümkün olduğuna vurgu yapmıştır. Eğer demokrasinin bu işlevi yerine gelmiyorsa, o zaman demokrasinin de düzgün çalışmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Bozbeyli, her seçimin bir kötülüğü ortadan kaldırması gerektiğini belirtmiştir. Bozbeyli, Demokratik Parti olarak tüm illerde seçimlere katılacaklarını ve karşılına çıkacak her türlü zorluğun üstesinden gelerek dürüst, açık ve samimi politikalarını vatandaşlara anlatmak, milletin rızasını kazanmak için çabalayacaklarını sözlerine eklemiştir (Karataş, 2018, s.224).

Böylece 12 Ekim 1975 seçimlerinde, çeşitli sebeplerle milletvekilliği boşalan altı ilde (Amasya, Bursa, Eskişehir, Niğde, Şanlıurfa ve Zonguldak) ara seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, parlamento dengesini etkileyebilecek önemli bir siyasi gelişmeydi. Demokratik Parti, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi gibi büyük partiler, bu seçimler aracılığıyla kamuoyundaki desteklerini yeniden değerlendirme fırsatı bulmuştur. Bu seçim sonuçlarına göre AP beş, CHP bir sandalye kazanmıştır. Demokratik Parti ise hiç sandalye kazanamamıştır (Karataş, 2018, s.232). Aynı tarihte yapılan kısmi Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birini yenileme seçimleri, normalde 1977 sonbaharında yapılması beklenen milletvekili genel seçimleri öncesinde tüm siyasi partiler için bir nevi deneme niteliği taşımaktaydı. Bu seçimde toplam 54 senatörlük sandalyesi için yarışılmıştır. Demokratik Parti bu seçimde ancak %3,1 oy alabilmiştir. Böylece 1975 ara seçimleri, Demokratik Parti açısından büyük bir hüsrarla sonuçlanmıştır. Partinin 1973 genel seçimlerinde elde ettiği başarıya rağmen, 1975'te hem milletvekili hem de senato seçimlerinde oylarının düşmesi siyasi gücünün belirgin bir şekilde gerilediğini göstermiştir (Karataş, 2018:231; Doğan, 2010:87). 12 Ekim 1975 seçimlerinde partinin, DP'nin kalesi sayılan yerlerde bile oy kaybı yaşaması, ülke genelindeki ve yerel düzeydeki çeşitli faktörlere bağlanmıştır. Partinin Teşkilat Meclisi² ise bu durumu "Yenildik ama ezilmedik." şeklinde özetlemiştir (Çavuşoğlu, 2005, s.121).

Genel olarak, 1975 senato seçimleri, CHP ve AP'nin Türk siyasetindeki belirleyici konumunu pekiştirirken küçük ve yeni partilerin seçmen desteği bulmakta ve Senato'da güç elde etmekte zorlandığını net bir şekilde göstermiştir. Sonuç olarak, 1975 Senato seçimleri Demokratik Parti'nin Türk siyasi hayatındaki kısa ömürlü varlığının düşüşe geçtiği bir döneme işaret etmekteydi. Bu seçimler, Türk siyasetindeki parçalanmışlığı ve merkez sağdaki rekabeti yansıtmaları açısından önemli bir tarihsel örnek teşkil etmiştir.

5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler, çeşitli yönlerden Türk siyasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu seçimler, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden önce yapılan son genel seçim olmasının yanı sıra ülkede artan şiddet olayları ve toplumsal huzursuzluk ortamında gerçekleştirilmiş olması bakımından da dikkat çekici olmuştur.

1977 Genel Seçimleri, 1957'den bu yana yapılan ilk erken genel seçim olmasıyla dikkat çekmektedir (Kotil, 1993, s.7). Erken seçim kararı, ülkedeki iç istikrarsızlık ve mevcut hükümetin istikrarı sürdürmedeki yetersizliği nedeniyle alınmıştır. 4 Nisan 1977'de TBMM'de yapılan erken seçim oylamasında CHP, AP, CGP ve MHP olumlu oy kullanırken, Demokratik Partililer çekimser kalmıştır (Gülen, 2019, s.122). Bu tercih, Demokratik Parti'nin dönemin büyük siyasi manevralarına karşı farklı bir duruş sergilediğini göstermiştir.

Erken seçim kararı, aslında derinleşen parlamenter ve hükümet krizinin bir yansımasıydı. İktidardaki

² Teşkilat Meclisi, Demokratik Parti'nin tüzüğünde Merkez Teşkilatı başlığı altında sayılan organlardan biridir. Tüzükte Kuruluş ve vazifeleri başlığı altında (md. 42) Teşkilat Meclisi'nin altı ayda bir olmak üzere Merkezi İdare Kurulu tarafından toplantıya çağırılacağı ve Parti Genel Başkanının başkanlığında toplanacağı bilgisine yer verilmiştir. Tüzükte ayrıca bu toplantılarda partinin genel politikası, teşkilatın durumu, talep ve şikâyetler, parti çalışmaları ve gündemde bulunan diğer hususların da müzakereye açılacağı ve istişari kararlar alınacağı bilgisine yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/9ac29f8f-76eb-4dc5-9498-c7f83d301e8e>

koalisyonun ekonomik sıkıntılar ve artan şiddet olaylarının yarattığı baskı altında etkili bir yönetim sergileyememesi, erken seçimi kaçınılmaz kılmıştır. Bu durum, seçimlerin bile çözemediği sistematik bir kırılmalılığı gözler önüne sermekteydi. Demokratik Parti'nin erken seçim oylamasında çekimser kalması ise partinin o dönemdeki büyük siyasi hamlelere karşı artan mesafesini veya stratejik bir anlaşmazlığını ortaya koymaktaydı. Bu tavır, partinin azalan siyasi etkisine rağmen mevcut siyasi duruma duyduğu derin memnuniyetsizliğı yansıtmıştır.

Demokratik Parti, 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde önceki Senato ve ara seçimlerdeki başarısızlığını sürdürerek yalnızca %1,8 oy (274.484 oy) alabilmiş ve yalnızca Konya'dan Faruk Sükan'ı milletvekili olarak çıkarabilmiştir. Genel Başkan Ferruh Bozbeyli de milletvekili seçilememiş ve Meclis dışı kalmıştır. Faruk Sükan, Ecevit'in bağımsızlarla kurduğu hükümette Başbakan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Öte yandan, 1975 seçimleri Türkiye'de iki partili sisteme dönüş sinyalleri vermiş, küçük partilerin siyasi arenadan dışlanmasına yönelik bir eğilim ortaya çıkmıştı. Bu çerçevede, 1977 seçimlerinde Demokratik Parti'nin oy oranında belirgin bir düşüş gözlenmiş ve parti yalnızca %1,8 oy elde edebilmiştir (Ateş, 2012, s.38).

1977 seçimlerinde, CHP milletvekili ve senato seçimlerinde zafer elde etmiş ve aldığı oy oranı %41,37 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu seçimde seçime katılma oranı %72,4 olmuştur. 1973 seçimlerinde bu oran %68,8 idi. Sandık başına 'şiddet tehdidi' nedeniyle birçok vatandaşın gidememesine karşın, katılım oranının yükselmesi demokratik koşullar açısından önemliydi. Seçim sonuçlarına göre, CHP birinci parti konumunu oylarını artırarak sürdürmüştür. CHP oylarının %41,4'ünü almış, AP ise oyların %36,9'unu almıştır. 1973 seçimlerine göre AP oylarında %7,1'lik bir artış söz konusu olmuştur. Bu seçimde en dikkat çeken artış, MSP'nin oylarındaki önemli yükseliştir. MSP, üçüncü parti olmasına rağmen milletvekili sayısında önemli azalma söz konusu olmuştur. Dolayısıyla MSP'in 1973'te 49 olan milletvekili sayısı 24'e düşmüştür (Kuru, 1996, s.217).

Dolayısıyla Demokratik Parti 1973 ve 1977 yılları arasında ciddi bir siyasi gerileme yaşamıştır. 1973 genel seçimlerinde %11,9 oy oranıyla 45 milletvekili çıkarırken, 1977 genel seçimlerinde partinin oy oranı %1,8'e düşerek yalnızca bir milletvekili çıkarabilmiş; bu durum partinin içinde bulunduğu zorlu durumu açıkça ortaya koymuştur. Demokratik Parti, AP Genel Başkanı Demirel'e muhalif bir hareket olarak gelişmiştir. Kendilerini DP'nin gerçek mirasçısı olarak gören Demokratik Parti, Demirel'in bu mirasın gereklerini yerine getirmediğini ileri sürmüştür. Radyo konuşmalarında yerel seçimlerden çok, ülkenin içinde bulunduğu durum üzerinde durulmuş, bunun gerçek sorumlusunun AP olduğu vurgulanmıştır. Demokratik Parti ayrıca, AP'yi ve Cephe iktidarını ülkeyi yönetememekle ve CHP'ye umut bağlanmasına yol açmakla eleştirmiştir. Bu olumsuz tabloya ek olarak Faruk Sükan, Türkiye ekonomisinin, milli savunmasının ve güvenliğinin dıştan ablukada olduğunu, ülkede bir devlet anarşisi haline gelen bir 'devlet buhranı' bulunduğunu ve bazı müsteşar ve genel müdürlerin parti ve şahıslara 'uşaklık' ettiğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak, tükenme aşamasına giren Demokratik Parti için 1977 yerel seçimleri de bir umut oluşturmamış, partinin siyasi tükenişini pekiştirmiştir (Güler ve Çiftçi, 2001, s.104-105).

Demokratik Parti'nin son seçimlerde beklenen başarıyı elde edememesi, Ferruh Bozbeyli'nin milletvekili seçilememesiyle birlikte 18 Aralık 1978 tarihinde Bozbeyli'nin genel başkanlık görevinden istifa etmesi ve aktif siyasal yaşamdan tamamen çekilmesi sonucunu doğurmuştur. Bozbeyli'nin istifasının ardından parti tüzüğü gereğince büyük kongreye kadar genel başkanlık görevini vekâleten Faruk Sükan üstlenmiştir (Karataş, 2020, s.196).

5. Demokratik Parti'nin Siyasi Faaliyetlerinin Sonu

Demokratik Parti, 12 Mart döneminde kurulan hükümetlere katılmamış ve Nisan 1973'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Ferruh Bozbeyli'ye oy vermiştir. 17 Aralık 1972'de birinci büyük kongrede 878 delegeden 871'inin oyunu alan Bozbeyli Genel Başkanlığı devam ettirmiştir. Kongreye Celal Bayar kutlama telgrafı göndermiştir (Çavuşoğlu, 2005, s.145).

Doğrusu Demokratik Parti'nin AP ile sorunu olmamıştır. Tüm mesele Demirel üzerinde toplanmıştır. Demirel'in AP'nin liderliğinden çekilmesi halinde Demokratik Parti'nin tekrar AP'ye katılması öngörülmekteydi (Özkiraz ve Doğan, 2011, s.190-191). Bu noktada eğer AP üzerinde Demirel'in hâkimiyeti bir şekilde bitmiş olsaydı Demokratik partililerin çok rahat AP bünyesine tekrardan dâhil olmaları şaşırtıcı olmazdı. Bu doğrultuda Fedayi (2019, s.124) de Demirel'in parti içi muhalefeti yönetemediğini, sağın değişik renklerine partisinde yer veremediğini ve böylece AP'den kopuşlarla rakip partilerin doğmasına ve AP'nin tabanını zayıflatmaya yol açtığını dile getirir.

Aslında Demirel de yıllar sonra siyasi hayatının en büyük hatasının ne olduğu sorulduğunda bir kısım arkadaşlarının AP'den kopmalarını ve Demokratik Parti'yi kurmalarını engelleyememiş olmasını göstermiştir. Demirel'e göre Demokratik Parti'nin kurulması AP'nin ve onun devamı niteliğinde olan Doğru Yol Partisi(DYP)'nin hiçbir zaman tek başına iktidar olamamasına yol açmıştır (Çelik, 2019).

Siyasal gücünü bütünüyle yitiren Demokratik Parti, Ağustos 1977’de kurulan II. Milliyetçi Cephe hükümetine de katılmamıştır. Sadettin Bilgiç ve Celal Bayar gibi isimlerin tekrardan AP saflarına katılıp Cephe hükümetine destek vermesi de partiyi zayıflatmıştır. Ancak Demokratik Parti Ocak 1978’de Bülent Ecevit başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde yer almış ve Faruk Sükan Başbakan yardımcısı olmuştur (Karataş, 2020, s.201).

Demokratik Parti 4 Mayıs 1980’de yapılan 4. Büyük Kongre’de alınan kararla kendini feshetmiş ve tüm mallarını Türk Kızılay’ına devretmiştir. Böylece Demokratik Parti, 1970-1980 arasındaki on yıllık siyasi hayatını tamamlamıştır (Çavuşoğlu, 2005, s.212). Dolayısıyla Demirel ile yollarını ayıran çalışma arkadaşları iktidarı elde edebilecek gücü hiçbir zaman elde edememiş, lakin Demirel de bir daha eski şaşaalı günlerine dönememiştir. Öyle ki aradan uzun süre geçmiş olmasına rağmen Demirel bu kopuştan hala pişmanlık duymaktaydı (Çelik, 2019).

Böylece oldukça iddialı ve özgüven ile siyasi yaşama giriş yapan Demokratik Parti, beklenmeyen gelişmeler ve kişi odaklı siyaseti nedeniyle tarihteki potansiyeline ulaşamayan ölü partiler arasında yerini almıştır. Demokratik Parti’nin doğmasında etkisi olan Demirel, Bayar ve asker faktörü, yine Demokratik Parti’nin sonuna neden olmuştur. AP’den ayrılarak kısa süren bir siyasi yaşam geçiren Demokratik Parti oluşumunu uzun sürede tamamlamasına rağmen partinin siyasi yaşamının sona ermesi hızlı bir şekilde olmuştur (Özkiraz ve Doğan, 2011, s.195).

Sonuç

Türk siyasi hayatında 1960 darbesi sonucu DP’nin kapatılmasından sonra ortaya çıkan merkez sağdaki boşluğu doldurmak için kurulan ve DP tabanına hitap etmeye çalışan birçok parti ortaya çıkmıştır. Bu partiler arasında yaşanan rekabet sonucu merkez sağda en güçlü parti olarak AP belirmiştir. Ancak Süleyman Demirel’in Ragıp Gümüşpala’nın vefatından sonra yapılan kongrede gerçekleşen genel başkanlık seçiminde diğer isimlerin önünde yarışı kazanmasıyla beraber AP içinde huzursuzluk baş göstermeye başlamıştır.

Özellikle Demirel’in darbesi sonrası mağduriyet yaşayan eski DP’lilerin haklarının iadesi yönünde çok da cesur adımlar atmaması ve askerle ilişkilerde temkinli ve nispeten daha ılımlı bir tutum benimsemesi partide ciddi ağırlığı olan bir kesimi memnun etmemiştir. Bu rahatsız grubun iyice Demirel’in karşısına geçmesi ve parti içerisinde attıkları olumsuz adımlar Demirel’i ve bağlılarını rahatsız etmiş ve partiden bu muhalif grubun tasfiyesi yönünde ihraçları tetiklemiştir.

Bu ihraçlar sonucunda yeni bir parti oluşumu gündeme gelmiş ve başında Celal Bayar, Sadettin Bilgiç, Yüksek Menderes gibi etkili isimlerin olduğu siyasiler Demokratik Parti’nin oluşumuna öncülük etmişlerdir. Sonradan partinin başına Meclis başkanlığı yapan Ferruh Bozbeyli getirilerek partinin hitap ettiği taban daha da genişletilmeye çalışılmıştır.

Demokratik Parti kurucuları, partinin kuruluş gerekçesi olarak kendilerinin AP başındaki Demirel’e göre DP çizgisine daha sadık oldukları ve mağduriyetlerin giderilmesi yönünde daha aktif ve cesur olacaklarını ifade etmişlerdir. Demokratik Parti her ne kadar 1973 seçimlerinde elle tutulur bir başarı elde etmiş olsa da sonraki seçimlerde oy oranının ciddi düşmesi sonrasında partinin siyasi arenada ağırlığı ve etkisi giderek azalmıştır.

Demokratik Parti tecrübesi aslında Türk siyasi hayatında kuruluş süreci oldukça uzun ve meşakkatli olsa bile partilerin ayakta kalmalarının çok da kolay olmadığını bir kez daha göstermiştir. Böylece kurulan partilerin iktidarda kendilerine yer bulabilmelerinin ve seçimlerde istikrarlı başarı elde etmelerinin de takipçilerinin partiye olan sadakatini ve aidiyetini sağlama/sürdürme açısından önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Atağınç, İ.Ö. (2019). Ferruh Bozbeyli’nin Siyasal Düşüncesinde “Demokratik Sağ” Kavramı. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 130–142.
- Ateş, G. A. (2012). *Representing Centre-right or Conservative Right? The Case of the Democratic Party in Turkey, 1970–1980* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altunbaş, M. (2015). *Ferruh Bozbeyli ve Siyasi Hayatı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1. baskı.
- Bulut, S. (2009). 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009(19), 73-90.
- Çavuşoğlu, H. (2005). *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970–1980)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, M.M. (2019). *İhraçlar ve istifalarla başlayan süreçte Demirel’in en büyük siyasi hatası: Demokratik Parti hadisesi*, www.indyturk.com/node/71346/haber/ihra%C3%A7lar-ve-istifalarla-ba%C5%9Flayan-s%C3%BCre%C3%A7te-demirelin-en-b%C3%BCy%C3%BCk-siyasi-hatas%C4%B1 (Erişim Tarihi: 04.07.2025).
- Demokratik Parti Tüzük (1973)*. Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Demokratik Parti Tüzük (1977)*. Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Doğan, A. (2010). *Askeri Müdahaleler ve Demokratik Parti* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Erdem, N. (2020). *Türk Siyasal Hayatında Sağ Partilerde Bölünme: 1960-1980* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Fedayi, C. (2019). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sağ Siyaset*, Ankara: Kadim Yayınları, 1. baskı.
- Güler, B. A., ve Çitçi, O. (2001). *Yerel seçimler panoraması, 1963–1999* (1. basım) (Yayın No: 306, Merkez No: 14). Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara.
- Gülen, A. (2019). Siyasal Partilerin Propagandaları Ekseninde 1977 Genel Seçimi, *Atatürk Yolu Dergisi*, (65), 119-157.
- Kuru, H. (1996). *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karataş, M. (2018). *Türk Siyasal Hayatında Demokratik Parti (1970–1980)*, (Yayınlanmamış doktora tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Karataş, M. (2020). Ferruh Bozbeyli ve Demokratik Sağ Düşüncesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(248), 211–230.
- Kotil, A. E. (1993). *5 Haziran 1977 Seçimleri Ortam ve Parti Söylemleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızak, E. B. (2024). Türkiye’de Sağcılığın Tanımlanma Çabası: Aykut Edibali’nin “İlmî Sağ” ile Ferruh Bozbeyli’nin “Demokratik Sağ” Görüşleri. *Türk Yurdu*, 44(438), 76–99. www.academia.edu/125853228/T%C3%BCrkiyede_Sa%C4%9F%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Tan%C4%B1mlanma_%C3%87abas%C4%B1_Aykut_Edibalinin_%C4%B0lm%C3%AE_Sa%C4%9F_ile_Ferruh_Bozbeyli_inin_Demokratik_Sa%C4%9F_G%C3%B6r%C5%9Fleri (Erişim Tarihi: 09.06.2025).
- Özkiraz, A., ve Doğan, A. (2011). Demokratik Parti ve Döneminde Türk Siyasal Kültürü. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 7(27), 167-200.
- Türk, H. S. (1983). Açık parlamento üyeliklerinin ara seçimleri yoluyla ya da yedeklerle doldurulması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1-4.
- Uzun Sümercan, E. (2009). *I. Dönem Demirel Hükümetinin siyasi faaliyetleri (1965–1969)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Extended Abstract

Türkiye's transition to a multi-party system gained momentum in 1946 after two unsuccessful attempts in 1924 and 1930. Many political parties that emerged during this phase either took shape as the short-term opposition experience of the Progressive Republican Party and the Free Republican Party, or, as in the case of the Democrat Party, they came to life through the organization of opposition deputies who broke away from existing political parties. The Democratic Party, founded under the leadership of a group of senators and deputies who left the Justice Party, which stated that it followed the Democrat Party line, also left a significant mark on Turkish political life.

The Democratic Party claimed that they took the pioneering steps of the Democrat Party (DP) in 1946 in political, economic, social and cultural areas as a reference and stated that they were the "true heirs" of the Democrat Party. They also argued that the political rights of former DP politicians should be restored. Relatives of former DP politicians also showed interest and joined the party. Among them were Adnan Menderes' son Yüksel Menderes and Celal Bayar's daughter Nilüfer Gürsoy. Celal Bayar also openly expressed his support for the party at every opportunity.

The Democratic Party is one of the short-lived political parties in Turkish political life. It was founded in Ankara by dissenting members who split from the Justice Party, which had been established after the May 27, 1960 coup. Ferruh Bozbeyli was elected as the party's chairman. The party defined its primary purpose and main goal as reviving the "Spirit of 1946" emphasizing that they were the successors and continuers of the original Democrat Party. Although the party entered the political arena with this purpose and direction, aiming to follow in the footsteps of the Democrat Party, it failed to achieve long-term success, and its political influence gradually declined. This situation serves as an example of the short-lived nature that many political parties have experienced in Turkish political history.

Research Questions and Purpose

The aim of this study is to reveal the political life of the Democratic Party, one of the parties that emerged in the center-right line of Turkish political life in an effort to fill the gap that emerged in the center-right after the closure of the Democratic Party after the 1960 coup. With this study, it was attempted to understand/explain the Democratic Party, which has not been examined much due to its short political life, a little more and to reveal what kind of ideological differences a party in the line of the 'democratic right' has from other center-right parties.

Methodology

In this study, where the qualitative research method was used, secondary sources such as books, journals, articles related to the subject were scanned, and it was also attempted to reach other academic studies such as theses etc. on the subject.

Results

The Democratic Party stated that they were more loyal to the DP line than Demirel, who was the head of the AP, and that they would be more active and courageous in eliminating grievances. Although the party achieved a certain success in the 1973 elections, the party's weight and influence in the political arena gradually decreased after the serious decline in the vote rate in the following elections. Thus, the Democratic Party, which started its political life with great assertiveness and self-confidence, took its place among the dead parties that could not reach their potential in history due to unexpected developments and person-oriented politics. The Democratic Party experience has actually shown once again that it is not easy for parties to survive in Turkish political life, even though the establishment process is quite long and arduous. In this sense, it has been understood once again that it is important for established parties to find a place for themselves in power in terms of ensuring/maintaining the loyalty and belonging of their followers to the party.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

Derleme Makalesi/ Review Article

Pozitif Psikoloji Bağlamında Psikolojik Sağlamlık Üzerine Bir Literatür Araştırması¹

A Literature Review on Psychological Resilience in the Context of Positive Psychology

Ayşe Yılmaz^a, Emel Poyraz^b

^aDoktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Kişilerarası İletişim Bilim Dalı, aysesevil@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5387-1158

^bProf. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, emelpo@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1420-7673

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 19.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Anahtar Kelimeler: Zorlu Yaşam Deneyimleri, Psikolojik Sağlamlık, Pozitif Psikoloji

JEL Kodları: I31, D91, Z13, Z19, A12

ÖZ

Bu çalışma, bireylerin zorlu yaşam deneyimlerini pozitif psikolojinin sunduğu kuramsal ve kavramsal zeminde ele alarak güncel ve yenilikçi bir perspektiften analiz etmektedir. İkinci Dalga Pozitif Psikoloji ve Varoluşçu Pozitif Psikoloji yaklaşımları merkeze alınarak bireylerin zorlu yaşam deneyimlerinden nasıl olumlu sonuçlar, anlam ve büyüme çıkarabileceği irdelenmiştir. Günümüz kişisel gelişim ve psikoloji dünyasında Psikolojik Sağlamlık, Travma Sonrası Büyüme ve Anlam Arayışı gibi temel kavramlar, bireylerin kendilerini yeniden inşa süreçlerindeki rolle ilişkilendirilmiştir. Çalışmada zorlu yaşam deneyimlerinin bireylerin refahını, psikolojik sağlamlık kapasitelerini, zorluklarla ve krizlerle başa çıkma yeteneklerini nasıl arttırdığına, kişisel gelişimi, bilişsel ve ruhsal büyümesini nasıl şekillendirdiğine dair bir bakış açısı ve açılım sunulmaktadır.

ARTICLE INFO

Article Received: 19.07.2025

Article Accepted: 06.10.2025

Keywords: Challenging Life Experiences, Psychological Resilience, Positive Psychology

JEL Codes: I31, D91, Z13, Z19, A12

ABSTRACT

This study examines individuals' challenging life experiences within the theoretical and conceptual framework provided by positive psychology, offering an analysis from a contemporary and innovative perspective. Centering on Second-Wave Positive Psychology and Existential Positive Psychology approaches, it explores how individuals can derive positive outcomes, meaning, and growth from difficult life experiences. In the contemporary landscape of personal development and psychology, key concepts such as psychological resilience, post-traumatic growth, and the search for meaning are associated with individuals' processes of self-reconstruction. The study provides a perspective and framework on how challenging life experiences enhance individuals' well-being, psychological resilience, and capacity to cope with difficulties and crises, as well as how they shape personal development, cognitive, and spiritual growth.

¹Bu makale, Prof. Dr. Emel POYRAZ'ın danışmanlığında, Ayşe YILMAZER tarafından 2025 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Kişilerarası İletişim Bilim Dalında tamamlanan "Pozitif Psikoloji Bağlamında Psikolojik Sağlamlık: Zorlayıcı Yaşamsal Deneyimlerin Yetişkin Bireyler Üzerinden İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Tarih boyunca zorlu yaşam deneyimlerinin bireyler üzerindeki etkileri, kadim öğretiler, filozoflar tarafından ele alınmış olmakla birlikte günümüzde beşeri ve sosyal bilimlerin de dikkatini çekerek özellikle psikoloji ve sosyoloji alanında araştırma konusu haline gelmiştir. Sosyal ve kamusal hayatın içindeki bu insani deneyimler, bireylerin psikolojik sağlamlığı, kişisel gelişimi, yaşam tatmini ve refahı üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kierkegaard'ın felsefesinden de esinlenerek, yaşamı bir 'deneyimler bütünü' olarak tanımlamak mümkündür (Kierkegaard, 2020, ss. 20-21). Ancak zorlu yaşam deneyimleri, geleneksel psikoloji tarafından ağırlıklı olarak olumsuz sonuçları üzerinden ele alınmıştır. Pozitif psikoloji yaklaşımıyla birlikte ise zorlukların olumsuz sonuçlarına rağmen olumlu sonuçlarının da olabileceğine yönelik akademik ve bilimsel ilgi artmış, bu süreçlerle ilgili çeşitli yaklaşımlar, teoriler ve kavramlar geliştirilmeye başlanmıştır (Ivtzan vd., 2020, s. 11).

Pozitif psikolojinin ilk dönemlerinde, zorlu yaşam deneyimleri, ağırlıklı olarak psikolojik sağlamlık çerçevesinde ele alınmış, bireylerin zorluklar karşısında gösterdikleri uyum, esneklik, olumlu duygular ve toparlanma kapasitesi ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu yaklaşım, bireylerin büyüme ve gelişim potansiyelini yeterince dikkate almadığı için eleştirilmiştir (Lomas, 2016, s. 1). Sadece olumlu fenomenlere odaklandığı, özellikle de travmatik durumlar ve zorlu deneyimlerde yeterli bir çözüm sunamadığı yönünde eleştirilere de maruz kalmıştır (Lazarus, 2003, s. 93; Held, 2004, s. 11). Tüm bu ve benzeri eleştirilere yanıt arayışları, alanda yeni bakış açılarına da zemin oluşturmıştır. Bu doğrultuda pozitif psikolojide zorlayıcı ve travmatik olayların ardından bireylerdeki olumlu dönüşümleri açıklayan yeni yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle İkinci Dalga Pozitif Psikoloji ve Varoluşçu Pozitif Psikoloji yaklaşımları, zorlu yaşam deneyimlerine ilişkin daha derin, bütüncül bir perspektif ve kavramsal çerçeve sunmaktadır (Ivtzan vd., 2020, s. 11; Wong, 2009, s. 363). Bu yeni teorik yaklaşımlar, yaşamdaki zorlukların bireylerde dayanıklılığı artırmanın yanı sıra travma sonrası büyüme (zorluklardan güçlenerek çıkma), yeni anlamlar keşfetme, daha tatmin dolu bir yaşam sürdürme ve kişisel dönüşüm gibi olumlu sonuçlara yol açabileceğini vurgulayarak, pozitif psikolojinin kapsamını genişletmiştir (Wong, 2011, s. 74).

Bu çalışmada, zorlu yaşam deneyimlerinin bireyler üzerindeki olumlu etkileri, pozitif psikolojinin güncel yaklaşımları ışığında ele alınmakta, bireylerin zorluklardan nasıl anlam, büyüme ve gelişim çıkarabileceği tartışılmaktadır. Çalışma, bireylerin refahı, gelişimi ve olumlu dönüşümüne katkıda bulunabilecek bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

1. Zorlu Yaşam Deneyimleri

Zorluk kavramı, bireyin içsel ve dışsal kaynaklarını aşan, başa çıkabileceğinden daha büyük ve daha üstünde algılanıp değerlendirilen durumlar için kullanılmaktadır (Plotnik, 2009, s. 481). Zorlu yaşam deneyimleri ise evrensel kabulde, engel, tehdit, başarısızlık, aksilik, riskler içeren durumlar olarak kabul edilmektedir. Psikoloji literatüründe ise bireylerin başa çıkmakta güçlük yaşadığı, tehdit, engel ya da risk olarak algıladığı deneyimler şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevede zorlu yaşam deneyimleri potansiyel olarak travmatize edici bir olay, zorlayan hayat koşulları, kritik bir yaşam geçişi, hastalık, kayıp, ölüm, yalnızlık, anlamsızlık gibi olguları da kapsayabilen geniş bir yelpazeye sahiptir. Bazen birbirlerinin yerine kullanılan travma, kriz, zorlu yaşam olayı ve yoğun stresli olaylar gibi kavramlar da esasında zorlu yaşam deneyimlerini temsil etmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 2004, s. 6).

Bir yaşam deneyiminin zor olup olmadığı ya da ne derece zorlayıcı olduğu bireyin olayı algılama, anlamlandırma ve değerlendirmesiyle çok yakından ilişkilidir (Folkman ve Moskowitz, 2000, s. 115; Hjemdal vd., 2007, ss. 91-104). Aynı olay, bir birey tarafından yıkıcı bir travma olarak algılanırken bir başkası için sıradan bir yaşam deneyimi olarak değerlendirilebilir. Zorlu nitelendirmesi, bireylerin öznel algılarına göre farklılaşsa da literatürde zorlu yaşam deneyimleri genel olarak üç ana grupta toplanmaktadır: (1) Felaket olaylar kaynaklı (deprem, savaş, doğal afetler gibi büyük çaplı krizler), (2) Kişisel-özel faktörler kaynaklı (sevilen birinin kaybı, hastalık ya da ilişkisel sorunlar) ve (3) Günlük yaşam kaynaklı (trafik sıkışıklığı, iş yükü veya sosyal baskılar gibi rutin olaylar (Cuğ, 2016, ss. 281-282).

Kontrol edilmesi her zaman mümkün olmayan bu tür deneyimlerin etkilerini kontrol etme, azaltma, tolere etme yollarını içeren çabalar, zorluklarla başa çıkma kapasitesi olarak ifade edilmektedir ve psikolojik sağlamlık kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır (Glenn, 2002, s. 1). Bu kapasite, bireyin zorlu olayı, durumu nasıl değerlendirdiğine, içsel dışsal kaynaklarını nasıl kullandığına göre farklılık gösterebilen özgün ve karmaşık bir yapıdır. İnsanlar kişisel özelliklerine, yeterlilik ve yeteneklerine, içsel gücüne, sahip olduğu destek sistemlerine ve geçmiş deneyimlerine bağlı olarak olgu bazında, bilinçli ya da bilinçsiz baş etme stratejileri kullanırlar (Lazarus ve Folkman, 1984, s. 1913). Zorluklarla baş etme yolları, kişiden kişiye farklılık gösterdiği gibi aynı bireyde de olgusal ve zamansal bağlamda farklılık gösterebilmektedir (Cuğ, 2016, ss. 282-286).

1.1. Zorlu Yaşam Deneyimlerinin Bireyler Üzerindeki Etkileri

Araştırmalar, zorlu yaşam deneyimlerinin bireylerin zihinsel, ruhsal ve bedensel bütünlükleri üzerinde karmaşık ve çok yönlü etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır (Amerikan Psikiyatri Derneği, 2013, s. 265). Bu etkiler, bireyin söz konusu durumu iç dünyasında nasıl işlediğine bağlı olarak farklı yoğunluklarda ve sürelerde (kısa, orta ya da uzun vadeli) ortaya çıkabilmekte ve bazı önemli (kalıcı da olabilen) sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, bazı bireyler zorlu yaşam deneyimlerinden büyüme ya da esneklik kazanarak çıkarken bazı bireylerde ise depresyon, anksiyete, stres bozukluğu gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 2004; Amerikan Psikiyatri Derneği, 2013, s. 269). Zorlu yaşam deneyimlerinin etkileri, bireylerin tutumları ve başa çıkma mekanizmaları doğrultusunda zamanla şekillenerek başlangıçtakinden farklı sonuçlara da evrilebilmektedir (Freedy vd., 1993, s. 67).

Literatürdeki bazı tutarlılıklar doğrultusunda, zorlu yaşam deneyimlerinin sonuçlarını temel olarak iki ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür; olumsuz sonuçlar ve olumlu sonuçlar. Olumsuz sonuçlar arasında psikolojik bozukluklar ve uyum sorunları yer alırken olumlu sonuçlar ise kişisel gelişim, dayanıklılık artışı, büyüme ve gelişme şeklinde ifade edilmektedir (Joseph ve Linley, 2008, ss. 3-5).

1.1.1. Zorlu Yaşam Deneyimlerinin Olumsuz Sonuçları

Zorlu yaşam deneyimlerinin, insanlarda biyolojik, psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar ortaya çıkarabildiği ya da var olanı daha arttırabildiği bilimsel çalışmalarla da kanıtlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Derneği, 2013, s. 265; Southwick vd., 2014, ss. 2-4). Zorlu deneyimlerinin ardından bazı bireylerde gelişen psikolojik sıkıntılar arasında depresyon, anksiyete bozuklukları ve diğer stresle ilişkili bozukluklar yer almaktadır (Allen, 2022, s. 263). Bu tür bozukluklar, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırabildiği gibi genel yaşam kalitelerini de düşürebilmektedir (Mega, 2020, s. 24). Zorlu yaşam deneyimlerinin ardından bireylerde uyum sorunları da ortaya çıkabilmektedir. Bu tür sorunlar, bireylerin sosyal ilişkilerinde, güven sorunlarına, sosyal geri çekilmeye, duygusal kopukluğa, sosyal fobilere, dolayısıyla sosyal destek sistemlerinden uzaklaşmalarına yol açabilmekte ve insanların kendisiyle, başkalarıyla ve yaşamla olan tüm ilişkilerini, genel yaşamını zorlaştırmaktadır (Shalev vd., 2017, s. 2460). Diğer yandan zorlu yaşam olaylarının fiziksel sağlık üzerinde de göz ardı edilemeyecek boyutta olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Zorlu yaşam olaylarının yol açtığı yoğun, uzun süreli ya da kronik stresin bağışıklık sistemini zayıflatmış ve bireyleri birçok hastalığa karşı daha savunmasız hale getirdiği bilinmektedir (Bremner, 2022, s. 445).

1.1.2. Zorlu Yaşam Deneyimlerinin Olumlu Sonuçları

Genel olarak bilinenin aksine zorlu yaşam deneyimleri çoğunlukla olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilse de olumlu sonuçlara da yol açmaktadır. Zorlu deneyimlerin ardından bireylerde ortaya çıkan olumlu değişimler, psikolojik sağlamlığın artışının yanı sıra, kişisel gelişim ve büyüme gibi alanlarda kendini göstermektedir (Tedeschi vd., 1998, s. 93). Zorluklarla ilgili süreçte bazen bireyler, zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirebilir ve gelecekte karşılaşılabilecekleri benzer durumlara karşı daha hazırlıklı hale gelirler. Bu tür deneyimler, bireylerin kendilerine olan güvenlerini arttırmalarına, yaşamlarına dair daha net, anlamlı bir vizyon geliştirmelerine de yardımcı olabilmektedir. Ayrıca bireyler, yaşamlarına dair yeni anlam alanları keşfedebilir, ilişkilerini güçlendirebilir ve kişisel gelişimlerini de arttırabilirler. Böylece bazen zorlu yaşam deneyimleri, bireylerin yaşamlarına daha derin bir anlam katarak daha tatmin edici bir yaşam sürmelerine olanak tanımaktadır (Joseph ve Linley, 2008, ss. 8-12).

Bireylerde zorlu yaşantıların ardından ortaya çıkan olumlu yöndeki değişimler, psikoloji alanında gittikçe daha dikkat çekmeye ve daha geniş bir perspektif ile incelenmeye başlanmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar sayesinde zorlu yaşam olaylarının olumlu sonuçları bağlamında bireylerdeki işlevselliğin olumlu yönde etkilenmesinin yanı sıra yaşamdan alınan tatminin, öz yeterlilik düzeyinin de artabildiği, olumlu kişisel gelişim ve dönüşümlerin yaşandığı, bilimsel olarak da ortaya konulmuştur (Tedeschi vd., 1998, s. 96).

Zorlu yaşam deneyimlerinin alanda bambaşka bir pencereden ele alınması, literatüre yeni kavramlar da kazandırmıştır. Zorlayıcı, örseleyici, travmatik deneyimlerin ardından gelen olumlu değişimler, literatürde travma sonrası büyüme, olumlu psikolojik değişimler, algılanan faydalar, gelişme, stresle ilişkili büyüme, olumlu değişiklikler, pozitif yeniden değerlendirme ve zorluklardan güç kazanmak gibi çeşitli terimlerle anılmaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 1996, s. 125). Bu kullanımlardan Travma Sonrası Büyüme-TSB (Post Traumatic Growth) teriminin, zorlukların ardından gerçekleşen pozitif değişimlerin kavramsallaştırılmasında temel bir çerçeve oluşturması bağlamında daha yaygın kullanıldığı ve benimsendiği gözlemlenmektedir (Dürü, 2023). Tedeschi ve Calhoun'un (1995, s. 29) kapsamlı çalışmalarında zorlu, travmatik deneyimlerin ardından olumlu sonuçlar bağlamında gelişme alanları olarak benlik algısı, kişilerarası ilişkiler ve yaşam felsefesini vurgulamışlardır.

Zorlu yaşam deneyimlerinin bireyler üzerindeki olumlu etkileri, öznel nitelikleri nedeniyle kişiden kişiye farklılık gösterebilmekte, aynı bireyde dahi farklı alanlarda ve boyutlarda kendini gösterebilmektedir. Literatürde bu tür zorlayıcı yaşantıların ardından gelen olumlu dönüşümlerin farklı boyutları vurgulanmaktadır. Örneğin, Tedeschi ve Calhoun (1995, s. 29) tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı bir literatür taraması sonucunda, travma sonrası büyümenin şu üç temel boyutta gerçekleştiği ifade edilmiştir; bireyin benlik algısındaki dönüşüm, kişilerarası ilişkilerde yaşanan değişim ve yaşam felsefesinde ortaya çıkan farklılaşma.

2. Pozitif Psikoloji

Pozitif Psikoloji, geleneksel psikolojinin ağırlıklı olarak olumsuzluklara, patolojik durumlara, ruhsal hastalıklara odaklanmasıyla alanda oluşan boşluğu doldurma amacıyla ortaya çıkmış iddialı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda geleneksel psikolojinin aksine, bireylerin olumlu yönlerine, psikolojik sağlığına, iyi oluşuna, iyilik hallerine ağırlıklı odaklanılmaktadır; bireylerin optimal işleyişine katkı sunan güçlü, sağlıklı özellikler, potansiyeller, erdemler, kaynaklar gibi içsel ve dışsal unsurlar, pozitif psikoloji çatısı altında bilimsel olarak incelenmektedir (Bonniwell, 2012, ss. 1-2; Hafferon ve Bonniwell, 2018, ss. 2-3).

Pozitif psikoloji, bireylerin yaşamdaki zorluklar karşısındaki uyarlanabilir tepkiler ve bununla ilgili teşviklere yönelik, alana önemli bir perspektif kazandırmıştır. Bu bağlamıyla bakıldığında pozitif psikoloji araştırmacıları öncelikle, insanların, hayatın pozitif-olumlu taraflarının incelenmesi konusunda alanı zorlamışlardır. (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000, s. 5). Böylece olumlu niteliklerin keşfi ve olası kazanımların derinlemesine incelemesi konusunda önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Aynı zamanda pozitif duyguların bireylerin refahını, psikolojik dayanıklılığını ve kişisel gelişimini nasıl etkilediğini anlamaya yönelik çalışmalarla da alana önemli katkılar sağlanmıştır (Seligman, 2021). Duygular ve duygusal düzenleme süreçlerinin, özellikle zorluklarla başa çıkma stratejilerinde kritik bir role sahip olması nedeniyle bu alandaki bulgular son derece önemlidir. Ayrıca, pozitif psikoloji alanındaki öncü isimler, refahın doğasına ve bireylerin bu refaha nasıl ulaşabileceğine dair çalışmalarıyla derin bir anlayış geliştirmiştir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000, ss. 5-6). Bu anlayış, öznel iyi oluş ile psikolojik iyi oluş arasındaki farkları ortaya koymuş ve bu ayrımın zorlu yaşam deneyimlerinden sonra ortaya çıkan travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ile travma sonrası büyüme (TSB) gibi sonuçları incelemede güçlü bir çerçeve sunduğunu göstermiştir (Linley ve Joseph, 2004, ss. 12-17).

Alana sağladığı katkılarla yoğun takdir ve ilgi görmeye birlikte hemen her yeni yaklaşım gibi pozitif psikolojiye yöneltilen eleştiriler de olmuştur. Psikoloji bilimindeki ağırlıklı odağını, ruhsal bozukluklara ve hastalıklara yönelmesiyle oluşan ihmalleri giderme amacıyla ortaya çıkan pozitif psikoloji, başlangıçta çoğunlukla olumlu duygular, mutluluk, iyimserlik ve öznel iyi oluş gibi olumlu fenomenlerle öne çıkmıştır. Ancak bir süre sonra insana ve yaşama dair olumsuz unsurları ve negatif yönleri göz ardı ettiği için eleştirilmiştir (Hefferon ve Bonniwell, 2018, s. 5). Özellikle travma ve kayıp yaşayan bireyler için yeterli bir çözüm sunmadığı ileri sürülmüştür (Lazarus, 2003, s. 93; Gable ve Haidt, 2005, s. 103). Ayrıca büyüme odaklı değil, çoğunlukla bireyin mevcut potansiyelini maksimize etmeye çalışan bir perspektif sunmakla da eleştirilmiştir (Lomas vd., 2021, s. 660). Bu eleştiriler ve bunları yanıtlama çabaları, pozitif psikolojide yeni bakış açılarını da beraberinde getirmiştir.

2.1. Pozitif Psikolojide Güncel Yaklaşımlar

Gördüğü yoğun ilginin yanı sıra maruz kaldığı eleştiriler, pozitif psikolode yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına da zemin oluşturmıştır. Alanın kendi evrimine önemli katkılarıyla dikkat çeken iki güncel yaklaşım, İkinci Dalga Pozitif Psikoloji ve Varoluşçu Pozitif Psikoloji olarak atıf almaktadır. Pozitif psikoloji, bu yeni yaklaşımların da katkılarıyla ulaştığı olgun versiyonuyla, zorlu yaşam deneyimlerine ilişkin daha derin, bütüncül bir perspektif ve kavramsal çerçeve sunmaktadır (Wong, 2020, s. 565; Ivtzan vd., 2020, ss. 11-12). Bu yaklaşımların alana katkıları ve zorlu yaşam deneyimlerine yaklaşımları aşağıda detaylı ele alınmıştır.

2.1.1. İkinci Dalga Pozitif Psikoloji

Pozitif psikolojinin olumsuz olguları yok saydığı eleştirilerine yanıt olarak ortaya çıkan ikinci dalga pozitif psikoloji, olumsuz duyguların ve durumların insan gelişimindeki yerini kabul ederek yaşamın karanlık taraflarını da görmeyi ve kucaklamayı önermektedir (Ivtzan vd., 2020, s. 11). Bu yaklaşıma göre olumsuz olgular da bireyleri, sınırlarını keşfetmeye ve kendilerini yeniden tanımlamaya zorlayabilmektedir. Örneğin pişmanlık, öfke, suçluluk, hayal kırıklığı gibi duygular, hatta karamsarlık ve kaygı da aktif başa çıkma becerilerinin gelişmesini teşvik edebilmektedir (Norem, 2008, s. 29; Ivtzan vd., 2020, s. 13). Benzer şekilde travmatik bir olay sonrasında hissedilen acı da bireye hem derin bir farkındalık hem de yeni başa çıkma becerileri geliştirmesi için bir fırsat sunar (Frankl, 2020, s. 112).

İkinci dalganın olumlu ve olumsuz olguları bütüncül bir anlayışla yorumlamasıyla pozitif psikoloji daha derin, kapsamlı bir anlayışa evrilmeye başlamıştır. Bu evrilmenin ikinci dalga olarak tanımlanabileceği konusu ilk olarak 2004 yılında Held (2004, s. 96) tarafından dile getirilmiştir ve sonrasında literatürde Ivtzan ve

arkadaşları tarafından, ikinci dalga pozitif psikoloji şeklinde tanımlanarak ‘hayatın karanlık yanını kucaklama’ sloganıyla öne çıkmıştır (Lomas, 2016, s. 2).

2.1.2. Varoluşçu Pozitif Psikoloji

Varoluşçu pozitif psikoloji, pozitif psikolojinin, varoluşçu ve insancıl kökleriyle buluşarak yeniden tanımlandığı bir alan olarak dikkat çekmektedir. Pozitif psikolojinin, ilk dönemlerinde insanı ve yaşamı bütüncül bir şekilde ele alma, açıklama konusunda yeterince kapsamlı olmadığını düşünen isimlerden biri de Paul T. P. Wong’dur. Wong, pozitif psikolojinin olgunlaşması için varoluşsal konuları, yaşam deneyimlerin etkilerinin zenginliğini ve yaşamda anlam bulmayı da odağına alması gerektiğini ileri sürmüştür (Schneider vd., 2015, s. 549). Bu doğrultuda Wong, alanın öncelikle varoluşsal ve hümanist köklerine dönmesi gerektiğini vurgulayarak pozitif psikolojinin varoluşçu psikolojiyle bütünleşmesini kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu savunmuştur (Wong, 1998, s. 112). Bu bakış açısı doğrultusunda Wong, Varoluşçu Pozitif Psikoloji yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşım, özellikle insanın ölüm, özgürlük, izolasyon-yalnızlık ve anlamsızlık gibi varoluşsal kaygılarına pozitif bir şekilde yanıt vermeyi hedeflemiştir (Wong, 2009, s. 363). Wong’un bu teorisinin temelinde, varoluşçuluk ve yaşamda anlam arayışı yer almaktadır (Wong, 2011, s. 70). Bu perspektife göre büyük acı ve kayıplar dahi bireyin yaşamda derin bir anlam bulması için fırsatlar yaratabilir. Bu süreç, kişinin kendi değerlerini, amaçlarını ve varoluşsal sorumluluklarını yeniden değerlendirmesiyle sonuçlanabilir. Örneğin, sevilen birinin kaybı, bireyin var olan ilişkilerini derinleştirmesine, bireyin kendi yaşamını daha değerli kılabilecek yeni bir perspektif geliştirmesine olanak tanıyabilir (Frankl, 2020, s. 112; Wong, 2009, s. 71).

Varoluşçu pozitif psikoloji, zorlukların, bireylerin varoluşsal kaygılarına dokunduğunu ve bu kaygıların bireylerin özgür iradelerini kullanarak kendilerini yeniden tanımlamalarına olanak tanıdığını savunur. İnsanın özgünlüğünü, seçme özgürlüğünü, anlam arayışını temel alan bu yaklaşıma göre zorluklarla yüzleşmek, insanı daha otantik bir yaşam sürmeye yönlendirmektedir (Wong, 2020, s. 567). Pozitif psikoloji ile varoluşçu psikolojiyi sentezlediği yaklaşımıyla bu iki alanın doğal bütünlüğünü alana sunan Wong, literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Varoluşçu pozitif psikoloji, pozitif psikolojinin gelişiminde alandaki önemli olgu ve kavramlara varoluşsal bir bakış açısı getiren perspektifiyle değerli bir teoridir.

Sonuç olarak pozitif psikolojinin evrimindeki güncel iki önemli yaklaşım olan ikinci dalga pozitif psikoloji ve varoluşçu pozitif psikoloji, zorlu yaşam deneyimlerini, insanların büyüme ve gelişim yolculuğunda bir engel olmaktan ziyade kendini yeniden keşfetme yolculuğuna bir davet olarak görmekte ve böyle değerlendirmektedir.

2.2. Poziti Psikoloji Perspektifinden Zorlu Yaşam Deneyimleri

Pozitif psikoloji, bireylerin yalnızca psikopatolojik belirtilerden uzak kalmasını değil, aynı zamanda yaşamdan doyum alma, anlam bulma ve sürdürülebilir iyi oluş düzeyine ulaşmalarını amaçlayan bir yaklaşım olarak yaşamın tüm yönlerine (olumlu ve olumsuz) kapsayıcı bir perspektif ile yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin zorlu yaşam deneyimleri karşısında sergiledikleri başa çıkma stratejileri, yeniden yapılanma süreçleri ve içsel güç kaynakları, pozitif psikolojinin ilgi alanına dahil edilmiştir (Korner, 1970, s. 134).

Pozitif psikoloji, ortaya çıktığı ilk dönemlerde ağırlıklı olarak olumluya, güçlü yönle ve iyi oluş göstergelerine odaklanmış; zorlu yaşam deneyimlerini ise daha çok bireyin psikolojik sağlık kapasitesi çerçevesinde, bu kapasitenin nasıl açıklanabileceği ve desteklenebileceği bağlamında ele almıştır. Zaman içinde bu yaklaşımın sınırlarını genişleten ve disiplinin kuramsal derinliğini artıran ikinci dalga pozitif psikoloji ve varoluşçu pozitif psikoloji yaklaşımları ise özellikle zorlayıcı yaşam olaylarının bireyin kişiliğinde ve varoluşsal düzeydeki dönüşümünde oynadığı anlamlı rolü merkeze almıştır. Bu iki çağdaş yaklaşım, bireyin yaşadığı zorluklar sonrasında yalnızca yeniden toparlanmakla kalmayıp aynı zamanda bilişsel, duygusal ve varoluşsal düzeyde bir büyüme ve gelişme sürecine girebileceğini savunmaktadır. Pozitif psikolojinin bu güncel kuramsal çerçeveleri üzerinden zorlu yaşam deneyimlerine bakıldığında, bireyin kriz sonrasında geçirdiği değişim daha derinlikli ve çok boyutlu bir biçimde anlaşılabilir.

İkinci dalga pozitif psikoloji, pozitif psikolojiye yöneltilen ‘yalnızca olumlu duygu ve deneyimlere odaklanma’ eleştirilerine bir yanıt olarak doğmuş ve insan gelişimini bütüncül bir çerçevede ele alma amacıyla şekillenmiştir. Bu yaklaşım, zorlu yaşam deneyimlerinin ve olumsuz duyguların da bireysel dönüşüm sürecinde işlevsel bir rol oynayabileceğini savunur; bu doğrultuda yalnızca ışığı değil, karanlığı da kabul etmeye davet eder (Ivtzan vd., 2020, s. 11). İkinci dalga pozitif psikolojiye göre, bireylerin yaşadığı travmatik ya da sınavcı deneyimler, onların kendi sınırlarını sorgulamalarına, benlik algılarını yeniden tanımlamalarına ve yaşamla kurdukları ilişkiyi derinleştirmelerine olanak tanır. Travmatik bir olayın ardından hissedilen acı, bu bağlamda kişisel büyümenin tetikleyicisi hâline gelebilir. Bu yaklaşım, yaşamsal çatışmaları ve zorlukları yalnızca sorun olarak değil, aynı zamanda gelişimsel fırsatlar ve potansiyel dönüşüm alanları olarak değerlendirir. Acı verici deneyimlerle yüzleşen birey, bu süreçte hem içsel farkındalığını artırabilir hem de yeni başa çıkma stratejileri geliştirerek daha anlamlı bir yaşam yönelimine ulaşabilir. Literatürdeki güncel yaklaşımlardan biri olan varoluşçu pozitif psikoloji, bireyin zorlu yaşam deneyimlerinin yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda

varoluşsal düzeyde etkiler yarattığını öne sürmektedir. Bu yaklaşım, insanın anlam arayışı, özgürlük kapasitesi ve sorumluluk bilinci gibi temel varoluşsal yönelimlerini merkeze alır. Bu kuramsal çerçevede, yaşanan zorluklar bireyin özgür iradesini kullanarak kendini yeniden tanımlaması, yaşamına yeni bir yön vermesi ve otantik bir benlik inşası gerçekleştirmesi için bir olanak olarak görülür (Wong, 2020, ss. 566-567).

Bu yaklaşım, insanın ölüm, özgürlük ve anlamsızlık gibi temel varoluşsal kaygılarına olumlu ve yapıcı biçimde yanıt üretebilmesini amaçlamaktadır (Wong, 2011, ss. 70-71). Bu bağlamda, zorlu yaşam olayları –örneğin kayıplar, hastalıklar ya da travmatik deneyimler– bireyin yaşamda daha derin bir anlam bulması için potansiyel fırsatlar sunar. Frankl'ın logoterapi yaklaşımıyla da kesişen bu bakış açısına göre yaşanan bir kayıp, bireyin hem mevcut ilişkilerini daha çok değerli bulmasına hem de yaşamını yeniden şekillendirecek anlamlı bir perspektif geliştirmesine zemin hazırlayabilir (Frankl, 2020, s. 112; Wong, 2011, s. 71). Bu süreç, bireyin değerlerini, amaçlarını ve varoluşsal sorumluluklarını yeniden gözden geçirmesini ve daha bilinçli seçimlerle yaşamını sürdürmesini sağlayabilir.

Sonuç olarak, hem ikinci dalga pozitif psikoloji hem de varoluşçu pozitif psikoloji, zorlukları bireysel gelişimi engelleyen unsurlar olarak değil; aksine bireyin kendini yeniden inşa ettiği, anlam ve yön bulduğu derinlikli bir dönüşüm süreci olarak değerlendirmektedir.

2.3. Pozitif Psikoloji Perspektifinden Zorlu Yaşam Deneyimlerin Ardından Büyüme-Gelişim Alanları

Pozitif psikolojinin ilk dönemlerinde zorlu yaşam deneyimleri çoğunlukla bireylerin psikolojik sağlık kapasitelerini artırabilmesi bağlamında ele alınmıştır. Özellikle ikinci dalga pozitif psikoloji ve varoluşçu pozitif psikoloji yaklaşımlarıyla derinlik kazanan pozitif psikoloji geldiği noktada ise zorlayıcı deneyimlerin insanın kişiliğinde ve yaşamındaki dönüştürücü rolünü de dikkate aldığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak bu kapsamlı perspektiflerle yaklaşıldığında zorlu yaşam deneyimleri sonrası yaşanan büyüme-gelişimde üç ana başlıkta öne çıkmış görülmektedir; değişen benlik algısı, kişilerarası ilişkilerde güçlenme ve yaşam felsefesinde değişiklik (Tedeschi ve Calhoun, 1995, s. 29). Bu üç alan, bireylerin zorlu yaşam deneyimlerinin sonrasında psikolojik olarak büyüme ve yeniden yapılanma süreçlerini nasıl yaşadığını açıklamada önemli bir açılım ve perspektif sunmaktadır.

Değişen Benlik Algısı: Zorlu-travmatik deneyimler sonrasında bireylerin kendilerine yönelik bakışlarında; öz algılarında belirgin bir dönüşümü ifade etmektedir. Buna göre bireyler, dayanıklılıklarını ve güçlü yönlerini daha net bir şekilde fark ederken, aynı zamanda kırılganlıklarını ve sınırlılıklarını kabul etme konusunda da önemli bir ilerleme kaydedebilmektedir (Joseph, 2009, s. 335). Bu dönüşüm, bireyin hem kendi iç dünyası hem de çevresiyle daha uyumlu bir ilişki kurmasına ve psikolojik sağlamlılığına yönelik önemli bir adımdır; bireyin kendine olan güvenini artırarak zorluklarla başa çıkma becerisini geliştirmesini sağlar (Dursun ve Söylemez, 2020, ss. 57-509).

Kişilerarası İlişkilerde Güçlenme: Zorlu deneyimler, bireylerin diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde olumlu bir değişim sürecini tetikleyebilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 1996, s. 466). Bireylerin ilişkilerinde iyileşme ve güçlenme; özellikle şefkat, yardımseverlik ve empati duygularında artış gözlenmekte; bu değişiklikler bireylerin sosyal destek sistemlerini güçlendirmelerine ve daha tatmin edici ilişkiler geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır (Poseck vd., 2006, ss. 41-42; Joseph ve Linley, 2008, ss. 6-8). Böylece birey, zorlukların ardından sevdikleriyle geçirdiği zamanın değerini daha fazla takdir eder ve ilişkilerinde daha fazla hoşgörü, yardımseverlik, empati ve bağlılık geliştirme eğilimi göstermektedir (Dursun ve Söylemez, 2020, s. 58).

Özellikle yaşamın geçiciliği ve her anın değerini bilme gibi farkındalıkların arttığı; bireylerin önceliklerini yeniden ele alıp şekillendirdiği ve manevi yönelimlerinde derinleşmeler yaşadığı ifade edilmektedir (Joseph ve Linley, 2008, s. 8; Frankl, 2020, s. 111).

Yaşam Felsefesinde Değişiklik: Bu değişim-gelişim, bireyin dünyaya bakışını üzerine inşa ettiği kişisel değerleri, inançları, maneviyatıyla ilgilidir; kişinin kendisine, çevresine ve hayata bakışında derin dönüşümler yaratarak bireyin yaşamını kendini yeniden inşa etmesini ve yaşamla kurduğu ilişkiyi daha anlamlı bir hale getirmesini sağlar (Tüfekçi, 2011, s. 2). Zorlu yaşam deneyimleri/ travmatik olaylar bireylerin yaşamın anlamına dair inançlarında ve kişisel değer sistemlerinde dönüşüme neden olabilmekte, bireyler yaşamlarına dair daha anlamlı bir perspektif geliştirebilmektedirler (Frankl, 2020, s. 112).

2.4. Pozitif Psikolojide Zorlu Yaşam Deneyimler Karşısında İyi Oluşla İlgili Öne Çıkan Kavram ve Teoriler

Pozitif psikolojinin güncel kuramsal yaklaşımlarıyla birlikte bireyin zorluklar karşısındaki iyi oluşunu koruyabilme kapasitesi, kuramsal olarak daha kapsamlı biçimde incelenmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda çeşitli teoriler geliştirilmiş, kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan psikolojik sağlık, genişlet ve inşa kuramı,

umut kuramı, anlam kuramı, büyüyen/gelişen zihin (growth mindset), öğrenilmiş iyimserlik ve duygusal zeka teorileri özellikle öne çıkmaktadır.

2.4.1. Psikolojik sağlamlık

İnsanların zorlu deneyimleri algılama ve yönetme sürecindeki uyum gösterme, esneme, direnme, atlatma, toparlanma, iyileşme kapasitelerindeki farklılıklar, psikolojik sağlamlık kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır (Masten ve Obradovic, 2008, s. 9). Bireylerin zorlayıcı, stresli ve travmatik olaylar karşısında içsel-dışsal kaynakları nasıl kullanıp nasıl toparlandıklarını açıklayan (Brooks, 2006, s. 69; Gilligan, 2006, s. 220), bireylerin refahının yanı sıra kişisel gelişiminde de oldukça etkili olan psikolojik sağlamlık, pozitif psikolojinin en temel kavramlarından biridir.

İnsanların zorluklar karşısındaki psikolojik sağlamlığı, bireyin algısı, düşünce yapısı, duygusal tepkileri ve davranışlarıyla şekillenen dinamik bir süreçtir. Genetik, fiziksel uygunluk, ruhsal ve çevresel bir dizi özelliği kapsayan bu dinamik yapısıyla psikolojik sağlamlık, değişebilen, ayarlanabilen komplike bir yapıdır (World Health Organization, 2017). Bu noktada zorlu durumla ilgili risk faktörleri ile koruyucu faktörler arasında kurulacak sağlıklı bir denge kilit bir öneme sahiptir. Risk faktörlerinin tamamen kontrol edilmesi mümkün olmasa da insanlar, riskler karşısında kendilerini destekleyen, koruyan çeşitli içsel-dışsal kaynaklara sahiptir (Masten, 2007, ss. 921-922). Bu kaynakların neler olduğunun farkındalığı, psikolojik sağlamlığın geliştirilmesindeki ilk adımlardandır. Bu nedenle psikolojik sağlamlık kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yeniden inşa edilmesine yönelik yerel kültürlerin zenginliklerin de yer aldığı bütüncül yaklaşımlı programlar, müdahaleler üzerine çalışmalar yapılması büyük önem taşımaktadır.

2.4.2. Travma Sonrası Büyüme

Tedeschi ve Calhoun (1998, s. 97) tarafından, travmatik yaşam olaylarının ardından kişilerdeki olumlu yöndeki gelişmeleri-değişimleri açıklamak için geliştirilmiştir. Travma sonrası büyüme, bireylerin travmatik olaylar sonrasında yaşadıkları olumlu değişimleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin travma sonrası kendilerini daha güçlü, daha olgun ve dirençli hissetmelerini sağlayan bir değişim sürecini kapsamaktadır. Bilişsel, duygusal ve sosyal çabalar gerektiren bu süreçte bireylerin, zorlu yaşam koşulları karşısında yaşamlarına yeni anlamlar kattıkları, ilişkilerini güçlendirmeleri ve kişisel gelişimleri işaret edilmektedir (Bulman, 2004, s. 32). Yani travma sonrası büyümenin en temel özelliği, bireyin travma öncesi uyum seviyesini ve farkındalığını aşarak, yeniden bir yapılanma ve kendisi için anlamlı bir dönüşüm yaşamasıdır (Tedeschi ve Calhoun, 1996, s. 465). Travma sonrası büyüme, hem zamana yayılabilen hem de ani olarak ortaya çıkabilen bir fenomen olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan, bireysel farklılıkların ve çevresel faktörlerin bu sürece olan etkisi de dikkatle ele alınması gereken konulardır (Dürü, 2023).

2.4.3. Genişlet ve İnşa Et Teorisi

Barbara Fredrickson'un genişlet ve inşa et teorisi, olumlu duyguların bireylerin bilişsel kaynaklarını genişletip, sosyal ve psikolojik sağlamlıklarını artırabileceğini iddia etmektedir (Fredrickson, 2004, s. 1367). Bu teoriye göre, zorlu yaşam deneyimleri sonrasında olumlu duygular geliştirmek, bireylerin gelecekteki stres faktörlerine karşı daha güçlü bir savunma mekanizması geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir (Fredrickson, 1998, s. 300). Olumlu duygular, bireylerin anlık ruh halinden çok daha fazlasını etkilemektedir, insanın düşünce ve eylem repertuarını genişletmektedir ve bu genişleme bireyin zorluklarla başa çıkma becerilerini de arttırabilmektedir (Fredrickson, 2001, s. 220). Örneğin, sevinç, ilgi, şükran gibi olumlu duygular, bireyin dikkatini genişleterek durumlara daha yaratıcı, esnek ve uzun vadeli bir perspektifle yaklaşmasını sağlar (Fredrickson, 2016, s. 2). Olumsuz duygular ise, genellikle savaş ya da kaç tepkisini tetikleyerek bireyi hayatta kalmaya odaklı bir şekilde dar bir perspektife yönlendirmektedir (Fredrickson vd., 2003, s. 365). Duyguların olumlu etkilerine yönelik farkındalığı artıran ve bireylerin içsel kaynaklarını geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik programların oluşturulması, bireysel ve toplumsal refahın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.4.4. Umut Teorisi

Umut kuramı, pozitif psikolojinin temel prensipleriyle doğrudan örtüşen bir yapıya sahiptir. Pozitif psikoloji, bireyin refahını artıran nitelikleri, olumlu duyguları, anlamlı yaşam deneyimlerini ve kişisel gelişimi merkeze alırken, Snyder'in (1989, s. 130) geliştirdiği umut kuramı, bu amaca hizmet eden bilişsel ve duygusal süreçlere açıklık getirmektedir. Umut kuramının temelleri, bireylerin karşılaştıkları engelleri aşmak için nasıl çeşitli yollar geliştirdiklerini ve bu yolları izleme konusunda kendilerini nasıl motive ettiklerini inceleyen araştırmalara dayanmaktadır. 1970'lerin sonlarından itibaren Snyder ve çalışma arkadaşlarının bireylerin başarısızlıklarını nasıl gerçekleştirdiklerini ele aldığı çalışmalar, bu kuramın kuramsal altyapısını oluşturmuştur (Snyder, 1989, akt. Rand ve Cheavens, 2012, s. 1-2). Özellikle, bireylerin hedeflerine ulaşma sürecinde kullandıkları stratejileri anlamaya yönelik araştırmalar, umut kavramının yapılandırılmasında belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Snyder (1989, s. 129), umudu, bireylerin başarısızlık durumlarında bahaneler üretmek yerine, ulaşmak istedikleri

hedeflere yönelik yollar geliştirme ve bu yolları uygulamada içsel motivasyonlarını kullanma becerisi olarak tanımlanmaktadır.

Umut, her ne kadar yaygın biçimde duygusal bir durum olarak ele alınsa da, Snyder (1994, s. 1) tarafından, pozitif yönelimli bir bilişsel süreç ve motivasyonel kaynak olarak değerlendirilmiştir ve Synder'in umut kuramına göre bireyler, ulaşmak istedikleri hedeflere dair çoklu yollar üretebilmek kapasitesine ve bu yolları izleyebileceklerine dair öz inanca sahiptir. Bu çerçevede umutlu bireyler, karşılarına çıkan engeller karşısında alternatif çözüm yolları geliştirebilir ve bu yolları uygulama konusunda kararlılık gösterebilirler (Rand ve Cheavens, 2012, s. 2-3).

2.4.5. Öğrenilmiş İyimserlik

Öğrenilmiş iyimserlik, temelde öğrenilmiş çaresizlik kavramına karşı geliştirilen bir yaklaşımdır. Bireyin kendisi ve çevresiyle ilgili inançlarını yeniden yapılandırması, çaresizlik hissinden çıkmanın önemli yollarından biri olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, başarısızlıkların bireyin kontrolü dışında gelişen, geçici ve duruma özgü etkenlerden kaynaklandığını fark ettirerek bireyi bilişsel düzeyde yeniden konumlandırır (Schulman, 2013, ss. 33-34). Öğrenilmiş çaresizlikte görülen edilgen ve yenik tutumun tersine, öğrenilmiş iyimserlik bireyi güçlendirir, bireyin zorlayıcı deneyimler karşısında daha aktif, çözüm odaklı ve esnek bir tutum geliştirmesine katkı sağlar. Bu yönüyle bireyin, yaşadığı zorlukların ardından olumlu bir değişim sürecine dahil olmasını kolaylaştırır (Schueller ve Seligman, 2008, s. 174).

Öğrenilmiş iyimserlik, olumsuz yaşam olaylarına karşı geliştirilen umutsuzluk tepkisinin, bilinçli bir çabayla daha olumlu ve yapıcı bir bakış açısına dönüştürülmesini ifade eder (Seligman, 2021, s. 21). Öğrenilmiş çaresizlik bireyi değişim karşısında pasifliğe iterken, öğrenilmiş iyimserlik bu döngüyü kırarak bireyin travma sonrası direnç ve büyüme kapasitesinin önünü açmaktadır (Seligman, 2021, s. 17). Hem Öğrenilmiş iyimserlik hem de travma sonrası büyüme, öğrenilmiş çaresizlikten kurtulmanın yollarını temsil eden birbirini tamamlayıcı süreçlerdir. Öğrenilmiş iyimserlik, dönüşüm sürecinin zihinsel altyapısını, travma sonrası büyüme ise dönüşümün hayata yansıyan gelişimsel boyutunu temsil eden birbirini tamamlayıcı süreçlerdir. Öğrenilmiş iyimserlik, bireyin düşünce kalıplarını değiştirerek değişime açıklığını artırırken travma sonrası büyüme, bu zihinsel dönüşümün yaşam pratiğine somut yansımaya yardımcı olur (Schueller ve Seligman, 2008, s. 175). Her iki süreç de bireyin yeniden kontrol duygusu kazanmasına, değişimi mümkün görmesine ve gelecekte karşılaştacağı güçlüklerle daha dirençli biçimde başa çıkabilmesine olanak tanır.

Bu süreçlerin etkili bir şekilde işleyebilmesi için, bireyin değişim kapasitesine inanması ve bu inancı besleyecek koşulları oluşturması büyük önem taşır (LeRoy, 1999, s. 32). Bu çerçevede, iyimserliğin öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir özellik olduğu yönündeki bulgular dikkat çekicidir. Seligman'a (2021, s. 19) göre, bireyin iç dünyasıyla uyum içinde olması kadar, belirli bilişsel ve davranışsal süreçlerin de yerine getirilmesi, iyimserliğin gelişimi açısından belirleyici rol oynamaktadır.

2.4.6. Büyüyen-Gelişen Zihin

Carol S. Dweck (2008, s. 4) tarafından literatüre kazandırılan bu kavram, bireylerin yeteneklerinin, zekalarının sabit mi yoksa geliştirilebilir mi olduğuna dair bir çerçeve sunmaktadır. İnsanın sahip olduğu zeka ve yetenekleriyle ilgili kendisini nasıl algıladığı, nerede gördüğü ile ilgili olan bu kavram, zorluklarla başa çıkma süreçlerini açıklamada önemli bir yere sahiptir. (Stoycheva ve Ruskov, 2015, s. 1). Büyüyen zihin, zorluklarla başa çıkma süreçlerinde insanların daha esnek ve yaratıcı olmalarına olanak tanımasıyla dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmaların bulgularına göre büyüme zihniyetinin karşıtı olarak ele alınan sabit zihniyete sahip bireyler, zorluklar karşısında genellikle başarısız olmaktan korkmaktadır ve zorluklar karşısında da genellikle mücadele etmekten kaçınmaktadır (Dweck, 2015, s. 22). Büyüyen zihne sahip insanlar ise başarısızlıktan korkmadıkları gibi başarısızlık durumunda da pes etmemekte ve neyi farklı yapabileceklerine odaklanmaktadır (Dweck ve Yeager, 2019, s. 481). Yani büyüme zihniyeti, zorluklarla başa çıkmayı ve zorluklardan öğrenerek büyümeyi teşvik etmektedir. Bu nedenle bireylerin yeteneklerinin, zekalarının doğru öğrenme yöntemleri ve destekle geliştirilmesi, bireylerin kişisel gelişim için oldukça önemlidir. Buna yönelik programların geliştirilmesi, daha fazla çalışmalar yapılması alana da önemli katkılar sunacaktır.

2.4.7. Duygusal Zeka

Duygusal zeka, bireyin hem kendi duygularını hem de başkalarının duygularını tanıma, anlama, değerlendirme ve düzenleme kapasitesiyle birlikte, bu duygusal bilgiyi düşünce, karar alma ve davranış süreçlerinde etkili biçimde kullanabilme yetisi olarak tanımlanır (Goleman, 2020, s. 3). Aynı zamanda, bireyin empati kurabilmesi, sosyal ilişkilerini yönetebilmesi, stresle başa çıkabilmesi ve sağlıklı iletişim becerileri geliştirebilmesi açısından da önemli işlevleri bulunmaktadır (Salovey ve Mayer, 1990, s. 188). Bu yönüyle duygusal zeka, hem bireyin içsel süreçlerinde hem de kişilerarası ilişkilerinde belirleyici bir rol üstlenir. Goleman'a (2000, s. 6) göre duygusal zeka beş temel bileşenden oluşmaktadır:

Bunlardan ilki olan öz-farkındalık, bireyin kendi duygularını tanıma, bu duyguların kökenini anlama ve duygusal deneyimlerini bilinç düzeyine taşıma becerisini ifade eder. Duygusal öz-yönetim, bireyin duygularını kontrol edebilmesi, tepkilerini düzenleyebilmesi ve duygusal dengeyi sürdürebilmesiyle ilgilidir; kriz anlarında dengeyi korumasını ve tepkilerini düzenlemesini sağlar. İçsel motivasyon, bireyin hedeflerine odaklanabilmesi ve dışsal ödüllere bağlı kalmaksızın kararlılıkla ilerleyebilmesini sağlayan içsel bir itici güç olarak tanımlanır. Empati, hem kendine hem de diğer insanlara karşı anlayış geliştirmesini ifade etmektedir.

Duygusal zekanın bu temel bileşenleri, bireyin zorluklarla başa çıkma kapasitesini ve psikolojik sağlamlığını güçlendiren önemli faktörler arasında yer almaktadır. Araştırmalar, duygusal zekası yüksek bireylerin stresle daha etkili başa çıktığını, duygusal dayanıklılıklarının yüksek olduğunu ve olumsuz yaşam olaylarından sonra süreçlerinin daha hızlı gerçekleştiği göstermektedir (Armstrong vd., 2011, s. 335).

2.4.8. Anlam Arayışı

Viktor Frankl'ın anlam arayışı teorisi, en zorlu koşullarda bile insanların hayatlarına anlam kazandırabilme potansiyelini vurgulayan güçlü bir yaklaşımdır ve Frankl'a (2020, s. 67) göre yaşamda anlam arayışı, bireyin varoluşunu ve yaşadığı deneyimleri anlamlandırma çabasıdır. Bu süreç ayrıca, travma sonrası büyümenin tetikleyicisi olabilmektedir çünkü anlamlı bir yaşam perspektifi, bireyin yaşadığı zorluklardan öğrendiklerini olumlu bir şekilde içselleştirmesine olanak tanır. Anlam arayışı, bireyin zorluklar sonrasında yaşadığı varoluşsal sorgulamaları ve bu sorgulamalar sonucunda edindiği iç görüşü şekillendirir. Örneğin, travma sonrasında insanlar, yaşadığı olayları anlamlandırarak yeni bir yaşam perspektifi geliştirebilirler (Frankl, 2021, ss. 67-68). Yaşanan acının anlamlandırılması, bireyin yaşamını yeniden tanımlamasına ve daha derin bir anlam keşfetmesine olanak tanır (Frankl, 2020, s. 112). Zorlu deneyimler, bireylerin yaşamlarındaki anlamı sorgulamalarına neden olabilirken, aynı zamanda kişisel gelişim için fırsatlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, anlam arayışı, bireylerin zorlu yaşam deneyimlerinden sonra yaşadıkları travmatik olayları yeniden çerçevelemelerine ve bu olaylardan olumlu sonuçlar çıkarmalarına olanak tanıyan bir zemin oluşturmaktadır. (Steger ve Martela, 2023, s. 162). Bu arayış, yalnızca bireyin kendisiyle değil, aynı zamanda toplumla ve daha geniş bir evrenle kurduğu ilişkiyi de içerir. Bu nedenle, bireylerin öncelikle kendisiyle ve bunun uzantısı olarak çevresiyle, yaşamda olup bitenlerle sağlıklı ilişki kurmasına katkı sunacak model ve programların araştırılması, geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Sonuç

Zorlu yaşam deneyimlerinin geleneksel algıda yalnızca yıkıcı ve kaçınılması gereken unsurlar olarak görülmesi, bireylerin mutluluk, refah ve kişisel gelişim anlayışını daraltmakta ve yaşamın karmaşıklığını göz ardı etmektedir. Bu çalışma, pozitif psikolojinin sunduğu kuramsal çerçeve üzerinden, zorlu deneyimlerin bireylerin psikolojik sağlamlığını, anlam arayışını ve büyüme potansiyelini nasıl olumlu yönde dönüştürebileceğini ele alarak, bu algıya meydan okumaktadır. Özellikle İkinci Dalga Pozitif Psikoloji ve Varoluşçu Pozitif Psikoloji yaklaşımları temelinde, zorlukların bireyleri yalnızca toparlanmaya değil, aynı zamanda bilişsel, duygusal ve varoluşsal düzeyde yeniden yapılandırmaya yönlendirebileceği vurgulanmıştır. Bu perspektif, bireylerin travmatik olaylardan sonra edindikleri içgörülerle daha otantik, anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan bir dönüşüm sürecini aydınlatmaktadır.

Zorlayıcı ve travmatik deneyimler, insanın varoluşsal yolculuğunun ayrılmaz bir parçası olarak öznel iyi oluşu, kişisel gelişimi, psikolojik sağlamlığı ve hatta fiziksel sağlığı şekillendiren kritik faktörlerdir. Pozitif psikolojinin güncel evrimi, özellikle ikinci dalgası ile olumsuz duyguları (örneğin, acı, pişmanlık veya kaygı) büyümenin katalizörü olarak kabul ederek, yaşamın diyalektik doğasını kucaklamaktadır. Varoluşçu yaklaşımda ise Frankl'ın anlam arayışı gibi kavramlarla bireylerin özgür iradelerini kullanarak zorlukları anlamlandırmasını ve bu süreçten güçlenerek çıkmasını ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada incelenen temel kavramlar –psikolojik sağlamlık, travma sonrası büyüme, genişlet ve inşa teorisi, umut teorisi, öğrenilmiş iyimserlik, büyüyen zihin, duygusal zeka ve anlam arayışı– zorluklar karşısında bireylerin benlik algısında dönüşüm, kişilerarası ilişkilerde güçlenme ve yaşam felsefesinde derinleşme gibi olumlu sonuçları nasıl teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kavramlar, bireylerin içsel kaynaklarını (empati, motivasyon ve bilişsel esneklik vb) ve dışsal destek sistemlerini (sosyal ağlar ve kültürel unsurlar vb) etkili bir şekilde mobilize ederek, krizlerden sonra sürdürülebilir bir iyi oluş düzeyine ulaşmalarını sağlayan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışma, yaşamın tüm iniş çıkışlarını –zorlu deneyimler dahil– bir bütün olarak kabul etmenin ve takdir etmenin, bireysel refahı ve toplumsal uyumu artıran temel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Zorlukların kaçınılmaz olduğu bir dünyada, bu deneyimleri büyüme fırsatları olarak yeniden çerçevelemek, bireylerin daha dirençli, anlam odaklı ve bağlantılı bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olabilir. Özellikle pandemi sonrası dönemde artan küresel krizler (örneğin, doğal afetler, ekonomik belirsizlikler ve sosyal çatışmalar) göz önünde bulundurulduğunda, pozitif psikolojinin bu yaklaşımları, bireylerin ve toplumların toparlanma süreçlerini güçlendirmek için değerli bir araç haline gelmektedir.

Pratik çıkarımlar açısından, bu bulgular eğitim, danışmanlık ve sağlık hizmetlerinde uygulanabilir müdahaleler için zemin hazırlamaktadır. Örneğin, psikolojik sağlamlığı artıran modeller, atölyeler, duygusal zeka eğitimleri veya anlam odaklı farkındalık çalışmaları, modeller, terapiler, bireylerin zorluklarla başa çıkma kapasitelerini geliştirebilir. Ayrıca, kültürel bağlamı dikkate alan programlar –yerel gelenekler ve topluluk destek sistemlerini entegre ederek–daha etkili sonuçlar verebilir. Gelecek araştırmalarda, bu teorik çerçevenin ampirik test edilmesi önerilmektedir: boylamsal çalışmalarla zorlu yaşam deneyimlerinin uzun vadeli etkileri incelenebilir, müdahale programlarının etkinliği rastgele kontrollü denemelerle değerlendirilebilir ve farklı kültürel gruplarda karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Bu tür çalışmalar, bireysel güçlenmeyi destekleyen politikalar ve programlar geliştirerek, toplumsal refahın artırılmasına somut katkılar sağlayacaktır. Pozitif psikolojinin bu evrimi, zorlukları birer engel değil, dönüşümün anahtarı olarak gören bir paradigma kayması sunmakta ve bireyleri daha bütüncül bir yaşam yolculuğuna davet etmektedir. Bu tür çalışmalarla, bireysel ve toplumsal refahın artırılmasına katkı sunulacağı öngörülmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir .

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Allen, A. R. (2022). Meaninglessness, depression and suicidality: A review of the evidence. Menzies, R. E. ve Dingle, G.A. (Ed.) *Existential concerns and cognitive-behavioral procedures* içinde (ss. 261-281). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06932-1_16
- Amerikan Psikiyatri Derneği. (2013). *Ruhsal bozuklukların tanınal ve sayımsal elkitabı* (Köroğlu, E. Çev.). HYB Yayıncılık.
- Armstrong, A. R., Galligan, R. F. ve Critchler, C. R. (2011). Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. *Personality and Individual Differences*, 51(3), 331-336. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.001>
- Boniwell, I. (2012). *Positive psychology in a nutshell, the science of happiness*. Open University Press.
- Bremner, J. D. (2006). Traumatic stress: Effects on the brain. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 8(4), 445-461. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2006.8.4/jbremner>
- Brooks, J. E. (2006). Strengthening resilience in children and youths: Maximizing opportunities through the schools. *Children and Schools*, 28(2), 69-76. <https://doi.org/10.1093/cs/28.2.69>
- Bulman, R. J. (2004). Posttraumatic growth: Three explanatory models. *Psychological Inquiry*, 15(1), 30-34. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_04
- Cuğ, F. D. (2016). Sağlık psikolojisi: Stres, baş etme ve iyi oluş. Aklımın aklı: psikoloji içinde (ss.281-286). (Durak, M., Durak, E. Ş. ve Kocatepe U. Çev.). Nobel.
- Dürü, Ç. (2023). Travma sonrası büyüme. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 117-143.
- Dursun, P. ve Söylemez, İ. (2020). Travma sonrası büyüme: Gözden geçirilmiş son model ile kapsamlı bir değerlendirmeye. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 31(1), 57-68. <https://doi.org/10.5080/u23958>
- Dweck, C. (2008). Mindsets and math/science achievement. Carnegie Corporation of New York, Institute for Advanced Study.
- Dweck, C. (2015). Revisits the 'growth mindset' commentary. *Education Week*, 35(5), 20-24.
- Dweck, C. S. ve Yeager, D. S. (2019). Mindsets: A view from two eras. *Association for Psychological Science*, 14(3), 481-496.
- Folkman, S. ve Moskowitz, J. T. (2000). Stress, positive emotion and coping. *Current Directions in Psychological Science*, 9(4), 115-118. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00073>
- Frankl, V. E. (2020). *İnsanın anlam arayışı* (Yılmaz, Ö. Çev.). Okuyanlar Yayınları.
- Frankl, V. E. (2021). *Anlam istenci, logoterapinin temelleri ve logoterapi uygulamaları* (Yalçınkaya M. Çev.). Totem Yayınları.
- Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions. *Sage Journal*, 2(3), 300-319.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.56.3.218>
- Fredrickson, B. L. (2004). The broaden-and-build theory of positive emotions. *Philosophical transactions of the Royal Society of London, Series B. Biological sciences*, 359(1449), 1367-1377. <https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1512>
- Fredrickson, B. L. (2016). *Leading with positive emotions (insight no.5)*. Center for Positive Organizations. <https://positiveorgs.bus.umich.edu/wp-content/uploads/CPOSweb-TryingTimes-Fredrickson-PositiveEmotions.pdf>
- Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E. ve Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(02), 365-376. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.365>
- Freeddy, J. R., Kilpatrick, D. G. ve Resnick, H. (1993). Natural disasters and mental health: Theory, assessment, and intervention. *Journal of Social Behaviour and Personality*, 8(5), 49-103.

- Gable, S. L. ve Haidt, J. (2005). What (and Why) is Positive Psychology? *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110.
- Gaffney, H., Ttoli, M. M. ve Farrington, D. P. (2021). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying perpetration and victimization: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 17(2), 1143. <https://doi.org/10.1002/cl2.1143>
- Gilligan, R. (2006). Adversity, resilience and young people: The protective value of positive school and spare time experiences. *Children & Society*, 14(1), 37-47.
- Glenn, R. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 229-239. <https://doi.org/10.1002/jclp.10020>
- Goleman, D. (2020). *Duygusal zeka*. (Yüksel, Banu S., Çev.). Varlık Yayınları.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2018). *Pozitif psikoloji kuram, araştırma ve uygulamalar*. Nobel Yayıncılık.
- Held, B. (2004). The negative side of positive psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(1), 9-46. <https://doi.org/10.1177/0022167803259635>
- Held, B. S. (2002). The tyranny of the positive attitude in America: Observation and speculation. *Clinical Psychology*, 58(9), 965-991. <https://doi.org/10.1002/jclp.10093>
- Hjemdal, O., Aune, T., Reinfjell, T. ve Stiles, T. C. (2007). Resilience as a predictor of depressive symptoms: A correlational study with young adolescents. *Clinical Child Psychology and Psychiatry Copyright*, 12(1), 91-104. <https://doi.org/10.1177/1359104507071062>
- Ivtzan, I., Lomas, T., Hefferon, K. ve Worth, P. (2020). *Pozitif psikoloji yaşamın karanlık yanını kucaklamak*. Kaktüs.
- Joseph, S. (2009). Growth following adversity: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress. *Psihologijske teme*, 18(2), 335-344.
- Joseph, S. ve Linley, A. P. (2008). *Trauma, recovery and growth, positive psychological perspectives on posttraumatic stress*. John Wiley ve Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470724290>
- Kierkegaard, S. (2020). *Ya/Ya Da* (Beler, N. Çev.). Alfa.
- Korner, I. N. (1970). Hope as a method of coping. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34(2), 134-139. <https://doi.org/10.1037/h0029001>
- Lazarus, R. S. (2003). Does the positive psychology movement have legs?, *Psychological Inquiry*, 14(02), 93-109. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1402_02
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping (1913-1915)*. Springer Publishing.
- LeRoy, S. C. (1999). *Family connectedness, human relatedness, and learned optimism in late adolescents*. (Yayımlanmış Doktora tezi, University of Minnesota). ProQuest Dissertations Publishing.
- Linley, P. ve Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress*, 17(1), 11-21. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000014671.27856.7e>
- Lomas, T. (2016). Flourishing as a dialectical balance: Emerging insights from second-wave positive psychology. *Palgrave Communications*, 2(1), 1-5. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.5>
- Lomas, T., Waters, L., Williams, P., Oades, L. G. ve Kern, M. L. (2021). Third wave positive psychology: Broadening towards complexity. *The Journal of Positive Psychology*, 16(5), 660-674.
- Masten, A. S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promises as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19(3), 921-930. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000442>
- Mega, F. (2020). Travma sonrası stres bozukluğu tanısının tarihsel süreci, çocuklarda klinik seyri ve BDT uygulamaları. *Psikoloji Araştırmaları*, 1(1), 24-29.
- Norem, J. K. (2008). *The positive power of negative thinking*. Basic Books.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye giriş* (T. Geniş, Çev.). Kaknüs.
- Poseck, B. V., Baquero, B. C. ve Jimenez, M. L. (2006). The traumatic experience from positive psychology: Resiliency and post-traumatic growth. *Special Section*, 27(1), 40-49.

- Rand, K. L. ve Cheavens, J. S. (2012). *Hope theory*. Oxford Handbooks Online. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195388173.013.0065>
- Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), s. 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Schneider, K. J., Pierson, F. J. ve Bugental, J. F. (2015). *The handbook of humanistic psychology: Theory, research, and practice*. Sage.
- Schueller, S. M. ve Seligman, M. E. P. (2008). Optimism and pessimism. K. S. Dobson ve D. J. A. Dozois (Ed.), *Risk factors in depression* içinde (ss. 171-194). Elsevier.
- Schulman, P. (2013). Applying learned optimism to increase sales productivity. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 19(01), 31-37. <https://doi.org/10.2753/PSS0885-3134190104>
- Seligman, M. (2021, Mart 17). *Positive psychology in a pandemic, with Martin Seligman*, PhD. (K. Mills, röportajı yapan). <https://www.apa.org/news/podcasts/speaking-of-psychology/positive-psychology>.
- Seligman, M. E. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Shalev, A., Liberzon, I. ve Marmar, C. (2017). Post-traumatic stress disorder. *New England Journal of Medicine*, 376(25), 2459-2469. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1612499>
- Snyder, C. R. (1989). Reality negotiation: From excuses to hope and beyond. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 8(2), 130-157.
- Snyder, C. R. (1994). Snyder, Charles R., *The psychology of hope*. Free Press.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Brick, C. P. ve Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of psychotraumatology*, 5(1), 2-4. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Steger, M. F. ve Martela, F. (2023). Measuring meaning and purpose in life: A review and recommendations. W. Ruch, A. B. Bakker, L. Tay ve G. Fabian (Ed.). *Hand book of positive psychology assesment* içinde (ss. 162-174). Hogrefe.
- Stoycheva, M. ve Ruskov, P. (2015). Growth mindset development pattern. *EuroPLoP '15: 20th European Conference on Pattern Languages of Programs Bildiri Kitabı* içinde (ss. 1-6). New York: Association for Computing Machinery
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and transformation: Growing in the aftermath of suffering*. Thousand Oaks: Sage.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (1996). The posttraumatic growth inventory. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-471. <https://doi.org/10.1002/jts.2490090305>
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Tedeschi, R. G., Park, C. L. ve Calhoun, L. G. (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Wong, P. T. (1998). Implicit theories of meaningful life and the development of the personal meaning profile. P. T. Wong ve P. S. Fry (Ed.). *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications* içinde (ss. 111-140). Lawrence Erlbaum Associates.
- Wong, P. T. (2009). Positive existential of positive psychology. S. J. Lopez (Ed.). *The encyclopedia of positive psychology* içinde (ss. 345-352). Wiley Blackwell.
- Wong, P. T. (2011). Positive psychology 2.0: Towards a balanced interactive model of the good life. *Canadian Psychology*, 52(02), 69-81. <https://doi.org/10.1037/a0022511>
- Wong, P. T. (2020). Existential positive psychology and integrative meaning therapy. *International Review of Psychiatry*, 32(7), 565-578. <https://doi.org/10.1080/09540261.2020.1795680>
- World Health Organization. (2017). *Strengthening resilience: A priority shared by health 2020 and the sustainable development goals*. Copenhagen WHO Regional Office for Europe.

Extended Abstract

Objective

This study aims to provide a comprehensive exploration of how individuals navigate and derive positive outcomes from challenging life experiences through the theoretical and conceptual lenses of positive psychology. Specifically, it focuses on the frameworks of Second-Wave Positive Psychology and Existential Positive Psychology to understand how adversity can foster psychological resilience, personal growth, and meaning-making. The research seeks to elucidate the mechanisms through which individuals transform difficult experiences into opportunities for cognitive, emotional, and spiritual development, thereby enhancing their overall well-being. By examining key concepts such as psychological resilience, post-traumatic growth, and the search for meaning, the study aims to contribute to the theoretical understanding of personal reconstruction and to inform practical interventions that promote adaptive coping and sustainable well-being in the face of life's challenges.

Methodology

The study employs a systematic literature review methodology, synthesizing a wide range of theoretical and empirical works within the domain of positive psychology. It draws on foundational texts and contemporary research, including contributions from scholars such as Tedeschi and Calhoun, Wong, Frankl, Fredrickson, and Seligman, to construct a robust analytical framework. The review focuses on the evolution of positive psychology, particularly the shift from its initial emphasis on positive emotions to the more integrative perspectives offered by Second-Wave Positive Psychology and Existential Positive Psychology. These frameworks emphasize the interplay between positive and negative experiences in fostering growth. The methodology involves a qualitative synthesis of literature, exploring themes such as psychological resilience, post-traumatic growth, meaning-making, and related theories, including the broaden-and-build theory, hope theory, learned optimism, growth mindset, emotional intelligence, and meaning-making. The analysis integrates interdisciplinary insights from psychology, philosophy, and sociology to provide a holistic understanding of how individuals respond to adversity.

Findings

The findings reveal that challenging life experiences, often perceived as detrimental, can serve as powerful catalysts for positive transformation when interpreted through the paradigms of positive psychology. Second-Wave Positive Psychology highlights the dialectical role of negative emotions—such as regret, anxiety, or grief—in promoting personal growth, resilience, and adaptive coping mechanisms. By embracing both the light and dark aspects of human experience, this approach underscores how adversities can lead to enhanced self-awareness, emotional depth, and creative problem-solving. Existential Positive Psychology further enriches this perspective by emphasizing the role of meaning-making and existential reorientation in transforming adversity into opportunities for self-redefinition and authentic living. The study identifies three primary domains of growth following challenging experiences: (1) transformed self-perception, where individuals gain a deeper understanding of their strengths and vulnerabilities; (2) strengthened interpersonal relationships, marked by increased empathy, compassion, and social connectedness; and (3) a redefined life philosophy, characterized by a more profound sense of purpose and spiritual alignment. Key psychological constructs, including psychological resilience, post-traumatic growth, emotional intelligence, and meaning-making, are critical in facilitating these transformations. The findings also highlight the role of theories such as Fredrickson's broaden-and-build theory, which illustrates how positive emotions expand cognitive and social resources, and Snyder's hope theory, which underscores the importance of goal-directed motivation in overcoming adversity.

Conclusions

This study demonstrates that challenging life experiences, when approached through the integrative frameworks of Second-Wave Positive Psychology and Existential Positive Psychology, are not merely obstacles but pivotal opportunities for profound personal and existential transformation. Adversity can foster psychological resilience, post-traumatic growth, and a deeper sense of meaning, enabling individuals to construct more authentic, fulfilling, and resilient lives. The findings challenge traditional views that associate difficult experiences solely with negative outcomes, proposing instead that such experiences can be reframed as pathways to growth and self-actualization. Practically, these insights advocate for the development of targeted interventions, such as resilience-building workshops, emotional intelligence training, meaning-focused therapies (e.g., logotherapy), and culturally sensitive programs that leverage local traditions and community support systems. Such interventions can empower individuals to harness their inner resources and external support networks to navigate crises effectively. For future research, longitudinal studies are recommended to assess the long-term impacts of post-traumatic growth, while randomized controlled trials could evaluate the efficacy of

intervention programs. Additionally, comparative analyses across diverse cultural contexts would enhance the applicability of these findings, contributing to the development of policies and programs that promote individual empowerment and societal well-being. By embracing life's challenges as integral to human growth, positive psychology offers a paradigm shift that invites individuals and communities to view adversity as a transformative force in the journey toward a more meaningful and connected existence.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Using Generative Artificial Intelligence as a Decision Support Tool in Purchasing Processes: Comparison of ChatGPT, CoPilot, and Gemini Tools

Üretken Yapay Zekânın Satın Alma Süreçlerinde Karar Destek Aracı Olarak Kullanılması: ChatGPT, CoPilot ve Gemini Araçlarının Karşılaştırılması

Hakan Aşan^a

^aAsst. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, hakan.asan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9550-3345

ARTICLE INFO

Article Received: 06.08.2025

Article Accepted: 06.10.2025

Keywords: Generative Artificial Intelligence, Purchasing Processes, Decision Support System, Enterprise Resource Planning (ERP)

JEL Codes: C45, M15, O33

ABSTRACT

Accurate prioritization of purchase requests in enterprises is critical for ensuring business continuity and effective resource management. Throughout the day, requests generated by different departments are usually ranked subjectively by the purchasing unit, which may cause some urgent requests to be deprioritized. Managing the process under human control leads to time loss and inaccurate prioritization. This study integrated three generative artificial intelligence tools—ChatGPT-4.5, Microsoft CoPilot, and Google Gemini—into a manufacturing company’s ERP system via an API. A total of 100 purchase requests were classified first into three categories (“Urgent,” “Normal,” and “Not Urgent”) and then into two categories (“Urgent” and “Normal”). The results produced by the AI models were compared with the classifications made by the purchasing staff and evaluated using accuracy, Cohen’s Kappa, precision, recall, and F1-score metrics. In addition, the correct response performance of generative artificial intelligence tools was analyzed using the Pearson Chi-square test; the results revealed a significant interdependence among the tools, with Copilot and Gemini showing an exceptionally high consistency across both triple and binary classifications. The findings revealed that all three models performed well in the binary classification, with CoPilot achieving higher accuracy than the others. The study demonstrates that generative AI tools can be practical decision-support systems in purchasing processes, offering significant advantages in preliminary classification, efficiency, and time savings.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 06.08.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Anahtar Kelimeler: Üretken Yapay Zeka, Satın Alma Süreci, Karar Destek Sistemi, Kurumsal Kaynak Planlama (KKP)

JEL Kodları: C45, M15, O33

ÖZ

İşletmelerde satın alma taleplerinin doğru önceliklendirilmesi, iş sürekliliği ve kaynak yönetimi açısından kritik öneme sahiptir. Gün içinde farklı departmanlarca oluşturulan talepler genellikle satın alma birimi tarafından subjektif olarak sıralanmakta, bu da bazı acil taleplerin geri planda kalmasına yol açabilmektedir. Sürecin insan kontrolünde yürütülmesi hem zaman kaybına hem de hatalı önceliklendirmelere neden olmaktadır. Bu çalışmada, bir üretim işletmesinin ERP sistemine API aracılığıyla entegre edilen üç üretken yapay zekâ aracı (ChatGPT-4.5, Microsoft CoPilot ve Google Gemini) kullanılarak 100 satın alma talebi önce “Acil”, “Normal” ve “Acil Değil”, ardından “Acil” ve “Normal” biçiminde sınıflandırılmıştır. Yapay zekâ modellerinin sonuçları, satın alma personelinin sınıflandırmalarıyla karşılaştırılarak doğruluk, Cohen’s Kappa, precision, recall ve F1-score metrikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca üretken yapay zekâ araçlarının doğru yanıt verme performansları Pearson Ki-kare testiyle incelenmiş; sonuçlar, araçlar arasında anlamlı bir karşılıklı bağımlılık olduğunu ve özellikle Copilot ile Gemini’nin hem üçlü hem de ikili sınıflandırmalarda yüksek düzeyde uyum sergilediğini göstermiştir. Bulgular, her üç modelin ikili sınıflandırmada başarılı performans gösterdiğini; özellikle CoPilot’un diğer modellere göre daha yüksek doğruluk sağladığını ortaya koymuştur. Çalışma, üretken yapay zekâ araçlarının satın alma süreçlerinde ön sınıflandırma, hız ve iş gücü tasarrufu açısından etkili bir karar destek aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Introduction

The role of purchasing departments in businesses is not limited to price and delivery negotiations with suppliers. It also involves making purchasing decisions, balancing warehouse and product supply, and, most importantly, determining the purchasing order. Sequencing purchasing requests is crucial, especially for businesses operating 24/7 for production. Production interruptions, especially when orders for products requiring long procurement times are not placed at the right time, can make enterprises incapable of managing their business processes. The process begins with a purchase request and is driven entirely by subjective decisions made by experienced purchasing personnel. However, the multifaceted nature of the purchasing process affects the quality of the decisions made and can cause problems for the business. In this sense, using artificial intelligence as a decision support system at specific points will enable businesses to manage their purchasing processes more effectively and efficiently. Generative AI tools, which are becoming increasingly common today, can support companies in decision-making without requiring technical knowledge. Unlike previous digital and industrial revolutions, generative AI tools are poised to perform all tasks rather than just a few (Makridakis, 2017). Huang et al. (2022) say that generative AI can improve the efficiency of the knowledge and creativity workforce by at least 10%, making them more efficient and skilled. The market share of generative artificial intelligence, estimated at \$13.71 billion in 2023, is expected to exceed \$100 billion in 2032 (Precedence Research, 2025). This study investigates whether generative AI tools can be practical support tools for businesses' purchasing processes. Specifically, it aims to evaluate the individual and the interplay of generative AI tools in purchasing, a crucial step for manufacturing businesses. To this end, the study categorized purchase requests entered via API connections to generative AI tools within a manufacturing company's enterprise resource planning (ERP) software into three categories: "Urgent," "Normal," and "Not Urgent." These requests were further categorized into "Urgent" and "Normal". Expert personnel also classified and recorded the first 100 requests entered into the ERP system. The study aimed to evaluate the performance of artificial intelligence tools in the request prioritization process and to test their usability as a decision support mechanism. Evaluations were conducted using accuracy, Cohen's Kappa, precision, recall, and F1-score metrics. In this respect, the study provides a theoretical contribution to integrating artificial intelligence into supply chain processes and a guiding framework for practical applications.

In the first phase of the study, generative AI tools were introduced. The second section included studies on this topic and presented their evaluations. The third section outlined how and where the data were obtained, and the fourth section presented the findings. The conclusion section provided a comparative analysis of the findings, limitations, and recommendations for future research.

1. Generative Artificial Intelligence Applications

The concept of artificial intelligence was first expressed by John McCarthy in 1955 (McCarthy et al., 1955). Since its formulation, McCarthy had developed the concept, and several scientists laid the first foundations of artificial intelligence at the Dartmouth Conference held in 1956 (Moor, 2006, p. 87). Artificial intelligence, defined, is the imitation of human intelligence by machines. In other words, it is a collection of technologies capable of performing human-like activities such as thinking and learning. One of the key capabilities of artificial intelligence is processing and understanding natural language. Owing to this ability, the current state of large language model algorithms is remarkable. The development of these technologies has given rise to a new concept. This new concept, generative artificial intelligence, can generate various data types, such as text, images, audio, and synthetic data (Lawton, 2023). The original version of the concept, called "Generative Pretrained Transformer" (in English), is Generative Pretrained Transformer (GPT) (Zhu et al., 2023). Generative AI tools have quickly attracted significant interest from end users. ChatGPT (Chat Generative Pretrained Transformer), launched by OpenAI in November 2022, reached 1 million users less than five days after its launch. By July 2023, this number had surpassed 100 million, and monthly visits reached 1 billion (Duarte, 2025; Thormundsson, 2023). One of the most important features of generative AI is its ability to produce various types of content. Previously used tools successfully processed and classified text, images, and sounds. However, generative AI tools also hold the potential to create new things (Wiles, 2023). This potential allows for quickly completing tasks that might otherwise take a long time, freeing up time for other tasks (Deloitte AI Institute, 2023, p.11). Generative AI tools are frequently used in fields such as law, sports, tourism, the environment, biology, mathematics, and health, as well as for topics such as article writing, news review, and website updating (Göktaş, 2023, p. 894; Mich & Garigliano, 2023, p. 4).

The most popular generative AI tool is ChatGPT (Chat Generative Pretrained Transformer), released by OpenAI in November 2022. ChatGPT quickly gained widespread acceptance. AI software like ChatGPT, introduced as the latest machine learning technology with the GPT-3.5 language model, currently demonstrates its ability to pass the Turing Test (Pavlik, 2023). OpenAI developed the GPT-1, GPT-2, GPT-3, and GPT-4 language models (Koubaa, 2023). Other popular examples of generative AI include text generators like Google Bard and Bing AI,

visual generators like DALL-E and Midjourney, music generators like Ampere and MuseNet, and code generators like CodeStarter, Codex, and GitHub CoPilot (Lawton, 2023). Due to OpenAI's success and end-user impact, Google released its generative AI tool, Gemini, in March 2023. Gemini is designed to operate in a multimodal capacity by facilitating processing various data types, such as text, images, audio, and video. Gemini's core architecture incorporates elements from Google's previous models, including the Language Model for Conversational Applications (LaMDA) and the Pathways Language Model (PaLM) (Rane et al., 2024; Rossetтини et al., 2024; Gupta et al., 2024). Microsoft, one of the industry's leading companies, developed another generative AI tool. This tool, called CoPilot, is part of next-generation AI solutions that increase human productivity in various areas, especially programming and office productivity (Zhang et al., 2023; Wong et al., 2023; Chatterjee et al., 2024).

Despite the positive features of generative AI tools, some ethical concerns should also be considered. Serious concerns exist, particularly in vital fields such as the healthcare sector. When addressing complex medical questions, concerns arise about the accuracy and reliability of the responses provided by systems or individuals (Sallam, 2023; Dave et al., 2023). Due to the lack of a physical examination and complex assessments, it is not yet considered sufficient for evaluating real-life cases (Dabbas et al., 2024). Therefore, it is considered more appropriate to use it for educational purposes or as a complementary tool in such cases (Li & Guenier, 2024). Furthermore, because generative AI is a data-driven system, it carries some concerns due to embedded biases and potential misuse (Dis et al., 2023; Ventura & Filho, 2023). However, this concern is expected to decrease with increasing data accuracy (Al-Worafi et al., 2023). Another concern is its generative capacity. Generative AI tools can generate inaccurate data when the data is insufficient or based on incorrect references. For example, when considering an academic text, there is no definitive information about the accuracy of the sources. Such studies raise concerns (Liu et al., 2023; Osama & Afridi, 2023).

2. Literature

Numerous studies on the use of artificial intelligence tools exist in the literature. These studies are designed to measure generative artificial intelligence's effectiveness and compare its tools.

A growing body of research has examined the effectiveness of generative AI applications in education, training, and exam evaluations. Jalil et al. (2023) asked ChatGPT questions from a book on an undergraduate software testing course and determined its ability to answer the questions. They determined that ChatGPT answered 77.5% of the questions, with 55.6% correct answers. Küçüker (2023) tested ChatGPT's knowledge adequacy in basic accounting topics and demonstrated the model's potential contributions, particularly in financial accounting, cost-management accounting, and auditing. Boduroğlu et al. (2023) compared ChatGPT's ability to classify the difficulty levels of multiple-choice test items with expert opinions and obtained high correlation values. Yalçın-Çelik and Çoban (2023) analyzed the accuracy of responses to university-level chemistry questions based on Bloom's cognitive domain taxonomy. Kutlucan and Seferoğlu (2024) evaluated the impact of ChatGPT, a generative AI tool, on learning and teaching processes. The study categorized 150 articles according to KEFE and PEST analyses. While the study indicated that generative AI tools could provide equal opportunities in education, the tools also raised plagiarism and ethical concerns. Harada et al. (2025) measured the impact of data volume on accuracy in automatic book classification by training a GPT-3.5 model with data from the national library in Japan. Çelik et al. (2025) evaluated the success of generative AI in multiple-choice questions based on language differences. The differences between questions presented in English and Turkish were demonstrated. Emekli et al. (2025) shared their experiences with scenario creation and multiple-choice question generation using the ChatGPT-4.0 generative AI tool in medical psychiatry education, emphasizing the potential of this process to support students' clinical reasoning skills. A significant level of consistency was achieved when scoring criteria were defined. Another area of research is focused on integrating generative AI tools into accounting and finance processes. Ahmadi (2023) evaluated the potential role of OpenAI solutions against fraudulent activities in the financial sector. Smales (2023) evaluated the classification of central bank statements as *_hawk_* or *_dove_* through ChatGPT. Murindanyi et al. (2023) used ChatGPT and Explainable AI methods to predict customer interaction in the banking sector. Accuracy rates of up to 99% were achieved in the study. Studies in the education sector show that generative artificial intelligence tools provide high accuracy. The healthcare sector is another area where generative AI technologies are rapidly being adopted and used. Das et al. (2023) asked ChatGPT questions requiring high-level thinking and interpretation related to microbiology. The study found that the questions were answered correctly, with an accuracy rate of 80%. (Dökme Yağar, 2023) evaluated the potential of generative AI in healthcare using ChatGPT as an example, considering ethical concerns and legal requirements. Liu et al. (2024) demonstrated the high accuracy and recommendation capability of GPT-4.0 in the automatic construction of breast ultrasound reports. Guo & Wan (2024) determined that multimodal LLMs can produce more accurate results than traditional methods in classifying patient medical images. Öztürk and Ergin (2024) used generative AI to evaluate ChatGPT's ability to answer questions about

lower urinary tract symptoms in women. Shaheen et al. (2025) used the generative AI tool ChatGPT to classify bleeding after eye surgery. High accuracy rates were achieved in the study. Brigo et al. (2025) evaluated the performance of ChatGPT-4.0 in diagnosing patients with epileptic seizures and classifying diseases. Comparing the results with those of generative AI and the field experts' responses, they noted that the model achieved high sensitivity but lacked specificity. In the healthcare sector, generative artificial intelligence is used in studies with various characteristics and achieves high accuracy rates.

Other studies in various fields evaluate the use and effectiveness of generative AI tools. Sudirjo et al. (2023) analyzed the effectiveness of ChatGPT in analyzing customer feedback. Dalgıç (2023) analyzed whether generative AI could manage and resolve restaurant customer complaints. Banimelhem and Amayreh (2023) analyzed the DAIR.AI dataset using ChatGPT for sentiment classification. The study reported a 58% accuracy rate. Çeber (2024) evaluated the use of ChatGPT and Midjourney tools in advertising agencies. Erdem (2024b) analyzed the websites of logistics companies operating in Turkey using generative AI based on 11 criteria. Küçük and Can (2024) discussed the potential of generative AI tools like ChatGPT for automated processing of legal documents, highlighting these systems' fast, accurate, and standardized document processing capabilities. Uyar (2024) evaluated the GPT-3.5 model's ability to detect logical fallacies in his study. The study revealed that the method could distinguish fallacy types with high accuracy. Darlan et al. (2025) studied generative artificial intelligence in agriculture. AI-supported image recognition systems were used to classify the growth stages of strawberry fruit.

Another method regarding generative AI tools is to compare them. Studies similar to this one evaluate the effectiveness of the tools and their comparison with each other. Butean et al. (2025) compared different ChatGPT models for evaluating cases on a specific topic in dentistry. The study claims the GPT-4 Pro model will offer significant clinical contributions. Erdem (2024a) examined the usability of three different AI tools (ChatGPT, Bing, and YouChat) in the social sciences. The study evaluated ChatGPT and Bing as competent in all categories, while YouChat was found to have more limited competence. Rane et al. (2024) compared ChatGPT and Gemini generative AI models. The evaluation was based on data sensitivity, ease of integration, cost, and intended use. Şensoy and Çitirik (2025) answered 32 questions about glaucoma using ChatGPT-3.5, Gemini, and CoPilot. ChatGPT-3.5 answered 68.8% of the questions, Gemini answered 43.8%, and CoPilot answered 56.3%. ChatGPT-3.5, Gemini, and CoPilot answered the Turkish questions correctly at 34.4%, 36.5%, and 34.4%, respectively. ChatGPT-3.5 answered English questions significantly more successfully than it did Turkish questions. No difference was found between Gemini and CoPilot AI chatbots in correctly answering English and Turkish questions. ChatGPT 3.5 answered 45% (n=18) of the questions, ChatGPT 4.0 answered 52.5% (n=21) of the questions, Gemini answered 87.5% (n=35) of the questions, and CoPilot answered 60% (n=24) of the questions correctly. Yılmaz and Çil (2024) investigated the answers to 80 questions about erectile dysfunction. The study evaluated Google AI and ChatGPT responses. Both tools provided accurate and satisfactory answers to questions about erectile dysfunction, but performance fluctuated between questions. Ayhan and Kılıç (2024) conducted a detailed analysis of the responses provided by ChatGPT and Gemini to eight questions on the history of hadith. ChatGPT offered a more systematic and in-depth approach to the topic, while Gemini provided a more superficial and general perspective. Okur and Ekşi (2024) examined the reliability and understandability of the responses of ChatGPT and Gemini, an artificial intelligence model developed by Google AI, also based in the US, to questions posed to theology students regarding property within the context of Islamic Property Law. In the study, both models were asked questions at easy, medium, and challenging levels, and their ability to present and analyze information on general legal concepts, fundamental principles, and conceptual analyses was evaluated. Gelmiş et al. (2025) compared the performance of ChatGPT-4 and Google Gemini in patient education regarding penile prosthesis use. The study collected 50 questions from the "People also ask" section of Google search results. Two experienced urologists independently evaluated the responses using the Global Quality Score (GQS). ChatGPT-4 outperformed Google Gemini by providing both faster and more accurate responses.

3. Data

The data for this study were obtained from purchase requisitions entered through the ERP system of a three-shift manufacturing organization. Requisitions were recorded instantaneously using generative AI APIs. The purchasing personnel and three generative AI tools (ChatGPT-4.5, Gemini, and CoPilot) classified the collected data as "urgent," "normal," and "not urgent." The classifications of the AI tools were compared with those of the procurement staff.

Individuals or organizations must provide accurate and meaningful data for a specific job to fully exploit generative AI's potential (Brynjolfsson et al., 2023, pp. 7-8). Therefore, the same custom prompt was used for all AI tools in the study. The prompt was prepared by considering the following criteria:

- Is the requested material production-related?

- Are there time constraints?
- What is the type of material (e.g., machine, bearing, raw material, office product)?
- Is it related to a breakdown or repair?
- Was the request made by management?
- Is the request a periodic purchase (e.g., contracts, consultancies)?

4. Findings

The 100 purchase requests in the study were subjected to a triple classification as “urgent”, ‘normal’ and “not urgent” by three artificial intelligence models. The purchasing personnel also classified the exact requests through ERP. In addition, binary classification into "urgent" and "normal" was also performed with the same data.

Table 1: Confusion Matrix for the Three Models

Model	Actual \ Estimate	Urgent	Normal	Not Urgent
ChatGPT	Urgent	14	13	6
	Normal	8	32	8
	Not Urgent	0	12	7
CoPilot	Urgent	17	15	1
	Normal	3	41	4
	Not Urgent	1	15	3
Gemini	Urgent	14	19	0
	Normal	3	35	10
	Not Urgent	0	7	12

According to Table 1, the success of the models in recognizing the "normal" class is remarkable. Of the 45 "normal" requests identified by the procurement staff, ChatGPT correctly classified 32 (71%), CoPilot 41 (91%), and Gemini 35 (77%). In terms of overall accuracy, CoPilot stands out as the most successful model; however, it needs improvement in the "not urgent" class. Gemini is the most successful model in this class. ChatGPT, conversely, exhibits significant confusion, especially with the "not urgent" class, and has difficulty distinguishing between classes in general.

Based on the confusion matrix data, the metrics of the triple classification are presented in Table 2.

Table 2: Three-Class Classification Metrics

	Accuracy	Precision	Recall	F1-Score	Cohen's Kappa
ChatGPT	0.53	0.76	0.45	0.57	0.23
CoPilot	0.61	0.57	0.75	0.65	0.32
Gemini	0.61	0.42	0.39	0.39	0.36

The results reported in Table 2 indicate that CoPilot has the highest accuracy of 61% and exhibits balanced classification performance. ChatGPT can be considered a cautious model choice that avoids misclassifications. Gemini is the least preferred model due to its low Precision and Recall values. Due to the low metrics obtained in the triple classification, the analysis was repeated using the "normal" and "urgent" binary classification currently adopted by the enterprise. The same 100 demands were reclassified with three models. To eliminate the effect of the previous classification, the memory of the models was reset, and the prompt was reorganized. The results obtained are presented in Table 3.

Table 3: Binary Classification Metrics

	Accuracy	Precision	Recall	F1-Score	Cohen's Kappa
ChatGPT	0.81	0.81	0.71	0.74	0.48
CoPilot	0.83	0.82	0.75	0.78	0.56
Gemini	0.81	0.81	0.71	0.74	0.48

The results reported in Table 3 indicate that the CoPilot model has the highest performance in all metrics. It is the most reliable and consistent model with 83% accuracy and a Cohen's Kappa value of 0.56. The high Recall and F1-score values indicate that the model accurately captures many positive examples. ChatGPT and Gemini produced similar results with 81% accuracy and a Cohen's Kappa value of 0.48. A Cohen's Kappa value between 0.41 and 0.60 is considered a moderate level of agreement (Crewson, 2005). Based on the binary classification metrics, it can be seen that all three models classify successfully.

The correct and incorrect answers generated by AI tools were tested for independence using the Pearson Chi-square test at both three-fold and two-fold classification levels. The tests were conducted using the IBM SPSS 25 software package.

When evaluating the three-fold classification results, a significant correlation was found between the correct and incorrect answers provided by ChatGPT and CoPilot for 100 questions ($\chi^2 = 9.927$, $p = 0.002$). This indicates that the responses from the two AI systems are not independent and display similar patterns of correct or incorrect answers. In other words, when one system provides a correct answer, the probability that the other system will also provide a correct answer increases significantly. However, no statistically significant difference was observed in comparisons between ChatGPT and Gemini ($p = 0.154$) or between Gemini and CoPilot ($p = 0.834$). These findings suggest that while CoPilot performs better than ChatGPT, its performance is comparable to that of Gemini.

In the binary classification scenario, the Pearson Chi-square test of independence also indicated a statistically significant relationship between the correct and incorrect responses from ChatGPT and CoPilot ($\chi^2 = 6.545$, $p = 0.011$). Likewise, the comparison results for ChatGPT and Gemini ($\chi^2 = 6.545$, $p = 0.011$) and for CoPilot and Gemini ($\chi^2 = 100.00$, $p < 0.001$) demonstrated significant relationships. All comparisons among the generative AI tools in binary classification illustrate a significant correlation concerning correct and incorrect responses. There is notably high response consistency, especially between CoPilot and Gemini.

Conclusion

The purchasing process is among the most important for a business. Especially in production enterprises, in terms of production planning, regular and balanced purchasing processes should be carried out and monitored. Moreover, artificial intelligence is supposed to be used as a supportive tool in these processes. Thus, this study examines the usability of artificial intelligence tools as decision support in prioritizing the purchase requests generated by users in a manufacturing enterprise. In accordance with this purpose, three large language models: ChatGPT, CoPilot, and Gemini, were tested on 100 requisitions classified by human experts. First, the classification performance of each model was evaluated in the categories of "Urgent," "Normal," and "Not Urgent," and subsequently in "Urgent" and "Normal," using various metrics (accuracy, Cohen's Kappa, precision, recall, F1-score).

The study's findings show that the successful classification percentages of ChatGPT, CoPilot, and Gemini were 53%, 61%, and 61%, respectively. Although CoPilot and Gemini seem to have the same correct classification success, it can be interpreted that they should be the least preferred due to their low precision and recall values. ChatGPT seems to be a cautious model that avoids misclassifications according to metrics. On the other hand, in the binary classification experiments, the highest accuracy was obtained by the CoPilot model (0.83), followed closely by ChatGPT (0.81) and Gemini (0.81). CoPilot seems to be the model with the highest accuracy and consistency, achieving the highest success rate for both classifications. The notably lower performance metrics than the three-class classification can be attributed to data imbalance and class overlap. The scarcity of examples representing some classes limited model learning, and the semantic proximity between the "Normal" and "Not Urgent" categories increased misclassification rates. Moreover, the absence of contextual business data—such as stock levels, production schedules, and procurement lead times—restricted the models' ability to infer actual priority levels accurately. Nevertheless, all three models demonstrated high performance in binary classification, indicating their robustness when the decision boundary is more precise. On the other hand, the relationships among the generative artificial intelligence tools were statistically evaluated using the Pearson Chi-Square test of independence, at both triple and binary classification levels. The triple classification analysis identified a significant association between ChatGPT and Copilot ($\chi^2 = 9.927$, $p = 0.002$). However, no statistically significant relationships were found between ChatGPT and Gemini ($p = 0.154$) or between Copilot and Gemini ($p = 0.834$). In the binary classification analysis, the association between ChatGPT and Copilot remained statistically significant ($\chi^2 = 6.545$, $p = 0.011$); a significant association was also observed between ChatGPT and Gemini ($\chi^2 = 6.545$, $p = 0.011$). The strongest association was detected between Copilot and Gemini ($\chi^2 = 100.000$, $p < 0.001$), indicating a high degree of consistency and similarity in their response patterns. These findings demonstrate that the distributions of correct and incorrect responses among generative AI tools are significantly interrelated, with powerful alignment observed between Copilot and Gemini regarding response consistency and decision-making behavior.

Previous studies have shown varying accuracy rates for different AI models. Şensoy and Çıtırık (2025) reported that ChatGPT-3.5 achieved an accuracy rate of 68.8%, CoPilot reached 56.3%, and Gemini scored 43.8%. In contrast, Aydın et al. (2024) found that Gemini had an accuracy of 87.5%, while ChatGPT-3.5 had 45%, ChatGPT-4.0 had 52.5%, and CoPilot achieved 60%. Additionally, Gelmiş et al. (2025) demonstrated that ChatGPT-4.0 outperformed Gemini in their comparison. Overall, these studies indicate that different tools can have varying levels of success, supporting the conclusion that no generative AI model consistently outperforms others across all classification contexts. Furthermore, data quality and task design appear to be the primary factors influencing success.

The study provides an example of the use of generative artificial intelligence in enterprise business processes. For a problem such as the procurement process, this study makes important contributions to the literature and practice. However, the study has some limitations. The sample size is relatively small, and the internal decision mechanisms of the models are not inexplicable. In addition, classifications made without access to contextual business data (inventory status, production plan, lead time, etc.) can sometimes lead to inaccurate results.

When incorporating this work into corporate operations, it is crucial to consider several ethical and security issues. Relying solely on generative AI tools for critical decision-making poses risks related to transparency, accountability, and bias. The "black box" nature of generative AI systems raises questions about who will take responsibility in the event of an unfavorable outcome. Additionally, since these systems learn from past transactions, they are significantly influenced by biased or incomplete datasets.

From a security standpoint, directly integrating generative AI tools with ERP systems requires specific measures to safeguard data privacy and security. Sharing sensitive business information, such as purchasing data, with third-party AI providers can increase the risk of data leaks. Therefore, it is essential to implement necessary precautions, such as data anonymization and encryption.

Moreover, the results generated by AI tools should be verified under human supervision. Preventing operational disruptions caused by misclassifications is vital for maintaining continuous processes. This study suggests that generative AI tools are better suited for decision support when supervised by expert personnel, rather than being used autonomously in purchasing processes. CoPilot, which shows higher classification accuracy, may be preferred in critical production environments, while ChatGPT and Gemini offer different integration models.

Regardless of the tool selected, all necessary precautions must be taken. Future research could replicate similar analyses with larger datasets, utilize specially trained AI models, and explore hybrid decision systems based on human-AI collaboration. Additionally, studies could consider other factors, such as speed, ease of integration, and cost, alongside the accuracy of classification.

AUTHOR STATEMENT

Research and Publication Ethics Statement: This study was prepared according to scientific research and publication ethics rules.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval, as it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contributions: The contribution of the author is 100%

Conflict of Interest: The study did not involve conflicts of interest for the author or third parties.

References

- Ahmadi, S. (2023). Open AI and its impact on fraud detection in the financial industry. *Journal of Knowledge Learning and Science Technology ISSN: 2959–6386 (Online)*, 2(3), 263–281.
- Alhur, A. (2024). Redefining healthcare with artificial intelligence (AI): The contributions of ChatGPT, Gemini, and Co-Pilot. *Cureus*, 16(4), e57795. <https://doi.org/10.7759/cureus.57795>
- Al-Worafi, Y., Hermansyah, A., Tan, C., Choo, C., Bouyahya, A., Paneerselvam, G., & Ming, L. (2023). Applications, benefits, and risks of ChatGPT in medical and health sciences research: An experimental study. *Progress in Microbes & Molecular Biology*, 6(1), 1–13. <https://doi.org/10.36877/pmmb.a0000337>
- Aydın, F. O., Aksoy, B. K., & Ceylan, A. (2024). Refraktif cerrahide sık sorulan sorular için ChatGPT 3.5, ChatGPT 4.0, Gemini ve Microsoft CoPilot tarafından oluşturulan yanıtların okunabilirliği ve uygunluğu. *Turkish Journal of Ophthalmology*, 54(6), 313-317. <https://doi.org/10.4274/tjo.galenos.2024.28234>.
- Ayhan, M., & Kılıç, Z. (2024). Yapay zekâ modellerinin hadis tarihi sorularına verdiği yanıtların karşılaştırmalı analizi: ChatGPT ve Gemini örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3), 137-159.
- Banimelhem, O., & Amayreh, W. (2023). *The performance of ChatGPT in emotion classification*. The 14th International Conference on Information and Communication Systems (ICICS), Irbid, Jordan.
- Boduroğlu, E., Koç, O., & Yiğiter, M. S. (2023). Madde güçlüklerinin tahmin edilmesinde uzman görüşleri ve chatgpt performansının karşılaştırılması / comparison of expert opinions and ChatGPT performance in predicting item difficulties. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(15), 202-210. <https://doi.org/10.57135/jier.1296255>
- Bozkurt, A. (2023). Generative artificial intelligence (AI) powered conversational educational agents: The inevitable paradigm shift. *Asian Journal of Distance Education*, 18(1), 198-204. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7716416>
- Brigo, F., Broggi, S., Strigaro, G., Olivo, S., Tommasini, V., Massar, M., ... & Zaboli, A. (2025). Artificial intelligence (ChatGPT 4.0) vs. Human expertise for epileptic seizure and epilepsy diagnosis and classification in Adults: An exploratory study. *Epilepsy & Behavior*, 166, 110364.
- Brynjolfsson, E., Li, D., & Raymond, L. R. (2023). *Generative AI at work (No. w31161)*. National Bureau of Economic Research.
- Bulut, C. (2025). Sağlık kurumlarında yapay zekâ destekli karar destek sistemlerinin kullanımı. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 11(1), 27-37.
- Butean, O., Felek, T., Erkal, D., & Er, K. (2025). *Comparison of responses from different large language models on dens invaginatus cases: a pilot study*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 3. Ulusal Öğrenci Kongresi, Rize, Turkey.
- Chatterjee, S., Liu, C., Rowland, G., & Hogarth, T. (2024). *The impact of AI tools on engineering at ANZ Bank: An empirical study on GitHub CoPilot within a corporate environment*. 10th International Conference on Software Engineering (SEC 2024), Melbourne, Australia. <https://doi.org/10.5121/csit.2024.140702>
- Chu, M. N. (2023). Assessing the benefits of ChatGPT for business: an empirical study on organizational performance. *IEEE Access*, 11, 76427–76436.
- Coşar, M. (2024). Kurumsal bilgi güvenliği yönetiminde yapay zekâ destekli risk analizi. *Denetişim*, 31(1), 144-155. <https://doi.org/10.58348/denetisim.1519578>
- Crewson, P. E. (2005). Reader agreement studies. *American Journal of Roentgenology*, 184(5), 1391–1397.
- Çeber, B. (2024). Reklam ajanslarında yapay zekâ kullanımı: sektör profesyonellerinin ChatGPT ve Midjourney deneyimlerine yönelik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 11(2), 583-606. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1439479>
- Çelik, A., Balcıoğlu, Y., & Altındağ, E. (2025). Understanding user engagement with Gemini through sentiment analysis and concept mapping. *International Journal of Business Analytics*, 12(1), 1-14. <https://doi.org/10.4018/ijban.375429>
- Dabbas, W. F., Odeibat, Y. M., Alhazaimeh, M., Hiasat, M. Y., Alomari, A. A., Marji, A., ... & Momani, G. M. (2024). Accuracy of ChatGPT in neurolocalization. *Cureus*, 16(4), e59143. <https://doi.org/10.7759/cureus.59143>

- Dalgıç, A. (2023). Restoran işletmelerine yapılan olumsuz yorumları ChatGPT değerlendirebilir mi? TripAdvisor'da bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), 3069-3080.
- Darlan, D., Ajani, O. S., An, J. W., Bae, N. Y., Lee, B., Park, T., & Mallipeddi, R. (2025). SmartBerry for AI-based growth stage classification and precision nutrition management in strawberry cultivation. *Scientific Reports*, 15(1), 14019. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-97168-z>
- Das, D., Kumar, N., Longjam, L.A., Sinha, R., Deb Roy, A., Mondal, H., et al., (2023). Assessing the capability of ChatGPT in answering first- and second-order knowledge questions on microbiology as per competency-based medical education curriculum. *Cureus*, 15(3), e36034.
- Dave, T., Athaluri, S., & Singh, S. (2023). ChatGPT in medicine: an overview of its applications, advantages, limitations, future prospects, and ethical considerations. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 6. <https://doi.org/10.3389/frai.2023.1169595>
- Deloitte AI Institute. (2023). *A new frontier in artificial intelligence: Implications of Generative AI for businesses*. Deloitte. <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone3/us/en/docs/services/consulting/2024/us-ai-institute-generative-artificial-intelligence.pdf>
- Dis, E., Bollen, J., Zuidema, W., Rooij, R., & Bockting, C. (2023). Chatgpt: five priorities for research. *Nature*, 614(7947), 224-226. <https://doi.org/10.1038/d41586-023-00288-7>
- Duarte, F. (2025). *Number of ChatGPT users (July 2025)*. Exploding Topics. <https://explodingtopics.com/blog/chatgpt-users>
- Emekli, E., Özel, B., & Emekli, E., (2025). *Psikiyatri eğitiminde klinik akıl yürütme becerilerinin geliştirilmesi: chatgpt ile otomatik senaryo ve soru üretimi*. 10. Psikiyatri Zirvesi ve 17. Anksiyete Kongresi, Antalya, Turkey.
- En, L., Tha, N., & Thuan, T. (2024). Exploring the application of ChatGPT in learning English of students – a study on perception of sophomores at Nguyen Tat Thanh University. *Journal of Science and Technology*, 7(3), 41-47. <https://doi.org/10.55401/fg15by35>
- Erdem, E. (2024a). Yapay zeka uygulamalarının sosyal bilim alanında yapılan çalışmalarda uygulanabilirliği: Chatgpt, Bing ve Youchat örneği. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 218-234.
- Erdem, M. B. (2024b). Lojistik firma web sitelerinin chatgpt ile analiz edilmesi. *Erciyes Akademi*, 38(4), 1085-1099. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1596551>
- Fabijan, A., Polis, B., Fabijan, R., Zakrzewski, K., Nowosławska, E., & Zawadzka-Fabijan, A. (2023). Artificial intelligence in scoliosis classification: an investigation of language-based models. *Journal of Personalized Medicine*, 13(12), 1695. <https://doi.org/10.3390/jpm13121695>
- Gelmiş, M., Ayten, A., Özsoy, Ç., Bulut, B., & Köse, M. G. (2025). Comparing ChatGPT and Google Gemini in urology: Which AI model provides superior patient education on penile prosthesis?. *Androloji Bülteni*, 27(1), 8-12.
- Göktaş, L. S. (2023). ChatGPT uzaktan eğitim sınavlarında başarılı olabilir mi? Turizm alanında doğruluk ve doğrulama üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(2), 892-905. <https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1224>
- Gupta, R., Hamid, A., Jhaveri, M., Patel, N., & Suthar, P. (2024). Comparative evaluation of AI models such as ChatGPT 3.5, ChatGPT 4.0, and Google Gemini in neuroradiology diagnostics. *Cureus*, 16(8): e67766 <https://doi.org/10.7759/cureus.67766>
- Güney, A., & Özcan, E. (2025). Yapay zekanın muhasebede kullanımı üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting Institute*, (72), 1-13. <https://doi.org/10.26650/MED.1492095>
- Hacıbey, İ. & Halis, A. (2025). Assessment of artificial intelligence performance in answering questions on onabotulinum toxin and sacral neuromodulation. *Investigative and Clinical Urology*, 66(3), 188-193. <https://doi.org/10.4111/icu.20250040>
- Harada, T., Sato, S. & Nishiura, M. (2025). Using generative AI to improve library book classification accuracy: the role of increased training data. Oliver, G., Frings-Hessami, V., Du, J.T., Tezuka, T. (eds.), *Sustainability and empowerment in the context of digital libraries*. ICADL 2024. Lecture Notes in Computer Science, vol 15494. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-96-0868-3_20

- Huang, S., Grady, P., & GPT-3. (2022, September 19). *Generative AI: a creative new world*. Sequoia. <https://www.sequoiacap.com/article/generative-ai-a-creative-new-world/>
- Hussain, A., & Ahmed, A. (2023). *Auto-classification of harmonized tariff codes using ChatGPT*. 4th International Conference on Distributed Sensing and Intelligent Systems (ICDSIS 2023), Dubai, UAE.
- İbiş, S. (2025). Yapay zekâ teknolojilerinin gastronomi turizmde kullanımı: ChatGPT örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 109-131. <https://doi.org/10.32572/guntad.1518594>
- Jalil, S., Rafi, S., LaToza, T. D., Moran, K., & Lam, W. (2023). *ChatGPT and software testing education: Promises & perils*. IEEE International Conference on Software Testing, Verification, and Validation Workshops (ICSTW), Dublin, Ireland.
- Kaftan, A., Hussain, M., & Naser, F. (2024). Response accuracy of ChatGPT 3.5 CoPilot and Gemini in interpreting biochemical laboratory data: A pilot study. *Scientific Reports*, 14(1), <https://doi.org/10.1038/s41598-024-58964-1>
- Kaiser, K., Hughes, A., Yang, A., Turk, A., Mohanty, S., Gonzalez, A., ... & Ellis, R. (2024). Accuracy and consistency of publicly available large language models as clinical decision support tools for the management of colon cancer. *Journal of Surgical Oncology*, 130(5), 1104–1110. <https://doi.org/10.1002/jso.27821>
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25.
- Koubaa, A. (2023). GPT-4 vs. GPT-3.5: A concise showdown. *Prerprints*. <https://doi.org/10.20944/preprints202303.0422.v1>
- Kutlucan, E., & Seferoğlu, S. S. (2024). Eğitimde yapay zekâ kullanımı: ChatGPT'nin KEFE ve PEST analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(2), 1059-1083. <https://doi.org/10.37217/tebd.1368821>
- Küçük, D., & Fazlı, C. (2024). Hukuki metinlerin otomatik işlenmesinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 6(1), 1-23. <https://doi.org/10.55009/bilisimhukukudergisi.1450588>
- Küçüker, M. (2023). Muhasebede yapay zekâ uygulamaları: ChatGPT'nin muhasebe sınavı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 875-888. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1289885>
- Lawton, G. (2023, July 20). *What is generative AI? Everything you*. Techtarget. <https://www.techtartget.com/searchenterpriseai/definition/generative-AI>
- Lee, K., Kessler, D., Cagliç, I., Kuo, Y., Shaida, N., & Barrett, T. (2024). Assessing the performance of ChatGPT and Bard/Gemini against radiologists for prostate imaging-reporting and data system classification based on prostate multiparametric MRI text reports. *British Journal of Radiology*, 98(1167), 368–374. <https://doi.org/10.1093/bjr/tqae236>
- Li, M., & Guenier, A. (2024). ChatGPT and health communication. *International Journal of E-Health and Medical Communications*, 15(1), 1–26. <https://doi.org/10.4018/ijehmc.349980>
- Liu, C., Wei, M., Qin, Y., Zhang, M., Jiang, H., Xu, J., ... & Zhou, J. (2024). Harnessing large language models for structured reporting in breast ultrasound: a comparative study of OpenAI (GPT-4.0) and Microsoft Bing (GPT-4). *Ultrasound in Medicine & Biology*, 50(11), 1697-1703.
- Liu, Y., He, S., Chen, H., Qing, W., Su, H., & Deng, G. (2023). Investigation on response strategies for the impact of ChatGPT technology application on college Chinese language education. *International Journal of Educational Innovation and Science*, 4(1), 156–164. <https://doi.org/10.38007/ijeis.2023.040114>
- Makridakis, S. (2017). Forecasting the impact of artificial intelligence (AI). *Foresight: The International Journal of Applied Forecasting*, (47), 7-13.
- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (1955). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence, August 31, 1955. *AI Magazine*, 27(4), 12.
- Mich, L., & Garigliano, R. (2023). ChatGPT for e-tourism: A technological perspective. *Information Technology & Tourism*, 25, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s40558-023-00248-x>
- Moor, J. (2006). The Dartmouth College artificial intelligence conference: The next fifty years. *AI Magazine*, 27(4), 87–87.
- Murindanyi, S., Wycliff Mugalu, B., Nakatumba-Nabende, J., & Marvin, G. (2023). *Interpretable machine learning for predicting customer churn in retail banking*. 7th International Conference on Trends in

- Electronics and Informatics (ICOEI)*, Tirunelveli, India. <https://doi.org/10.1109/ICOEI56765.2023.10125859>
- Okur, H., & Ekşi, A. (2024). Yapay zekâ (AI) teknolojilerinin islam eşya hukuku bilgisi üzerine bir değerlendirme: Chatgpt ve Google Gemini karşılaştırması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3), 29-54. <https://doi.org/10.33415/daad.1582059>.
- Osama, M., & Afridi, S. (2023). ChatGPT: a new era in research writing assistance. *Journal of the Pakistan Medical Association*, 73(9), 1929-1930. <https://doi.org/10.47391/jpma.9183>
- Pavlik, V. J. (2023). Collaborating with ChatGPT: considering the implications of generative artificial intelligence for journalism and media education. *Journalism & Mass Communication Educator*, 78(1), 84-93.
- Precedence Research. (2025, May 22). Generative ai market. *Generative ai market size to hit USD 1005.07 bn by 2034*. Precedence Research. <https://www.precedenceresearch.com/generative-ai-market>
- Rane, N., Choudhary, S., & Rane, J. (2024). Gemini or ChatGPT? Capability, Performance, and Selection of Cutting-edge Generative Artificial Intelligence (AI) in Business Management. *Studies in Economics and Business Relations*, 5(1), 40–50. <https://doi.org/10.48185/sebr.v5i1.1051>
- Rossetтини, G., Rodeghiero, L., Corradi, F., Cook, C., Pillastrini, P., Turolla, A., ... & Palese, A. (2024). Comparative accuracy of ChatGPT-4, Microsoft CoPilot, and Google Gemini in the Italian entrance test for healthcare sciences degrees: a cross-sectional study. *BMC Medical Education*, 24(1), 1-9 <https://doi.org/10.1186/s12909-024-05630-9>
- Sabir, A., Ali, H. A., & Aljabery, M. A. (2024). ChatGPT tweets sentiment analysis using machine learning and data classification. *Informatica*, 48(7), 103–112. <https://doi.org/10.31449/inf.v48i7.5535>
- Sallam, M. (2023). ChatGPT utility in healthcare education, research, and practice: systematic review on the promising perspectives and valid concerns. *Healthcare*, 11(6), 887. <https://doi.org/10.3390/healthcare11060887>
- Salman, I. M., Ameer, O. Z., Khanfar, M. A., & Hsieh, Y-H. (2025). Artificial intelligence in healthcare education: evaluating the accuracy of ChatGPT, CoPilot, and Google Gemini in cardiovascular pharmacology. *Frontiers in Medicine*, 12, 1495378. <https://doi.org/10.3389/fmed.2025.1495378>
- Shaheen, A., Afflitto, G. G., & Swaminathan, S. S. (2025). ChatGPT-Assisted classification of postoperative bleeding following microinvasive glaucoma surgery using electronic health record data. *Ophthalmology Science*, 5(1), 100602.
- Shihab, R., Sultana, N., & Samad, A. (2023). Revisiting the use of ChatGPT in business and educational fields: possibilities and challenges. *BULLET: Jurnal Multidisiplin Ilmu*, 2(3), 534–545. <https://journal.mediapublikasi.id/index.php/bullet/article/view/2761>
- Smales, L. A. (2023). Classification of RBA monetary policy announcements using ChatGPT. *Finance Research Letters*, 58, 104514. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104514>
- Sudirjo, F., Diantoro, K., Al-Gasawneh, J. A., Khootimah Azzaakiyyah, H., & Almaududi Ausat, A. M. (2023). Application of ChatGPT in improving customer sentiment analysis for businesses. *Jurnal Teknologi Dan Sistem Informasi Bisnis*, 5(3), 283-288. <https://doi.org/10.47233/jteksis.v5i3.871>
- Şensoy, E., & Çıtırık, M. (2025). Glokom konusunda yapay zeka sohbet botlarının performans analizi: ChatGPT-3.5, Gemini ve CoPilot'un İngilizce ve Türkçe sorulardaki başarı farklılıkları. *MN Oftalmoloji*, 32(1), 17-21.
- Thormundsson, B. (2023, June 20). *ChatGPT-statistics & facts*. Statista. <https://www.statista.com/topics/10446/chatgpt/#topicOverview>
- Uyar, T. (2024). Chat gpt'nin serbest mantıksal safsata tespitinde kullanımı. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 8(1), 144-179.
- Ventura, M., & Filho, A. (2023). ChatGPT: limitations, challenges, and potential applications. *Brazilian Journal of Science*, 3(1), 65–68. <https://doi.org/10.14295/bjs.v3i1.427>
- Waisberg, E., Ong, J., Masalkhi, M., Zaman, N., Sarker, P., Lee, A. G., & Tavakkoli, A. (2024). Google's AI chatbot "Bard": a side-by-side comparison with ChatGPT and its utilization in ophthalmology. *Eye*, 38(4), 642–645. <https://doi.org/10.1038/s41433-023-02760-0>

- Wiles, J. (2023, January 26). *Beyond Chatgpt: the future of generative AI for enterprises*. Gartner. <https://www.gartner.com/en/articles/beyond-chatgpt-the-future-of-generative-ai-for-enterprises>
- Wong, M., Guo, S., Hang, C., Ho, S., & Tan, C. (2023). Natural language generation and understanding big code for AI-assisted programming: a review. *Entropy*, 25(6), 888. <https://doi.org/10.3390/e25060888>
- Wulcan, J. M., Jacques, K. L., Lee, M. A., Kovacs, S. L., Dausend, N., Prince, L. E., ... & Keller, S. M. (2025). Classification performance and reproducibility of GPT-4 Omni for information extraction from veterinary electronic health records. *Frontiers in Veterinary Science*, 11, 1490030.
- Guo, Y., & Wan, Z. (2024). *Performance Evaluation of Multimodal Large Language Models (LLaVA and GPT-4-based ChatGPT) in Medical Image Classification Tasks*. 12th International Conference on Healthcare Informatics (ICHI), Orlando, FL, USA. Doi: 10.1109/ICHI61247.2024.00080.
- Dökme Yağar, S. (2023). ChatGPT'nin sağlık alanındaki potansiyel kullanımına ilişkin çıkarımlar. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(3), 1226–1240. <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i3.2264>.
- Yalçın-Çelik, A., & Çoban, Ö. K. (2023). Kimya sorularının cevaplanmasında yapay zekâ tabanlı sohbet robotlarının performansının incelenmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 21(3), 1540-1561.
- Yılmaz, M., & Çil, G. (2024). Yapay zekâ, erektil disfonksiyon ile ilgili sorulara nasıl yanıtlar veriyor: ChatGPT vs Google AI. *Androloji Bülteni*, 26(2), 116–122. <https://doi.org/10.24898/tandro.2024.12989>
- Zhang, B., Liang, P., Zhou, X., Ahmad, A., & Waseem, M. (2023). Demystifying practices, challenges, and expected features of using GitHub CoPilot. *International Journal of Software Engineering and Knowledge Engineering*, 33(11n12), 1653–1672. <https://doi.org/10.1142/s0218194023410048>
- Zhu, J. J., Jiang, J., Yang, M., & Ren, Z. J. (2023). ChatGPT and environmental research. *Environmental Science & Technology*, 57, 1-4. <https://doi.org/10.1021/acs.est.3c01818>

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Avrupa Birliği Hukukunda Hukuki Belirlilik İlkesi¹

Principle of Legal Clarity in European Union Law

İsa Çelen^a

^aArş.Gör, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, isacelen@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0122-5223

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 08.08.2025

Makale Kabul Tarihi: 12.10.2025

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Hukuku, Hukuki Belirlilik, Mevzuat Kalitesi

JEL Kodları: K10, K34, K33

ÖZ

Hukuki belirlilik ilkesi, Avrupa Birliği (AB) hukuku normlar hiyerarşisinde birincil hukuk kaynakları arasında yer alan ve yazılı olmayan AB hukukunun genel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle ilkenin içeriği Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)’nın içtihatları yoluyla belirlenmiştir. ABAD’ın yerleşik içtihatlarında hukuki güvenlik ilkesinin alt ilkelerinden birini oluşturan hukuki belirlilik ilkesi, hukuk kurallarının açık ve belirli olması gerekliliğini ifade eder. Böylece bireyler hak ve yükümlülüklerini şüpheye yer bırakmayacak şekilde belirleyip buna uygun hareket edebilir. Bu yönüyle hukuki belirlilik, bireyin haklarını koruyan bir ilkedir. Ayrıca ilke, AB hukukunun uygulanması sürecinde özellikle direktiflerin ulusal hukuka aktarımı bakımından gözetilmesi gereken bir normatif referans noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, mevzuatın kalitesine ilişkin kurumlara ilişkin anlaşmalar ve ortak uygulama kılavuzu hukuki belirlilik ilkesinin AB yasama sürecinde bir kalite ölçütü olarak kabul edildiğini göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article Received: 08.08.2025

Article Accepted: 12.10.2025

Keywords: European Union Law, Legal Clarity, Legislative Quality

JEL Codes: K10, K34, K33

ABSTRACT

The principle of legal clarity is one of the unwritten general principles of European Union (EU) law and is situated among the primary sources within the hierarchy of EU legal norms. Consequently, the content of this principle has been defined through the case law of the Court of Justice of the European Union (CJEU). In its well-established jurisprudence, the CJEU has regarded the principle of legal clarity as one of the sub-principles of the principle of legal certainty, emphasizing that legal rules must be clear and precise. This ensures that individuals are able to determine their rights and obligations without ambiguity and act accordingly. In this regard, legal clarity serves as a principle that protects individual rights. Moreover, the principle emerges as a normative reference point that must be observed during the application of EU law, particularly in the context of the transposition of directives into national law. On the other hand, interinstitutional agreements and guidance documents on legislative quality demonstrate that the principle of legal clarity is regarded as a criterion of quality in the EU legislative process.

¹ Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Başar SOYDAN’ın danışmanlığında, İsa ÇELEN tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalında hazırlanan “Vergi Hukukunda Belirlilik İlkesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Avrupa Birliği (AB) hukuku, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinden farklı olarak uluslararası (supranational) niteliğiyle öne çıkan kendine özgü hukuk kaynaklarına ve işleyiş ilkelerine sahip özerk bir hukuk düzenidir. Bu özerk hukuk düzeni, ulusal hukuk düzenlerinde hukuk devleti ilkesinin bir yansıması olarak ele alınan hukuki belirlilik ilkesinin varlığını ve içeriğini AB hukuku bağlamında irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Zira hukuki belirlilik ilkesi, Birlik hukuk kaynaklarında (ne birincil hukukta ne de ikincil mevzuatta) açıkça tanımlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, hukuki belirlilik ilkesinin Avrupa Birliği hukuk düzeni içindeki normatif konumunu ve daha sonrasında muhteviyatını oluşturan unsurları ele almaktır. Bu kapsamda öncelikle, ilkenin Avrupa Birliği hukuku normlar hiyerarşisindeki konumu ve bu konunun doğurduğu hukuki etkiler tespit edilecektir. Ardından hukuki belirlilik ilkesinin içeriğinin Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) içtihatları ışığında nasıl somutlaştırıldığı irdelenecektir. Son olarak, hukuki belirlilik ilkesinin bir mevzuat kalitesi ölçütü olarak AB yasama sürecine nasıl yansıdığı, kurumlararası anlaşmalar ve uygulama kılavuzu bağlamında ele alınacaktır. Bu çerçevede çalışma, hukuki belirlilik ilkesinin AB hukukunun kurumsal işleyişinde, ABAD içtihatlarında ve yasama süreci kapsamında mevzuat hazırlama sürecinde nasıl rol bir oynadığını ortaya koymaktadır.

1. Avrupa Birliği Hukuku Normlar Hiyerarşisinde Hukuki Belirlilik İlkesinin Konumu

Ulusal hukuk kapsamında her devlet, ülkesi içindeki hukuki ilişkileri birlikte düzenleyen, birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcı nitelikte kendi hukuk kuralları bütününe ifade eden bir hukuk düzenine sahiptir. Uluslararası hukuk kapsamında uluslararası örgütlerin de kendilerine özgü hukuk düzenleri bulunmaktadır (Schermers & Waelbroeck, 2001, s. 5). Bu minvalde, ulusal ve uluslararası hukuktan ayrı ve bağımsız “uluslararası (supranational)”² niteliği haiz Avrupa Birliği (AB) de özerk bir hukuk düzeni oluşturmuştur. Dolayısıyla AB hukuku, bu özerk hukuk düzeninin bir sonucu olarak, kendine özgü çeşitli hukuk kaynaklarını barındırmaktadır (Göçmen, 2023, s. 257).

AB hukuku kaynaklarının sınıflandırılmasında ve aralarındaki hiyerarşik ilişkinin belirlenmesinde, öğretide farklı metodolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir³. Hiyerarşi gözetilmeden yapılan sınıflandırmalar kapsamında; Schaumburg (2020, s. 34) bu kaynakları “birincil hukuk (primärrecht)”, “ikincil hukuk (sekundärrecht)”, “üçüncül hukuk (tertiärrecht)”, “uluslararası hukuk antlaşmaları (völkerrechtliche verträge)”, “esnek hukuk (soft law)” şeklinde bir ayrıma tabi tutmuştur. Kaczorowska-Ireland (2016, s.113-114) ise bu kaynakları “birincil kaynaklar”, “AB hukukunun genel ilkeleri (birincil kaynaklarda yer verilmediği sürece)”, “dış kaynaklar (AB ile üçüncü ülkeler veya uluslararası örgütler arasında yapılan uluslararası antlaşmalar)”, “ikincil kaynaklar (yasama ve yasama dışı tasarruflar)”, “tipik olmayan tasarruflar”, “Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihatları” ve “esnek hukuk (soft law)” şeklinde sıralamıştır.

AB hukukunun kaynaklarına ilişkin bu metodolojik farklılaşmayı Türk hukuk öğretisinde de görmek mümkündür. Örneğin Göçmen (2023, s. 528), AB hukukunun kaynaklarını “şekli ölçüt” ayrımına tabi tutarak temelde “yazılı kaynaklar” ve “yazılı olmayan kaynaklar” olarak ikiye ayırmış; yazılı kaynakları “iç kaynaklar (üye devlet tasarrufları, AB kurumlarının tasarrufları) ve dış kaynaklar (uluslararası anlaşmalar)”, yazılı olmayan kaynakları ise “AB hukukunun genel ilkeleri ile uluslararası hukukun genel ilkeleri ve uluslararası teamül hukuku” şeklinde sınıflandırmıştır. Can (2022, s.272), bu kaynakları “birincil hukuk”, “ikincil hukuk” ve “esnek hukuk (soft law)” şeklinde temel bir ayrıma tutmuştur. Bozkurt ve Göktaş (2024, s. 289), bu kaynakları “birincil kaynaklar olarak adlandırılan anayasal antlaşmalar”, “ikincil kaynaklar olarak adlandırılan Birlik organlarının tasarrufları”, “Adalet Divanı tarafından tanınan hukukun genel ilkeleri”, “Adalet Divanı’nın kararları”, “üye olmayan devletler ve uluslararası örgütlerle yapılan antlaşmalar”, “yazılı olmayan Birlik hukuku kuralları (Birlik bazında geçerli olan hukukun genel ilkeleri, temel hak ve özgürlükler ile anayasal devlet ilkeleri ve örf-adet hukukunu kapsayan kurallar)” başlıkları altında sıralandırmıştır. Güneş (2022, s. 314) ise bu kaynakları “birincil kaynaklar (yazılı ve yazılı olmayan birincil kaynaklar)”, “ikincil kaynaklar” ve “uluslararası hukuk” şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutmuştur.

Öğretide ortaya konulan bu yaklaşımlar ışığında AB hukukunun kaynaklarını “birincil hukuk” ve “ikincil hukuk” başlıkları altında temel bir ayrıma indirgemek mümkündür. Burada çalışma konumuzun amacı doğrultusunda hukuki belirlilik ilkesinin AB hukuku normlar hiyerarşisi içindeki yerinin tespiti ve işlevi

² Uluslararası hukuku uluslararası hukuktan ayıran farklılıklar için bkz. Güneş, 2022, s. 125-126; Günuğur, 2007, s. 4-5.

³ AB hukukunun kaynaklarına ilişkin bu metodolojik farklılaşma, antlaşmaların (Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA)’nın 289, 290 ve 291. maddelerinde yasama tasarrufları, yetki devrine dayanan tasarruflar ve uygulama tasarrufları arasında belirli bir ayırım yaparak yalnızca ikincil kaynaklar arasında bir hiyerarşi kurması dışında) tüm kaynaklar arasında “genel bir hiyerarşi” kuran hüküm ihtiva etmemesine dayandırılabilir. Zira bu kaynakların niteliği ve aralarındaki hiyerarşik ilişki, genellikle Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından içtihat yoluyla belirlenmiştir (Kaczorowska-Ireland, 2016, s. 115).

açısından, öncelikle birincil ve ikincil hukuk kaynaklarını normlar hiyerarşisi kapsamında ana hatlarıyla irdelemek önem arz etmektedir.

AB hukuk düzeninde geçerli olan normlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan ve dolayısıyla ikincil hukukun kaynaklarına üstünlük sağlayan birincil hukuk kaynakları (Schwarze, 2012, s. 270) tahdidi olmayacak şekilde şöyle sıralanabilir:

- **Kurucu Antlaşmalar ve Bunlara Yapılan Değişiklik Antlaşmaları, Ekler ve Protokoller, Katılım Antlaşmaları:** Bugünkü yapısıyla AB'nin anayasal temeli, zaman içinde geçirdiği yapısal değişikliklerle birlikte⁴ üç adet kurucu antlaşmaya dayanmaktadır. Bu antlaşmaları, 2007 imza tarihli Lizbon Antlaşması ile tadil edilmiş “Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)”, “Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşması (ABİHA)” ve halen geçerliliğini koruyan “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (AAETA)” oluşturmaktadır⁵. Öte yandan, bu antlaşmaların ayrılmaz parçası niteliğindeki protokoller ve ekler⁶ ile üyelik sürecindeki devletlerle akdedilen katılım antlaşmaları, hukuki etkileri bakımından kurucu antlaşmalarla aynı düzeyde olup bağlayıcı niteliktedirler (Kaczorowska-Ireland, 2016, s. 116-117).

- **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (ABTHŞ):** Lizbon Antlaşması'nın getirdiği değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle⁷ AB temel haklar rejiminde bağlayıcı bir nitelik kazanan ABTHŞ, ABA'nın 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrası uyarınca Antlaşmalarla “aynı hukuki değere” sahip olduğundan, antlaşmaların dışında birincil hukuk kaynağı haline gelmiştir⁸. Şart'ta koruma altına alınan haklar, özgürlükler ve ilkeler; dibaceyi (preamble) takiben “onur (dignity)”, “özgürlük (freedom)”, “eşitlik (equality)”, “dayanışma (solidarity)”, “vatandaşlık hakları (citizens' rights)” ve “adalet (justice)” olmak üzere altı başlık altında düzenlenmiştir⁹. İçeriği itibarıyla “modern bir temel haklar listesi” olarak tanımlanan (Solanke, 2015, s. 236) ve üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), ABAD ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları gibi kaynaklardan doğan hakları yeniden teyit eden Şart, tanıdığı tüm temel hak ve özgürlüklere yönelik genel bir sınırlandırma hükmü de içermektedir (Schütze, 2012, s. 426). Buna göre, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına getirilecek her sınırlandırma (sınırlandırmanın sınırları); yasa ile öngörülmesi, ilgili hakkın ve özgürlüğün özüne saygı göstermeli, orantılılık ilkesine tabi olmak kaydıyla gerekli olmalı ve Birlik tarafından tanınan genel çıkar amaçlarını veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ihtiyacını karşılamalıdır (ABTHŞ m.52/1).

- **AB Hukukunun Genel İlkeleri:** AB hukuk düzeninde örf ve adet hukuku¹⁰ ile birlikte yazılı olmayan kaynaklardan birini oluşturan AB hukukunun genel ilkeleri de birincil hukuk kaynakları arasında yer almaktadır. Yazısız bir kaynak olmalarından dolayı bu ilkeler, yargısal aşamada ABAD içtihatları yoluyla tespit edilmektedir. Başka bir ifadeyle bu ilkeler, ABAD hakimlerinin araması ve uygulaması gereken, ancak kendilerinin yaratmadığı hukuk kurallarıdır (Kaczorowska-Ireland, 2016, s. 121). Bu noktada ise ABAD, ilkelerin türetilmesinde birçok kaynaktan ilham almaktadır. Bu kaynakların en başında kurucu antlaşmalar gelmektedir. Nitekim öğretide kimi yazarlara göre kurucu antlaşmaların bazı maddeleri, ilkelere hukukun kaynağı olarak başvurulmasında dayanak olarak gösterilmiştir. Bunlar; ABA'nın 19'uncu maddesi ile ABİHA'nın 263'üncü ve 340'ıncı maddeleridir. İlk olarak, ABA m.19/1 “Avrupa Birliği Adalet Divanı, Antlaşmaların yorumlanmasında ve uygulanmasında **hukuka** riayet edilmesini temin eder.” hükmünü

⁴ AB hukuku, bugün ulaştığı hukuki düzene evrilmeden önce temellerini dört kurucu antlaşma üzerine inşa etmiştir. Bu antlaşmalar; 1951 yılında Paris'te imzalanan “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması (AKÇTA)”, 1957 yılında Roma'da imzalanan “Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması (AETA)” ve “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (AAETA)” ve 1992 yılında Maastricht'te imzalanan “Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)”dır. AKÇT süreli olarak akdedildiğinden, 50 yıllık geçerlilik süresinin sona ermesiyle birlikte 2002 yılında yürürlükten kalkmıştır. AETA ise, önce 1993 yılında Maastricht Antlaşması ile “Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA)”, ardından 2009 yılında Lizbon Antlaşması ile “Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA)” olarak ismi ve içeriği bakımından yeniden şekillendirilmiştir. Son tahlilde mevcut AB hukuk düzeni; halen yürürlükte olan ABA, ABİHA ve AAETA üzerine işleyişini sürdürmektedir (Baykal & Göçmen, 2016, s. 338-339).

⁵ Lizbon Antlaşması ile yapılan değişiklikleri içeren üç kurucu antlaşmanın konsolide metinleri için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2025). Söz konusu antlaşmalardan Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma (ABİHA), 2011 yılında dönemin T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle görev ve yetkilerini T.C. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı T.C. Avrupa Birliği Başkanlığına devretmiştir) tarafından Türkçeye de çevrilmiştir. Çeviri metni için bkz. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim Tarihi: 07.05.2025).

⁶ ABA m.51: “Antlaşmalara ekli Protokoller ve Ekler, bu Antlaşmaların ayrılmaz bir parçasını oluşturur.”.

⁷ Lizbon Antlaşması'nın AB hukuk düzenine getirdiği tüm değişiklikler için ayrıca bkz. Güneş, 2022, s. 30-34; Can, 2022, s. 62-65; Göçmen, 2023, s. 84-89; Bozkurt & Köktaş, 2024, s. 102-103; Baykal & Göçmen, 2016, s.127-131.

⁸ ABA m.6/1: “Birlik, 12 Aralık 2007 tarihinde Strazburg'da uyarlandığı haliyle, Antlaşmalar'la aynı hukuki değere sahip olan 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıır...”.

⁹ ABTHŞ'nin tam metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (Erişim Tarihi: 07.05.2025).

¹⁰ AB hukukunda sınırlı bir uygulama alanına sahip örf ve adet hukuku, yalnızca kurucu antlaşmaları tamamlayıcı (vertragsergänzenden) veya değiştirici (vertragsändernd) bir nitelik taşıdıklarında birincil hukuk kaynağı olarak dikkate alınmaktadır (Schaumburg, 2020, s. 35.).

içermektedir. Bu maddede geçen “hukuk” sözcüğü, antlaşmaların ötesinde başka bir şeye atıf yaptığı şeklinde geniş bir yoruma tabi tutularak hukukun genel ilkelerini de kapsadığı ifade edilmiştir. Benzer bir yorum, Birlik organları tasarruflarının (tavsiye ve görüşler hariç) iptaline ilişkin gerekçelerini düzenleyen ABİHA’nın 263’üncü maddesi için de yapılmıştır. Mezkur madde, bir Birlik tasarrufunun “*Antlaşmaların veya bunların uygulanmasına ilişkin herhangi bir hukuk kuralının ihlali*” gerekçesiyle de iptal edilebileceğini hükme bağlarken; buradaki “herhangi bir hukuk kuralı” ifadesi, antlaşmaların kendisinden öte başka bir şeye atıf yaptığı ve dolayısıyla hukukun genel ilkelerini de kapsadığı şeklinde yorumlanmıştır. Son olarak ABİHA’nın 340’ıncı maddesi, Birliğin sözleşme dışı sorumluluğunun “*üye devletlerin hukuk sistemlerinde ortak olan genel ilkelere göre*” belirleneceğini hükme bağlayarak açık bir gönderme ile ABAD hakimlerinin sözleşme dışı sorumluluk konusunda hukukun genel ilkelerini uygulamasına izin vermektedir (Hartley, s.145-146; Dashwood et al., 2011, s. 322; Craig, 2022, s. 26-27). İlkelerin türetilmesinde ABAD’a ilham veren diğer bir kaynak da üye devletlerin ulusal hukuk sistemleridir. Ancak bunun için bir ilkenin tüm üye devletlerin hukuk sistemlerinde tanınmış olması gerekmemektedir. ABAD ulusal hukuk sistemlerinden ilham aldığında, o ilkenin üye devletlerin çoğunun hukuk sisteminde genel olarak kabul edilmesi veya üye devletlerdeki genel eğilimle uyumlu olması yeterli görülmektedir (Hartley, 2014, s. 145). Hatta Tridimas’a (20007, s. 6) göre, bir ilkenin ABAD tarafından uygulanma alanı, o ilkenin üye devlet hukukundaki karşılığından farklılık da gösterilebilir. Dolayısıyla ABAD, üye devlet hukuk sistemlerinden türetilmiş bir ilkenin içeriğini genişletebilir, daraltabilir yahut yeniden formüle edebilir Bu bağlamda Divan, söz konusu ilkenin AB hukuku geçerli olacak içeriğini ve kapsamını bir anlamda damıtmaktadır. Kanaatimizce bu yaklaşım, ulusal hukuk kaynaklı bir ilkenin, AB hukuk düzenine özgü bir normatif anlam ve işlev kazanmasına olanak tanımaktadır. Kurucu antlaşmalar ve üye devletlerin ulusal hukuk sistemleri dışında, temel hakların korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmeler de ABAD’ın ilham aldığı kaynaklar arasında gösterilmektedir (Tillotson ve Foster, 2003, s. 225). Bu kaynaklar arasında AİHS’in özel bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir. Zira kurucu antlaşma gereği, AİHS tarafından güvence altına alınan temel haklar, AB hukukunun genel ilkelerinin bir parçasını oluşturur (ABA m.6/3). Bu minvalde ABAD, AB’nin AİHS’e henüz katılmadığı mevcut durumda bile, temel haklar söz konusu olduğunda hukukun genel ilkelerinin tespitinde ve türetilmesinde AİHS’den de yararlanabilecektir. Son tahlilde AB hukuku genel ilkelerinin tespitinde ABAD’a ilham veren tüm bu kaynaklar, kapsamı itibariyle oldukça geniş bir ilkeler kataloğunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. AB hukukunun genel ilkeleri, AB hukuk sistemi içerisinde birçok işlev görmektedir. Genel ilkeler AB mevzuatın ve üye devlet mevzuatları için hem yorumlamaya yardımcı bir araç olarak kullanılması hem de Birlik tasarruflarının iptali ve hukuki boşlukların doldurulması gibi birden çok işleve sahiptir (Raitio, 2003, s.101; O’Connor, 2019, s. 6)

AB hukukunun ikincil kaynakları ise, AB organlarının antlaşmalara dayalı olarak çıkardığı hukuki tasarruflar bütünüdür ifade etmektedir (Schwarze, s. 270). ABİHA’nın 288’inci maddesi uyarınca bu tasarruflar; bağlayıcı niteliği haiz tüzükler (*regulations*), direktifler (*directives*), kararlar (*decisions*) ile bağlayıcı olmayan tavsiyeler ve görüşlerden (*recommendations and opinions*) oluşmaktadır.

İkincil hukuku oluşturan bu tasarruflar, AB hukuk düzeninde geçerli olan normlar hiyerarşi gereği, yukarıda ele aldığımız tüm birincil hukuk kaynaklarının altında konumlandırılmaktadır. Bu hiyerarşik konum, genelde birincil hukuk kaynaklarının özelde ise AB hukuku genel ilkelerinin, bağlayıcı niteliği haiz ikincil hukuk kaynaklarının geçerliliği ve uygulanabilirliği üzerinde önemli hukuki etkiler doğurmasına yol açmaktadır.

İlk olarak, ikincil hukuku oluşturan tasarrufların AB hukukunun genel ilkelerine uygun olması, başka bir ifadeyle aykırılık taşımaması gerekmektedir. Aksi durumda, örneğin bir tüzük veya direktifin AB hukuku genel ilkelerine aykırılığı halinde, bu tasarruflar ABAD tarafından iptal davası kapsamında geçersiz kılınabilecektir (Schaumburg, 2020, s. 53). Bu yönden AB hukukunun genel ilkelerinin ikincil hukuk kaynakları üzerindeki öncelikli hukuki etkisi, Birlik tasarrufların yargısal denetiminde bir ölçüt norm olarak başvurulabilmesi şeklinde tezahür etmektedir. Diğer bir hukuki etkisi ise, ikincil hukuk kaynaklarının yorumlanmasında ortaya çıkmaktadır. Zira ikincil hukuk kaynakları, normlar hiyerarşisinde kendisinden üstte bulunan AB hukukunun genel ilkelerine uygun yorumlanması gerekmektedir (Tridimas, 2007, s. 29).

AB hukukunda hukuki belirlilik ilkesi, ana hatlarıyla ele aldığımız AB hukuku kaynakları kapsamında, birincil hukuk kaynaklarından AB hukukunun genel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Bu konumlandırma, ilkenin içeriği ve işlevinin tespitinde iki ön kabulü beraberinde getirmektedir. Birincisi, hukuki belirlilik ilkesinin içeriği ve işlevinin ancak ABAD’ın içtihatları yoluyla tespit edilebileceğidir. İkincisi ise, AB hukuku genel ilkelerinin Birlik tasarrufları üzerindeki hukuki etkilerin (iptal edilme ve uygun yorumlanma) hukuki belirlilik ilkesi açısından da geçerli olabileceğidir.

2. Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararlarında Hukuki Belirlilik İlkesi

ABAD içtihatlarında hukuki belirlilik, muhteviyatını oluşturan unsurlar bakımından hukuki güvenlik ilkesinin (*principle of legal certainty*)¹¹ içeriğinde somutlaşan bir gereklilik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Birlik hukuk düzenin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilen hukuki güvenlik ilkesi, açıklık ve belirlilik yönündeki bazı gerekliliklerin çıkarılması işlevini görmektedir (Bartelt, 2017, s. 65) Bu nedenle öncelikle cevaplandırılması gereken asıl soru, ABAD’ın hukuki güvenlik ilkesinin içeriğini nasıl somutlaştırdığıdır.

Hukuki güvenlik ilkesi, her ne kadar anayasal düzeyde AB birincil antlaşmalarında açıkça tanımlanmamış olsa da, ABAD tarafından uzun süredir korunan ve geliştirilen, bireylerin haklarını korumayı ve AB hukukunun yorumlanmasının ve uygulanmasının gerektiği gibi gözetilmesini sağlamayı amaçlayan AB hukukunun genel ilkeleri arasında yer almaktadır. İlk kez açıkça Bosch kararında¹² tanınan hukuki güvenlik ilkesi, ABAD içtihadında AB hukukunun bir temel ilkesi olarak yapısal bir rol üstlenmiştir (Portuese, 2014, s. 308). Bununla birlikte, söz konusu ilkenin kapsamı zaman içerisinde oldukça genişlemiş ve birçok başka ilkeyi de içine alacak şekilde nitelendirilmiştir. Bu niteliği itibarıyla öğretilerde “şemsiye ilke” (Grousot, 2006, s. 190) veya “çok yönlü ilke” (Raitio, 2003, s. 125) olarak tanımlanmaktadır Zira AB hukuku bağlamında hukuki güvenlik ilkesi; meşru beklentilerin korunması, kazanılmış haklar, geriye yürümezlik, öngörülebilirlik, belirlilik gibi alt ilkeleri veya türevleriyle iç içe geçmiş durumdadır.

ABAD, hukuki güvenliğin alt ilkelerinden biri olan hukuki belirlilik ilkesinin içeriğini somutlaştıran unsurlara çeşitli kararlarında yer vermiştir. Örneğin Divan, bir tüzüğün iptali talebiyle açılan Belgium v. Commission kararında, hukuki güvenlik ilkesinin gerekliliklerine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

“Birlik hukukunun temel bir ilkesi olan hukuki güvenlik ilkesinin, özellikle hukuk kurallarının açık (*clear*) ve belirli (*precise*) olmasını; böylece bireylerin hak ve yükümlülüklerini şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde (*unequivocally*) belirleyip buna uygun hareket edebilmelerini gerektirdiği unutulmamalıdır.¹³”

ABAD, anılan karardaki hukuk kurallarının açık ve belirli olması gerekliliğini ve bunun bireyler üzerindeki hukuki sonuçlarını muhtelif kararlarında sürekli olarak vurgulamıştır¹⁴. Bu gereklilik, bireylerin hangi haklara sahip olduklarını tam olarak öğrenebilmeleri ve gerektiğinde bu haklarını “ulusal mahkemeler önünde ileri sürrebilmelerini” de teminat altına almayı amaçlamaktadır. Nitekim ABAD’a göre;

“Hukuki güvenlik gerekliliğini yerine getirmek için bireylerin, haklarının kapsamını tam olarak belirleyebilmelerine ve gerektiğinde bu haklara ulusal mahkemeler önünde dayanabilmelerine olanak tanıyan açık ve belirli bir hukuki duruma sahip olmaları özellikle önemlidir¹⁵.”

Hukuki belirlilik ilkesi üye devletlerin bireyler açısından hak ve yükümlülükler doğuran direktifleri ulusal hukuka aktarılması sürecinde özel bir önem taşımaktadır. Zira hukuk kurallarının açık ve belirli olması gerekliliği, yalnızca AB kurumlarınca oluşturulan hukuki düzenlemeler açısından değil, aynı zamanda AB hukukunun uygulanması kapsamında –özellikle direktiflerin ulusal hukuka aktarılması sırasında- üye devletler bakımından da geçerlidir. Bu kapsamda, direktiflerin ulusal hukuka aktarılması bakımından üye devletlerin

¹¹ ABAD içtihatlarında kullanılan “*principle of legal certainty*” teriminin AB hukuku kapsamında Türkçeye hukuki güvenlik ilkesi olarak çevrilmesinin daha doğru olduğu görüşündeyiz. Zira AB hukukunun çok dilli yapısına bağlı olarak 24 farklı dile çevrilen ve bu çalışmada atıfta bulunduğumuz tüm ABAD kararlarında terimin karşılığı olarak; Almanca “*grundsatz der rechtssicherheit*”, Fransızca “*le principe de sécurité juridique*” ve İspanyolca “*el principio de seguridad jurídica*” terimleri kullanılmakta ve içerik olarak geriye yürümezlik, meşru beklentilerin korunması ve kazanılmış haklara saygı gibi hukuki güvenlik ilkesinin alt ilkeleri ya da unsurları kapsamında ele alınmaktadır. Nitekim AB hukuku alanındaki birçok yazarın da terimleri, ABAD kararlarında olduğu gibi hukuki güvenlik ilkesinin bu alt ilkeleri kapsamında ele almaları görüşümüzü desteklemektedir (Alman hukuk öğretisindeki kullanımlar için bkz. Fischer, 2024, s. 19; Bartelt, 2017, s. 65; Schwarze, s. 676; Fransız hukuk öğretisindeki kullanımlar için bkz. Meerbeeck, 2008, s. 500; Puissochet & Legal, 2001, ss.98-105; Martucci, 2020, ss.70-78).

¹² ABAD, Case 13-61 *De Geus en Uitdenbogerd v. Bosch* [1997], p.52.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61961CJ0013>

¹³ ABAD, Case C-110/03 *Kingdom of Belgium v Commission of the European Communities* [2005] ECR I-2801, p.30.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62003CJ0110>

¹⁴ ABAD, Case C-324/14 *X-Steuerberatungsgesellschaft v Finanzamt Hannover-Nord* [2015] EU:C:2015:827, p.59.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62014CJ0342>

ABAD, Case C-550/07 *Akzo Nobel Chemicals Ltd and Akros Chemicals Ltd v European Commission* [2010], p.100.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62007CJ0550>

ABAD, Case C-76/06 *P Britannia Alloys & Chemicals Ltd v Commission of the European Communities* [2007] ECR I-4405, p.79.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62006CJ0076>

ABAD, Case C-63/93 *Duff and Others v Minister for Agriculture and Food and Attorney General* [1996] ECR I-569, p.20.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61993CJ0063>

¹⁵ ABAD, Case C-280/00 *Altmark Trans GmbH ve Regierungspräsidium Magdeburg v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH ve Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht* [2003] ECR I-7747, p.59.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62000CJ0280>

uygulama kurallarının da hukuki bağlayıcılığa sahip olması gerekmektedir (Englisch, 2020, s. 513). Nitekim ABAD’ın yerleşik içtihatlarında belirtildiği üzere, üye devletler Birlik yasama organı tarafından öngörülen hukuki durumların açıklık ve belirlilik gerekliliklerini, üye devletlerde yerleşik ilgili kişilerin yararını gözeterek tam olarak karşılayacak bir biçimde direktif hükümlerini uygulamakla yükümlüdür. Bu amaçla, bir direktifin hükümleri hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde gerekli açıklık ve belirlilikte uygulanmalıdır¹⁶. Zira bireylere haklar tanımayı amaçlayan bir direktif söz konusu olduğunda, ilgili kişilerin sahip olduğu hakların kapsamını tam olarak belirleyebilmeleri sağlanmalıdır¹⁷. Bu nedenle Divan, açıklık, belirlilik ve aleniyet gereklerine dayanarak, direktiflerin kanun ve yönetmelik gibi bağlayıcı ve normatif düzenlemelerle iç hukuka aktarılmasını zorunlu kılmaktadır. Buna karşılık yalnızca idari uygulamalar veya genelge ya da sirküler iç idari düzenlemeler aracılığıyla gerçekleştirilen aktarımlar bu yükümlülüğün yerine getirilmesi bakımından yeterli görülmemektedir (Kofler, 2020, s.528).

ABAD, hukuk kurallarının açık ve belirli olması yönündeki gereklilikleri, özellikle “mali sonuçlar” doğurabilecek kurallar söz konusu olduğunda daha sıkı bir biçimde uygulamaktadır¹⁸. Bu nedenle hukuki belirlilik ilkesinin muhteviyatını oluşturan gereklilikler, AB hukukunda vergilendirmeye ilişkin kurallar söz konusu olduğunda daha da önem taşımaktadır. Nitekim Divan, özellikle vergi mükellefleri üzerine yükümlülük getiren kurallar söz konusu olduğunda, mükelleflerin hak ve yükümlülüklerini herhangi bir şüpheye ya da belirsizliğe mahal vermeyecek şekilde bilebilmeleri ve buna uygun hareket edebilmelerini, ancak kuralların açıklığı ve belirliliği ile sağlanabileceğini yerleşik içtihadına dönüştürmüştür¹⁹.

3. Avrupa Birliği Mevzuatının Kalite Ölçütü Olarak Hukuki Belirlilik İlkesi

AB hukukunda hukuki belirliliği sağlamanın temel gerekliliklerinden biri, yasama sürecinde Birlik mevzuatının açık, belirli ve anlaşılır olacak şekilde hazırlanmasıdır. Bu doğrultuda, Birlik mevzuatının kabulü sürecine dahil olan üç temel Avrupa kurumu (Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon), çeşitli kurumlararası anlaşmalar (*interinstitutional agreements*)²⁰ ve bu anlaşmalara işlerlik kazandıran ortak uygulama kılavuzları yoluyla mevzuat kalitesini iyileştirmeyi amaçlamıştır. Nitekim Birlik mevzuatının kalitesinin iyileştirilmesine duyulan ihtiyaç ve atılması gereken adımlar, 11-12 Aralık 1992’de gerçekleştiren Edinburg Zirvesi’nde²¹ açıkça dile getirilmiş ve bu çerçevede mevzuatın hazırlanmasına ilişkin kılavuz ilkeler (*guidelines*) üzerinde mutabık kalınması ve bu kılavuz ilkelerin mevzuat kalitesinin ölçülmesinde kullanılacak “ölçütleri (*criteria*)” içermesi gerektiği ifade edilmiştir (European Council, 1992, s. 33). Bu gereklilik, 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması’nın Nihai Senedine ekli Topluluk mevzuatının kalitesine ilişkin 39 No’lu Bildiri’de yeniden hatırlatılarak; Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon tarafından mevzuatın hazırlanma kalitesine ilişkin kılavuz ilkelerin belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu bildirinin bir sonucu olarak üç kurum, 22 Aralık 1998 tarihli Kurumlararası Anlaşma²² ile kılavuz ilkeleri belirlemiştir. Anlaşma’da hukuki belirlilik ilkesinin muhteviyatını oluşturan unsurlar, hem kılavuz ilkeler hem de bu ilkelerin kabul gerekçeleri arasında açıkça vurgulanmıştır. Nitekim gerekçeler kısmında şu ifadelere yer verilmiştir:

¹⁶ ABAD, Case C-102/08 *Finanzamt Düsseldorf-Süd v. SALIX Grundstücks-Vermietungsgesellschaft mbH & Co. Objekt Offenbach KG* [2009] ECR I-4929, p.42. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62008CJ0102>

ABAD, Case-354/99 *Commission v. Ireland* [2009] ECR I-7657, p.27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61999CJ0354>

¹⁷ ABAD, Case C-207/96 *Commission v. Italian Republic* [1997] ECR I-6869, p. 26. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61996CJ0207>

¹⁸ ABAD, Case C-395/11 *BLV Wohn- und Gewerbebau GmbH v. Finanzamt Lüdenscheld* [2012] ECLI:EU:C:2012:799, p.47. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62011CJ0395>

ABAD, Case C-288/07 *Commissioners of Her Majesty’s Revenue & Customs v. Isle of Wight Council and Others* [2008] ECR I-7203, p.47. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62007CJ0288>

ABAD, Case C-17/01 *Finanzamt Sulingen v. Walter Sudholz* [2004] ECR I-4243, p.34. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62001CJ0017>

¹⁹ ABAD, Case C-143/93 *Gebroeders van Es Douane Agenten BV v. Inspecteur der Invoerrechten en Accijzen* [1996] ECR I-431 p.27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61993CJ0143>

ABAD, Case C-169/80 *Administration Des Douanes v. Société anonyme Gondrand Frères and Société anonyme Garancini* [1981] ECR I-1981, p.17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61980CJ0169>

ABAD, Case C-177/96 *Belgian State v. Banque Indosuez and Others and European Community* [1997] ECR I-659, p.27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61996CJ0177&qid=1747906015103>

²⁰ Interinstitutional Agreement of 22 December 1998 on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999Y0317\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999Y0317(01))

Interinstitutional Agreement of 31 December 2003 on better law-making. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003Q1231\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003Q1231(01))

Interinstitutional Agreement of 13 April 2016 on better on law-Making. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016Q0512\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016Q0512(01))

²¹ European Council In Edinburg, 11-12 December 1992, ss. 33-35. https://www.consilium.europa.eu/media/20492/1992_december_-_edinburgh_eng_.pdf

²² Interinstitutional Agreement of 13 of 22 December 1998 on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999Y0317\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999Y0317(01))

“(1) Topluluk yasama tasarruflarının açık, basit ve belirli biçimde hazırlanması, bu tasarrufların şeffaf ve kamuoyu ile ekonomik aktörler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir olması açısından zorunludur. Bu aynı zamanda, Topluluk mevzuatının üye devletlerde doğru ve yeknesak biçimde uygulanması için bir ön koşuldur.

(2) Adalet Divanı içtihadına göre, Topluluk hukuk düzeninin bir parçası olan hukuki güvenlik ilkesi, Topluluk mevzuatının açık ve belirli olmasını ve uygulamasının bireyler tarafından öngörülebilir olmasını gerektirir. Bu gereklilik, mali sonuçlar doğurabilecek ve bireyler üzerinde yükümlülükler getiren bir tasarruf bakımından çok daha sıkı bir şekilde gözetilmelidir. Zira bu sayede ilgili kişiler, kendilerine yüklenen yükümlülüklerin kapsamını tam olarak bilebilirler.”

Bu gerekçeler doğrultusunda kabul edilen kılavuz ilkelerin “Genel İlkeler” başlığında, Topluluk yasama tasarruflarının açık, basit ve belirli şekilde hazırlanması gerekliliği konusunda mutabakata varılmıştır. Mezkur Kurumlararası Anlaşma zaman içinde çeşitli anlaşmalar ve bildirilerle tamamlayıcı nitelik kazanmış; nihayetinde 13 Nisan 2016 tarihinde yeni bir Kurumlararası Anlaşma²³ yapılmıştır. Bu anlaşmada da Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon, Birlik mevzuatının kalitesinin iyileştirilmesi kapsamında, hukuki güvenlik ilkesine uyacaklarını kabul ederek Birlik mevzuatının hazırlanmasında basitlik, açıklık ve tutarlılık unsurlarını teşvik etmeyi taahhüt etmiştir. Üç kurum, ayrıca Birlik mevzuatının anlaşılır ve açık olması; vatandaşların, idarelerin ve işletmelerin hak ve yükümlülüklerini kolaylıkla anlayabilmesine olanak tanınması gerektiği konusunda da mutabık kalmıştır (Interinstitutional Agreement, 2016, s. 2). Sonuç olarak her iki anlaşmada da hukuki belirlilik ilkesi, muhteviyatını oluşturan unsurları itibarıyla bir mevzuat kalitesi ölçütü olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda anılan kurumlararası anlaşmalara, Birlik mevzuatının hazırlanmasına ilişkin Ortak Uygulama Kılavuzu’nun (Joint Practical Guide)²⁴ yayımlanması ile işlerlik kazandırılmıştır (European Union, 2015). Nitekim kılavuzda anlaşmalarda yer alan kılavuz ilkeler ayrıntılı olarak somutlaştırılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu, Komisyon ve Konsey tarafından ortaklaşa hazırlanan ve temel amacı AB mevzuatının kalitesini ve tutarlılığını arttırmak olan Ortak Uygulama Kılavuzu’nda da gözetilmesi gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (European Union, 2015, s.10). Nitekim kılavuzun “Genel İlkeler” başlığında, yasama tekniği kapsamında Birlik hukuki tasarruflarının hazırlanmasında dilsel açıdan uyulması gereken kurallara yer verilmiştir. Bu minvalde, hukuki tasarrufların açık, anlaşılabilir ve okuyucunun zihninde herhangi bir belirsizliğe/şüpheye mahal vermeyecek şekilde belirli olması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

Sonuç

Avrupa Birliği hukuk düzeninin özerk ve uluslararası yapısı, hukuki kaynaklar arasında bir normlar hiyerarşisi kurma gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Hukuki belirlilik ilkesinin bu hiyerarşi içerisindeki konumu ve işlevi, bu kaynaklar arasındaki üstünlük ilişkisi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. AB hukukunun birincil ve ikincil hukuk kaynakları arasındaki hiyerarşik yapı, özellikle AB hukukunun genel ilkeleri arasında kabul edilen hukuki belirlilik ilkesinin sistemdeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Bu minvalde hukuki belirlilik ilkesi, AB hukukunda yazılı olmayan ancak Avrupa Birliği Adalet Divanı içtihatları yoluyla şekillenen bir genel hukuk ilkesi olarak, ikincil hukuk tasarruflarının hem yargısal denetiminde ölçüt norm işlevi görmekte hem de bu tasarrufların yorumlanmasında referans noktası oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan ABAD içtihatları, hukuki belirlilik ilkesinin, daha geniş kapsamlı bir ilke olan hukuki güvenlik ilkesinin alt ilkesi olarak içeriğinin nasıl somutlaştırıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Yerleşik hale gelmiş ABAD içtihatları ışığında hukuki belirlilik ilkesi, hukuk kurallarının açıklığı, belirliliği ve öngörülebilirliği gereklilikleriyle değerlendirilmektedir. Bu gereklilikler itibarıyla, hukuki belirlilik ilkesinin gerçekleştirilmesindeki temel hedefin bireyin korunması olduğunu söylemek mümkündür. Zira bireylerin sahip oldukları hakları ve kendilerinden beklenen yükümlülükleri herhangi bir belirsizliğe mahal bırakmadan belirleyebilmeleri ilkenin özünü oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda bireylerin haklarını ulusal mahkemeler önünde ileri sürebilmelerine olanak tanımaktadır.

Hukuki belirlilik ilkesi AB hukukunun uygulanması aşamasında da gözetilmesi gereken bir ilkedir. Bu kapsamda hukuki belirlilik, özellikle direktiflerin ulusal hukuka aktarılması sürecinde üye devletlerin uygulama kuralları bakımından da gözönünde bulundurulması gereken bir ilkedir. Bu nedenle direktiflerin ulusal hukuka aktarılmasında seçilen hukuki düzenlemenin bağlayıcı bir etkiyi haiz olabilmesi için, gerekli açıklığı ve

²³ Interinstitutional Agreement of 13 April 2016 on Better Law-Making.

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016Q0512\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016Q0512(01))

²⁴ Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation. <https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf>

belirliliği sağlaması gerekmektedir. Öte yandan direktiflerin üye devletler tarafından ulusal hukuka aktarılmadığı durumda doğrudan etkiye sahip olabilmesi için de direktif hükümleri yeterince açık ve belirli olmalıdır.

Son olarak hukuki belirlilik ilkesi, muhteviyatını oluşturan unsurlar itibarıyla AB mevzuatı açısından da somut bir karşılık bulmuştur. Nitekim AB mevzuatının doğru, yeknesak ve etkili şekilde uygulanabilmesi için AB yasama aktörleri tarafından çeşitli kurumlararası anlaşmalar yoluyla mevzuatın açık, anlaşılır ve belirli şekilde hazırlanması yönünde ortak taahhütler geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, hukuki belirlilik ilkesini mevzuat yapım sürecinde kaliteyi belirleyen bir ölçüt olarak da konumlandırmıştır. Bu yönüyle hukuki ilkesi, AB'nin çok katmanlı hukuk düzeninde hem normatif tutarlılığın hem de uygulama bütünlüğü açısından önemli bir işleve sahiptir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100'dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bartelt, J. M. (2017). *Der Anwendungsbereich des neuen Vergaberechts: Eine Untersuchung hinsichtlich Bestimmtheit, Klarheit und Systemgerechtigkeit des Vergaberechts oberhalb der Schwellenwerte*. Duncker & Humblot GmbH.
- Baykal, S., & Göçmen, İ. (2016). *Avrupa Birliği kurumsal hukuku*. Seçkin Yayıncılık.
- Bayram, M. H. (2022). *Avrupa Birliği hukuku dersleri* (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 7. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, E., & Göktaş, A. (2024). *Avrupa Birliği hukuku* (Gözden geçirilmiş 9. baskı). Legem Yayınevi.
- Can, H. (2022). *Avrupa Birliği hukuku: Genel esaslar* (Güncellenmiş 2. baskı). Adalet Yayınevi.
- Craig, P. (2022). General principles of law: Treaty, historical, and normative foundations. İçinde S. Ziegler, P. J. Neuvonen, & V. Moreno-Lax (Eds.), *Research handbook on general principles in EU law: Constructing legal orders in Europe* (ss. 25–39), Edward Elgar Publishing Limited.
- Dashwood, A., Dougan, M., Rodger, B., Spaventa, E., & Wyatt, D. (2011). *Wyatt and Dashwood's European Union law* (6th ed.). Hart Publishing Ltd.
- English, J. (2020). Einwirkung allgemeiner Rechtsgrundsätze des EU-Rechts. İçinde H. Schaumburg & J. Englisch (Eds.), *Europäisches Steuerrecht* (ss. 487–522). Verlag Dr. Otto Schmidt KG.
- European Union. (2015). *Joint practical guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation*. Publications Office of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf>
- European Parliament, Council of the European Union & European Commission. (1999). *Interinstitutional agreement of 22 December 1998 on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation*. OJ C 73 , 1–6.
- European Parliament, Council of the European Union & European Commission (2003). *Interinstitutional agreement on better law-making*. OJ C 321, 1–5.
- European Parliament, Council of the European Union & European Commission (2016). *Interinstitutional agreement between the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on better law-making*. OJ L 123, 1-14.
- Fischer, D. (2024). *Die Handlungsmechanismen der Europäischen Union zur Sicherung ihrer Werte*. Würzburg University Press.
- Göçmen, İ. (2023). *Avrupa Birliği hukukunun temelleri* (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 2. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Güneş, A. M. (2022). *Avrupa Birliği hukukuna giriş*. (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 5. baskı). Ekin Basım Yayın.
- Günuğur, Haluk (2007). *Avrupa Birliği'nin hukuk düzeni*. Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi
- Hartley, T. C. (2014). *The foundations of European Union law* (8th ed.). Oxford University Press.
- Kaczorowska-Ireland, A. (2016). *European Union law* (4th ed.). Routledge.
- Kofler, G. (2020). Auslegung und Anwendung des harmonisierten Steuerrechts İçinde H. Schaumburg & J. Englisch (Eds.), *Europäisches Steuerrecht* (ss. 523-535), Verlag Dr. Otto Schmidt KG
- Martucci, F. (2020). Les principes de sécurité juridique et de confiance légitime dans la jurisprudence de la Cour de justice de l'Union européenne. *Titre VII*, (5), 70–78.
- Meerbeeck, J. V. (2008). Le principe de sécurité juridique dans la jurisprudence communautaire: Un principe en quête de sens. *Revue du Notariat*, 110(2), 497–516.
- Portuese, Aurélien (2014). The case for a principled approach to law and economics: Efficiency analysis and general principles of EU law. İçinde K. Mathis (Ed.), *Law and economics in Europe: Foundations and applications* (ss. 275-328), Springer Netherlands.
- Puissochet, J.-P., & Legal, H. (2001). Le principe de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. *Les Cahiers du Conseil Constitutionnel*, (11), 98–105.

- Schaumburg, H. (2020). Rechtsquellen des Europäischen Steuerrechts. İçinde H. Schaumburg & J. Englisch (Eds.), *Europäisches Steuerrecht* (ss. 33–45). Verlag Dr. Otto Schmidt KG.
- Schermers, H. G., & Waelbroeck, D. F. (2001). *Judicial protection in the European Union* (6th ed.). The Hague: Kluwer Law International.
- Schütze, R. (2012). *European constitutional law*. Cambridge University Press.
- Schwarze, J. (2012). Artikel 19 EUV [Gerichtshof der Europäischen Union]. İçinde J. Schwarze (Ed.), *EU-Kommentar* (ss. 259–285). Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Solanke, I. (2015). *EU law*. Pearson Education Limited.
- Tillotson, J., & Foster, N. (2003). *Text, cases and materials on European Union law* (4th ed.). Cavendish Publishing Limited.
- Tridimas, T. (2007). *The general principles of EU law* (2nd ed.). Oxford University Press.

Yargı Kararları

- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1997). Case 13-61 *De Geus en Uitdenbogerd v. Bosch*, ECLI:EU:C:1962:11.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1981). Case C-169/80 *Administration des Douanes v Société anonyme Gondrand Frères and Société anonyme Garancini*, ECLI:EU:C:1981:100.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1996). Case C-143/93 *Gebroeders van Es Douane Agenten BV v Inspecteur der Invoerrechten en Accijzen*, ECLI:EU:C:1996:26.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1996). Case C-63/93 *Duff and Others v Minister for Agriculture and Food and Attorney General*, ECLI:EU:C:1996:51. ECR I-569.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1997). Case C-177/96, *Belgian State v Banque Indosuez and Others and European Community*, ECLI:EU:C:1997:65.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (1997). Case C-207/96 *Commission v Italian Republic*, ECLI:EU:C:1997:583. ECR I-6869.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2003). Case C-280/00, *Altmark Trans GmbH ve Regierungspräsidium Magdeburg v Nahverkehrsgesellschaft Altmark GmbH ve Oberbundesanwalt beim Bundesverwaltungsgericht*, ECLI:EU:C:2003:415. ECR I-7747.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2004). Case C-17/01 *Finanzamt Sulingen v Walter Sudholz*, ECLI:EU:C:2004:242.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2005). Case C-110/03 *Kingdom of Belgium v Commission of the European Communities*, ECLI:EU:C:2005:223. ECR I-2801.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2007). Case C-76/06 *P Britannia Alloys & Chemicals Ltd v Commission of the European Communities*, ECLI:EU:C:2007:326. ECR I-4405.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2008). Case C-288/07 *Commissioners of Her Majesty's Revenue & Customs v Isle of Wight Council and Others*, ECLI:EU:C:2008:505.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2009). Case C-102/08 *Finanzamt Düsseldorf-Süd v SALIX Grundstücks-Vermietungsgesellschaft mbH & Co. Objekt Offenbach KG*, ECLI:EU:C:2009:345. ECR I-4929.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2009). Case-354/99 *Commission v Ireland*, ECLI:EU:C:2001:550. ECR I-7657.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2010). Case C-550/07 *Akzo Nobel Chemicals Ltd and Akros Chemicals Ltd v European Commission*, ECLI:EU:C:2010:512.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2012). Case C-395/11 *BLV Wohn- und Gewebebau GmbH v Finanzamt Lüdenscheid*, ECLI:EU:C:2012:799.
- Avrupa Birliği Adalet Divanı (2015). Case C-324/14 *X-Steuerberatungsgesellschaft v Finanzamt Hannover-Nord*, ECLI:EU:C:2015:827.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

This study examines how the principle of legal clarity is positioned and interpreted within the normative framework of European Union (EU) law. The central research question it seeks to answer is: How does the EU legal order define, structure, and implement the principle of legal clarity? The study focuses on three main aspects: the normative status and hierarchical position of the principle of legal clarity among EU legal sources; how the Court of Justice of the European Union (CJEU) has concretized this principle in its case law; and the extent to which the principle functions as a criterion of legislative quality in the EU law-making process. In this regard, the study argues that the principle of legal clarity is not merely a discursive value, but rather a functional component embedded within the broader framework of the principle of legal certainty. It plays an operative role in both the interpretation and application of legal norms. The analysis places special emphasis on the requirements of clarity, precision, and predictability, as elaborated by the CJEU, and investigates how these standards are applied in the context of directives, fiscal rules, and the drafting of legislative acts.

Limitation

This study is doctrinal in scope and focuses exclusively on the EU legal order. While references are made to comparative approaches and international human rights frameworks, such as the European Convention on Human Rights (ECHR) and the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR), these are employed only to provide contextual background and not subjected to systematic analysis. The study does not involve empirical research or case studies based on individual Member States. Nor does it explore in detail the variations in the national transposition of EU law beyond the extent that such analysis is necessary to understand the implementation of legal clarity requirements.

The aim is not to offer a descriptive account of all possible legal interpretations of the principle across jurisdictions, but rather to develop a coherent understanding of how legal clarity is formulated as a general principle of law and how it influences the structural and procedural norms of the EU. Accordingly, the normative development of the principle is examined with a view to elucidating its systemic role in both adjudicatory and legislative functions.

Methodology

This research is based on the normative (doctrinal) method of legal analysis. It involves a systematic review of primary sources of EU law, including the Treaties, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, and the general principles of EU law as interpreted by the CJEU. Secondary legal instruments such as interinstitutional agreements, soft law documents, and legislative drafting guidelines are also examined.

The study places particular emphasis on the interpretation of legal clarity in the CJEU's jurisprudence. A textual analysis of key judgments was conducted to extract recurring themes and standards—such as clarity, precision, and legal foreseeability—that characterize the CJEU's understanding of legal clarity. In addition to case law, academic commentary and doctrinal writings were consulted to support the conceptual reconstruction of the principle.

Further, the study considers the hierarchical position of legal clarity within the EU's legal sources. The distinction between primary law (e.g., Treaties, Charter, general principles) and secondary law (e.g., directives, regulations, decisions) is used to demonstrate how legal clarity operates both as a substantive and procedural constraint on EU institutions and Member States.

Results

The research finds that legal clarity is recognized within the EU legal order as an element of the broader principle of legal certainty. While not explicitly codified in primary EU law, the principle has been consistently invoked and developed by the CJEU, especially in its interpretation of directives, its review of secondary legislation, and its oversight of national implementing measures.

Key judgments—including *Belgium v Commission* and related tax law cases—illustrate that the CJEU demands that EU legislation must be clear, precise, and unambiguous, especially when it imposes obligations on individuals or has financial implications. In such cases, the CJEU requires that individuals are able to ascertain their rights and obligations without uncertainty, and that such rights can be effectively asserted before national courts.

Furthermore, legal clarity has proven essential in the transposition of directives into national law. The CJEU has clarified that Member States must implement directives using legally binding instruments that satisfy the requirements of clarity and legal certainty. Administrative circulars or informal guidelines are not sufficient for fulfilling this obligation. Instead, legislation must ensure that affected individuals can understand the scope of their rights and obligations and can invoke them if necessary.

The study also demonstrates that the principle of legal clarity functions as a benchmark for legislative quality in EU law. Through several interinstitutional agreements—notably those of 1998 and 2016—EU institutions have committed to producing legislation that is clear, simple, and understandable. These commitments are operationalized through legislative drafting guides such as the Joint Practical Guide of the EU institutions, which outlines linguistic and structural principles for the preparation of EU legal acts.

This institutionalization of legal clarity in legislative drafting reflects its dual character: it is both a legal requirement derived from the general principles of law and a tool for improving the quality and accessibility of EU legislation.

The study concludes that legal clarity is a cross-cutting principle that affects multiple dimensions of the EU legal system. Normatively, it is embedded in the general principles of law and carries hierarchical weight within the EU's legal source structure. Judicially, it guides the interpretation and validity of EU legal acts, especially in the context of the CJEU's review powers. Legislatively, it serves as a quality control measure for legal drafting, aimed at enhancing the transparency, effectiveness, and accessibility of EU law. Thus, legal clarity plays a foundational role in ensuring that the EU remains a rule-of-law-based legal order that protects individual rights and maintains coherence in its complex and multi-level governance system. By demonstrating that legal clarity is both a structural requirement and a normative commitment, this study contributes to the broader discourse on the democratic legitimacy, legal certainty, and institutional accountability within the European Union.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Türkiye's Potentials and Challenges in the Implementation of Green Industrial Policies

Türkiye'de Yeşil Sanayi Politikalarının Uygulanmasındaki Potansiyeller ve Zorluklar

Abdullah Önal^a

^aDr. Öğr. Üyesi, Kırklareli University, abdullah.onal@klu.edu.tr, 0000-0002-6659-9285

ARTICLE INFO

Article Received: 17.08.2025

Article Accepted: 06.10.2025

Keywords: Green Industrial Policies, GIP, Green Jobs, Renewable Energy

JEL Codes: J0, J2, O3, Q3

ABSTRACT

Among many environmental issues, carbon emissions from fossil fuels can be a major concern, and this study will assess this in the context of renewable energy, although not in all its aspects due to the limitations of this article. The Green Industrial Policy (GIP) is emerging as a solution. In this context, Türkiye, a developing country, will be used as an example, and the advantages and strengths of implementing green policies will be discussed. This is due to the lack of a comprehensive national document covering all programs, incentives, and legal regulations that could address the problems and opportunities in this sector; instead, there are scattered documents from various government institutions. It will be argued that the main challenges for Türkiye are the bureaucratic structure, legal framework, and oversight in terms of capacity and stability. Furthermore, the most significant potential areas are renewable energy, green jobs, electric vehicles, and market opportunities for capturing international competition. While there are other challenges and benefits, the main ones are discussed in the article.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 17.08.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Anahtar Kelimeler: Yeşil Endüstriyel Politikalar, GIP, Yeşil İşler, Yenilenebilir Enerji

JEL Kodları: J0, J2, O3, Q3

Dünyadaki kirlilik, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, karbon emisyonu vb. çevre ve iklim krizleri, ülkeleri çözüm arayışına itmiştir. Türkiye için fosil yakıtlara dayalı karbon emisyonları başlıca önemli sorun olabilir ve bu çalışmada, bir makalenin sınırları nedeniyle tüm yönleriyle olmasa da yenilenebilir enerji bağlamında ele alınacaktır. Yeşil Endüstri Politikası (GIP) bunlara bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye bir örnek olarak ele alınacak ve yeşil politikaların uygulanması durumunda avantaj ve güçlü yönleri tartışılacaktır. Çünkü bu sektördeki sorunları ve olanakları değerlendirebilecek tüm programları, teşvikleri ve yasal düzenlemeleri kapsayan bütüncül bir ulusal belge yoktur, bunun yerine çeşitli devlet kurumlarından dağınık belgeler bulunmaktadır. Türkiye için başlıca zorlukların bürokratik yapı, yasal zemin ve kapasite ve istikrar açısından denetim olduğu ileri sürülecektir. Ayrıca, ön plana çıkan potansiyeller yenilenebilir enerji, yeşil işler, elektrikli araçlar ve uluslararası rekabeti yakalamak için pazar fırsatlarıdır. Bu bağlamda başka zorluklar ve faydalar da bulunmakla birlikte, makalede başlıcaları ele alınmaktadır.

Introduction

As environmental problems increasingly shape economic development, a move towards the green industry is required (Altenburg&Assmann, 2017, p. 11). Policies based on green growth are financially good for countries, provide a start in the context of new technological developments, the opportunity to adapt to global economic competition, generate certain employment areas, and many developing countries participate in a "green race" in this sense (Steer, 2013 cited in Rodrik, 2014, p. 473). In this regard, GIP, which puts green growth requiring green technologies on its agenda, can be considered as a multi-faceted new growth perspective that aims to reduce climate change effects and - in the long term, stop and reverse it-sustainability of resources, reduce greenhouse gas emissions, and reduce costs in this way, and so put the responsibility on governments to prepare suitable conditions for green-based investments (Rodrik, 2014, p. 469).

The role of governments in developing countries will be decisive. Mainly, GIP includes a reference to the government (Karp & Stevenson, 2012, p. 1). Since, Government initiatives to change the shape of an economy are referred to as industrial policies (Altenburg & Assmann, 2017, s. 2). Governments may help eliminate market failures, provide incentives to the private sector, and make investments in sectors where profitability is uncertain (Karp & Steveson, 2012, p. 1-3), and green budgeting (Kete, 2022). So, governments can generate very lucrative opportunities (Schmitz et al, 2015). Again, public subsidies based on the green industry, taking into account market failures, are about the mispricing of carbon and a gap in investment in technologies (Rodrik, 2014, s. 470). Governments may also see this as an opportunity to gain competitive power on a global scale and prefer to bear the costs. Legal regulation, subsidies and grants, tax reductions, public investment, Feed-In Tariff, standard-setting, and compulsory biofuels are some examples of government implementation in GIP (Aydogdu, 2021, p. 61).

There are some key principles that can be put on the agenda of governments for achieving their goals. Embeddedness, including the coordination and cooperation of the government with the stakeholders, discipline, including the visibility of the actions with specific goals and roadmap, and accountability, including the awareness of being responsible to everyone rather than the interests of narrow groups, are seen as success criteria (Rodrik, 2014, p. 483-9). For the GIP, the fundamental approach is that national green growth strategies may benefit both the environment and the economy (Herman, 2021). In this regard, "catch-up, renewable energy innovation, technological and national innovation systems, green industrial policy" is the foreground for developing countries (Herman, 2021, p. 10).

1. GIP in Türkiye: A Historical Background

Firstly, the issue has been on the table in Türkiye, particularly between 1985 and 1989 (Türkiye's Fifth Development Plan) (Kusat, 2013, p. 4897). Although this emphasis was maintained in the seventh and sixth development plans (1990-94), it was not fully covered in the eighth development plan (Kusat, 2013, p. 4909). Türkiye has established a goal in the ninth plan (2007-2013) to implement environmentally friendly techniques in the industry and private sector participation in environmental investments (DPT, 2006).

The phrase "green growth" is used for the first time in the tenth development plan and expresses one of the main focuses of transformation in the manufacturing industry is green technology and production; the green production capacity should be increased, and environmental standards in production should ensure competitiveness and environment-friendly (DM, 2013, p. 89-138). Since governments need to strike a balance between environmental requirements and the reality of competitiveness (Altenburg & Assmann, 2017, p. 17). In the eleventh, the green growth trend continues, and the emission rise tendency is restricted, and it is aimed that assistance and incentives will be offered to 'Green Port Practices' to boost energy and efficiency in ports (SBDB, 2019). The goals for the green industry are more dominant in the eleventh development plan.

Although not a holistic GIP, in particular, a general framework can be drawn despite the lack of studies measuring how well the targets set in the last-term plans have been implemented; in the plans of five-to-eight: preparing the legal ground for harmonisation with international standards and in the nine-to-eleven plans: smart technologies and renewable energy are at the forefront (Celikyay, 2021, p. 202). The primary policy papers that emerge based on this background are as follows: Development Plans, National Environmental Strategy, Turkish Industrial Policy, Türkiye Industrial Strategy Document, and Turkish Machinery Sector Strategy Document are available in this area and give a scattered appearance (Ustunisik, 2014). And the legislation: Environment Law, the Turkish Penal Code, the Energy Efficiency Law, and the Use of Renewable Energy Resources for Electricity Generation (Ustunisik, 2014). Based on these documents, some incentives and applications have also been started.

Incentives such as tax exemption, income tax reduction (40% investment contribution rate), insurance premium support (for 7 years), interest or profit share support (5 points for Turkish Lira, 2 points for foreign currency), and investment location-allocation are applied (Aydogdu, 2021, p. 68). Again, grants from development

agencies for this area have particular budgets (Aydogdu, 2021, p. 70). In light of the GIP, the government has begun creating laws, a grading scale, and identifying the areas' potential to construct Green Organized Industrial Zones (Duru, 2020). The establishment of the first started 2 months ago (Dunya, 2022). In addition, the Renewable Energy Resource Areas procedure was started, and tenders for location determination and production facility establishment were completed (Aydogdu, 2021, p. 62). Although it is not possible to talk about a holistic GIP in general, advantages such as Türkiye's renewable energy potential and problems such as the disorganisation of the institutional structure and the fragmentation of the legal basis come to the fore.

1.1. Green in Türkiye's Current Agenda

When it comes to today, it is seen that many ministries have published different policy documents due to the increase in interest in the green industry.

'Green Organized Industrial Zones' that meet their energy and have high resource efficiency will be implemented, a national economy action plan will be prepared, and electric vehicles will be manufactured (MTF, 2021). Similarly, Türkiye emphasises in its International Direct Investment Strategy (2021-2023) that supplier infrastructure should be aligned with the Sustainable Development Goals and the European Green Consensus (IO, 2021). Again, in the New Economy Program (2021-2023), Public-Private Sector-Universities cooperation is set as a target (MTF, 2020). In the Green Deal Action Plan, carbon-related regulations, cheap and secure energy supply, and smart transportation occur in the plan (MC, 2021). Despite the different reports and objectives, there have been several general developments in GIP.

2. Challenges and Potentials in Türkiye

Natural and human resource efficiency, the creation of new business lines and opportunities, and the development of new products and markets are common advantages for Türkiye (Ates&Ates, 2015:91). In this context, targeting activities of public support; determining the incentives and measuring whether they are successful; the capability of the policy administrator; the bureaucratic structure; the relationship between the institution maintaining the incentive and the private sector explain how the policies will be implemented are important (Rodrik, 2006, p. 114-6).

2.1. Challenges

In general, the challenges are the fragmented bureaucratic structure, and the lack of legal regulation, audit, and stability.

2.1.1. Capacity: Laws, Bureaucratic Structure

Making legal regulations and applying them after they are made constitutes a critical pillar of the GIP. For example, with the Integrated Pollution Prevention and Control Law in the Textile Sector in 2011, a legal regulation was made in the textile sector in the context of the green industry approach (ON, 2011). Furthermore, Türkiye has not made much progress regarding laws on industrial pollution (Apak&Atay, 2013, p. 250). So, due to the lack of legal supervision, there were shortcomings in its implementation, and amendments to this law were planned (Ministry of Commerce, 2021).

Effective use of all public intervention tools in all sectors is essential for developing countries such as Türkiye. It has always been more than the market mechanism can achieve with the intervention of the bureaucracy and the price mechanism (Erdogmus, 2016, p. 12). Here, it can refer to the competence of the bureaucratic structure (Rodrik, 2007). However, Türkiye has also made no substantial development in terms of "administrative capacity" (Apak & Atay, 2013, p. 250). Due to the system's complexity, the legislation under the control of the administration cannot function (Saygin & Yamak, 2018). So, "administrative and law capability is vital for the regulation formulation, application, and compliance (Pegels & Becker, 2014, p. 42). However, although there are some legal regulations in Türkiye, it is possible to go beyond the law because of inadequacies in inspections and populist practices (Kete, 2021, p. 106).

2.1.2. Audit and State-Market Relations

The deficit of public scrutiny in applying and oversight of environmental laws, rules, and standards also allows firms to conduct arbitrary actions in Türkiye (Ates & Ates, 2015, p. 89). The fragmentation of the bureaucratic system is one of the fundamental causes behind this. For example, even each of the policy documents mentioned in the previous section has been published by different ministries. Nevertheless, these classic bureaucratic problems can be overcome with "appropriate institutional design" (Rodrik, 2008). Relatedly, there can be a high level of coordination and a platform between institutions, NGOs and Private Sector stakeholders, as in South

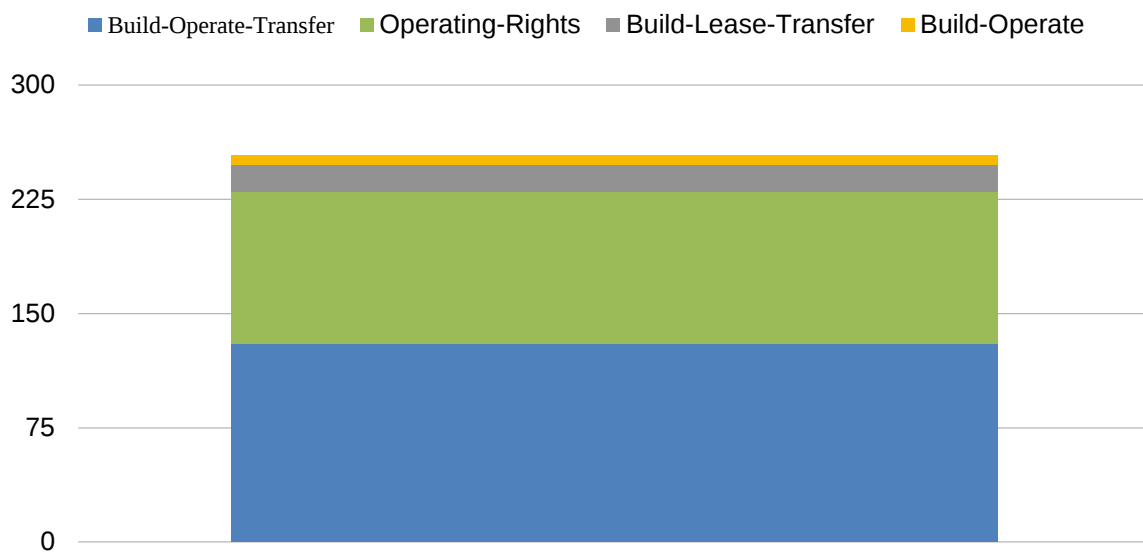
Korea and Mexico (Ates & Ates, 2015, p. 88). Here, "institutions" are needed for the healthy communication of bureaucrats with the private sector (Rodrik, 2008, p. 28).

2.1.3. Public-Private Partnership and Serving Narrow Interests of the Groups

Investments based on public-private cooperation in Türkiye are frequently used by the government (DM, 2018) and have reached approximately 156 billion dollars so far (PPPKG, 2022). These projects are realised according to the distribution shown in the table below. It can be stated that the legal regulations in this area have not been finalised and the studies on this issue are continuing (SBDB, 2019).

Among these projects, by far the most significant part belongs to the energy sector (Chart 1) (SBDB, 2021). The established industries can establish better relations due to the established order of the governments (Baldwin & Robert-Nicoud, 2007 cited in). Moreover, in specific contexts, governments may exchange information with the private sector to effectively use public investments without any privileged group (Warwick, 2013, p. 22). However, incentives should not serve the interests of narrow groups (Rodrik, 2014). It is more like that the usability of industrial policies as a method of transferring income to those who are politically close (Rodrik, 2008, p. 31).

Chart 1: Energy Sectors

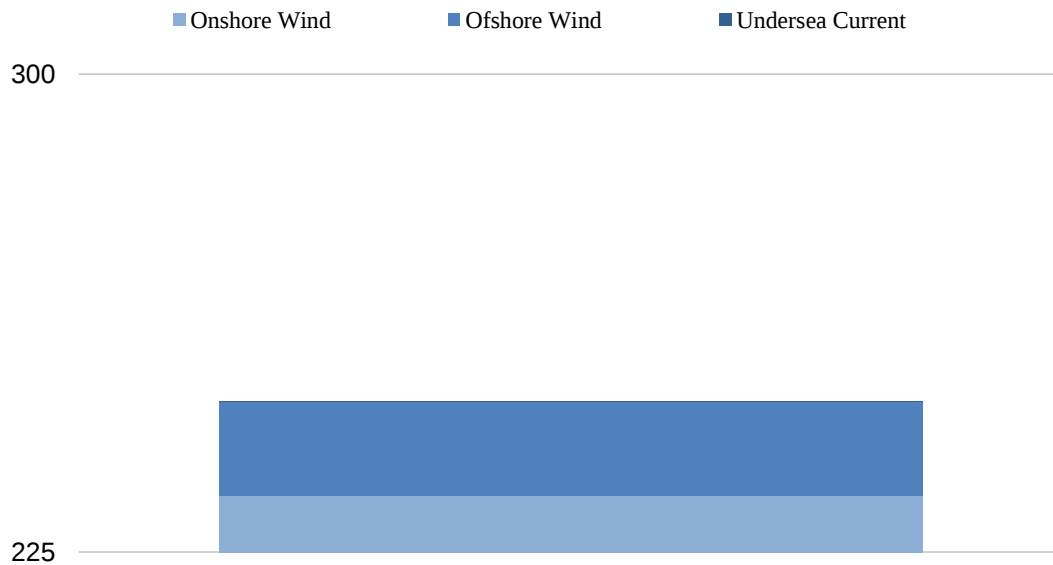
Source: (SBDB, 2021)

The policies in this area can be suggested to be the state's policy rather than government policy (Kusat, 2013, p. 4913). The fact that the state rather than the government owns projects may also prohibit only certain people from benefiting from incentives in the context of the green industry policies. Structuring rules and regulations and removing bureaucratic barriers are other requirements in this industry (Kayisoglu & Diken, 2019, p. 65). So, it is possible to say that cooperation is essential, and the government acts in cooperation with the private sector.

2.1.4. External Dependency

The fact that the technology required for green production is not homegrown is an issue (Yilmaz, 2014, p. 128). In both equipment and energy, reducing reliance on foreign sources is a priority stressed in growth plans (Yilmaz, 2014, p. 93). Foreign dependency in this area is also a severe burden on the economy (Cevikalp, 2019, p. 68).

Chart 2: Total Hydrogen Potential with Wind Power (Mt)

Source: (Karayel et al., 2021a)

2.2. Potentials

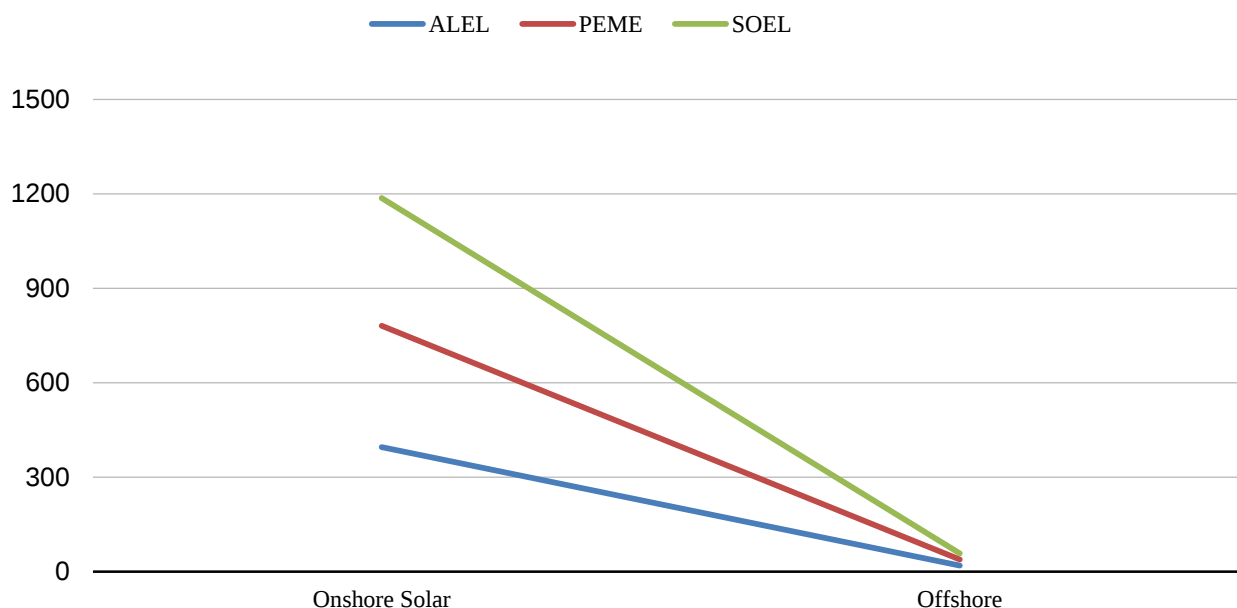
Green growth strategies can help developing nations catch up to the technological and policy frontier by increasing competitiveness in climatic and environmental innovations (Walz and Köhler 2014 cited in Herman, 2021, p. 16-7). Considering Türkiye's young population and dynamic economic structure, the steps to be taken within the "green growth" concept framework will contribute positively to the long-term course and competitive structure of the economy (Ates & Ates, 2015, p. 86).

In this regard, Türkiye's new electric vehicle project, TOGG can be an example of a chance for a developing nation that has missed previous technological revolutions to protect the environment while also participating in global competitiveness. Also, green jobs for the youth unemployed can be an opportunity.

2.2.2. Renewable Energy

Energy is a priority for the green industry, both for the environment and because it is the highest foreign dependency of Türkiye. Türkiye, with hydrogen production, can be the leader in the region, with 248.56 million tons with the wind (Chart 2) (Karayel et al., 2021a). Additionally, Türkiye is estimated to have 415.48-427.22 million tons of "hydrogen production potential with solar energy" depending on top of "depending on the type of electrolyser" (ALEL, PEME, SOLEL) (Chart 3) (Karayel et al., 2021b).

According to studies, "hydroelectric energy" has a significant role in pushing nations into leading in the industry of "green hydrogen" generation (Karayel et al., 2022).

Chart 3: Hydrogen Production Potential With Solar Energy Depending On Top Of “Depending On The Type Of Electrolyser

Source: (Kareyel et. al., 2021b)

In this context, "Türkiye's hydro-based green hydrogen production potential is estimated to be 2.26 megatons" (Karayel et al., 2022, p. 1). So, Wind energy is advantageous in terms of total installation cost and operating, and maintenance costs, and the most prominent investments in Türkiye are in the field of wind and solar energy generation (Kete, 2021, p. 116). According to an analysis, investing in renewable energy in Türkiye in order of wind, hydraulic, solar, geothermal and biomass; will give the optimum result in terms of technical, economic, environmental and social aspects (Kete, 2021, p. 123). When it comes to incentives, in addition to public-private sector investments in renewable energy, the government has provided an 85 per cent discount incentive for all land fees for the first ten years for private enterprises investing as of 2020 (Kete, 2021, p. 101).

The results show that investments in renewable energy, especially wind and solar energy, have advanced significantly, and by 2023, the proportion of renewable energy in overall electricity generation had increased to 41.73% (Karakus, 2024). In addition, it should be emphasized that green technological innovations have an important role in reducing Türkiye's ecological footprint and promoting sustainable economic growth (Ozkan et al., 2023). The potential of the carbon price to lessen environmental effects is its most important function, in addition to its ability to generate cash. According to a modelling research, incentives to use fewer fossil fuels will result in a 17% reduction in total CO₂ emissions by 2030, reaching 722.6 million tonnes (Kolsuz & Yeldan, 2017, p. 1247).

2.2.3. Türkiye's Automobile Joint Venture Group (TOGG): A Chance To Compete With The Global Market

As a developing country, Türkiye has not been able to catch up with its previous technological revolutions. In this context, it is not among the countries of the fourth period, namely the "Age of Oil, the Automobile and Mass Production" (Tevez, 2009, p. 190). Lewis (2014) recognised industrial policy rivalry as a new component in international green development models, particularly in the context of electric car incentives (Herman, 2021, p. 14). In this context, Türkiye launched the TOGG initiative in 2018 to produce electric vehicles.

The cars will be produced by a joint venture between the public and private sectors, and it is expected to contribute \$50 billion to the budget and provide 20,000 jobs (Invest, 2020, s. 3). It is possible to say that general coordination problem are not seen in the case of TOGG. It will also reduce Türkiye's energy engines and emission rates (Dailysabah, 2020). Since most of Türkiye's energy demand and gas emissions are from the transportation sector (Kete, 2020, p. 68).

Additionally, the study comes to the conclusion that although the growth rate of BEV ownership is substantially faster than that of ICEV ownership, TBEVs will drastically change how long it takes for the Turkish market to reach saturation, exhibit a faster adoption rate than conventional vehicles, and give policymakers crucial information for strategic planning (Alatawneh & Ghunaim, 2024).

Therefore, TOGG can be considered as a development in line with the idea of transition to a green industry, which Türkiye has announced in its policy and strategy documents. The government from this initiative expects that it will be the pioneer in the green industry in Türkiye (TRT, 2022). Additionally, this case is an excellent example of embeddedness. Again, it is evident that the developments in this field will produce new employment areas that can be evaluated within the scope of green jobs.

2.2.4. Green Jobs

As the green industrial sectors grow, employment opportunities will also increase. Once it is considered that Türkiye is one of the countries which have the high youth unemployment rate in OECD (OECD, 2022), it can be understood better the importance of the new employment possibilities. Especially for developing countries such as Türkiye, there are serious new employment opportunities in new energy and business lines, and it is expected that these opportunities will increasingly continue (Ates & Ates, 2015, p. 86). In this respect, it seems meaningful to invest in renewable energy resources such as a zero-carbon wind power plant, which is expected to significantly increase employment (Kete, 2020, p. 65). Renewable energy, construction, industry and transportation, sustainable agriculture, tourism and forestry, and other environmental services are sectors for potential jobs (Uner, 2017, p. 109). For example, the positive effect of solar energy systems on employment is supported by an additional increase of 50,000 people in 2017 (Guner, 2018, p. 6). In the context of the green industry, it is stated that 2,229,534 jobs can be created by 2030 in Türkiye (Yilmaz, 2014, p. 58). There are government incentives for green jobs as well as environmental reforms, tax credits and subsidies (Uner, 2017, p. 109). Green jobs can be viewed as a significant possibility for a country dealing with an issue such as youth unemployment for Türkiye.

The emphasis on green jobs in Türkiye is increasing. The 11th development plan, in particular, emphasized the importance of green jobs within the context of environmental adaptation. In fact, it's safe to say that this emphasis has been increasing in all development plans as we approach the present day. In parallel with this emphasis, it's worth noting that the share of green jobs in overall employment is steadily increasing (Basol, 2018, p. 82).

2.2.5. Market Opportunities

The share of developing countries in the renewable energy market is growing in parallel with the growth of the market (REN21 2017 cited in Altenburg & Assmann, 2017, p. 8). The EU's Green Deal will impact Europe's competitive manufacturing circumstances; hence Türkiye pursues harmonisation measures (TEA, 2021, p. 24). So, Türkiye has the potential for product standards compliance with the EU, regional advantage (Customs Union agreement with the EU), high port capacity, and excellent logistical services (TEA, 2021, p. 125). For example, It has a significant advantage in the field of safe and sustainable food, with a 4-season climate and fertile agricultural lands (TEA, 2021, p. 113).

Türkiye's sustainable branding is strengthened by TOGG's "local, clean, and digital" image. These byproducts are expected to create new job possibilities as well as new maintenance and charging networks. Additionally, the European Union's Green Deal framework presents chances for innovative battery and sensor technology products. Together, all computers could offer substantial benefits for breaking into the European market after internal combustion engines are outlawed in 2035.

Conclusion

Although Türkiye has some challenges, it also has some advantages. Problems such as the lack of legal basis and the disorganisation of the bureaucratic structure appear as the main problems. In addition, the inability to distribute incentives in this field at the desired level or the lack of equal opportunities in this field is another problem. In addition, renewable energy sources have potential for innovations such as electric vehicle production and green jobs. It is also seen that the developments in this field have a serious potential for Türkiye. In the context of the developments in the green industry in the world, Türkiye has significant advantages in terms of both producing policies that take care of the environment and catching up with the competition in the world.

There will be major effects on the economy and environment from the implementation of Türkiye's Green Industrial Policy. Ecological footprints can be decreased and economic growth can be increased at the same time by implementing sustainable practices and green technologies. Through the creation of jobs and the encouragement of new sectors through increasing investments in renewable energy, green technology advances can boost economic growth. Additionally, carbon taxes might create new streams of funding for the government. Ensuring that the environmental effects of economic expansion are offset is the goal of green industrial policy.

In the light of all these, a holistic legal arrangement and a central institution to maintain all policies are the main recommendations of this study. This institution will be able to combine the separate regulations of each ministry under a single coordination. This institution will also be able to transform the scattered policy documents into a national strategy and assume a supervisory role.

AUTHOR STATEMENT

Research and Publication Ethics Statement: This study was prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval as it does not include analyses that require ethics committee approval.

Author Contributions: The contribution of the author is 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest for the author or third parties arising from the study.

References

- Alatawneh, A., & Ghunaim, D. (2024). Towards vehicle electrification: A mathematical prediction of battery electric vehicle ownership growth, the case of Turkey. *Green Energy and Intelligent Transportation*, 3(4), <https://doi.org/10.1016/j.geits.2024.100166>.
- Altenburg, T., & Assmann, C. (2017). *Green industrial policy: Concept, policies, country experiences*. UN Environment. <https://www.unep.org/resources/report/green-industrial-policy-concept-policies-country-experiences>
- Apak, S., & Atay, E. (2013). Industrial policy and climate change management of Turkey as an EU candidate country. [pp. 246-254]. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 75.
- Ateş, S. A., & Ateş, M. (2015). Sosyo-ekolojik dönüşüm karşısında türkiye: bir alternatif olarak yeşil büyüme. [pp. 69-94]. *Journal of Politics, Economics and Management Studies*, 3(4).
- Aydogdu, C. (2021). Yenilenebilir Enerji Sektöründe Ve Enerji Verimliliğinde Kamusal Destekler Ve Türkiye’de Yansımaları. [pp. 52-74]. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1).
- Basol, O. (2018). Dünyada ve Türkiye’de yeşil işlerin gelişimine ilişkin bir değerlendirme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 636, 71-87.
- Celikyay, H. H. (2021). Türkiye’de çevre politikaları: Kalkınma planları üzerinden bir inceleme. [pp. 185-205]. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(15).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı-State Planing Organization) (2006). Ninth Development Plan, TR Prime Ministry State Planning Organization. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/Ninth_Development_Plan_2007-2013.pdf, (Accessed: 09.05.2022).
- Dailysabah (2022 10 May). Turkey seen as showing real market potential for electric cars. <https://www.dailysabah.com/automotive/2020/02/23/turkey-seen-as-showing-real-market-potential-for-electric-cars>.
- DM-Development Ministry (2013). The Tenth Development Plan, Turkish Republic Development Ministry. Ankara. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/The_Tenth_Development_Plan_2014-2018.pdf. (Accessed: 31.03.2022).
- DM-Development Ministry (2018). The Eleventh Development Plan, Effective Management In Public Private Collaboration Practices: Special Special Commission Report. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KamuOzellIsbirligiUygulamalarindaEtkinYonetimOzellIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>. (Accessed: 10.05.2022).
- Dunya (2022 16 May). Türkiye’nin ilk ‘Yeşil OSB’si Çilimli’de kuruluyor. <https://www.dunya.com/sektorler/turkiyenin-ilk-yesil-osbsi-cilimlide-kuruluyor-haberi-652726>.
- Duru, S. D. (2022 May 16). Turkey Green OSB Project: Technical findings, green flag, certification system, The Report, Ministry of Industry and Technology. http://www.marka.org.tr/uploads/files/Kaynak_Verimliliği/Sayfa3/Sunu_1Türkiye%20Yeşil%20OSB%20Webinar%20sunum_Sinem%20Demir%20Duru%20DBG.pdf.
- Erdogdu, M. M. (2016). A green industrial policy proposal for Turkey. H. İ. Aydın, B. Christiansen, & E. Akgün (Eds.). *Economic Development in the Context of Social and Political Interactions*, [pp.67-79.] IJOPEC Publication, London and Istanbul.
- Gunder (2018). Ensuring the sustainability of the sun “solar energy roadmap”. international solar energy society – Turkey Section Publications. Ankara.
- Karakus, M. (2024). Green economic growth and the performance of the Türkiye economy. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub570.c2327>.
- Kolsuz, G., & Yeldan, A. E. (2017). Economics of climate change and green employment: A general equilibrium investigation for Turkey. [pp. 1240-150] *Renewable & Sustainable Energy Reviews*. 70. <https://doi.org/10.1016/J.RSER.2016.12.025>.
- MTF-Ministry of Treasury and Finance/Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). New Economy Program-Medium-Term Program. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/10/New-Economy-Program-2021-2023.pdf>. (Accessed: 31.03.2022).

- MTF-Ministry of Treasury and Finance/Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). Ekonomik Reformlar. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/03/Ekonomik-Reformlar-Kitapcigi.pdf>. (Accessed: 31.03.2022).
- Herman, K.S. (2021). 'Green growth and innovation in the global south: a systematic literature review', [pp. 43-69] *Innovation and development*, 13(1).
- IO (TR Presidency Investment Office/Cımhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi) (2021). Türkiye Doğrudan Yatırım Stratejisi, TR Presidency Investment Office. <https://www.invest.gov.tr/tr/library/publications/Lists/InvestPublications/Turkiye-Uluslararası-Dogrudan-Yatirim-Stratejisi-2021-2023.pdf>. (Accessed: 31.03.2022).
- Invest (2020/ 2022 10 May). Invest in Turkey. <https://www.invest.gov.tr/en/news/newsletters/lists/investnewsletter/investment-office-feb-2020-newsletter.pdf>.
- Karayel, G.K., Javani, N. and Dincer, I. (2021a). 'Green hydrogen production potential for Turkey with solar energy', [pp. 129-138] *International journal of hydrogen energy*, 20(2).
- Karayel, G.K., Javani, N. and Dincer, I. (2021b) 'Green hydrogen production potential for Turkey with solar energy'. [pp. 1-11] *International Journal of Hydrogen Energy*, 47(34).
- Karayel, G. K., Javani, N., & Dincer, I. (2022) Hydropower energy for green hydrogen production in Turkey. [pp. 1-12] *International Journal of Hydrogen Energy*, 47(45).
- Karp, L. and Stevenson, M. (2012). 'Green industrial policy: Trade and theory', *World Bank Policy Research Working Paper No. 6238*.
- Kete, H. (2020) Renewable energy and public policies in turkey/Türkiye'de yenilenebilir enerji ve kamu politikaları. *Ekin Publication*
- Kete, H. (2022). Green budgeting: France and Italy practices, [pp. 102-115] *Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, (2):2.
- Kayisoglu, B.&Diken, B. (2019). Türkiye'de yenilenebilir enerji kullanımının mevcut durumu ve sorunları. [pp. 61-65] *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi/Journal of Agricultural Machinery Science*, 15(2).
- Kusat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: Avantaj ve dezavantajları-Türkiye İncelemesi. [pp.4896 – 4916] *Journal of Yasar University*. 29(8).
- Martin, B. (2019 31 March). The future of electric vehicles. <https://www.greenecconomycoalition.org/news-and-resources/the-future-of-electric-vehicles>.
- Ministry of Commerce (2021/ 2022 31 March). Green Deal Action Plan/Yeşil Anlaşma Eylem Planı, TR Minister of Commerce. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YEŞİL.pdf>.
- OECD (2022 02 April). Youth unemployment rate. <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.html>.
- ON-Official Newspaper/Resmi Gazete (2011/ 2022 10 May). sektöründe entegre kirlilik önleme ve kontrol. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111214-6.html>.
- Ozkan, O. & Khan, N., & Ahmed, M. (2023). Impact of green technological innovations on environmental quality for Turkey: evidence from the novel dynamic ARDL simulation model. *Environmental Science and Pollution Research*. 30(28), 72207–72223. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-27350-1>.
- Pegels, A.; Becker, B. (2014). Implementing green industrial policy, Green Industrial Policy in Emerging Countries. [pp. 38-68] *Oxford Review of Economic Policy*. Volume 30, Number 3.
- Rodrik, D. (2007). One economics, many recipes : Globalization, institutions, and economic growth. Princeton: Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2008). Normalizing industrial policy, commission on growth and development Working Paper, No: 3. Washington DC.
- Rodrik, D. (2014). Green industrial policy, green industrial policy in emerging countries. [pp. 469-491] *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 30, Number 3.
- Saygin, E. & Yamak, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde idari denetim: Kamu 'denetleme' modeli. [pp. 1-14] *Audit/Denetişim*, (17).

- SBDB-Strategy and Budget Department (2019/ 2022 10 May). The eleventh development plan, TR Presidency of Strategy and Budget Department. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Eleventh_Development_Plan_2019-2023.pdf.
- SBDB-Strategy and Budget Department (2021/ 2022 10 May). Public-private partnership projects in Türkiye. https://koi.sbb.gov.tr/Main_EN.aspx.
- Schmitz, H., Johnson, O. and Altenburg, T. (2015). Rent management - the heart of green industrial policy. [pp. 812-831] *New political economy*, 20(6).
- Steer, A. (2013). 'Resource depletion, climate change and economic growth'. Paper prepared for the *Global Citizen Foundation Project on 'Towards a Better Global Economy*, February.
- Perez, C. (2010). Technological revolutions and techno-economic paradigms. [pp.185-202] *Cambridge Journal of Economics*, 34(1).
- TEA-Turkey Exporters Assembly/Türkiye İhracatçılar Meclisi (2021/ 2022 18 May). İhraca 2021 raporu, Yeni vizyon yeni yol haritası. https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/TIM_Ihracat_2021_Raporu.pdf.
- TRT (2021/ 2022 10 May) Türkiye'de yenilenebilir enerji yatırımları 66 milyar dolara ulaştı. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyede-yenilenebilir-enerji-yatirimlari-66-milyar-dolara-ulasi-609365.html>.
- TRT (2022 11 May). Bakan Varank: Şarj istasyonu kurulması için 300 milyon lira destek vereceğiz. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-varank-sarj-istasyonu-kurulmasi-icin-300-milyon-lira-destek-verecgiz-668246.html>.
- Uner, S. (2017). Yeşil işlerin istihdam potansiyeli seçilmiş ülke uygulamaları ve Türkiye iş kurumu için öneriler. *Uzmanlık Tezi*. General Directorate of Turkish Employment Agency/Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Ustunisik, N. Z. (2014). Yeşil imalatın türk imalat sanayiinde uygulanabilirliği: makina imalat sanayi örneği. *Master thesis/Uzmanlık Tezi*. General Directorate of Economic Sectors and Coordination/Ekonomik Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Warwick, K. (2013). Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 2, OECD Publishing.
- Yilmaz, S. A. (2014). Yeşil işler ve türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyeli. *Uzmanlık Tezi*. General Directorate of Economic Sectors and Coordination/Ekonomik Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Appendixes

Figures	Reference	Source
Figure 1. Public-Private Projects .	TR Strategy and Budget Department	https://koi.sbb.gov.tr/Main_EN.aspx
Figure 2. Total Hydrogen Potential With Wind Power (Mt)	Karayel et al, 2021a	Karayel, G.K., Javani, N. and Dincer, I. (2021a) 'Green hydrogen production potential for Türkiye with solar energy', <i>International journal of hydrogen energy</i> , pp.1-10
Figure 3. Total Hydrooegen Production with Solar	Karayel et al, 2021b	Karayel, G.K., Javani, N. and Dincer, I. (2021b) 'Green hydrogen production potential for Türkiye with solar energy', <i>International journal of hydrogen energy</i> , pp.1-11

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Avrupa'nın Maliye Bilimine Etkisi

The Impact of Europe on the Science of Public Finance

Şahin Ay^a

^aDr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO Maliye Programı, sahinay@siirt.edu.tr ,ORCID: 0000-0002-3036-2155

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 09.09.2025

Makale Kabul Tarihi: 21.10.2025

Anahtar Kelimeler: Maliye Bilimi, Maliye Tarihi, Avrupa Merkeziliği

JEL Kodları: E62, B10, N30

ÖZ

Avrupa ülkelerinin pek çok alanda önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkinin sebepleri ve uluslararası etkisinin bu kadar geniş kapsamlı olması önemli bir tartışma konusudur. Sadece toplumsal, siyasi veya sosyolojik olaylarda değil mali ve ekonomik olaylarda da Avrupa'nın ciddi tahakkümü yüzyıllardır sürmektedir. Maliye biliminde Avrupa'nın etkisi incelendiğinde ise pek çok mali doktrinin ortaya çıktığı yer ve ortaya çıkaran bilim insanlarının Avrupalı olduğu görülmektedir. Bu mali doktrinlerin etkisi sadece Avrupa'da görülmemiş olup dünyanın pek çok yerine yayılmıştır. Hatta Avrupa ülkeleri arasında geçerliliği azalan sistemlerin halen diğer kıtalarda bulunan ülkelerde uygulanmaya devam ettiği bilinmektedir. Vergileme ilkeleri ve vergi sistemleri bağlamında da Avrupa öncü konumdadır. Modern vergi sistemlerinde yer alan pek çok vergi türü Avrupalılar tarafından ortaya atılmış olup günümüzde ülkelerin en önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Bu durum bütçe ve uluslararası maliye alanlarında da etkisini sürdürmektedir. Avrupa Merkeziliğinin bunca yıldır tüm dünyada maliye alanında otorite olması tarihsel süreçteki birbirini izleyen hegemonik yaklaşımların bir sonucudur.

ARTICLE INFO

Article Received: 09.09.2025

Article Accepted: 21.10.2025

Keywords: Public Finance Science, Public Finance History, Eurocentrism

JEL Codes: E62, B10, N30

ABSTRACT

European countries exert significant influence in many areas. The reasons for this influence and its widespread international impact are subject to considerable debate. Europe's significant dominance has persisted for centuries, not just in social, political, or economic affairs. The development of European influence in public finance science is evident in the emergence of many fiscal doctrines, and the emergence of these scholars appears to be European. The influence of these fiscal doctrines was not limited to Europe but has spread to many parts of the world. Indeed, systems once believed to have disappeared among European countries continue to be prevalent on other continents. Taxation systems and their implementation also reflect Europe. Many tax types in modern tax systems were introduced by Europeans and are among the most important sources of revenue for countries today. This also strengthens the budget and international public finance spheres. Eurocentrism's long-standing authority in the global public finance sphere is a solution to the hegemonic approaches that have succeeded throughout history.

Giriş

Avrupa kıtasını oluşturan ülkelerin siyasal anlamda dünya üzerinde önemli tahakkümünün olduğu görülmektedir. Siyasal tahakkümün önemli bir tarihsel boyutu vardır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa Devletleri pek çok ülke ile mücadele etmekle birlikte birbirleri ile de kıyasıya mücadele etmişlerdir. Uzun yıllar süren savaşların hem toplumsal hem de ekonomik anlamda pek çok yansıması olmuştur. Akabinde özellikle coğrafi keşifler ile birlikte Avrupa özelinde yeni bir dönem başlamıştır. Coğrafi keşiflerin ortaya çıkardığı yeni kaynaklar bir süre sonra ekonomik anlamda zenginlikleri beraberinde getirmiş olup bu zenginlikler yeni ekonomik çözümlere ve uygulamalara sebep olmuştur. Maliye biliminin hem tarihsel içeriklerine hem de mevcut uygulamalarına bakıldığında Avrupa'nın çok ciddi etkisinin olduğu görülmektedir. Avrupa uygulamalarının maliye için öncü olduğunu söylemek doğru olacaktır. Fakat burada bir tarihsel birikimin akabinde gelişmeler yaşandığını belirtmek gerekmektedir. Devlet olgusunun ortaya çıkması ile birlikte var olan maliye bilimi uzun yıllar boyunca pek çok medeniyetin ortaya koyduğu birikimin neticesinde gelişme göstermiştir.

İlk Çağ'da Sümerler, Asurlar, Hititler ve Mısırlılar ile birlikte Yunanlar ve Romalılar'ın maliye bilimine dair pek çok ilke imza attıkları bilinmektedir (Doğan ve Demirci-Çakıroğlu, 2021, s. 19-24). Orta Çağ'da hem Batı Roma'nın hem de Doğu Roma'nın pek çok mali uygulamasına rastlanılmaktadır (Başaran, 2021, s. 35-42). Bunlarla birlikte Orta Çağ'da İslam Medeniyetlerinde de pek çok yenilikçi mali uygulamaya ve düzenlemeye rastlanılmaktadır (Günay, 2020, s. 76-77). Avrupa'nın maliye alanındaki yükselişi ve öncülüğü Yakın Çağ'da bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Avrupa'da ortaya çıkan pek çok mali uygulama sadece kıta içerisindeki ülkeleri etkilememiş aynı zamanda çok uzun süredir hüküm süren medeniyetler üzerinde de etkili olmuştur. Hem kapitalizm uygulamalarının hem de Sosyalizm uygulamalarının ve fiktisel yapılarının Avrupa'da şekillenmesi de bu duruma katkı sunmaktadır. Bir ideoloji, ekonomik sistem veya üretim biçimi şeklinde yorumlanabilecek bu kavramların coğrafi olarak Avrupa'dan çok uzakta yer alan ülkeleri etkilemesi veya ideolojilerin veya doktrinlerin laboratuvarı gibi olmaları Avrupa'nın gücünün önemli bir göstergesidir. İdeolojiler birbirlerine zıt olsa bile uygulama temellerinin Avrupa görüş açısı ile olması pek çok ülkede farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak kısa bir Avrupa tarihi ifade edilmiş olup ardından maliye bilimi ile ilişkisi açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca Avrupa Merkezçiliği kavramı ve bu kavramın ekonomik dinamikler üzerindeki etkisine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Maliye biliminde Avrupa'nın etkileri ekonomik ve mali doktrinler, vergi türleri, bütçe, gelir kavramı ve uluslararası maliye kapsamında açıklanmaya çalışılmış ve devamında sonuç kısmına yer verilmiştir.

1. Maliye Bilimi ve Avrupa

İktisat tarihi hem illiklik tarihi boyunca hem de uygarlık tarihi boyunca yaşanan iktisadi düşünceleri ve olayları kapsamaktadır. İktisat tarihinin insanlık tarihi ile eş zamanlı olarak başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. İktisat tarihi içerisinde maliye ise devlet ile var olmuştur. Devletlerin kendilerine biçilen misyonu kurumsal taban içerisinde yapabilecekleri müessese maliyedir. Devletler bünyesinde askeriye, adliye ve maliye en önemli üç unsuru oluşturmakla birlikte halen modern devletler için en önemli kurumsal faaliyetler bu kapsamda yapılmaktadır (Yereli, 2021, s. 2,3). Modern dünya sistemi tarihi incelendiğinde büyük bir oranda Avrupa Devletleri ve halklarının dünyanın diğer bölgelerine yayılmalarının tarihi ile karşılaşmaktadır. Bu mesele kapitalist dünya sisteminin oluşumunun en önemli etkisidir (Wallerstein, 2007, s. 15). Avrupalı uluslar, ulusal burjuvazi zenginliğini ellerine almalarının ardından ulusal birliğe ulaşmışlardır. Tacirleri, memurları, ticareti ve bilimi tekellerine almışlardır. Burjuvazinin iktidarının ardından Avrupa'da sanayileşme hareketleri, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve ardından deniz aşırı pazarlar aranmaya başlanmıştır (Fanon, 2014, s. 99). Diderot'un yayımladığı ve Aydınlanma kültürü kapsamında en önemli referans kitapları arasında sayılan Encyclopedie'de Jaucourt tarafından Avrupa değerlendirmesinde; Avrupa'nın boyut bakımından en önemsiz fakat en zengin ve en uygar kıta olduğunu ifade etmiştir. Bu makale aynı zamanda Avrupa monarşilerinin güçlerinin harcama büyüklüğünden, girişimlerinin devasallığından ve askeri birliklerinin dışında doğa hukukunun kuruluşuna yaptığı katkılarını Avrupa'nın üstünlüğünün üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir (Fontana, 2010, s. 137-138). Dünya'nın diğer bölgelerinden daha üstün olduğu düşüncesi Avrupa içerisinde Avrupa ulusalcılığının dışavurumu üzerinde büyük bir etki göstermiştir. Avrupa'nın deniz aşırı yayılması ve büyük sınırlara ulaşılmasından önceki süreçte bile pek çok Avrupalı kendi kıtalarını diğer kıtalara kıyasla oldukça önde görmüşlerdir. Bu kapsamda ekonomik gelişme, entelektüel üstünlük ve ticari başarı gibi birtakım olgular Avrupa ulusalcılığı ve Avrupa merkezçiliğinin iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu durum Avrupa evrenselciliğinin kıtanın üzerine kurulu olması durumunun Avrupa kültürünün eşsiz olmasından kaynaklı evrensel olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir (D'Appollonia, 2010, s. 199). Sadece maliye bilimi üzerine değil siyasi düşünceler tarihi üzerinde de Avrupa'nın uzun yıllar itibarıyla büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu etki sadece Avrupa sınırları içerisinde kalmayıp dünyanın pek çok ülkesinde düşünce biçimlerinin üzerinde etkili olmuştur. Rönesans ve Reform hareketleri ile Avrupa etkisi hem kıtada hem de diğer ülkeler üzerinde etkisini arttırmıştır. O dönemde Martin Luther, Thomas Münzer ve Jean Calvin gibi önemli

isimler özellikle din temelli tartışmalara yeni boyutlar getirmiş ve sorgulanamaz denilen pek çok durumun sorgulanmasına neden olmuşlardır (Merriman, 2020, s. 110-126). Yine Niccolo Machiavelli'nin ortaya attığı iktidar tartışmaları ve tarihsel süreç bağlamında bireylerin iktidar ile olan ilişkileri Avrupa özelinde büyük yankı uyandırmıştır (Boyras, 2020, s. 91). Bununla birlikte siyasal düşüncelerin laik ve bilimsel olması yönündeki fikirleri hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde pek çok devlet yapısı üzerinde etkili olmuştur. Yine Jean Bodin, Thomas Hobbes, John Locke ve David Hume gibi isimlerin varlığı ve meydana getirdikleri entelektüel sermaye Avrupa için pek çok alanda öncü olunmasına olanak sağlamıştır.

1.1. Avrupa Merkeziliği ve Avrupa'daki Gelişim Süreci

Kültür ve kültür bilinci birbirleri ile iç içedir. Bir kültür bilinci, kültürün taşıyıcısının belirlenmesine, özgül bir yaşam tarzı ortaya koymaya ve bu yaşam tarzının üstünlüğüne inanılmasını gerektirmektedir. Avrupa'daki kültür yazılı tarih içerisinde bütün kültürler arasında en kısa maziye sahip olandır. Fakat Avrupa geleneği geçmişe dönük bir şekilde yaratılmıştır. Bu kültür kapsamında üç tane önemli unsur ihraç edilmek üzere tasarlanmıştır. Bu unsurlar kapitalizm, modern ulus devletlerin yönetimi ve sanayileşmedir. Bu üç unsur bir müddet sonra sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış ve yayılmıştır. Buna ek olarak totalitarizm de liberal demokrasi gibi bir Avrupa icadı olup Avrupa namına yayılmıştır (Heller & Feher, 1993 s. 210-217).

Tarih bilimi içerisinde Avrupa Merkeziliği, tarihin Antik Yunan ile başladığını Avrupa'daki tarım devrimi ve İtalyan şehir devletlerinin yükselişi ile devam ettiği iddia edilmektedir. Bu dönemin ardından Avrupalıların Rönesans kapsamında Yunan fikirlerini yeniden önemsedikleri ve bilimsel devrim kapsamında yeni çözümler yapıldığını belirtirler. Bu durum Avrupa'da aydınlanma, demokrasi, sanayileşme ve kapitalist dünyaya neden olmuştur. Avrupalılar merkezilik fikirleri kapsamında modern dünyayı kimseden katkı almadan kendi kültürel ve politik birikimleri ile yaptıklarını belirtmişlerdir. Yani küresel çapta medeniyeti kendilerinin belirlediklerini ifade etmişlerdir (Bowden, 2009, s. 9-11). Avrupa merkeziliğin günlük hayatta pek çok alanda yansımaları ile karşılaşılmaktadır. Küresel dünya için kullanılan doğu ve batı kavramlarının sadece yön belirtip belirtmediği tartışılmaktadır. Bununla birlikte Ortadoğu ifadesi belirlenirken nereye göre o coğrafyaya o adın verildiği, dünyanın en eski medeniyetleri arasında yer alan ve bugün halen küresel bir güç olan Çin için Ortadoğu ifadesi belirsizlikleri beraberinde getirmekle birlikte diğer önemli bir tartışma konusu olmaktadır (Davutoğlu, 2001, s. 129-130).

Wallerstein (2021)'e göre, Sosyal bilimlerde de Avrupa merkeziliğinin etkisi oldukça büyüktür. Sosyal bilimlerde konu seçimlerinin ve metodolojilerin Avrupa etkisi altında olduğu görülmektedir. Sosyal bilimlerin tarih yazımı, evrenselcilik, batı medeniyeti, şarkiyatçılık ve ilerleme fikrinin dayatılması kapsamında Avrupa merkezietçilik temelinde olduğu söylenmektedir.

Avrupa kıtasında burjuvazinin gelişimiyle birlikte; ideoloji, laik burjuvazi ve sermaye birikimi konularında başarıya ulaşılmıştır. Ayrıca minimumda olsa bir refah düzeyine ulaşılmıştır. Az gelişmiş ülkelerdeki burjuvazi ise vizyon ve yaratıcılıktan uzak bir tavır takınmıştır. Diğer bazı ülkeler batılı el kitaplarında yazan şeyleri ezberleyip Avrupa kopyası olmaya çalışmış fakat karikatür olmanın ötesine gidememişler (Fanon, 2014, s. 173, 174). Avrupa kimliği belirsizlikler içermekle birlikte, kimileri için bir gurur kaynağı iken kimileri için de bir küçümseme kaynağıdır. Diğer kimliklerde olduğu gibi Avrupa kimliği de bir inşa neticesinde ortaya çıkmış olup anlaşılması zor uluslardan ziyade coğrafi ifadelerle yakındır. 19. yüzyıl öncesinde büyük bir kesim Asyalı veya Afrikalı olduğunu söylemekten imtina ederken Avrupalılar İspanyol, Alman ya da Britanyalı yerine kendilerini çoğu zaman Avrupalı olarak ifade etmişlerdir (Hale, 3, s. 1993). Genel itibarıyla ekonomik bir varlık biçiminde adlandırılan ve temelde yıkıcı savaşları sona erdirmek amacıyla tasarlanan Avrupa'yı iki dönem biçiminde ele almak mümkündür. Bu dönemlerden ilki evrensel monarşi tehdidi ve din savaşlarının bitmesinin ardından Avrupa'nın ticaretten kaynaklı olarak birlikte hareket eden bir devletler birliği olarak ifade edildiği ve 1713-1789 yılları arasındaki Aydınlanma Çağı, diğer dönem ise içerisinde bulunduğumuz dönemdir (Pocock, 2010, s. 87).

Aydınlanma çağının ardından İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa emperyalizmi ciddi bir yükselişe girmiştir. 1800'lü yıllarda dünyanın yaklaşık %55'ini ellerinde tuttuklarını belirtmiş olmalarına rağmen yaklaşık %35'ini kontrol etmişlerdir. 1878'de 83 bin mil karelik bir artış meydana gelmiş olmakla birlikte 1914 yılında 240 bin mil kareye yükselmiştir. Bu durum yeryüzünün yaklaşık %85'inde Avrupa emperyalizminin etkisi olduğunu göstermektedir (Said, 2005, s. 8). Avrupa için Rönesans çok önemli bir dönüm noktasıdır. Rönesans ile dünyada köklü değişimin iki önemli boyutu ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Avrupa'da kapitalist toplumun belirginleşmesi diğeri ise dünyanın Avrupa toplumu tarafından fethi durumudur. Yani dünya ile kapitalist toplumun temelleri atıldığı zaman diliminde metafiziğin egemenliğinin azaldığı bilinmektedir. Böylelikle kültür devrimi ile bilimsel gelişmelerin artması ve bunların üretici güçlerin geliştirilmesi için seferber edilmesi Avrupa uygarlığının evrensel boyutlarının bilincine varmasına neden olmuştur (Amin, 2014, s. 87). 18. yüzyıl aynı zamanda dönemin diğer önemli büyük gücü olan Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki etkileşimlerin

arttığı bir dönem olmuştur. Bu etkileşim sonraki yıllarda da devam etmiştir. 18. yüzyıl ile birlikte Türk fetihlerinin azalması, Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının daralmasına sebep olmuştur. Ardından Osmanlı'nın Batı'ya açılması süreci başlamıştır. Avrupa'nın idare yöntemi, eğitim ve hukuk sistemi ile giyim kuşam hatta mimarisinin Osmanlı tarafından örnek alındığı bir süreç başlamıştır (Solnon, 2024, s. XVI). 19. yüzyılda ekonomik kabuller ve bu kabulleri temel alan kurumlar Avrupa kıtasının büyük bir kısmında yayılmıştır. Adam Smith ve David Ricardo'nun iktisadi teorileri pek çok Avrupa ülkesinin kullanmış olduğu en temel ekonomik teorilerin başında gelmiştir. Serbest ticaret sistemi, altın standardı, modern mülkiyet hakları gibi pek çok uygulama kıtada yayılım göstermiştir. Kıtanın genelinde iktisadi kurumların ve hukuk sistemlerinin benzerlikleri hatta bankacılık sistemleri ve merkez bankalarının yapıları Avrupa'yı Avrupalılaştırmıştır (Berend, 2023, s. 3).

2. Maliye'de Avrupa Tahakkümü

Ortaçağ'dan Modern Çağ'a geçişte Avrupa'daki kültürel ve toplumsal değişikliklerin rolü büyüktür. Aydınlanma ile beraber pozitif bilimler ilerlemiş, hümanizm etkisiyle insan merkezli dünya görüşlerinde gelişmeler olmuştur. Katolik kilisesinin reform hareketleri neticesinde tartışılmaya başlanması ile Hristiyan toplumunda bölünmeler olmuştur. Mutlak monarşi içerisinde devlet başkanları yetkileri kendilerinde toplamış ve devamında burjuva sınıfı doğmuştur (Tulga, 2013, s. 182). Bunlarla birlikte 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın daha çok batısına sıkışmış olan Avrupalılar, atıl Avrupa topraklarının doğal kaynaklar bakımından yetersizleşmeye başlaması, ürünlerin kısıtlı olması ve topraktan istenilen verimi alamamalarından kaynaklı yeni arayışlar içerisine girmişlerdir (Çolak, 2015, s. 13). Avrupa'nın Avrupa dışındaki dünyayı keşfetmeye başlaması coğrafyaya büyük bir yenilik katmıştır (Wallerstein, 2005, s. 25). İspanyolların 1400'lü yılların sonunda Amerika kıtasını keşfetmeye başladıkları dönemde İngiltere Gül Savaşları adı verilen iç savaşın ardından yaralarını sarmaya çalışan ve gücü azalmış bir Avrupa Devleti konumundadır (Acemoğlu ve Robinson, 2013, s. 25). Fakat sonraki süreçte Avrupa'nın en önemli güçlerinden biri olmayı başarmış ve pek çok ekonomik disiplinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Maliye alanında İngiliz etkisi pek çok yerde görülmüştür. Avrupa'nın dünyanın pek çok yerindeki ekonomik tahakkümü aynı zamanda maliye bilimi üzerinde de etkili olmuştur. Maliye biliminin doğuşu Avrupa kıtasında başlamış olup sonraki pek çok süreç Avrupa temelli teoriler ve uygulamalar ile süregelmiştir. Avrupa Merkezizetçiliğinin yansımaları maliye biliminin pek çok farklı dalında görülmektedir. Avrupa merkezizetçiliğinin ortaya atmış olduğu mali uygulamalardan kaçınmak ekonomik entegrasyonun yoğun bir biçimde yaşandığı mevcut dünya düzeninde ülkelere ciddi dezavantajlar getirmektedir. Bu sebepten dolayı hem doktrinler hem vergi uygulamaları hem de bütçe uygulamalarında Avrupa sisteminin dışına çıkmak oldukça güçtür.

2.1. Mali Doktrinlerde Avrupa Etkisi

Ekonomik sistemler asgari olarak iki temel durumu incelemek zorundadırlar. Bu konulardan biri neyin üretileceği bir diğeri ise üretilen şeyin nasıl bölüşeceği konusudur. 18. ve 19. yüzyılın klasik iktisatçıları ve günümüzdeki neoklasik akıma mensup muhafazakâr iktisatçılar denetimli bir ekonomide hükümet adına bir planlama biriminin görev yapacağını ve planlama konusunda rol üstleneceğini savunurlar. Liberal ekonominin temellerine bakıldığında sadece ilgili yüzyıllarda değil Magna Carta'dan beri yansımalarının olduğu görülmektedir (Berktaş, 2014, s. 58; Scruton, 1996, s. 312). 18. yüzyıl Rönesans ve Reform'dan etkilenen Avrupa'nın dünyanın diğer kısımlarını farklı bir gelişme yönüne eviren ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. 19. Yüzyılda ise bir önceki yüzyılın etkisi ile siyasal ideolojilerin meydana geldiği ve akabinde etkisini artırdığı bir yüzyıl olmuştur (Örs, 2014, s. 1). Bu kapsamda Merkantilizm, Fizyokrasi, Marksizm, Klasik İktisat ve Keynesyen İktisat kapsamında pek çok mali çözümleme mevcut olup bu çözümlemeler ülkelerin maliye yapılarını şekillendirmişlerdir. Keynesyen iktisat dışındaki diğer düşünce sistemleri Avrupa'da ortaya çıkmış ve etki alanları önce Avrupa olup ardından dünyanın pek çok yerinde kendini göstermiştir.

Ortaçağ'ın sona ermesi neticesinde ortaya çıkan Merkantilizm yeni dünya düzeninde önemli düzeyde iktisadi ve mali yansımalar barındırmaktadır. Merkantilizm başlıca temsilcileri; Jean Bodin, Thomas Miles, Thomas Mun, Antonia Serra, Montaigne ve Jean Baptiste Colbert gibi önemli kişilerdir (Brasseul, 1997, s. 150). Merkantilizm ilk olarak 16. yüzyılda ortaya çıkmış bir düşünce sistemidir. Temelde merkantilizm ülkelerin ihracatını arttırmayı ithalatı ise azaltmayı önermektedir. Merkantilizm müdahaleci maliye politikasının miladı olarak kabul edilmektedir. En önemli müdahale aracı olarak da yüksek gümrük vergilerinin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda 1651 yılında yancı gemilerin İngiltere kıyılarındaki ticaretine yasak getirilmiştir. 1764 yılında şeker ve pekmez ithalatına yüksek vergiler konulmuş olup bu şekilde maliye politikası uygulanmıştır (Hotunluoğlu ve Yavan, 2021, s. 53). 1450-1750 yılları arasında Merkantilizm, batı Avrupa felsefesi dahilinde pek çok ülkede uygulanmış olup tarihsel süreç içerisinde ayrı uygulama modellerini barındırmıştır. Merkantilizm uygulamaları arasında İspanyol Merkantilizmi, Fransız Merkantilizmi ve İngiliz Merkantilizmi gibi farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (İslatince, 2009, s. 16-19).

Bir diğer önemli mali doktrin olan Fizyokrazi, Merkantilizm'e karşı geliştirilmiş olup maliyenin pek çok alanını kapsayan bir doktrin durumundadır. Fizyokrazi doktrini hem maliye biliminin doğuşunu sembolize etmekte olup hem de sonraki dönemlerde pek çok maliye temelli olgunun çözümlenmesine neden olmuştur (Ay, 2024, s. 160). Merkantilizm'in kişi özgürlüklerine devlet müdahalesi ile etki ediyor olması Avrupa'da pek çok düşünürü rahatsız etmiştir. Ekonomik olayların doğal düzen içerisinde gerçekleşebileceği ilkesi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu doktrinin en önemli temsilcisi Dr. Quesnay'dır. Fizyokrazi'nin doğduğu ülke de bir Avrupa ülkesi olan Fransa'dır (İslatince, 2009, s. 20).

Dünya'nın büyük bir bölümünü önemli ölçüde etkileyen ve Maliye bilimi üzerinde de yadsınamayacak düzeyde etkisi bulunan Sosyalizm, ekonomik ve siyasal bir teoridir. Sosyalizm kelimesi Fransa ile İngiltere'de yaklaşık olarak 1830-1840'lı yıllarda kullanılmaya başlayan bir sözcüktür. İlk defa ise 1832 yılında Pierre Leroux tarafından kullanılmıştır. Leroux'un bireyciliğin zıttı olarak kullandığı bu sözcük zaman içerisinde insan haklarının ekonomik ve sosyal bir temelde ele alınmasını amaçlayan yeni bir toplum düzeni perspektifinde yeni anlamlar kazanmıştır (Sarica, 1973, s. 169). İngiliz ekonomi politikası, Fransız sosyalizmi ve Alman felsefesi Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in düşüncesini oluşturan üç temel durumdur. Marx'ın siyasal ve düşünce çerçevesindeki ilk etkileşiminin kendisi gibi Almanya doğumlu olan Hegel'in fikirleri kapsamında oluştuğunu söylemek doğru olacaktır (Bekmen, 2014, s. 173). Sosyalizmi genel hatları ile üçe ayırmak gerekmektedir. Bunlar ütopyik sosyalizm, bilimsel sosyalizm ve anarşizmdir. Ütopyacı sosyalizm kapsamında Fransız düşünürlerden Saint Simon, Charles Fourier, Louis Blanc ve Louis Auguste Blanqui'nin önemli tespitleri bulunmaktadır. İngiliz ütopyacı sosyalistler arasında da Robert Owen de bu konuda etkili bir diğer isimdir. Bilimsel sosyalizm ise Karl Marx ve Friedrich Engels'in kurucuları olduğu diğer adı Marksizm'in kurucularıdır (Sarica, 1973, s. 169). Sosyalist ülkelerde mali politika ücret, fiyat, sosyal sigorta ile kredi ve faiz politikalarının bir unsurunu oluşturmaktadır. Mali politikalar aynı zamanda tüketim fonu ve birikim fonu olmak üzere iki temel amacın olabildiği adına çalışmaktadırlar. Bununla birlikte sosyalist ülkelerde kamu, yaratmış oldukları ürünlerin yapısı ve miktarları karşılığında net gelirlerini muamele vergisi adıyla bütçeye transfer etmişlerdir. Bunlara ek olarak da sosyalist ülkelerde üretim faktörlerinin mülkiyeti devletin olduğundan dolayı vatandaşlarının ödeyecekleri gelir vergileri bütçe içerisinde çok küçük bir paya sahip olmaktadır (Şener, 1978, s. 59-62). Sosyalizm de diğer düşünce sistemleri gibi Avrupa odaklı başlayıp dünyanın pek çok ülkesinde etkilenilen bir ideoloji olmuştur.

Bir diğer önemli doktrin olan Klasik İktisat'ın öncüsü Adam Smith'tir. Pek çok mali konuda Klasik İktisat öncü olmuş ve diğer dünya ülkelerinin mali yapılarını etkilemiştir. Klasik maliyenin kamu harcamalarına bakışı mümkün mertebe az harcama yapılması gerektiğidir. Kamu harcamalarının artması halinde vergilerin artacağı fikri öne sürülmüş olup bu durumun devlet müdahalesinin kapsamını arttıracak ve bunun istenmeyen bir durum olduğu belirtilmiştir (Özbilen, 2010, s. 120). Bununla birlikte klasik anlayış verginin tarafsızlığı ilkesini ilk defa savunmuş olup müteşebbislerin kararlarının olumsuz etkilenmemesi gerektiği belirtilmiştir (Pehlivan, 2018, s. 99). Yine vergileme ilkelerini bilimsel çerçevede ilk defa inceleyen bilim insanı Adam Smith olmuştur. Adam Smith'in vergileme ilkeleri adalet ilkesi, kesinlik ilkesi, uygunluk ilkesi ve iktisadilik ilkesi biçimindedir (Egeli ve Karakoyun, 2019, s. 67-68). Klasik iktisadın bir diğer temsilcisi olan Britanyalı David Ricardo da verginin sermaye birikimini engellememesi gerektiğini, toprak rantının vergilendirilmesinin gerektiğini, dolaysız vergilere yoğunlaşılması gerektiğini ve vergilerin üretim maliyetlerini arttırmaması gerektiğini belirtmiştir (Ricardo, 1997).

2.2. Vergi Türlerinde Avrupa Etkisi

Vergi türleri üzerinde Avrupa'nın önemli etkisi bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Fizyokrazi doktrini ile birlikte ortaya çıkan tek vergi sistemi maliye bilimi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. O dönemde tek vergi uygulaması ile verginin nereden alınması konusunda herhangi bir görüş birliği olmamakla birlikte güncel vergi sistemleri içerisinde o dönemki tek vergi sistemi öncü olmuştur. Pek çok tek vergi sistemi sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olup bunlar arasında Sermayenin Esas Alındığı Tek Vergi Sistemi Görüşü, Enerjinin Esas Alındığı Tek Vergi Sistemi Görüşü, Arazideki Değer Artışının Esas Alındığı Tek Vergi Sistemi Görüşü gibi uygulamalar mevcuttur (Kara, 2022, s. 45-57).

Günümüzde kullanılan vergi türleri ile ilgili tarihsel süreç incelendiğinde yine bir Avrupa etkisi ile karşılaşmaktadır. Bu kapsamda gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi gibi bugün dünyanın pek çok ülkesinde kullanılan vergi türlerinin orijininin Avrupa ülkeleri olduğu görülmüştür.

William Pitt, İngiliz Vergi Sistemi üzerinde önemli çalışmaları olan bir siyasetçidir. Adam Smith'in fikirlerinden esinlenmiş olup bu doğrultuda başbakanlığının ardından Adam Smith ilkeleri konusunda parlamentoda pek çok çalışma yürütmüştür. Modern gelir vergisi konusunda pek çok tartışma olmakla birlikte ilk uygulamalarından birisi William Pitt tarafından gerçekleştirilmiştir. 1793 yılında Fransa ve Britanya arasındaki savaş ekonomik anlamda Britanya'yı olumsuz etkilemiştir. Bu kapsamda Pitt, 1799 yılında gelir

vergisi uygulamasına geçmiştir. 200 Sterlin'in üzerindeki tüm gelirler yıllık %10 oranında vergilendirilmiş olup, 60-200 Sterlin arasındaki gelirler %1 ile %10 arasında kademeli olarak vergilendirilmiştir. 60 sterlin ve altındaki gelirlerden ise gelir vergisi alınmamıştır. Kurumlar vergisi de daha önceleri ayrı bir vergi türü değilken 1965'te ayrı bir kurumlar vergisi uygulamasına geçmiştir. (UK Parliament, 2025; Goode, 2025). Avrupa ülkelerinin vergi sisteminden ve vergi türlerinden esinlenmenin önemli bir örneği de Türkiye'dir. 1949-1959 yılları arasında Almanya Vergi Sistemi'nden yararlanılarak Türkiye'de vergi reformları yapılmıştır. Bu kapsamda 1950 yılındaki Gelir Vergisi Kanunu, 1947 yılında görüşülüp meclise sunulan, 1949 yılında kabul edilen ve 1950 yılından itibaren uygulamaya konan Kurumlar Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu'nda Alman Vergi Sistemi'nin etkisi oldukça fazladır (Kayan, 2000, s. 85).

KDV'nin tarihçesi ile ilgili de tam bir kesin durum olmamakla birlikte 1918 yılında Alman iş insanı Wilhelm Von Siemens tarafından ilk defa tasarlandığı ile ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır. Ortaya atılan bu fikir önemli bir teknik iyileştirme olarak görülmüş olup 1954 yılında Fransa ve ardından 1968'de Batı Almanya başta olmak üzere öncelikle pek çok Avrupa ülkesinde ardından dünyanın neredeyse tamamına yakınının vergi sistemleri içerisinde yer alan bir harcama vergisi olmuştur (James, 2011, s. 15; Britannica, 2025).

Özel Tüketim Vergisi'ne bakıldığında da yine Avrupa etkisi görülmektedir. Geçmişte vergi idarelerinin ilkel yapısından kaynaklı olarak olarak zorunlu tüketim mallarından özel tüketim vergisi alındığı bilinmektedir. Orta Çağ'da tuz üzerinden alınan vergiler Avrupa devletleri arasında oldukça popüler hale gelmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Hollanda'da özel tüketim vergisi uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Özel Tüketim Vergisi'nin Hollanda'dan diğer Avrupa ülkelerine yayıldığı düşünülmektedir. Sonraki süreçte bu verginin örneklerine Almanya ve İngiltere'de rastlanılmaktadır (Cnossen, 2005, s. 1). Avrupa'da etkili olan ve zamanla pek çok ülkenin vergi sistemi içerisinde yer bulan bu vergi türü son süreçte Avrupa Birliği mevzuatına uyum çerçevesinde bazı ülkelerin vergi sistemlerinde güncellemelere sebep olmuştur. Bu kapsamda ülkeler Avrupa Birliği'nin planladığı şekilde bir özel tüketim vergisi uygulaması ile ilgili çalışmalar yapmışlardır.

2.3 Bütçe Üzerinde Avrupa Etkisi

Bütçe ifadesi ilk kez gelir ve giderlerin denge durumunu ifade eden bir belge anlamında kullanılmıştır. Kelime özü itibariyle Latince olup Fransızca "bougette", İngilizce ise "budget" kelimeleri ile kullanılmıştır. 18. Yüzyılda İngiltere'de Maliye Bakanı her sene bütçe görüşmelerinin başladığı tarihte İngiltere'nin gelir ve gider tahminlerini çantayı açıp sunumu üzerine "opening the budget" ifadesi bütçenin parlamentoya sunulması anlamında kullanılmıştır (Pehlivan, 2018, s. 205). 1215 yılında İngiltere'de halk Magna Carta ile Kral olan Yurtsuz John'un fazla vergi almasına karşı çıkmıştır. 1689 yılında Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) ile de kralın her istediği şeye vergi koyabilme yetkisi elinden alınmıştır. Akabinde bu hak temsilcilerden meydana gelen parlamentoya verilmiştir. Bu olaydan itibaren bütçede gelirler kısmı üzerinde söz sahibi olan kurum parlamento olmuştur. 1787 tarihinde de Consulated Fund Act ile devletlerin gelir ve giderleri beraber değerlendirilmiş olup kamu giderleri ile ilgili daha fazla analiz ve değerlendirme yapılmıştır (Özbilen, 2010, s. 363). Fransa'da ise İngiltere'ye kıyasla bütçe hakkı kavramı daha ileri tarihlerde tartışılmaya başlanmıştır. J.J. Rousseau Ekonomi Politik kitabında yöneticilerin lüks tüketimlerini eleştirmektedir. J. Bodin ve Montesquieu ise devletin gelir ve giderleri ile ilgili söz sahibinin kral değil halk olduğunu eserlerinde belirtmişlerdir. 1789 Fransız ihtilalinin akabinde yeni meclis milletin izni olmadan yeni vergi çıkarılamayacağı maddesi ile birlikte bütçe kanununu çıkarmıştır. Günümüzdeki mevcut bütçe hakkı formu ise Fransa'da 1862 tarihinde "Genel Kamusal Muhasebe Kararnamesi" ile meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Tanzimat Dönemi'ne kadar bütçe hakkına rastlanılmamakla birlikte yetkilerin padişahta olduğu bilinmektedir (Gölçek, 2014, s. 136-137). Almanya'da ilk bütçe düzenlemelerine 15. yüzyılın sonlarında rastlanılmaktadır. İlk bütçe denemesi ise 1689 yılında Prusya'da gelir ve giderlerin bütçede belirtilmesi ile yapılmıştır. 48 yıl boyunca krallık yapan I. William döneminde ise bütçe fikri resmen kabul edilmiştir (Şener, 1983, s. 20-21). 19. yüzyılda ise Landtag adlı meclise gelir ve giderlerin tutulması görevi verilmiştir. 1850 anayasası ile bütçe hakkını kullanma yetkisi verilen meclis savunma giderlerinin arttırılması kapsamındaki bütçe teklifini 1862 yılında onaylamamıştır. Ardından üst meclis ve kralın onaylaması ile bütçe teklifi kabul olmuştur (Edizdoğan, 2008, s. 29).

2.4. Gelir Kavramı ve Uluslararası Maliyede Avrupa Etkisi

Kaynak Teorisine göre gelir Alman İktisatçı Frederich B.W. tarafından ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda düzenli bir biçimde bir kaynaktan sağlanan ya da sağlanması mümkün olan değerler olarak açıklanmıştır. Bir diğer teori olan net artış teorisi ise yine bir Alman İktisatçı olan George Schantz tarafından açıklanmıştır. Bu kapsamda bir unsurun gelir olabilmesi için düzenli olarak sağlanma zorunluluğu bulunmadığı belirtilmiş olup bu teori kapsamında servette net bir artışa neden olan her türlü kazanç gelir olarak ifade edilmektedir (Aktan vd. 2012, s. 71). Öz olarak bu teori belirli bir dönemde mükellefin servet artışı şeklinde açıklanmaktadır (Plasscheart, 1977, s. 536).

Uluslararası maliye kapsamında da önemli bir Avrupa etkisi görülmektedir. 1950'li yıllara kadar uluslararası mali konular kapsamında pek çok çalışma bulunmamaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması 1957 yılında imzalandıktan sonra mali olayların uluslararası boyutu dâhinde çalışmalar büyük önem kazanmıştır (Pehlivan ve Öz, 2019, s. 13). 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da küresel ticaretin yaygınlaşması ile başlayan sürecin ilk adımı olan ve 1648'de imzalanan Westphalia Antlaşması'ndan bu yana uluslararası maliye alanında Avrupa ülkelerinin ciddi biçimde söz sahibi oldukları pek çok tarihsel olay ve süreç ile karşılaşmıza çıkmaktadır.

Sonuç

Avrupa kıtası ülkeleri yaşamın pek çok alanında diğer ülkelere rol model olmuşlardır. Bu etkinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin bazıları arasında ekonomik güç, tarihsel-toplumsal olayların sindirilmesi, meydana gelen savaşların ardından bir barış atmosferinin yaratılması ve bu doğrultuda adımların atılması sayılabilir. Son dünya savaşında Müttefik Devletler arasında yer alan İngiltere ve Fransa'nın, Mihver Devletler arasında yer alan Almanya ve İtalya ile çok kanlı bir savaş yaşamasının ardından Avrupa Birliği çatısında bir araya gelmeleri ve birlikte hareket etmeleri önemli bir örnektir. Bu durum Avrupa kıtasını tarihsel güç ve düşünce sistemi ile pek çok alanda öncü kılmıştır. Avrupa'nın pek çok alanda olduğu gibi maliye alanında da öncü olduğunu söylemek gerekir. Merkantilizm'den başlayan süreç ile birlikte pek çok önemli doktrinin çıktığı yer Avrupa kıtası olmuş ve bu doktrinlerin önemli temsilcileri Avrupalı düşünürler olmuştur. Ardından modern vergi sistemlerinin temellerini oluşturan vergi türlerinin de ortaya çıktığı yer genellikle Avrupa kıtası olmuştur. Bu husus maliyedeki pek çok kavramın tanımlanmasından maliye politikalarına eklenmesine, bütçe kapsamındaki pek çok durumda da geçerliliğini göstermiştir. Burada asıl üzerinde tartışılması gereken mesele Avrupa'nın maliye tahakkümünün sebeplerini sorgulamaktır. Tarihsel bağlamda Avrupa'nın sadece başarıya ulaştığı veya ticaret engellerini ortadan kaldırmak adına uygulamalar yaptığı görülmemektedir. Aksine pek çok kez de ortaya atılan bir teoremin Avrupa dışında uygulanmasını sağladığı ve sonuçlarına göre mali sistemlerine entegre edildiği görülmektedir. Bu durum maliye biliminin de aslında pek çok politik, sosyal ve sosyolojik durumdan farklı sonuçlara gebe olmadığını da göstermektedir.

Ülkelerin kendi dinamikleri doğrultusunda Maliye uygulamaları geliştirmesi gerekmektedir. Tüm dünyada önemli bir yeri olan ve pek çok ülkenin uygulamak istediği Finlandiya Eğitim Sistemi'nin Finlandiya'nın dinamikleri ile şekillendiği ve her yerde uygulanmasının doğru olmayacağı fikri ile maliye temelli uygulamaların da her ülkede uygulanmaması gerektiği fikri benzerlikler göstermektedir. Kısa vadede bu durumun ortadan kalkması pek olası görülmemektedir. Neoliberal politikaların her geçen gün etkisini arttırdığı bir ortamda ekonomi ve maliye temelli eğitim müfredatları bile bu doğrultuda şekillenirken bu durumun ortadan kısa sürede kalkacağı fikri inandırıcı olmayacaktır. Bu doğrultuda maliye bilimini mümkün olduğu kadar ülke dinamikleri doğrultusunda şekillendirmek gerekmektedir.

Tüm bunlarla birlikte özellikle II. Dünya Savaşı akabinde Keynesyen İktisat öncülüğünde maliye alanındaki tahakkümün Avrupa'dan ABD'ye yöneldiğini söylemek gerekmektedir. Bu durumun devamında neoliberal ekonomi uygulamalarının dünyanın pek çok ülkesinde etkili olması, Eski ABD Başkanı Ronald Reagan'ın danışma kurulu üyelerinden olan ve arz yönlü iktisat savunucusu olan Arthur Laffer'in devamında mevcut ABD Başkanı Donald Trump'ın 2016 seçimlerinde ekonomi danışmanlığını yapması, arz yönlü ekonominin popülaritesinin pek çok ülkede artmasına neden olmuştur. Üstünlüğün ABD'ye geçmesi Avrupa özelinde tamamen etkisizlik anlamına gelmemekle birlikte pek çok alanda halen Avrupa temelli yaklaşımların dünyanın pek çok yerinde büyük bir ilgiyle izlendiği ve etkileşimin sürdüğünü de belirtmek gerekmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100'dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2013). *Ulusların düşüşü*. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, T. (2012). *Vergi ne üzerinden alınmalı? Vergi konusunun seçiminde optimalite ve meşruiyet*. C.C Aktan, A. Kesik, D. Dileyici. (Ed), Yeni Maliye içinde. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Amin, S. (2014). *Avrupa-merkezcilik bir ideolojinin eleştirisi*. Yordam Kitap
- Ay, Ş. (2024). Fizyokrasi doktrini, tartışmalar ve maliye. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 9(35), 159-169. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15014289>.
- Başaran, D. (2021). *Orta çağ Avrupa'sında vergi ve mali olaylar*. H. Ay. (Ed), Düşüncede ve Uygulamada Maliye Tarihi içinde (s. 35-44). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bekmen, A. (2014). *Marksizm praksis'in teorisi*. B. H. Örs, (Ed), 19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler içinde (ss. 165-252). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bektay, F. (2014). Liberalizm tek bir pozisyona indirgenmesi olanaksız bir ideoloji. B. H. Örs, (Ed), 19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler içinde (ss. 49-114). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berend, I. T. (2023). *19. yüzyıl Avrupa iktisat tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bowden, B. (2009). *The empire of civilization: The evolution of an imperial idea*. University of Chicago Press.
- Boyraz, B. (2020). Machiavelli'nin insan doğası düşüncesinin siyaset kuramına etkisi. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 90-110. <https://doi.org/10.25294/auibfd.734208>.
- Brasseul, J. (1997). *Histoire des faits économiques de l'Antiquité à la révolution industrielle*. Armand Colin
- Britannica. (2025). *Britannica money value-added tax*. (<https://www.britannica.com/money/value-added-tax>). Erişim Tarihi: 22 Mart 2025
- Cnossen, S. (2005). *Economics and politics of excise taxation*. S. Cnossen, (Ed), Theory and practice of excise taxation içinde (ss. 1-19). Oxford University Press.
- Çolak, M. (2013). *Kristof Kolomb Atlantik'ten yeni dünyaya*. Gönül Yayıncılık.
- D'appollonia, A. C. (2010). *Avrupa ulusalcılığı ve Avrupa birliği*. A. Pagden, (Ed), Avrupa fikri içinde (ss. 195-214). Ayrıntı Yayınevi.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik*. Küre Yayınları.
- Doğan, A. ve Demirci-Çakıroğlu, Z. (2021). *İlk çağ'da vergi ve mali olaylar*. H. Ay, (Ed), Düşüncede ve uygulamada maliye tarihi içinde (s. 19-34). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Edizdoğan, N. (2008). *Kamu bütçesi*. Ekin Yayınevi.
- Egeli, H. ve Karakoyun, F. (2019). *Kamu maliyesi*. Nobel Yayıncılık.
- Fanon, F. (2014). *Yeryüzünün lanetlileri*. Versus Kitap.
- Fontana, B. (2010). *Napolyon imparatorluğu ve ulusların Avrupası*. A. Pagden, (Ed), Avrupa fikri (s. 136-149). Ayrıntı Yayınları.
- Goode, R. B. (2025). *Britannica money*. (<https://www.britannica.com/money/income-tax>). Erişim Tarihi: 15 Mart 2025
- Gölcek, A. G. (2014). Bütçe kavramı ve bütçe kakkı: Tarihsel bir inceleme. *Vergi Raporu*, 182, 132-139.
- Günay, E. (2020). Orta Çağ toplumlarının iktisadi uygulamaları ile iktisadi düşüncelerinin özellikleri: Orta Çağ'da İslam ve batı medeniyeti karşılaştırması. *Journal of Islamic Research*. (1), 72-88. <https://www.islamiarastirmalar.com/wp-content/uploads/2023/11/5-4.pdf>.
- Hale, J. (1993). *The civilization of Europe in the renaissance*. Harper Collins.
- Heller, A. ve Feher, F. (1993). *Postmodern politik durum*. Öteki Yayınevi.
- Hotunluoğlu, H. ve Yavan, S. (2021). *Yeni çağ'da vergi ve mali olaylar*. H. Ay, (Ed), Düşüncede ve uygulamada maliye tarihi içinde (ss. 45-64). Nobel Akademik Yayıncılık.

- İstalinçe, H. (2009). *İktisadi sistemler Kapitalizm & Sosyalizm*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- James, K. (2011). "Exploring the origins and global rise of VAT." The VAT Reader. Tax Analysts. 15-22. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2291281). Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2025
- Kara, B. (2022). Tarihsel süreçte tek vergi sistemi: Türleri itibariyle değerlendirilmesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 27(108), 45-62. <https://doi.org/10.36484/liberal.947209>.
- Kayan, A. (2000). Verginin tarihsel gelişimi ve sebep olduğu bazı önemli olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, 80-87. (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/AhmetKAYAN.pdf>). Erişim Tarihi: 06 Mayıs 2025.
- Merriman, J. (2020) *Modern Avrupa tarihi*. Say Yayınları.
- Örs, B. (2014). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbilen, Ş. (2010). *Kamu maliyesi*. Gazi Kitabevi.
- UK Parliament. (2025). (<https://www.parliament.uk>: <https://www.parliament.uk/abot/living-heritage/transformingsociety/private-lives/taxation/overview/incometax/>). Erişim Tarihi: 11 Haziran 2025
- Pehlivan, O. (2018). *Kamu maliyesi*. Celepler Matbaacılık.
- Pehlivan, O. ve Öz, E. (2019). *Uluslararası maliye ve vergilendirme*. Celepler Matbaacılık.
- Plasschaert, S. R. F. (1977). *The definition of gross taxable income in schedular or global income taxes*. Bulletin for International Fiscal Documentation, 31(12), 539-544.
- Ricardo, D. (1997). *Ekonomi politiğin ve vergilendirmenin ilkeleri*, Belge Yayınları.
- Pocock, J. G. A. (2010). Kendi tarihleri içinde bazı Avrupalılar. A. Pagden, (Ed), *Avrupa Fikri içinde* (ss. 70-88). Ayrıntı Yayınları.
- Sarıca, M. (1973). *100 soruda siyasi düşünce tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Said, E. (2005). *Kültür ve emperyalizm*. Hil Yayınları.
- Scruton, R. (1996). *A dictionary of political thought*. Macmillian Publishers.
- Solnon, J. F. (2024). *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şener, O. (1978). *Sosyalist maliye düzeni*. (<https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/45fce99b-aedb-4890-812c-0d888d4adc9f/content> adresinden alındı). Erişim Tarihi: 28 Nisan 2025
- Tulga, D. (2013). *Dünya tarihi*. NTV Yayınları.
- Wallerstein, I. (2005). *Yeni bir sosyal bilim için*. Aram Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2007). *Avrupa evrenselciliği iktidarın retoriği*. Aram Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2021). *Bildiğimiz dünyanın sonu yirmi birinci yüzyılın sosyal bilimi*. Metis Yayınları.
- Yereli, A. B. (2021). *İktisat tarihi içinde maliye tarihinin başlangıcı: Devletin ortaya çıkışı*. H. Ay, (Ed), *Düşünce ve uygulamada maliye tarihi içinde* (ss. 1-18). Nobel Akademik Yayıncılık.

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

The primary objective of this study is to explore the historical basis and reasons behind the European continent's influence on public finance science, which began centuries ago and continues to this day. This influence has been particularly evident in recent times and continues to be prevalent in many parts of the world today. Another objective of the study is to identify the fundamental reasons why many countries, despite being geographically distant from Europe, have copied their financial practices from Europe. The study also aims to answer several questions. First, what are the reasons for Europe's significant influence on fiscal systems? Then, what has been Europe's historical influence on modern tax systems, budgets, international finance, and the ideologies that influence it? Furthermore, the aim is to explore how the relationship between public finance science and disciplines such as history and sociology has influenced Europe's dominance of fiscal affairs. These questions constitute the study's fundamental research questions.

Limitation

This study emphasizes the coexistence of public finance science with states, focusing on fiscal practices from the 17th century to the present. Ancient and medieval practices are partially addressed and omitted for further elaboration. Furthermore, because it is a public finance science, not all fiscal-based elements are examined; instead, the study covers ideologies, tax types, budgets, the concept of income, and international finance. Examples are also included in the study when examining topics such as ideologies and tax types.

Methodology

In this study, a literature review was conducted to understand Europe's historical contribution to public finance science. The literature review was conducted within the scope of both fiscal and European Universalism and Eurocentrism. In this context, relevant research was synthesized. The resulting social, political, and economic influences were explored, along with their impact on fiscal matters.

Results

It is known that ideas originating in the US have recently become influential in many areas worldwide. This also applies to public finance. However, when examining the historical process of public finance science, the influence of the European continent is clearly evident. This influence has spread across a very wide geography, especially since the modern era, and many financial systems and structures continue to follow the European model. Beginning with mercantilism, Europe has been the birthplace of many important doctrines, and European thinkers have been the key representatives of these doctrines. Subsequently, the tax types that form the foundations of modern tax systems have also generally emerged from Europe. This has proven valid in many situations, from the definition of many concepts in finance to their incorporation into fiscal policies. The main point to be discussed here is to question the reasons for Europe's fiscal dominance. Historically, Europe does not merely achieve success or implement practices aimed at eliminating trade barriers. On the contrary, it is observed that it has repeatedly ensured that a theory was applied outside Europe and, based on its results, integrated into fiscal systems. This situation also demonstrates that public finance science is not inherently susceptible to consequences that differ from many political, social, and sociological situations. Countries need to develop fiscal practices in line with their own dynamics. The idea that the Finnish education system, which holds a significant place globally and is sought by many countries, has been shaped by Finland's dynamics and that its implementation everywhere would be inappropriate is similar to the idea that fiscal-based practices should not be implemented in every country. This situation is unlikely to disappear in the short term. In an environment where neoliberal policies are increasingly influential, even economics and finance-based educational curricula are being shaped in this direction, and the idea that this situation will disappear quickly is unconvincing. Therefore, public finance science should be shaped as much as possible in line with national dynamics. Another important aspect is the impact of Eurocentrism on the social structure of the European continent. This is evident in many issues, especially economic and sociological events, and determines the continent's common perspective on other countries.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yaşlı Bireylerin 6 Şubat Depremleri Sonrası Yaşam Deneyimleri:
Diyarbakır İli ÖrneğiLife Experiences of Elderly After February 6 Earthquakes: The Case Of
Diyarbakir ProvinceBurcu Temel^a, Özgür Altındağ^b^a Psikolojik Danışman/Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, MEB, keserciburcu@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4860-2777^b Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, ozgur.altindag@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4828-7501

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 18.09.2025

Makale Kabul Tarihi: 25.10.2025

Anahtar Kelimeler: 6 Şubat depremleri, yaşlı, yaşlılık, doğal afet, sosyal hizmet

JEL Kodları: I14, I18, I31, J14

ÖZ

Bu çalışma 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler sırasında ve sonrasında Diyarbakır ilinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşadığı deneyimleri inceleyerek, karşılaştıkları sorunları görünür kılmayı ve bu doğrultuda yaşlılara yönelik hizmet ve politikaların geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle ve fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda yürütülen çalışmada, 19 yaşlı bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler MAXQDA 24 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bulgular; Deprem Anında Yaşananlar, Deprem Sonrası Süreç, Yerel ve Merkezi Yönetimlere Yönelik Eleştiriler ve Beklentiler ve Çözüm Önerileri olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde ekolojik yaklaşım ve Max-Neef'in temel ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda yaşlı bireylerin afet süreçlerinde hareket kısıtlılığı, temel ihtiyaçlara erişim, sağlık sorunları ve ekonomik güçlükler gibi çok boyutlu sorunlar yaşadığı ortaya konulmuştur. Çalışma yaşlı bireylerin afet süreçlerindeki kırılganlıklarına odaklanmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır.

ARTICLE INFO

Article Received: 18.09.2025

Article Accepted: 25.10.2025

Keywords: February 6 earthquakes, elderly, old age, natural disaster, social work

JEL Codes: I14, I18, I31, J14

ABSTRACT

This study aims to examine the experiences of elderly individuals living in Diyarbakir province during and after the earthquakes that occurred on February 6, 2023, to highlight the problems they encountered, and to contribute to the development of services and policies for the elderly in this regard. Conducted using qualitative research methods and a phenomenological approach, the study involved in-depth interviews with 19 elderly individuals, and the data obtained was analyzed using the MAXQDA 24 program. The findings were grouped under four main themes: Experiences During the Earthquake, The Post-Earthquake Process, Criticisms and Expectations of Local and Central Governments, and Proposed Solutions. An ecological approach and Max-Neef's hierarchy of basic needs theory were used in the evaluation of the findings. The research revealed that elderly individuals experience multidimensional problems during disaster processes, such as limited mobility, access to basic needs, health problems, and economic difficulties. The study focuses on the vulnerability of elderly individuals during disaster processes and offers solutions.

Giriş

Doğal afetlerin, bireylerin ve toplumların yaşamlarını derinden etkileyen, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan çok boyutlu sonuçlar doğuran olağandışı durumlar olduğu düşünüldüğünde özellikle depremler ani ve yıkıcı etkileriyle geniş kitleleri etkileyen afet türleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin aktif fay hatları üzerinde yer alması nedeniyle 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen ve 11 ili etkileyen büyük depremler yaşanmasına ve Cumhuriyet tarihinin en yıkıcı afetlerinden biri olarak kayda geçmesine neden olmuştur. Akdur (2001) afeti “*toplumun olağan yaşam düzenini bozan, onun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak, dış yardıma gereksinim doğuran, büyük miktarlarda can ve mal kaybı ile sonuçlanan ekolojik olaylar*” olarak tanımlamıştır (s.1). Bu depremler de sadece fiziki yıkıma sebep olmamış, aynı zamanda afetzedelerin ruhsal durumlarında ve sosyal yaşamlarında da derin etkiler bırakmıştır. Yaşlı bireylerin gelişim özellikleri ve yaşam koşulları dikkate alındığında depremden en çok etkilenen gruplar arasında olduğunu söylemek mümkündür. Yaşlılık dönemi Konak ve Çiğdem (2005) tarafından bir ‘kayıplar dönemi’ olarak ifade edilmektedir (s. 27). Yaşlılığın ‘kayıplar dönemi’ olarak tanımlanması yaşlılığın aslında bir ‘yas’ süreci olarak da ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Kayıp ve yas ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde yaşlılık döneminin belirli zorluklarla karşı karşıya kaldığı bir dönem olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Yaşlılık dönemi aynı zamanda biyolojik olarak gerçekleşen hücre hasarlarına bağlı olarak fizyolojik yeterliliğin azalmasıyla kendini gösteren bir süreçtir. Fiziksel kapasitenin azalması ile kalp ve solunum hastalıkları, kanser ve diyabet gibi hastalıklara sahip olma olasılığı artmaktadır (Bilir, 2018, s.13). Yaşlı bireyler bu değişimlerin ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle kırılgan gruplar arasında değerlendirilmektedir. Bu nedenle afetler söz konusu olduğunda yaşlı bireyler daha kırılgan bir konuma sürüklenmektedir. Bu bağlamda afet sonrası yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerinin incelenmesi; ihtiyaçlarının doğru anlaşılması, sosyal hizmetlerin etkili planlanması ve afetlere hazırlık çalışmalarının yaşlılık bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında Diyarbakır ilinde yaşayan yaşlı bireylerin deneyimlerini nitel araştırma yöntemleriyle derinlemesine incelemek, karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Diyarbakır ili depremin merkez üssü olmamakla birlikte ciddi yapısal hasarların ve sosyal etkilerin gözlemlendiği illerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yaşlıların afet sonrası süreçte karşılaştıkları fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunların yerel bağlamda değerlendirilmesi hem bölgesel hem de ulusal afet politikaları açısından yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Çalışmada yaşlı bireylerin deprem sonrası yaşamlarını nasıl deneyimledikleri, hangi sorunlarla karşılaştıkları, bu sorunlarla nasıl başa çıktıkları ve ne tür desteklere ihtiyaç duydukları nitel araştırma yöntemleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, afet sonrası sosyal hizmet müdahalelerinin yaşlı bireyler odaklı olarak şekillendirilmesine katkı sunmayı ve afetlere karşı yaşlı dostu toplum yapısının geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Yapılan bu çalışma Diyarbakır ili özelinde yaşlı bireylerin deprem sürecinde yaşadıkları problemleri ortaya koyarak ulusal düzeyde politikaların geliştirilmesine kaynak oluşturacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada yaşlı bireylerin deprem sonrası yaşam deneyimlerinin çok boyutlu yapısını anlayabilmek amacıyla Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistem Kuramı ve Max-Neef'in İhtiyaçlar Hiyerarşisi çerçeve olarak benimsenmiştir. Ekolojik model, insanların yaşadığı ortamlarda insan gelişimini yaşam boyu yöneten süreçler ve koşullarla ilgili bir teoridir. Bu teori Bronfenbrenner tarafından ortaya koyulmuş olsa da çalışması, 1870 yılında Berlin'de komşuluk ilişkilerinin çocukların gelişimi üzerindeki etkileri üzerine yapılan bir çalışmada multidisipliner bir çalışmanın yıllar boyunca yürütülen deneysel araştırmalarından elde edilen sonuçlara dayanmaktadır (Bronfenbrenner, 1994, s.37). Hem doğa hem de insan tarafından inşa edilmiş fiziksel çevre ile birlikte aile, arkadaşlar, toplumsal ağlar, politik ve ekonomik yapıları içine alan sosyal çevre, ekolojik perspektifin odağındadır (Teater, 2015). Bireyin yakın ilişkide olduğu aile ve arkadaşlar sistemleri olduğu gibi, bireyin doğrudan ilişkisi olmayan daha geniş kapsayıcılığı olan sistemler de bu yapı içerisinde yer alır (Zorbaz ve Bilge, 2019). Bunlar yasal düzenlemeler, ekonomi, politik yapı vb. sistemler olabilmektedir. Ekolojik sistem yaklaşımında birey, tüm sistemleri etkiler ve etkilediği bu çevreden de etkilenerek birbirlerini şekillendirirler (Gitterman ve Germain, 1976). Bu özellikleriyle ekolojik kuram, yaşlı bireylerin afet sonrası yaşadıkları sorunları yalnızca bireysel düzeyde değil aynı zamanda aile, toplum, kurumlar ve kültürel yapı bağlamında değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Öte yandan Max-Neef'in ihtiyaçlar yaklaşımı, insan ihtiyaçlarının bir sistem olarak anlaşılması gerektiğini, tüm insan ihtiyaçlarının birbiriyle ilişkili ve etkileşimli olduğunu ve sistem içinde hiyerarşi olmadığını belirtmiştir (Max-Neef vd., 1991, s.17). Neef, temel insan ihtiyaçlarını ihtiyaçları gideren yapılardan ayırmış, değişen ihtiyaçların giderilmesinin biçim ve yöntemlerine odaklanmıştır (Altındağ, 2017, s.12). Neef'in modelinde temel insan ihtiyaçlarını “yaşamı sürdürebilme, koruma, duygulanım, anlama, katılım, boş zaman, yaratıcılık, kimlik ve özgürlük” ihtiyaçları; tatmin edicileri “varoluş, sahip olma, eylem ve etkileşim” olarak farklı etkinlik düzeylerinde sınıflandırılmıştır (Max-Neef vd, 1991, s. 32-33). Bu ihtiyaçlarını anlamaya yönelik bu bakış açısıyla Max Neef'in ihtiyaçlar hiyerarşisi yaşlı bireylerin yalnızca fizyolojik

ihtiyaçlarını değil; korunma, sevgi, aidiyet, anlam, kimlik gibi temel insani ihtiyaçlarını da merkeze alarak, afet sonrası hangi ihtiyaçlarının karşılanamadığını ve bu eksikliklerin yaşlıların yaşam kalitelerini nasıl etkilediğini ortaya koymada yol gösterici olmuştur.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı Diyarbakır il merkezinde yaşayan ve 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremleri yaşamış 60 yaş üstü yaşlı bireylerin deprem sonrası yaşam deneyimlerini ve bazı özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, yalnız yaşama, sağlık durumu, travmatik olay geçmişi, deprem sonrası kalınan yer, şu an yaşadıkları yer, evinin hasar durumu...) karşılaştıkları sorunları ve ihtiyaçlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yaşlılar için yapılacak çalışmalara yönelik önerilerde bulunmak yine araştırmanın amaçlarındandır.

1.2. Araştırmanın deseni

Bu araştırma, yaşlı bireylerin deprem sonrasındaki yaşam deneyimlerini, bu deneyimlere verdikleri anlamları ve bu süreçle nasıl başa çıktıklarını anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yaşlı bireylerin deprem anında ve sonrasında ortaya çıkan ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılama yollarını belirleyerek, elde edilen bulgular doğrultusunda öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir. Nitel araştırmalar insanların deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını, deneyimlerini nasıl yorumladıklarını ve dünyalarını deneyimlerine göre nasıl kurduklarını anlamaya çalışır (Merriam, 2023, s. 5). Maanen'in (1979) tanımına göre "nitel araştırma, doğal olarak meydana gelen belirli fenomenleri tanımlamaya, kodunu çözmeye, tercüme etmeye ve anlamını anlamaya çalışan bir dizi yorumlayıcı tekniği kapsayan bir şemsiye terimdir." (s.520). Sosyal bilimlerin temel yönelimi olarak Edmund Husserl ve Alfred Schutz'un yirminci yüzyılın başında ortaya attığı, insanların deneyimlerini anlamlandırma ve tanımlama biçimlerinin çalışılmasını ifade eden fenomenolojiyi belirli felsefi temellere dayandırmışlardır. Fenomenolojinin felsefi varsayımı "sadece deneyimlerimizden öğrenebileceğimizdir" (Merriam, 2023, s. 9). Bu nedenle yaşlıların deprem deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma fenomenolojik yaklaşımla ele alınmıştır.

Fenomenolojik yaklaşım, benzer olay ve olguyu deneyimlemiş bir grup insanın yaşantılarının incelenmesi ve gözlemlenmesine dayalı anlatı araştırmalarını ifade eder (Creswell, 2013). Kahramanmaraş depremi bilinen bir durumdur ancak bireylerin depremi nasıl yaşadığı, deprem sürecini nasıl anlamlandırdığı konusuna odaklanmak fenomenoloji çalışmalarının odaklandığı bir konudur. Bu çalışmada 6 Şubat depremlerini yaşamış yaşlı bireylerin deneyimlerini ve depremi algılama biçimlerini derinlemesine anlama ve analiz etmeye yönelik bir çalışma planlandığından fenomenolojik yaklaşımın uygun olduğu görülmüştür.

1.3. Araştırmanın katılımcıları

Bu araştırmanın öznelere Diyarbakır il merkezinde yaşayan ve 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremleri yaşamış 60 yaş ve üstü yaşlı bireylerdir. Nitel çalışmalarda araştırmacının çalışma yapılacak alanla ilgili bilgi sahibi olması ve ilk elden veri elde edilmesini gerektirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 80). Nitel çalışmaların bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda araştırmacının yaklaşık 10 yıldır Diyarbakır'da ikamet etmesi ve araştırma olgusunu Diyarbakır'da yaşamış olması araştırma alanının seçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Örneklem seçiminde depremden etkilenen yaşlı bireyler arasından çalışmanın amacına uygun kişiler seçilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan kartopu örneklem tekniği, araştırma için bilgi ve veri kaynağı sunabilecek kişilerin saptanmasında önemlidir. Veri toplama süreci içerisinde ilk katılımcıların önermesiyle kişiler kartopu gibi büyüyecek ve yeni katılımcılara ulaşılmasını sağlayacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 120). Toplamda 19 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcılardan 9'u erkek 10 tanesi kadındır. Kadın katılımcılar K, erkek katılımcılar E harfi ile kodlanmıştır. Katılımcılarla ilgili tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılarla İlgili Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	Aylık Gelir	Sosyal Güvenlik Sistemleri	Meslek	Medeni Durumu	Hanedeki Kişi Sayısı	Birlikte yaşadığı kişi
K1	78	Okuryazar Değil	4.200	Yaşlılık Aylığı	Ev Hanımı	Eşi vefat	2	Evlenmemiş çocuk
K2	64	Lisans	80.000	Emekli Sandığı	Okul Müdürü	Evli	2	Eşi
K3	78	Okuryazar Değil	15.000	SSK	Ev Hanımı	Eşi vefat etmiş	1	Yalnız
K4	60	Lisans	75.000	Emekli Sandığı	Öğretmen	Hiç Evlenmemiş	2	Kız kardeşi
K5	77	Okuryazar	26.000	SSK	Ev Hanımı	Evli	2	Eşi
K6	85	Okuryazar Değil	20.000	SSK	Ev Hanımı	Eşi vefat etmiş	2	Evlenmemiş çocuk
K7	71	İlkokul	18.000	SSK	Ev Hanımı	Eşi vefat etmiş	3	Boşanmış çocuk ve torun
K8	71	Okuryazar	Geliri yok	SSK	Ev Hanımı	Evli	3	Eşi ve evlenmemiş çocuk
K9	71	Okuryazar Değil	15.000	Emekli Sandığı	Ev Hanımı	Eşi Vefat etmiş	1	Yalnız
K10	68	Okuryazar Değil	8.700	BAGKUR	Ev Hanımı	Eşi Vefat etmiş	2	Evlenmemiş çocuğu
E1	81	Okuryazar	8.400	Yaşlılık Aylığı	İnşaat İşçisi	Evli	2	Eşi
E2	62	Lise Terk	22.000	Yok	Büfe/Seyy ar Satıcı	Evli	11	Evlenmemiş çocuklar
E3	71	Okuryazar Değil	4.200	Yaşlılık Aylığı	Mevsimli k İşçi	Eşi vefat etmiş	2	Evlenmemiş çocuğu
E4	77	Lise	20.000	Emekli Sandığı	Emekli/E mlak	Eşi vefat etmiş	2	Evlenmemiş çocuk
E5	77	İlkokul	26.000	SSK	İşçi Emeklisi	Evli	2	Eşi
E6	69	Lisans	67.000	Emekli Sandığı	Öğretmen	Evli	2	Eşi
E7	67	Önlisans	30.000	SSK	İşçi Emeklisi	Evli	3	Eşi ve evlenmemiş çocuk
E8	66	İlkokul	19.000	SSK	Memur Emeklisi	Evli	5	Eşi ve evlenmemiş çocuklar
E9	80	Okuryazar Değil	16.000	SSK	İşçi Emeklisi	Evli	3	Eşi ve evlenmemiş çocuk

1.4. Veri Oluşturma Süreci

Verilerin inşa edilme sürecinde öncelikle araştırmanın kapsamına uygun kişilerle ilgili bilgi toplanılmıştır. Katılımcılara araştırma ile ilgili tüm bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin yazılı olduğu bir onam formu hazırlanmış ve görüşme öncesi katılımcılara imzalatılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcıların kendilerini rahat ifade edebilmelerine imkân sağlamak için görüşmelerin yalnız yapılması tercih edilmiştir. Ancak görüşmeci ve katılımcı arasında dil farklılığı olması durumunda çevirmen desteği alınmıştır. Görüşmeler 2025 yılının şubat ve mart aylarında, sahada doğrudan katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci yaklaşık 1 ay sürmüştür. Görüşmelerin yüz yüze yapılmasının araştırma sürecine olumlu katkıları olduğu düşünülmektedir. Deprem gibi travmatik bir deneyimi paylaşan yaşlı bireylerle görüşürken aynı fiziki ortamı paylaşmak ve yakından gözlemlemek araştırmacı ve katılımcılar arasında bir bağ kurulmasına vesile olarak görüşmelerin derinliğini artırmıştır. Katılımcılara araçlar üzerinden ulaştırılması araştırmacı ile katılımcı arasındaki güveni inşa eden önemli bir faktör olmuştur. Görüşmeler genellikle 25-40 dk arasında sürmüştür. Görüşmelerin tanışma ve sohbet kısımları süreye dahil edilmemiştir. Toplam süre 8 saat 24 dakikadır. Kişi sayısına bölündüğünde ortalama sürenin 26 dk olduğu görülmektedir.

1.5. Araştırma Verilerinin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla yapılan görüşmelerin kaydedilmesi için kayıt cihazı kullanılmış olup, görüşmeler deşifre edilerek Word programında yazılı hale getirilmiştir. Verilerin temizlenmesi ve düzenlenmesinden sonra kısa cevaplı sorular hariç tutularak toplamda 122 sayfa veri elde edilmiştir. Verilerin yazılı hale getirilmesi için Transkriptor ve TurboScribe adlı programlardan faydalanılmıştır. Online transkript programları konuşmaların şiveli olması, Kürtçe ve Zazaca görüşmelerin olması ve çevirmen desteğinde 3. konuşmacının bulunması sebebiyle etkili bir veri sunamamıştır. Bu nedenle bu görüşmeler Word programının dikte özelliği kullanılarak araştırmacının seslendirmesiyle yazılı hale getirilmiştir.

Dijital ortamda Türkçe yazılı metinler haline getirilen görüşmeler nitel verilerin analiz edilmesinde kullanılan MAXQDA 24 programıyla analiz edilmiştir. Programın nasıl kullanılacağına yönelik bilgi sahibi olmak adına online platformlar üzerinden eğitimler alınmıştır. Kodlama sürecinde araştırmacının kuramları göz önünde bulundurularak tümdengelimsel, katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak tümevarımsal bir stratejinin kullanıldığı hibrit bir yaklaşım benimsenmiştir.

İlk aşamada katılımcı anlatıları satır satır okunmuş ve ifadelerde yer alan anlamlı birimler doğrudan veriye dayalı biçimde açık kodlama yöntemiyle analiz edilmiştir. Açık kodlama, nitel veri analizinin başlangıç aşamasında araştırmacının anlamlı olabilecek her türlü veri parçasını keşfetmeye açık bir şekilde kodladığı, esnek ve tümevarımsal bir süreçtir (Meriam, 2023, s. 170).

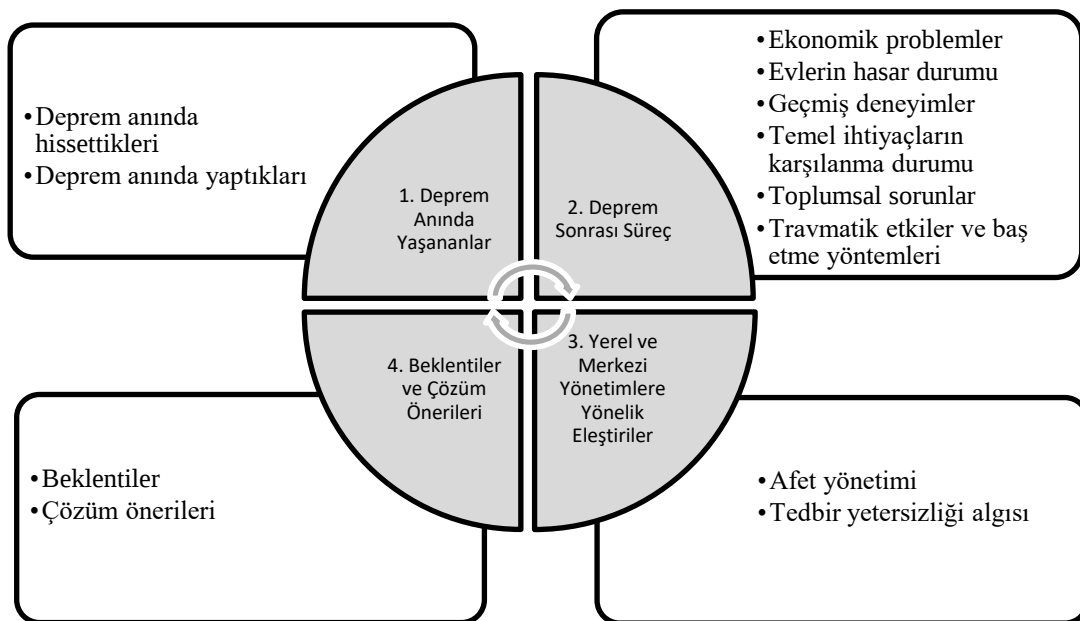
Saldaña (2023), nitel veri analizinde açık kodlamayı “ön kodlama” olarak adlandırmakta ve bu süreci araştırmacının verinin içeriğine ve nüanslarına dikkat kesildiği, anlamları fark edip sahiplenmeye başladığı ilk aşama olarak tanımlamaktadır (s.115). Saldaña’ya (2023) göre birinci döngü kodlamalarının ardından analiz, daha soyut ve bütüncül bir aşama olan kuramsal kodlamaya evrilir. Bu aşamada araştırmacının temel temasını temsil eden merkezi bir kategori ya da çekirdek kavram belirlenmeye çalışılır. Saldaña, bu tür üst düzey kavramsal kodlamayı bazı kaynaklarda “seçici kodlama” ya da “kavramsal kodlama” olarak adlandırıldığını belirtmektedir (s. 250).

Açık kodlama sonucunda elde edilen kodlar, kuramsal kodlama aşamasında içeriksel benzerlik ve bütünlük ilkesi gözetilerek bir araya getirilmiş; temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra ortaya çıkan bu tematik yapı araştırmacının kuramsal çerçevesini oluşturan ekolojik yaklaşım ve Max-Neef’in ihtiyaçlar yaklaşımı ile ilişkilendirilerek temaların kuramsal düzeyde daha derin bir biçimde ele alınması sağlanmıştır.

2. Bulgular

Araştırmadan elde edilen veriler, “Deprem Anında Yaşananlar”, “Deprem Sonrası Süreç”, “Yerel ve Merkezi Yönetimlere Yönelik Eleştiriler” ve “Beklentiler ve Çözüm Önerileri” olmak üzere dört tema altında sınıflandırılmıştır.

Şekil 1: Temalar

2.1. Deprem anında yaşananlar

Yaşlı bireylerin deprem anında hissettikleri duygular ve yaptıkları eylemlerin mikrosistem (yakın çevre), mezosistem (sosyal ilişkiler arası bağlantılar), ekzosistem ve makrosistem gibi farklı çevresel sistemlerle olan ilişkisini açıklamak yaşlıların kriz durumlarındaki davranışlarını anlamak için önemli görülmektedir. Araştırma bulguları yaşlı bireylerin deprem anında hissettikleri duygular ve yaptıkları eylemlerin Max Neef'in ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan korunma, yaşamı sürdürebilme, aidiyet ve katılım gibi temel ihtiyaçlarla ilişkilendirilmiştir. Deprem anında yaşlı katılımcıların hissettikleri korku, çaresizlik ve yalnızlık duyguları, sadece bireysel değil, toplumsal yapıların bir sonucudur.

Katılımcıların çoğu deprem anında yoğun bir korku, panik ve çaresizlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle yalnız yaşayan bireyler bu duyguyu daha şiddetli hissettiklerini belirtmiştir.

"Hawarey! Hawarey! (Zazaca'da feryat etmek anlamında kullanılan bir ünlem). O kadar korktuk ki balkondan mı kendimizi atalım kapıdan mı çıkalım dedik. O kadar korktuk." K1, yaş 78

"Vallahi kızım kıyametti kıyamet. Ceyran yoktu, yerin altından sesler geliyordu. Gökyüzünden de ışıklar geliyordu. Dışarıya çıktığımızda öbür tarafa baktık binalar falan yıkılıyordu. Biz dedik kıyamet kopuyordu artık... Kızım o an insanın aklına hiçbir şey gelmiyor dünya malı yani. O kadar korkmuştum." K6, yaş 85

"Öyle bir sarsıntı oldu ki sitemiz 14 katlı 11. kattayım o arada yataktayım ayağa kalktım ayakta duramıyorsun deprem anında. Yıkıyor seni düşürüyor yani. Korkutuyor insanı çaresiz hissediyorsun." E6, yaş 69

Deprem anında yaşanan korku, panik ve çaresizlik hissi korunma ihtiyacının karşılanamamasıyla ilişkili olabilmektedir. Yaşlılar özellikle daha önce travmatik deneyimler yaşamışlarsa deprem gibi ani ve yıkıcı olaylarla karşılaştıklarında güvenliklerinin tehdit altında olduğunu hissedebilirler. Yaşlıların yaşadığı korku ve panik mikro düzeyde bireyin içsel kaynaklarının zorlanması mezzo düzeyde destek sistemlerinin eksikliğiyle ilişkili olabilmektedir.

Deprem anında yaşanan korku bireyin yakın çevresinde mevcut olan güvenlik seviyesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Yaşlı bireyler evdeki acil durum hazırlıklarına sahip değilse bu durum korku seviyesini artırabilir. Bireylerin aile, komşu ve yakın çevre ile etkileşimleri korku seviyelerini şekillendirir. Aile üyelerinin güven verici bir tutum sergilemesi yaşlı bireyin korku düzeyini hafifletebilir. Toplumun genel deprem hazırlık düzeyi, afet yönetim planları ve devletin depremle ilgili politikalara yaklaşımı da bireylerin korku duygularını etkileyen önemli bir faktördür.

Yaşlı bireylerin deprem anında hissettikleri çaresizlik yakın çevreleri ile olan ilişkileriyle bağlantılıdır. Aile üyelerinin ya da komşularının yaşlı bireye yardım etme kapasitesi bu duyguyu güçlendirebilir. Yalnız yaşayan bireyler, çevrelerinden fiziksel ya da duygusal destek alamadığında, çaresizlik duygusu yoğunlaşır. Çaresizlik bireyin mikro düzeyde kendi başına baş edememesi makro düzeyde afet sistemlerinin yetersizliğiyle ilişkili olabilmektedir.

Katılımcılar deprem deneyimleriyle ilgili olarak deprem anında korunma, başkalarına yardımcı olma, fiziksel sağlık nedeniyle kaçamama, aile üyelerinin korunmasına veya merak edilmesine yönelik hareket etme gibi davranışlar sergilediklerini ifade etmişlerdir.

"O deprem anında şeydeydim buradaydım. Torunlarım üst kattadır. Deprem anında baktım çok sallanıyor dedim acaba onları kurtarabilir miyim kapıya kadar gittim baktım çok sallanıyor dedim eğer bu böyle devam ederse ben yukarıya yetişmem yine de gittim." E5, yaş 77

Yaşlı bireylerin deprem anında ailelerine karşı duyduğu sorumluluk, onların katılım, sevilme ve özerklik ihtiyaçlarını etkiler. Aile üyeleriyle kurulan bu bağlar sadece duygusal destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yaşlı bireyin bir sorumluluk üstlenme ve yaşlılık döneminin getirdiği yetersizlik duygusuna karşı yapabiliyor olmanın ifadesini taşır. Kriz anında aile üyelerine öncelik verilmesi toplumsal sorumluluk anlayışı ve bakım rollerinin yaşlı bireylerde nasıl içselleştirildiğini göstermektedir.

"Sadece dedim 'ya Rabbi sen star et ya Rabbi sen star et.' Öyle bir şey olmadı dedik inşallah bina yıkılmadı." E8, yaş 66 (Burada kullanılan "star et" ifadesi "koru, muhafaza et." anlamını taşımaktadır. "Rabbim bizi koru.")

"Yalnız dua ettik. Ne yapabiliriz? Biz Allah'a dua ediyoruz. Sen içten Allah'ı çağır. Allah seni darda bırakmaz yavrum. İçten doğru ama ben bugün korkmuşum. Allah'ı çağırıyorum." E4, yaş 77

Dua ederek sakinleşme makro sistem düzeyinde dini ve kültürel değerlerin etkisiyle şekillenen bir başa çıkma biçimi olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda yaşlı bireyin yaşam boyu geliştirdiği inanç temelli başa çıkma mekanizmaları burada görülmektedir. Dua etmek, bireyin kişisel baş etme yöntemi olmasının ötesinde kültürel ve inanç temelli kaynaklardır. Dua ederek sakinleşmek, Max-Neef'in temel insani ihtiyaçlar yaklaşımına göre bireyin anlam arayışı, iç huzur ve korunma gibi ihtiyaçlarını karşılayan bir baş etme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Deprem gibi kriz anlarında yaşananları anlamlandırmaya, ruhsal dayanıklılığı artırmaya ve kendini güvende hissetmeye yardımcı olur. Deprem anında hareket kısıtlılığı yaşayan bazı yaşlı bireylerin ifadeleri şu şekildedir:

"Millet kaldırdı yardım etti öyle çıktım. Bize yerden kaldırıp yardım ettiler. Deprem sırasında şurada yataktan düştüm o yüzden gelip kaldırdılar." K6, yaş 85

"Şimdi ben buradaydım. Ben burada oturuyordum. Herkes çıktılar. Vatandaşlar sokağa çıktılar. Ben çıkmadım. Hatta bir kapı komşu dedi "sen niye çıkmıyorsun millet gitmiş sokaklara?" Ben orada duruyordum. Edemiyordum. İnemedim." E1, yaş 81

Mikro sistem ve mezo sistem düzeyinde yaşlı bireyin fiziksel yetersizlikleri ve komşuluk ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda afet öncesi planlamaların ve yardım sistemlerinin yaşlı bireyleri dikkate almaması bu durumun oluşmasında etkili olabilmektedir.

Fiziksel sağlık durumu, yaşlı bireylerin yaşama ve korunma ihtiyaçlarını doğrudan etkiler. Yaşlılık, hareketliliğin kısıtlanması ve sağlık sorunları gibi durumlarla ilişkilidir. Bu sınırlamalar bireyin acil durumlara karşı tepkisini zayıflatır ve güvenliklerini tehdit eder. Fiziksel güçlükler sadece acil durumlarda değil, aynı zamanda sağ kalma becerilerinin hayata geçirilmesinde de önemli bir engel oluşturur.

2.2. Deprem sonrası süreç

Afet sonrası yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerinde yaşanan kopukluk, yalnızlık hissi ve destek eksikliği, psikososyal kırılganlığı artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır. Şevik (2023), yaşlı bireylerin afet sonrası sosyal izolasyon yaşadığını, duygusal yüklenme ve yalnızlık hissini ruh sağlığını olumsuz etkilediğini ifade etmektedir.

Deprem sonrası süreç; ekonomik sorunlar, barınma güvencesizliği, geçmiş travmaların tetiklenmesi, güvenlik arayışı, zorunlu göç, temel ihtiyaçların karşılanamaması, toplumsal eşitsizlikler, psikolojik etkiler ve çeşitli baş etme yolları gibi çok katmanlı dinamikleri barındırmaktadır.

İnsanın evi gündelik yaşamdaki fiziksel güvenlik alanını temsil etmektedir. Yaşlıların evlerinin hasar durumu bireyin temel güvenlik ve barınma ihtiyaçlarını tehdit etmektedir. Aile ve komşular gibi sistemlerle olan ilişkiler deprem sonrası evleri hasar alan yaşlılar için önemli bir destek ağını oluşturmaktadır. Bu sistemlerin zayıf olması evleri hasar gören yaşlıların daha da izole bir süreç geçirmesine neden olabilmektedir. Yaşlıların evlerinin depremde hasar alması ihtiyaçlar hiyerarşisinde yaşamı sürdürebilme ihtiyacıyla doğrudan ilişkidir. Bu ihtiyaçların karşılanması için geçici güvenli barınma alanlarının olması, yaşlı erişimine uygun konutların yapılması ve yaşlılara yönelik psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Evi için yıkım kararı verilen ve yalnız yaşayan bir katılımcının eviyle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

"Depremden dolayı zarar gördü yıkılacak. Orayı greyder gelip dümdüz yapacak." K6, yaş 85

"Giderim camiye devlete sığınırdım. Bana destek olmaları için. İllaki 40 gün camide geçmezdi. İnsanın kendine bir yer vermesi gerekiyor. Diğer yaşlılar için, dışarıda kalanlar için onlara bir yardım edilir bir yer tutulur. Devlet ve millet yardım eder. Fakirin de sahibi Allah'tır. Ama artık devlet insana bakıyor." K10, yaş 68

Bu ifade yaşlının mezo sisteminde eksikliklerin olması durumunda egzo sisteminde yer alan sosyal hizmet kurumları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları gibi sistemlerin önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sistemlerin yeterince kapsayıcı olmaması yaşlı bireylerin uzun süre mağduriyet yaşamasına neden olabilmektedir. Katılımcı burada sosyal destek sistemlerine olan güvenini ifade etmiştir. Ay (2022)'ın çalışmasında yaşlı bireylerin deprem sonrası yeni mekanlara uyum sağlamakta güçlük çektikleri ve eski evlerine karşı yüksek bir aidiyet duygusu besledikleri ortaya koyulmaktadır. Bu çalışmada da evlerinin hasarlı olmasından dolayı yaşlı bireyler benzer duygular yaşamaktadır.

Ekonomik sorunlar yaşlı bireylerin yalnız geçim kaynağını değil sosyal bağlarını, hayatta kalma imkanlarını ve karar alma süreçlerini etkilemektedir. Afet öncesi ekonomik zorluklar yaşayan yaşlıların afetin getirdiği ekonomik sorunların üstesinden gelecek maddi güce sahip olmamaları sosyal destek sistemlerinin ve afet yönetim planlamalarının işlerliği ile de ilgilidir.

“İmkanımız yok düşünme imkanımız. Yani taşınma imkanımız yoktur. Yani belki daha yeni bir ev filan olabilir. Yapı olarak belki daha yeni bir bina imkanımız olsaydı iyi olurdu ama yoktur.” E5, yaş 77

“Sıkıntı yaşadım kızım evim boşaltıldı kira veriyordum kira çıktı alamıyordum. Evim kiradaydı. Kirayı kiracı alıyordu. Bende kiraya veriyordum. Perişan oldum o depremde. Vallahi hala da zorluk yaşıyoruz kızım. 1 yıl kiradaydım o kirayı alıp veriyordum. Depremden sonra çocuklara gittim oğlumun yanına, bebeklerin yanına. Hem onlara baktım hem tek kalmadım. 5-6 ay orada kaldım. Masrafım da yoktu.” K9, yaş 71,

Deprem sonrası yaşlı bireyler için ekonomik zorluklar aynı zamanda temel yaşam ihtiyaçlarına erişimin kısıtlanması anlamına gelir. Bu durum hem korunma hem de yaşamını sürdürebilme ihtiyacının tehdit altında olduğu bir tabloya yol açabilmektedir. Max-Neef'in kuramına göre değerlendirildiğinde yaşamı sürdürebilme, koruma ve duygulanım ihtiyaçlarının karşılanmamasının yaşlı bireylerin psikolojik iyilik halini olumsuz etkilediği ve deprem yaşantısını tetiklediği söylenebilir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak deprem sonrası süreçte temel ihtiyaçların karşılanması konusunda zorluklar yaşadıklarını söylemek mümkündür.

Katılımcılar, deprem deneyimlerinin olumsuz etkileri sebebiyle güvenli bir evde yaşamak, güvenli bir eve taşınmak ve geçici olarak güvenli bir yere göç etmek gibi istek ve tercihlerde bulunmuşlardır. Ekolojik yaklaşıma göre yeni çevrelere uyum sağlamak, yaşlı bireyler için hem fiziksel hem psikososyal düzeyde zorludur. Ancak yaşlı bireyler hem fiziksel hem de duygusal güvenlik ihtiyacı duymaktadır. Max Neef'in yaklaşımına göre yaşlı için bu durum öngörülebilir ve istikrarlı bir çevrede yaşama arzusunu ifade etmektedir. Yaşamı sürdürebilme ihtiyacı ile korunma ihtiyacı bu noktada çelişebilmektedir. Evinden ayrılmak tanıdık olanı terk etmek anlamı ifade ettiği için yaşlılar açısından bir güçlük oluşturmaktadır. Katılımcıların güvenlik arayışı ve göç konusundaki ifadeleri şu şekildedir:

“Ee soğuktur ne bi çorap ayağımızda suyun içine girdim ayağım buz gibiydi, ısınamıyorum. Arabada oturuyoruz soğuktur. Klima çalışıyı ısınmıyık. Sabah 8 oldu dedim kızım gidelim yeter...Tahta soğuktur orada uzanamıyorsun.” K3, yaş 78

“Böyle şey köy evleri falan bana çok cazip geliyordu o zaman Keşke bizim köyde bir evimiz olsaydı gidip orada kalaydık derme çatma da olsa.” K2, yaş 64

“Zaten biz kiraya gitsek kiraya kimse veremez. Mecbur köye gideceğim, köye gideceğim, orada bir çadır kuracağım. Orada kalacağım. Köy daha güvenli. Burada ne var? Burada nasıl olsa olduğumuz her şey köyde var.” E3, yaş 71

“Tek geldim(eve). Öyle korka korka içeri girdim. Birkaç bir şey aldım valize attım. Biz Diyarbakır'ı terk ettik, İstanbul'a gittik.” K4, yaş 60

Barınma insanlar için hayatta kalmanın ve yaşamı sürdürebilmenin temel unsurudur. Barınmak için uygun olmayan alanlarda kalmak bu ihtiyacın uygun karşılanamamasına neden olmakta ve yaşlıların fiziksel ve psikolojik sağlığını tehdit etmektedir. Barınma aynı zamanda korunma ihtiyacının karşılanması için de önemlidir. Yaşlı bireyler hastalık ya da fiziksel sağlık sebebiyle barınma alanlarında sorun yaşadıklarını ve ısınamadıklarını ifade etmişlerdir. Arabada, camide, okulda ya da sokakta kalmak yaşlı bireyin fiziksel kapasitesini zorlamaktadır. Soğuğa dayanıklılığı düşük, hareket kısıtlılığı fazla ve kronik hastalıklara sahip yaşlı bireyleri dezavantajlı konuma düşürmektedir.

Ekolojik yaklaşıma göre yaşlı bireylerin toplumsal sorunlara dair eleştirileri sosyal çevreleriyle kurdukları uzun süreli ilişkilerin bozulmasına yönelik tepkilerdir. Yardımların kötüye kullanılması ya da toplumsal dayanışmanın zayıflaması yaşlı bireylerin bağlı oldukları değer sistemini ve sosyal aidiyetlerini sarsar.

“Fakat yardım geldiğinde ihtiyacı olmadığı halde gidip alanları gördüm. Yani bizim ahlaki yönünden biraz revize edilmemiz lazım. Artık nasıl olur bilmiyorum bunu yapmamız lazım.” K4

“Kalabalıktı artı birbirimizden korkuyorduk hani şimdi bir şey mi çalmıya? Adam can derdinde hırsız gelmiş mal de mal derdinde.” E8, yaş 66

“...belki 50 100 tane kişi yazdı boşu boşuna(yardım için). Ulan Allah'tan korkun bu para devletin milletin parasıdır ha. Milletin parasıdır günahıdır. Ev zarar görmüşse yiyin ama zarar görmemişse niye elini atisin yiyiysen?...Yazdılar yazdılar 20-30 tane yazdı(yardım için). Kimse günahıtan korkmuyor ha diyor para gelsin. Bugün var yarın yok. Parayı ne yapacağız?” E9, yaş 80

İhtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımına göre bireyin katılım, anlam ve aidiyet gibi temel insani ihtiyaçların toplumsal ilişkilerle ve değer sistemleriyle karşılandığını söylemek mümkündür. Yaşlı bireylerin yardımların kötüye

kullanımı veya toplumsal duyarsızlık konusundaki eleştirileri bu ihtiyaçlarının ihlal edilmesine karşı geliştirdikleri tepkilerdir.

Bulgulardan elde edilen verilere göre depremi deneyimleyen katılımcılar deprem sonrası çeşitli travmatik etkiler göstermiş, depremin etkilerini hafifletebilmek için farklı yöntemlere başvurmuştur.

“Hawarey! Bir daha deprem olmasın ama sokakta da olsak olur. Yeter ki o sarsıntı olmasın. Hala yatağa girdiğimde korkuyorum acaba...Hala o korkum üstümde, hala sanki bina sallanıyor, hala korkuyoruz. İnsan ruhundan korkuyor ölüm zordur (ağlıyor, ağıt yakıyor).” K1, yaş 78

“Gece olunca kesinlikle uyuma vakti hiç uyumuyordum. Gece boyunca sabaha kadar ödümlü kopuyordum. Bir ses geldi mi hemen bir daha olacak diye.” K2, yaş 64

“Düşüne düşün hep o depremi hayal ederken oturduğum yerde yatıyordum. Namaz kılıyorum oturduğum yerde uykuya geçiyordum.” K3, yaş 78

“Vallahi bu önümüzde ve arkamızdaki binaları yıktılar. O binaları yıkarken biz böyle burada sanki korku filmi gibi izledik. Ondan çok kötüydü unutamıyordum o binaların yıkıldığını” K2, yaş 64

Deprem sonrası yaşlı bireylerde görülen korku, kaygı ve üzüntü gibi travmatik etkiler; kayıplar, uzun süre süren korkular, yeniden deprem olacağı endişesi ve yaşananların zihinde sürekli canlanmasıyla daha da derinleşmiştir. Ekolojik yaklaşıma göre bu duygular bireysel özelliklerin etkisiyle birlikte yaşanan çevrenin güven verip vermemesiyle de ilişkilendirilebilir. Hasarlı evler veya geçici barınma alanlarında yaşamak, yaşlı bireylerin kendini sürekli tehdit altında hissetmesine neden olabilir. Bu durum birey-çevre ilişkisinin makro boyutta, yani kentsel planlama, afet yönetimi ve sosyal destek politikaları gibi sistemler düzeyinde yorumlanabilir. İhtiyaçlar hiyerarşisine göre yaşlı bireylerin yaşamı sürdürebilme, koruma ve duygulanım gibi temel ihtiyaçları karşılanmadığında travmatik etkiler kalıcı hâle gelebilmektedir.

Yaşlı bireyler deprem sonrası travmalarının üstesinden gelebilmek için farklı baş etme stratejilerini kullanmışlardır. Bunlar arasında konuşarak/paylaşarak rahatlatma, psikolojik destek arama, sosyal rollerin sürdürülmesi, yardım ederek duygusal rahatlatma sağlama ve inanç/din aracılığıyla baş etme bulunmaktadır.

“Şu şeyde bahçede otururduk parkta buradaki yıkım devam ediyordu hala. İşte konuşuyorduk kritik yapıyorduk olayları falan anlatıyordu paylaşıyorduk.” K4, yaş 60

Benzer deneyimi yaşamış insanlarla ortak bir duyguda buluşmak ve bunları paylaşmak yaşlı bireylerde olumlu bir etki yaratmaktadır. Bireyin yakın çevre ilişkileri bu noktada önemli bir faktördür. Konuşmak ve paylaşmak kişinin duygulanım ihtiyacının karşılanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kişi duygularını paylaşarak yalnızlık hissinin üstesinden gelebilir. Aynı zamanda duygularını ifade etme fırsatı sunduğu için dolaylı olarak anlayış ve katılım ihtiyacı ile ilişkilidir.

Yaşlılar hem deprem anında hem de deprem sonrasında sosyal rollerinden beklenen davranışları sergilemişlerdir. Deprem anında çocuklarını arama, torunları kurtarmaya gitme, çocuklarını düşünme... Henüz emekli olmamış ya da farklı görevleri sürdüren yaşlı bireylerin deprem sonrası süreçte sosyal rollerini sürdürerek travmatik etkilerle baş etmeye çalıştıkları görülmektedir.

“Ben öyle işte oradan kalkıp sabah yine okula geliyordum... Biz daha ziyade okula geldik onlara yardım etmek amacıyla öyle. Gündüz ben yani düşünmüyordum hiçbir şekilde kendimi daha ziyade işte insanları doyurayım, yemek getireyim işte ihtiyaçlarını karşılayayım diye öyle koşturuyorduk.” K2, yaş 64

İnanç ve din aracılığıyla baş etmenin yaşlılar için önemli bir destek mekanizması olduğu bulunmuştur. Bu durum depremi kader olarak görme ve dua ile teselli bulma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı katılımcılar dini ve kültürel pratiklerin sürdürülmesini önemli bulmuş, afet sürecinde maneviyatın desteklenmesinin kendilerine güç verdiğini belirtmişlerdir. Bu bulgu İran’da yapılan ve yaşlı bireylerin afet sonrası başa çıkma mekanizmalarını inceleyen bir çalışmayla örtüşmektedir (Ahmadi vd., 2018). Söz konusu çalışmada, yaşlı bireylerin dini başa çıkma, anlam üretme ve sosyal destek yoluyla dayanıklılıklarını artırdıkları ifade edilmiştir.

“Allah-ü Teâlâ bizi bırakmaz. Çünkü umudumuz Allah’tır. Başka kimseye umut etmiyoruz. Ona dua ederiz.” E4, yaş 77

“Yani o kadar insan öldi. İnsan ne kadar olsa candır insan üzüliyor ben de olabiliyordim çocuklarım da olabiliydi yani insan başına ne geleceğini bilmiyor o kadar yani ne yapalım yani Allah’ın emri.” K5, yaş 77

Depremi kader olarak görmek ve dua ederek teselli bulmak ekolojik yaklaşıma göre bireyin yaşadığı çevreyle, inanç sistemiyle ve kültürel bağlamla kurduğu ilişkiyi ifade etmektedir. Yaşlı bireyler inanç sistemlerinin etkisiyle uyumlu şekilde bu olayları “olması gereken” olarak yorumlayarak psikolojik yüklerini hafifletebilir. Bu bağlamda inanç, bireyin çevresiyle kurduğu uyumu destekleyen koruyucu bir faktör hâline gelir.

Max-Neef'in temel insani ihtiyaçlar kuramına göre değerlendirildiğinde yaşlı bireylerin depremi kader olarak görmeleri ve dua ederek teselli bulmaları, özellikle kimlik ihtiyacına işaret etmektedir. Kader inancı yaşanan felaketi zihinsel olarak anlamlandırma ve kabullenme aracı olurken dua etmek, bireyin içsel huzurunu destekler, umut duygusunu güçlendirir ve psikolojik denge sağlar.

Yaşlı bireyler arasında psikolojik destek arayan ya da ilaç kullanımı ile deprem sonrası sürecin travmatik etkileriyle baş etmeye çalışan katılımcılar bulunmaktadır.

“Ben orada psikologa gittim psikiyatriye gittim. Bursa'da gittim. Ben ondan sonra daha çok korktum. İlaç verdi doktorla konuştuk götürdü beni oğlum. Oturduğum yerde uyuyakalıyordum.”
K3, yaş 78

“Gece boyunca sabaha kadar ben böyle ödüm kopuyordu. Bir ses geldi mi hemen bir daha olacak diye. Sonra aradan bir zaman geçti halsiz düşünce çocuklar dedi bir alerji ilacı var uyku yapıyor onu verdi bana ondan sonra uyumaya başladım.” K2, yaş 64

Psikolojik destek aramak, ekolojik açıdan çevresel erişim ve sistemin sunduğu kaynaklara bağlıdır. Hareket kısıtlılığı ve hizmetlere erişim problemleri de engel faktörleri arasında görülebilir. Bu nedenle psikolojik destek hizmetlerinin genç odaklı değil yaşlı bireylere yönelik olarak da planlanması gereklidir. Max-Neef'in yaklaşımına göre bu davranış korunma, duygulanım ve anlayış ihtiyacının karşılanması olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Yerel ve merkezi yönetimlere yönelik eleştiriler

Depremi yaşamış yaşlı bireylerin yerel ve merkezi yönetimlere dair eleştirileri, afet sürecinde karşılaştıkları ihmal, belirsizlik ve yetersizlik deneyimlerinin bir yansımasıdır. Bu eleştiriler; barınma alanlarının yetersizliği, bilgi akışındaki karmaşa, yardım süreçlerindeki aksaklıklar ve denetim eksikliklerine yönelik ciddi bir güvensizliği ortaya koymaktadır. Yaşlı bireylerin özellikle kendi ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini hissetmeleri, afet sonrası toparlanma sürecinde destek görme beklentilerinin boşa çıkmasıyla birleşmiş, bu da kamu kurumlarına yönelik hayal kırıklığını derinleştirmiştir. Tema yaşlıların hem fiziksel hem de duygusal güvenliğinin sağlanmasına dair beklentilerinin karşılanmadığı bir süreci görünür kılmaktadır.

“Çoğu insan daha konteynerlerde kalıyor ya yani Allah yardım etsin ya konteynerde kalmak öyle kolay değil...” E7, yaş 67

“2 saat geçti Maraş'ta olduğu ortaya çıktı fakat bu kadar telefonlar var nasıl siz hemen bilmiyorsunuz deprem nerede olmuş?... yani basın da yanlış bilgi verdi... 2 saat 3 saat sonra yavaş yavaş dediler 100 kişi ölmüş, 200 kişi ölmüş. Ya ne 300 kişi ne 400 kişi yani 55.000'i buluyor yaklaşık. Çok zayıftı çok yani böyle bir teknoloji çağında çok geç haberdar olduk.” E7, yaş 67

“Ne bir devlet insanı geldi bize bir kapı çaldı ne dediler açsınız ne dediler toksunuz. Ne dediler açsınız ekmeğiniz suyunuz var mı? Yatacak yeriniz var mı yok mu? Hiç kimse Allah için bir devlet adamı gelip kapımızı çalmadı... Devlet bizi sormadı hiçbir ihtiyacımızı karşılamadı. Hiç kimse kapımızı çalmadı kendi imkanlarımızla evde ne varsa yanımıza ne aldıysak.” K3, yaş 78

Yaşlı bireylerin afet yönetimi süreçlerine dair eleştiriler ekolojik yaklaşıma göre birey ile sistem arasındaki kopukluğu göstermektedir. Afet sonrası yardımların geç ulaşması, yardım verilmemesi, iletişim eksiklikleri ve karar alma süreçlerinde yaşlıların göz ardı edilmesi makro düzeyde planlamaların kapsayıcı olmadığını düşündürmektedir. İhtiyaçlar hiyerarşisine göre bu durum özellikle yaşamı sürdürebilme, katılım ve korunma ihtiyaçlarının karşılanmadığına işaret eder. Yaşlı bireylere gerekli yardımların sağlanmaması dışlanmış hissetmelerine yol açabilmektedir.

“Allah'ın dediği olur ama tedbirli olmak lazım bir türlü bizim yönetimlerimiz düzgün çalışmıyorlar yani çalışsalar böyle mi olur? Yapmaları bütün denetimleri sağlam yapmaları yani şimdi adam geliyor bir inşaat yapıyor onun sürekli denetlenmesi lazım betonu nasıl kullanıyor demiri nasıl kullanıyor bunları şey yapmıyorlar yani denetlemiyorlar ya da adam üç beş kuruş cebine koyuyor çekip gidiyor.” E7, yaş 67

“Herhangi bir yardım gelmedi kendimiz karşıladık. O 10000 TL'yi de almadık. Aşağı taraf aldı burası almadı (hasar yardımı).” K1, yaş 78

Deprem öncesinde yeterli önlemlerin alınmadığına dair yaşlıların dile getirdiği şikâyetler, ekolojik yaklaşıma göre bireyin fiziksel ve sosyal çevresinin güvenlik sağlamadığını ve sistemsel eksikliklerin doğrudan hayatı tehdit ettiğini göstermektedir. İnsanlar yaşadıkları evlerin yapımındaki denetim mekanizmalarının işlevselliği sorgulamaktadır. Bu güvensizlik durumu Max Neef'in yaklaşımına göre korunma ve yaşamsal ihtiyaçlar kategorisinde ciddi bir eksiklik anlamına gelmektedir çünkü bireyin hayatta kalma hakkı risk altındadır.

2.4. Beklentiler ve çözüm önerileri

Depremi yaşamış yaşlı bireylerin ifadeleri yalnızca geçmişe dair bir anlatı değil aynı zamanda geleceğe dair umut ve beklentileri de içermektedir. Bu tema yaşlı bireylerin güvenli, erişilebilir ve ihtiyaçlarına uygun yaşam alanlarına duydukları özlemi, umutsuzlukla karışık beklentilerini ve desteklenmeye yönelik taleplerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yaşananların tekrar etmemesi için ortaya konulan çözüm önerileri; denetimlerin artırılması, yapıların depreme dayanıklı hale getirilmesi ve afetlere hazırlık kültürünün güçlendirilmesi gibi somut taleplerle şekillenmiştir. Bu tema yaşlı bireylerin çözümün bir parçası olma isteklerini de ortaya koymaktadır.

Yaşlı bireyler yüksek katlı binalarda oturmak istemediklerini, müstakil evlerde yaşamayı istediklerini ya da köye geri dönmek istediklerini ifade etmişlerdir. Yaşlı bireylere uygun olan yani yaşlı dostu evlerde yaşamayı istemektedir. Katılımcılar arasında 8. katta yaşadığı için dışarı çıkamayan, ayaklarının ağrısından merdiven kullanamadığı için depremde bile inmeyen yaşlılar bulunmaktadır. Bu katılımcılar aslında uygun şartlar altında barınıyor olsalar dışarı çıkmak istediklerini ifade etmişlerdir.

"Keşke binada böyle asansör olsaydı asansör yapsaydı. Benim istemem şudur bir arabam olsa aşağıya yavaş yavaş inerim. Yürüyemiyorum değnekler olmasa...buradan bir yere gitmem mümkün değil." E1, yaş 81

Yaşlılara uygun evler her zaman gerekli bir durum olmakla birlikte deprem sonrası önemi daha fazla vurgulanmaktadır. Deprem anında hızlı hareket edemeyen hem bireysel özellikleri hem de evin fiziki yapısından kaynaklı evinden hiç çıkamayan ve camiye, bankaya vs. gitmek için evini terk edemeyen yaşlılar bulunmaktadır. Bu durum yaşlıların sosyal hayata katılımını engellemekte ve onları geri plana atmaktadır.

Yaşlı katılımcılar barınma ihtiyacını güvenli, sağlam ve yaşlıların fiziksel koşullarına uygun evlerde yaşamak olarak tanımlamışlardır. Ekolojik yaklaşıma göre; fiziksel çevre güven vermediğinde bireyin tüm yaşam dengesi etkilenebilir. İhtiyaçlar kuramında bu ihtiyaç özellikle korunma ve yaşamı sürdürebilme ihtiyacıyla doğrudan ilgilidir.

"Sahip çıksınlar bize bir ambulans gelebilir bizi götürebilir. Bir araba kapıya gelebilir. Mesela bir belediyeden sosyal yardımlaşma dan biri gelebilir en azından bizlere sahip çıkabilirler...Nereden baksan 70-80 yaşındayız kızım, birinin elimizden tutması lazım. Çocuklarım yanımda yok şimdi mesela. İhtiyacım var...Çocuklarımız gibi onların da bizi arayıp sormaları lazım." K3, yaş 78

Yaşlı bireyler deprem deneyimlerinden yola çıkarak çözüm önerilerinde bulunmuşlar ve inşa edilen yapıların denetimlerinin iyi yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

"Yapmaları bütün denetimleri sağlam yapmaları yani şimdi adam geliyor bir inşaat yapıyor onun sürekli denetlenmesi lazım betonu nasıl kullanıyor demiri nasıl kullanıyor bunları şey yapmıyorlar yani denetlemiyorlar ya da adam üç beş kuruş cebine koyuyor çekip gidiyor." E7, yaş 67

Katılımcıların bu önerisi sağlam ve uygun yapılmayan binaların depremde nasıl bir felakete yol açtığını fark etmelerine dayanabilir. Yaşamı sürdürebilme için güvenli konutlarda ikamet etmek ve barınmak her insanın temel ihtiyacı olarak görülmektedir. Katılımcılar genel olarak depreme hazırlıklı olunması ve bunun için öncelikle sağlam konutlar yapılması, denetimlerin sıklaştırılması ve usulüne uygun yapılması gibi önerilerde bulunmuşlardır. Çözüme yönelik sunulan bu öneriler yerel ve merkezi yönetimlerin kararı ve uygulamasıyla yapılması beklenen çalışmalardır.

Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında yaşlı bireylerin afet deneyimlerini, yaşadıkları zorlukları ve beklentilerini çok boyutlu biçimde incelemektir. Araştırmadan elde edilen bulgular, afet süreçlerinin yaşlı bireyler üzerindeki etkilerinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Deprem anında yaşananlar teması kapsamında, yaşlı bireylerin deprem anında yoğun korku, çaresizlik ve belirsizlik duyguları yaşadıkları; fiziksel kısıtlılıklarının acil durum tepkilerini sınırladığı görülmüştür. Deprem anında yaşlı bireylerin yoğun korku, panik ve çaresizlik duyguları yaşadıkları, özellikle yalnız yaşayanların yanlarında birisinin bulunması halinde bu duyguların azaldığını ifade ettikleri görülmüştür. Bu durum yaşlı bireylerin afet anlarında sosyal desteğe duydukları ihtiyacı ortaya koyarken, aynı zamanda afet bilincinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle acil durumlara müdahalede yetersiz kaldıklarını ve gerekli tepkileri veremediklerini göstermektedir. Deprem sırasında yaşanan fiziksel ve duygusal zorluklara ek olarak, bireylerin yaşadıkları evlerin hasar görmesiyle birlikte yaşam koşullarının olumsuz etkilendiği, ekonomik kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle değişen ihtiyaçlara yanıt vermekte zorlandıkları tespit edilmiştir.

Deprem sonrası süreç temasından elde edilen bulgular, deprem sonrasındaki süreçte ekonomik sorunlar, barınma güçlükleri ve sosyal destek eksikliğinin yaşlı bireylerin uyum ve toparlanma süreçlerini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Deprem sonrası güvenli bir ortam arayışına giren yaşlı bireyler geçici olarak yer değiştirmiş ve kendilerini güvende hissedebilecekleri, fiziksel koşullarına uygun, yaşlı dostu ve tek katlı evlerde yaşama arzularını dile getirmiştir. Ancak bu süreçte temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektikleri; barınma sorunları nedeniyle araçlarda, sokakta, camilerde, okullarda, kahvehanelerde ya da güvenli olduğunu düşündükleri diğer evlerde konaklamak zorunda kaldıkları belirlenmiştir. Konakladıkları bu geçici barınma alanlarının yaşlı bireylerin özel gereksinimlerini karşılamada yetersiz kaldığı, fiziksel ve psikolojik olarak uygun olmayan koşullar sunduğu gözlemlenmiştir. Kahramanmaraş depremleri sonrası Diyarbakır’da yaşayan kadınlarla yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre barınma alanlarının yetersiz olduğu, temel ihtiyaçların karşılanması konusunda güçlükler yaşadıkları ve deprem sonrası uzun süre korku ve kaygı yaşadıkları ortaya çıkan sonuçlar arasındadır (Haymana, 2025). Bu çalışmada da buna benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Panuş ve Karadakovan (2023), “Afet ve Acil Durumlarda Yaşlıya Yönelik Hizmetlerin Planlaması” konulu makalesinde yaşlıların afet öncesi hazırlıkların yetersiz olmasından kaynaklı olarak barınma, kötü beslenme, ekonomik sıkıntılar vb. sorunlarla karşıya kaldığını ifade etmiştir. Bu bulgular bu çalışmanın da ortaya çıkardığı sonuçlar açısından birbiriyle örtüşmektedir. Yapılan bir çalışma yaşlı bireylerin yeni mekâna aidiyet geliştirme süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ortaya koymakta ve afet sonrası geçici barınma çözümlerinin yaşlıların ihtiyaçlarına göre planlanması gerektiğini savunmaktadır (Akyıldız vd., 2018). Sonuçlar açısından bakıldığında iki çalışma birbirleriyle örtüşmektedir.

Yaşlı bireyler, afet sonrası süreçte toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmış; yardımların adil dağılmadığını, kötüye kullanıldığını ve etik dışı davranışların ortaya çıktığını ifade ederek toplumsal yapıya ilişkin ahlaki değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu dönemde korku, kaygı ve üzüntü gibi duygular uzun süreli bir şekilde devam etmiş; yaşlı bireylerin eve girememe, uykusuzluk, tekrar deprem olacağına dair sürekli bir endişe duyma ve yaşadıklarını tekrar tekrar hatırlama gibi psikolojik belirtiler gösterdiği anlaşılmıştır. Day ve Jencik (2011), “Aging and Disaster: Coping in the Wake of Hurricane Katrina” başlıklı çalışmada, 2005 yılında yaşanan Katrina Kasırgası sonrası yaşanan sel felaketini yaşayan yaşlı bireylerin deneyimlerine odaklanmışlardır. 65 yaş ve üzeri katılımcıların mülk kaybı ve sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşamalarına rağmen, duygusal olarak daha dirençli olduklarını ve travma sonrası psikolojik stres düzeylerinin beklentiden farklı olarak düşük olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar açısından bakıldığında bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmediği görülmektedir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen yaşlı bireylerin, bu zorlu süreci atlatabilmek adına çeşitli baş etme mekanizmaları geliştirdikleri, özellikle inanç temelli yaklaşımların ön plana çıktığı görülmüştür. Depremi kader olarak görme, dua etme gibi yöntemlerle içsel bir rahatlama sağladıkları ve dinin bu tür travmatik olaylarla baş etmede koruyucu bir unsur olarak işlev gördüğü sonucuna varılmıştır.

Üçüncü tema çerçevesinde, yerel ve merkezi yönetimlerin afet yönetimine ilişkin yetersizlik algısı, yaşlı bireylerin güven duygusunu zedelemiş ve kamusal desteğe yönelik eleştirileri artırmıştır. Öte yandan geçici barınma alanlarının kapasitesinin talebi karşılamada yetersiz kalması, yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanmasını daha da güçleştirmiş; aynı zamanda, medya aracılığıyla sağlanan bilgi akışındaki eksiklikler ve güvensizlik, kamuoyunun doğru ve zamanında bilgiye ulaşmasını engelleyerek belirsizlik ve panik ortamını artırmıştır. Binaların yapım sürecinde gerekli denetimlerin yapılmaması, yapıların depreme dayanıksız inşa edilmesine neden olmuş, bu da can kayıplarını artıran temel faktörlerden biri hâline gelmiştir. Yaman (2025), Türkiye’de afet yönetim sisteminde merkezîyetçi yapının uygulanabilirliği zayıflatıldığını ve yerel yönetimlerin sorumluluk paylaşımında etkisiz bırakıldığını belirtmektedir. Bu değerlendirme bu çalışmada yer alan “yerel ve merkezi

yönetim eleştirileri” temasıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle barınma süreçlerinde yaşlılara yönelik hazırlığın yetersiz olduğu yönünde eleştiriler dikkat çekicidir. Bu durum Taşcı ve Gökçe’nin (2023) Kahramanmaraş bölgesine yönelik araştırmasıyla benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmada da yaşlı bireylerin tahliye ve barınma süreçlerinde özel ihtiyaçlarının çoğunlukla karşılanamadığı vurgulanmıştır.

Beklentiler ve çözüm önerileri teması yaşlı bireylerin afet sonrası dönemde öncelikli olarak barınma, sağlık hizmeti ve psikososyal destek alanlarında çözüm odaklı beklentiler taşıdıklarını ortaya koymuştur. Tüm bu bulgular, afet yönetimi politikalarının yaşlılık perspektifinden yeniden ele alınması, sosyal hizmet uygulamalarının yaşlı bireylerin ihtiyaç ve beklentilerine duyarlı biçimde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yaşlı bireyler, yaşadıkları bu çok katmanlı olumsuzluklar nedeniyle hem afet sürecine dair hem de yaşlılara yönelik politikalar konusunda umutsuzluk yaşamakta; bu umutsuzluk, toplumdan ve devletten beklentilerini dile getirme biçimlerinde açıkça görülmektedir. Kendilerine geçmişte olduğu gibi saygı gösterilmesini ve yalnız bırakılmamayı talep eden yaşlı bireyler, yaşamlarının son dönemlerinde güvende ve desteklenmiş hissetmeyi arzulamaktadır. Katılımcıların büyük bölümü, yaşadıkları travmatik deneyimin ardından yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikososyal düzeyde de desteklenmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle “yalnız bırakıldık” ve “kimse halimizi sormadı” gibi ifadeler, sadece temel ihtiyaçlara değil, duygusal destek beklentisine de işaret etmektedir. Bu bulgu Breen vd. tarafından (2024) yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Raporda, afet sonrası yaşlı bireylerin ruhsal iyilik halinin korunmasında sosyal ağların sürdürülmesinin hayati önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Araştırma bulguları, yaşlı bireylerin deprem sonrası özel bir hizmete erişimlerinin oldukça sınırlı olduğunu ve bu durumun, onların afet süreçlerindeki kırılganlıklarını daha da artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, afet öncesi risk değerlendirmelerinde yaşlı bireylerin özgün ihtiyaçları (hareket kısıtlılığı, kronik hastalıklar, yalnızlık, sosyal destek eksikliği vb.) dikkate alınarak bireysel destek planları geliştirilmelidir. Afet anında hızlı karar alabilen uzman ekiplerin içinde sosyal hizmet uzmanlarının da yer alması sağlanmalı ve bu uzmanlar, yaşlıların ihtiyaçlarının tespiti ile yönlendirilmesi süreçlerinde aktif rol oynamalıdır. Yaşlı bireylerin bilgiye ve yardıma erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla, yaş dostu ve engelliliğe duyarlı iletişim sistemleri tasarlanmalı; afet yönetim politikalarının oluşturulmasında sosyal hizmet uzmanlarının daha etkin bir şekilde yer alması teşvik edilerek, yaşlı dostu afet planlamalarının hayata geçirilmesi için savunuculuk faaliyetleri yürütülmelidir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında yaşlıların doğal afet süreçlerinden bireysel özellikleri, demografik özellikler vb. sebebiyle farklı şekilde etkilendikleri bulunmuştur. Araştırmacılar yaşlılarla ilgili benzer özellik gösteren gruplarla çalışmalar yapabilir. Örneğin belirli gelir düzeyinin altında yaşayan yaşlılar, hareket kısıtlılığı fazla olan ya da engelli olan yaşlılar konusunda nitel çalışmalar yapılarak afetlerden etkilenme durumu incelenip hizmet sunulmasına katkıda bulunulabilir. Elde edilen bulgulara göre yaşlı bireylerin psikolojik destek arama konusunda yeterli katılım göstermedikleri anlaşılmıştır. Bu durumun nedenlerini derinlemesine irdeleyen çalışmalar yapılarak yaşlılara yönelik eğitim ve hizmet sunulması konusunda yol gösterici olabilir.

Araştırma sonuçlarına göre yalnız yaşayan yaşlılar depremden daha çok korktuklarını ve yanlarında birini istediklerini ifade etmiştir. Yalnız yaşayan yaşlılara yönelik afetlerde sosyal destek mekanizmalarının önemine vurgu yapan çalışmalar yapılabilir. Elde edilen bulgular arasında katılımcılar arasında bakım yükümlülüğü olan yaşlılar dikkat çekmiştir. Elde edilen verilere göre yaşlı bireylerin yakın çevresinde bulunan sistemlerle ilişkisi ne kadar kuvvetliyse sorunlarla baş etme kapasitelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlam kapsamlı bir nicel araştırma ile daha derinlemesine araştırılabilir.

Sonuç olarak bu çalışma doğal afetlerin yaşlı bireyler için yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve sosyal yönlerden oldukça zorlu süreçler olduğunu ortaya koymakta; afet sonrası hizmetlerin sunumunda yaşlı bireylerin öncelikli ve kırılgan gruplar arasında değerlendirilerek erişilebilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı kararı Rektörlüğün 21.05.2024 tarih ve 709329 sayılı oluru ile uygun görülmüştür.

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmadi, S., Khankeh, H., Sahaf, R., Dalvandi, A., Hosseini, S. A. ve Alipour, F. (2018). How did older adults respond to challenges after an earthquake? A qualitative study in Iran. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 77, 189-195.
- Akdur, R. (2001). Afetlere hazırlık ve afet yönetimi. S. Esin vd. (Ed.), *Afetlerde sağlık hizmetleri yönetimi* içinde (ss. 1-39). Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı.
- Akyıldız, N. A., Gürboğa, Ş. ve Gürboğa, C. (2018). Yaşlı afetzedelerin geçici barınma ihtiyaçlarının karşılanması üzerine örnek bir çalışma: Kahramanmaraş Elbistan prefabrik huzurevi kompleksi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 325-338. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.459109>
- Altındağ, Ö. (2017). *Diyarbakır'da yaşlı olmak: İhtiyaçlar, sorunlar ve hizmet beklentileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ay, S. (2022). *Deprem mağduru yaşlılarda mekân aidiyeti: Elazığ ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Bilir, N. (2018). Yaşlılık, yaşlılık tanımı ve epidemiyolojik özellikler. A. Ertürk, A. Bahadır ve F. Koşar (Ed.), *Yaşlılık ve solunum hastalıkları* içinde (ss. 13-31). TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi.
- Breen, K., Ru, S., Vandeweghe, L., Chiu, J., Heyland, L. ve Wu, H. (2024). If somebody needed help, I went over: Social capital and therapeutic communities of older adult farmers in British Columbia floods. *International Journal of Disaster Risk Science*, 15(2), 290-301.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *Readings on the Development of Children*, 2(1), 37-43.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Day, C. L. ve Jencik, A. N. (2011). Aging and disaster: Coping in the wake of Hurricane Katrina. *Journal of Emergency Management*, 9(3), 23-36. <https://doi.org/10.5055/jem.2011.0058>
- Gitterman, A. ve Germanin, C. B. (1976). Social work practice: A life model. *Social Service Review*, 50(4), 601-610. <https://doi.org/10.1086/643430>
- Haymana, G. (2025). *6 Şubat depremlerini deneyimleyen kadınların yaşadığı sorunlar: Bağlar ilçesi örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Konak, A. ve Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas huzurevi örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23-63.
- Maanen, J. V. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520-526. <https://doi.org/10.2307/2392358>
- Max-Neef, M. A., Elizalde, A. ve Hopenhayn, M. (1991). *Human scale development: Conception, application and further reflections*. The Apex Press.
- Merriam, S. B. (2023). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Panuş, Ü. ve Karadakovan, A. (2023). Afet ve acil durumlarında yaşlıya yönelik hizmetlerin planlaması. *Hastane Öncesi Dergisi*, 8(1), 119-128. <https://doi.org/10.54409/hod.1207982>
- Saldaña, J. (2023). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* (A. Tüfekçi ve A. N. Şad, Çev. Ed.). Anı Yayıncılık.
- Şevik, A. E. (2023). Deprem ve yaşlılık: Psikososyal bir bakış. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 16(1), 49-57. <https://doi.org/10.46414/yasad.1292526>

- Taşcı, F. ve Gökçe, O. Z. (2023). 6 Şubat sonrası deprem bölgesinde yaşlılar: Mevcut durum, ihtiyaçlar ve öneriler. *Senectus*, 1(2), 271-291. <https://doi.org/10.26650/senectus.2023.1.2.0011>
- Teater, B. (2015). Sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım. A. Karatay (Çev. Ed.), *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: Uygulama için bir giriş* içinde (ss. 25-48). Nika Yayınevi.
- Yaman, M. (2025). Türkiye’de afet yönetim modeli: Merkezi sistem eksiklikleri ve yerel katılım. *Yeni Çağ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 201-223. <https://doi.org/10.4321/ycsbd.2025.142.201>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zorbaz, O. ve Bilge, F. (2019). Suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanımı: Olgu sunumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 793-813. <https://doi.org/10.21560/spcd.v19i49119.506405>

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

The earthquakes that struck Türkiye on February 6, 2023, centered in Kahramanmaraş and affecting 11 provinces, stand among the most devastating disasters in the nation's history. While these earthquakes caused massive physical destruction, they also created long-term social and psychological consequences for survivors. Older adults, due to their age-related health conditions, limited mobility, chronic illnesses, and reduced access to social support, represent one of the most vulnerable groups in such disasters.

This study aims to examine the lived experiences of older adults residing in Diyarbakır during and after the February 6 earthquakes. The primary objective is to explore the challenges they faced, the coping mechanisms they employed, and their perceptions of institutional responses. Furthermore, the study seeks to contribute to the development of age-friendly disaster management policies and social services. Drawing upon Bronfenbrenner's ecological systems theory, Max-Neef's human scale development model, and the anti-oppressive practice framework, the study emphasizes not only unmet physiological needs but also social, relational, and psychological dimensions of vulnerability.

Limitation

The study focuses exclusively on older adults aged 60 and above residing in Diyarbakır city center at the time of the February 6 earthquakes. Although Diyarbakır was not the epicenter, the city experienced significant structural damage and social impact. This geographical limitation restricts the generalizability of findings to other regions with different levels of destruction.

Additionally, the study is based on qualitative interviews with a relatively small sample size of 19 participants (10 women and 9 men). While this design allows for an in-depth exploration of experiences, it does not permit statistical generalization. Moreover, because participants were those who agreed to share their experiences, self-selection bias may have influenced the range of perspectives represented. The study also reflects experiences from a specific time frame following the earthquake, meaning that longer-term adaptation processes remain outside its scope.

Despite these limitations, the findings provide valuable insights into the multidimensional challenges faced by older adults in disaster contexts and highlight the urgent need for policy interventions.

Methodology

The study employed a qualitative research design, adopting a phenomenological approach to capture the subjective and lived experiences of older adults. A semi-structured interview form consisting of 25 short-answer and 11 open-ended questions was developed to explore participants' earthquake experiences in depth.

Data were collected through in-depth, face-to-face interviews with 19 older adults (10 women and 9 men) residing in the Diyarbakır city center. Participants were recruited using purposive sampling to ensure variation in age, gender, and living arrangements. The interviews focused on four dimensions: (1) experiences during the earthquake, (2) post-earthquake challenges, (3) evaluations of local and central government responses, and (4) expectations and proposed solutions.

All interviews were transcribed verbatim and analyzed using MAXQDA 24, a qualitative data analysis software. Through thematic analysis, four main themes were identified: Experiences During the Earthquake, Post-Earthquake Process, Criticism of Local and Central Authorities, Expectations and Proposed Solutions.

The analytical process was guided by Bronfenbrenner's ecological systems theory, which situates individual experiences within broader social and institutional contexts, and Max-Neef's human needs model, which frames vulnerabilities as multidimensional rather than solely material.

Results

The findings reveal that older adults experienced multidimensional problems both during and after the earthquakes. Health conditions and mobility restrictions prevented some from engaging in necessary escape behaviors at the time of the disaster. In the post-earthquake period, many encountered difficulties in accessing safe and adequate shelter, meeting basic needs, and adapting to temporary living conditions.

Participants reported that living alone amplified vulnerabilities, as they lacked immediate support during both the emergency and recovery phases. Conversely, family ties, marital status, and social roles functioned as protective factors that facilitated coping and resilience. Economic hardships were found to further exacerbate post-disaster stress, limiting access to medical care, food, and other essentials.

Thematic analysis also revealed strong criticism of local and central authorities. Participants highlighted inadequate preparedness, insufficient inspections, weaknesses in urban planning and construction regulations, and the lack of targeted support for older adults. Many emphasized the need for the construction of earthquake-resistant, age-friendly housing as a long-term solution.

From a broader perspective, the study underscores that older adults' experiences cannot be reduced solely to physical vulnerabilities. Unmet social and psychological needs -such as safety, belonging, and dignity- were equally salient in shaping their disaster experiences. The findings strongly suggest the necessity of integrating age-sensitive approaches into disaster management policies, ensuring that both immediate and structural interventions address the specific vulnerabilities of older populations.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Kentsel Dönüşüme Sunulan Vergi Muafiyetlerinin Yerel Yönetim Bütçeleri Üzerindeki Etkisi: Mevzuat Temelli Bir Değerlendirme

The Impact of Tax Exemptions Offered for Urban Transformation on Local Government Budgets: A Legislation-Based Assessment

İclal Dağlıoğlu Şanlı^a, Ceyda Şataf^b

^aDr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, iclaldaglioglu@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0841-4158

^bDoç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, ceydasataf@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7112-6546

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 18.09.2025

Makale Kabul Tarihi: 21.10.2025

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Vergi Muafiyetleri, Yerel Yönetim Bütçe Dengesi

JEL Kodları: H71, R51, H72

ÖZ

Çalışma, Türkiye’de afet riski altındaki alanlarda uygulanan kentsel dönüşümlerde sağlanan vergi, harç ve ücret muafiyetlerinin yasal dayanaklarını ve yerel yönetimlerin mali yapılarına etkilerini analiz etmektedir. Çalışma, söz konusu muafiyetlerin kamu yararı, mali sürdürülebilirlik ve yerel yönetimlerin gelir yaratma kapasiteleri açısından sonuçlarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Araştırmada öncelikle 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve ilgili Uygulama Yönetmeliği ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu hükümlerini mevzuat analizi yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca, uluslararası yerel örnekler üzerinden vergi muafiyetlerinin kamusal fayda sağlamadaki etkinliği değerlendirilmektedir. Çalışma, afet riski altındaki yapıların yenilenmesini amaçlayan projelerde sağlanan vergisel teşvikler ve muafiyetler ile sınırlıdır. Yerel yönetim gelirleri üzerindeki etkiler, özellikle belediye harç ve ücret gelirleri açısından ele alınmıştır.

Bulgular, Türkiye’de muafiyetlerin mali sürdürülebilirliği zedelemeyecek, şeffaf ve ölçülebilir kriterlere dayalı, bölgesel öncelikleri dikkate alan bir yapıya kavuşturulması gerektiğini göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article Received: 18.09.2025

Article Accepted: 21.10.2025

Keywords: Urban Transformation, Tax Exemption, Municipal Budget Balance

JEL Codes: H71, R51, H72

ABSTRACT

This study analyzes the legal foundations of tax, fee, and charge exemptions granted in urban transformation projects implemented in disaster-prone areas in Türkiye, as well as their impacts on the financial structures of local governments. The study aims to evaluate the implications of these exemptions in terms of public interest, fiscal sustainability, and the revenue-generating capacity of local administrations.

The research first examines the provisions of the Law No. 6306 on the Transformation of Areas Under Disaster Risk and its Implementing Regulation and the Law No. 2464 on Municipal Revenues through a legal framework analysis. In addition, the study assesses the effectiveness of tax exemptions in generating public benefit through international local case studies. The scope of the study is limited to fiscal incentives and exemptions granted for projects aimed at renewing structures located in disaster-prone areas. The analysis of the impact on local government revenues primarily focuses on municipal fee and charge incomes.

The findings indicate that in Türkiye, exemptions should be redesigned to align with transparent and measurable criteria, take into account regional priorities, and avoid undermining fiscal sustainability.

Giriş

Türkiye'deki kentsel dönüşüm projeleri, mevcut bina stoklarının doğal afetlere, özellikle depremlere karşı artan kırılganlığı nedeniyle son yıllarda kritik bir önem kazanmıştır. Kentsel konutların güvenliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak, afet riskini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal refahı ve ekonomik istikrarı da teşvik eder. Kentsel dönüşüm projeleri, riskli yapıların yenilenmesini hedeflemekle birlikte yüksek maliyetli, uzun süreli ve çok aktörlü uygulamalar olması nedeniyle kamusal destek mekanizmalarına dayalıdır. Bu desteklerden biri de vergisel destek mekanizmalarıdır ve bu kapsamda vergi, harç ve ücret muafiyetlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle mevzuatta çeşitli vergisel muafiyetler getirilmiştir. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve ilgili mevzuat bu muafiyetlerin temel dayanaklarıdır. İlgili düzenlemeler hem belediye hem de il özel idarelerinin yetki alanına giren çeşitli gelir türlerini kapsamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde kentsel dönüşüm ve vergisel düzenlemelere ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Kentsel dönüşümde vergisel düzenlemelerin etkisi literatür temelinde açıklanmıştır. Ülke örnekleri ve uygulama sonuçlarıyla kentsel dönüşümde vergisel düzenlemelerin yeri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü Türkiye incelemesi olarak tasarlanmıştır. İlk olarak Türkiye’de kentsel dönüşümün gerekçelerinin yıllar itibarıyla genel seyri ve mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkiye’de mevcut Kentsel dönüşüm alanlarında vergi muafiyetlerinin yasal dayanakları öncelikle 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve ilgili Uygulama Yönetmeliği’dir. 6306 sayılı Kanun m. 7/10’a ve 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16(12)’ye göre kentsel dönüşüm alanlarında yerel yönetimlerin uyguladıkları bazı harç ve ücretler uygulanmamaktadır. Bu çerçevede 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ilgili hükümleri incelenmektedir. Son bölümde ise ilgili düzenlemeler kapsamında söz konusu muafiyetlerin yerel yönetim gelirleri ve bütçe dengesi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1. Kentsel Dönüşümde Vergisel Düzenlemeler

Kentsel dönüşüm; fiziksel, çevresel, ekonomik ve sosyal yönden artık sağlıklı yaşam koşullarını karşılayamayan, işlevsizleşmiş alanların teknik, idari ve hukuki süreçler çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ve iyileştirilmesi maksadıyla yapılan planlı müdahaleler olarak tanımlanabilir (Şimşek Karabekiroğlu, 2025, s. 176). Benzer şekilde, kentsel dönüşüm; *“Çökme ve bozulma olan kentsel mekânın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarını kapsamlı ve bütünlük yaklaşımlarla iyileştirmeye yönelik uygulanan strateji ve eylemlerin bütünü”* olarak tanımlayabiliriz. Kentsel dönüşüm, yeni kent bölgelerinin tasarlanması ve geliştirilmesinden ziyade, halihazırda var olan kentsel alanların planlanması ve işletilmesiyle ilişkilidir (İlkme, 2008, s.5). Bir yerin kentsel dönüşüm alanı olabilmesi için belli kriterler gerekmektedir. Bu kriterlerin var olması, kentsel dönüşüm projelerinin daha düzenli, planlı ve etkili bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Bu temel unsurlar, kentsel dönüşüm süreçlerindeki yasal belirsizlikleri azaltmayı, taraflar arasında anlaşmayı artırmayı ve projelerin daha etkili bir biçimde uygulanmasını hedeflemektedir (Koçar Uzan, 2023, s.993).

Kentsel dönüşüm projelerinin doğası karmaşık ve finansmanı zordur. Yerel yönetimler başta olmak üzere pek çok paydaşın birlikte hareket etmesini gerektirmekte ve süreç genellikle uzun sürelerle yayılmaktadır. Özel sektörün kentsel dönüşüm projelerini riskli bulması bu alandaki gelişimlerin önündeki en büyük engellerden biridir. Başta özel sektörün bu alandaki faaliyetlerini artırmak amacıyla pek çok araç kullanılmaktadır (Amirtahmasebi vd., 2016). Vergi teşvikleri de kullanılan destekleme araçlarından biridir. Örneğin, Murphy (1978), New York Eyalet Meclisi’nin, özel sektörün kentsel gelişimin teşvikindeki rolünü arttırmak için sık sık gerçekleştirdikleri vergi indirimlerini incelemiştir. Vergilendirme yoluyla sağlanan destekler, kentsel dönüşüm projelerin ekonomik uygulanabilirliğini korurken, maliyetleri düşürme yoluyla orta gelirli konutların inşasının artmasına fayda sağladığı sonucuna ulaşmıştır (Murphy, 1978, s.478). Chung ve Yoon (2023), Güney Kore’de, uygulanan çeşitli kentsel dönüşüm projeleri ve bu çabaları desteklemek için sunulan vergi teşvikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili vergi teşvikleri, gayri safi yurtiçi hasılanın artmasına, eski konutların oranının azalmasına ve konut fiyatlarındaki dalgalanmaların artmasına katkı sağlamaktadır. Fakat bu etkilerin etkinliği metropol dışı alanlarda daha azdır, bu sebeple, dengeli bölgesel kalkınmayı desteklemek için metropol dışı alanlardaki kentsel dönüşüme sunulan vergisel teşviklerin daha da güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır (Chung & Yoon, 2023, s. 10). Portekiz örneğinde, vergi teşvikleri, ekonomik büyümeyi mevcut sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirme temel amacıyla Portekiz şehirlerinde kentsel yenilenmeyi teşvik etmek için stratejik olarak uygulanmıştır (Dinis, 2024).

Kentsel dönüşüm projelerinin başlatılabilmesi ve devam ettirilebilmesi özellikle binaların zamanla yıpranması ve altyapının işlevsizleşmesi halinde büyük çapta yatırım ve finansman ihtiyacını doğurmaktadır (Ertaş & Bayındır, 2020, s. 7). Kentsel dönüşüm projeleri sadece fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmamalıdır. Ekonomik

ve sosyal bileşenleri de içeren birden fazla boyutlu şekillendirilmeli ve hayata geçirilmelidir. Bu tür dönüşüm ve yenilemeler siyasi gündemlere veya kısa süreli ihale süreçlerine sığdırılamayacak kadar uzun soluklu, planlı ve kararlılık isteyen bir yaklaşım gerektirir (İlkme, 2008, s. 41). Bu çerçevede, Longato vd. (2024), teşvik temelli araçların, yapıyı çevrenin yenilenmesi ve tadilatında doğa temelli çözümlerin uygulanmasını ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmede etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Longato vd., 2024, s. 1). Birçok Avrupa şehrinde, düşük emisyonlu bölgelerin oluşturulması, elektrikli ulaşım için iyileştirilmiş altyapı ve yeşil alanların oluşturulmasıyla birlikte, karbonsuzlaştırma kentsel dönüşümüne güçlü bir şekilde yansımış ve bu tür projelere yakın konut alanlarının değerinde artışa yol açmıştır. Sürdürülebilir varlıkları teşvik etme konusunda en çok çaba gösteren ülkeler arasında yer alan Hollanda, Klimaatakkoord stratejisiyle kapsamlı bir gayrimenkul yenilemesi için çabalamaktadır. Benzer yenileme projeleri İsveç'te de giderek yaygınlaşmakta ve çeşitli teşvik araçlarıyla desteklenmektedir (Di Liddo vd., 2025, s. 5).

McGreal vd. (2002), Dublin ve Chicago özelinde yaptıkları çalışmada, vergisel araçların kentsel dönüşüm projelerinde başarıyla kullanılabileceğini göstermektedir. Ancak, vergisel araçların etkili olması için hem içinde işledikleri yapısal koşulların (örneğin mevzuat, piyasa durumu, merkezi yönetimle ilişkiler) hem de bu araçları kullanan yerel yönetimlerin (belediyelerin) etkin rol üstlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin teşvikleri nasıl yönettiği, piyasa ile nasıl ilişki kurduğu ve yapısal koşulları nasıl değerlendirdiği de en az teşviklerin kendisi kadar önemlidir (McGreal vd., 2002, s. 1829). Ayrıca kentsel dönüşümde vergi teşviklerinin fayda sağladığı yönündeki literatürün yanında, vergi teşvikleri yerine diğer desteklerin kullanılması gerektiği yönünde çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Stone (1969), ABD'de kentsel dönüşüm alanında vergi teşviklerinin artırılması yerine diğer doğrudan desteklerin geliştirilmesini gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerekçesi olarak da vergi teşviklerinin de doğrudan desteklerle aynı sonuca hizmet ettiğini bunun yanında vergi sisteminin karmaşıklığını arttırdığını, bütçe dengesini sağlamanın zorlaştığını ayrıca mükellefler arasında vergi adaleti algısına olumsuz etki ettiğini öne sürmektedir. Son olarak düşük gelirli konut sağlama görevini yerine getirmeyen ve hatta bu hedefe ters düşebilecek şekilde (örneğin rant sağlama aracı olarak) gayrimenkul sektörünün halihazırda yararlandığı bazı yanlış vergi teşviklerinin kaldırılmasının da yerinde olacağını eklemektedir (Stone, 1969, s. 657).

Kentsel dönüşümün temel prensiplerinden biri, toplumsal yarar sağlamaya yönelik olmasıdır. Fakat başlangıçta kamu sektörünün dönüşüm programlarına yeterli kaynak sağlayamaması, özel sektörün bu alandaki fırsatları daha fazla kar elde etme yönünde kullanmasına ve dolayısıyla idarenin de yeterli denetim mekanizmalarının olmaması halinde bu sürecin kamusal fayda değil bireysel faydaya hizmet etmesi sonucunu doğurabilmektedir (Özden, 2010). Kentsel dönüşüm projelerine ve uygulanan destek politikalarına yönelik eleştiriler genellikle şeffaflığın sağlanamaması ve kamu yararı konusuna vurgu yapmaktadır. Bu sebeple Şimşek Karabekiroğlu (2025), kentsel dönüşüm mevzuatının kamu yararını odağına alarak kentsel dönüşümün muhteviyatını iyi bir biçimde yansıtacak düzenlemeler içermesi ve özellikle idare açısından kötüye kullanımı engelleyecek sınırlamalar getirmesi gerektiğini belirtmektedir (Şimşek Karabekiroğlu, 2025, s. 205). Hükümet ve yerel yönetim politikalarının da net ve tutarlı olması aynı zamanda süreçlerin şeffaf yürütülmesi yanında teşviklerin etkinliğinin sağlanması ve ölçülmesi adına etkin bir denetim mekanizmasının varlığı da önem teşkil etmektedir (Beydemir, 2024, s. 71). Kentsel dönüşüm ve yenileme süreçlerinin, toplumsal faydayı gözetken, açık ve bu sayede denetlenebilir bir biçimde yürütülmesi gibi sebeplerle ilgili kanunlarda bu konu ayrıntısıyla düzenlenmelidir (İlkme, 2008, s. 41).

2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Türkiye’de kentleşme süreci Cumhuriyet’in ilanıyla başlamış, 1950’li yıllardan itibaren ise büyük şehirlerin hızla ve plansız bir şekilde genişlemesiyle devam etmiştir. Özellikle göç olgusu, bu kontrolsüz büyümenin başlıca nedenlerinden biri olmuş; bunun sonucunda da barınma ihtiyacı ciddi bir toplumsal sorun haline gelmiştir (Ertaş & Bayındır, 2020, s. 2-3). Türkiye’de kentsel dönüşüm, özellikle 1999 Gölcük Depremi’nden sonra, tehlikeli yapıların yenilenmesi ve güvenli yaşam alanlarının sağlanması hedefiyle öncelikli bir politika aracı haline gelmiştir.

2000’li yıllarda kentsel dönüşüm çalışmaları, daha çok büyük çaplı yatırım grupları tarafından, özellikle de Toplu Konut İdaresi aracılığıyla hayata geçirilen geniş ölçekli fiziksel projeler şeklinde gerçekleşmiştir (Korkmaz, 2013, s. 124). 2000 sonrası dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, kentsel dönüşümün yasal mevzuata dâhil edilerek hukuki bir çerçeveye kavuşturulması olmuştur (Ataöv & Osmay, 2007, s. 68). 2000’li yıllar sonrasındaki süreçte kent nüfustaki artış, çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, ulaşım problemleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, afetler ve iklim değişikliği gibi faktörler, kentsel yaşam üzerinde önemli etkiler yaratmış ve bu doğrultuda sürdürülebilirlik, ekoloji ve teknoloji ekseninde yürütülen tartışmaların sayısını ve derinliğini artırmıştır. Bu gelişmeler, kentsel dönüşüm uygulamalarının kapsamını genişletmiş ve dönüşüm süreçlerinin yönünü belirlemiştir. Günümüzde kentsel dönüşüm; yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen, sürdürülebilirlik ilkesini temel alan ve çağdaş bilgi ve iletişim

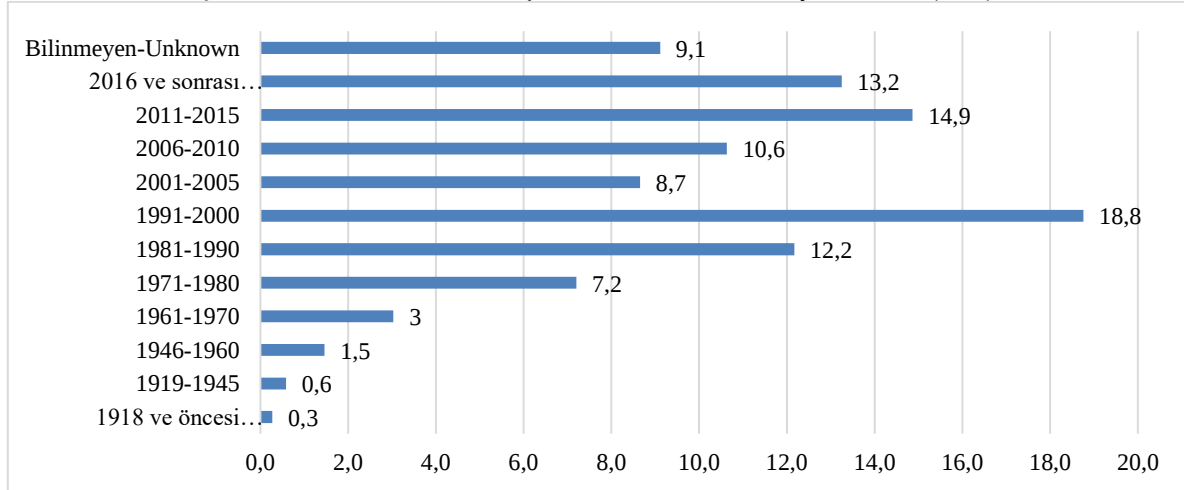
teknolojilerinden faydalanan bir yaklaşımla, kent mekânını güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır (Çakır, 2023, s. 124).

2.1. Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Genel Görünümü

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de kentsel dönüşüm kamu politikalarının önemli konularından biridir. On Birinci Kalkınma Planı’nda “Belediyeler düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapılı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahiptir.” denilerek yerel yönetimlerin bu alandaki rolüne vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, “Belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir” denilmektedir (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 80-81). On ikinci kalkınma planında Kentsel Dönüşümün amacı “Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanların dışındaki riskli yapıların sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülmesine yönelik uygulamaları etkinleştirmek ve yaygınlaştırmak...” olarak belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023,s. 205).

Türkiye’de kentsel dönüşümün zorunlu hale gelmesinin temel nedenleri arasında, doğal afetler ilk sıralarda yer almaktadır. Ülkemizde deprem riski yüksek olan alanların haritası incelendiğinde, ülke topraklarının %96’sının deprem tehlikesi taşıyan bölgeler içinde olduğu tespit edilmektedir. Burada dikkat çekici en önemli nokta ise, Türkiye nüfusunun %98’inin bu alanlarda yaşamını sürdürmesidir¹ (Doğaner, 2017, s. 53). Deprem riski açısından mevcut bina envanterinin değerlendirilmesi için gerçekleştirilen çalışmaların en önemlilerinden olan güçlendirme uygulamaları, genellikle ekonomik nedenlerle yaygın bir şekilde hayata geçirilememektedir. Ancak ülkemizde bulunan yapıların büyük bir kısmının deprem sırasında hasar görme olasılığı oldukça yüksektir. Dolayısıyla kapsamlı bir kentsel dönüşüm projesi kapsamında bu binaların değerlendirilmesi sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi için öncelikli konulardan biridir (Öçal & İnce, 2012, s. 94). Kısaca, Türkiye’de kentsel dönüşüm konusunun gündeme gelmesinin temel sebebi, sağlıklı yaşam alanı ihtiyacıdır. 1999 Gölcük Depremi sonrasında “kalitesiz yapı” kavramı toplumda daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda, ortak bir anlayış oluşturulması ve bu bölgelerin yeniden inşa edilmesi, iyileştirilmesi, yenilenmesi ya da dönüştürülmesi için gerekli adımların atılması zorunlu hale gelmiştir (Doğaner, 2017, s. 89).

Şekil 1: İkamet Edilen Binanın İnşa Yılına Göre Hanehalkı Sayısı ve Oranı (2021)

Kaynak: TÜİK, 2022

Türkiye yapı stokuna bakıldığında hanehalkının %47,4’ünün 2001 sonraki binalarda oturduğu görülmektedir (Şekil 1). Dolayısıyla halen hanehalklarının çoğunluğunun 1999 Gölcük Depremi öncesi yapılan binalarda

¹ Bakanlık yetkilileriyle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

oturduğu görülmektedir. Bu durum mevcut yapı stoğu içerisinde riskli yapıların oldukça fazla olduğunu göstermekte ve kentsel dönüşümün Türkiye açısından önemini ortaya koymaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleriyle ilgili hem doğrudan hem de dolaylı şekilde çeşitli hukuki düzenlemeler mevcuttur. Yasal düzenlemelerin gerekçesi, bireylerin sağlıklı ve güvenilir alanlarda yaşamlarının sağlanmasıdır (Beydemir, 2024, s. 60). Kentsel dönüşümde en önemli idari aktör Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'dır. Bakanlık dışında kalan diğer idari aktörlerden TOKİ ve belediyeler ise Bakanlığın belirlediği roller çerçevesinde kentsel dönüşüm faaliyetinde bulunmaktadır (Şimşek Karabekiroğlu, 2025, s. 178). Türkiye'de kentsel dönüşüm söz konusu kurum ve yönetim birimleri arasında koordineli hareketi gerektirmektedir.

2.2. Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Alanlarında Vergi Muafiyetlerinin Yasal Dayanakları

Devletin kentsel dönüşüm alanında, sosyal konut projeleri yoluyla çözüm üretme sürecine zamanla özel sektörde dahil olmuş ve kapsamı genişlemiştir. Bu doğrultuda, devlet özel sektörün faydalanabilmesi için çeşitli avantajlar sağlamıştır (Doğaner, 2017, s. 122). Türkiye'de kentsel dönüşüm sağlanan vergisel teşviklerin amacı, kentsel dönüşüm projelerine hız kazandırarak; riskli yapıların yenilenmesi ve deprem vb. doğal afetlere karşı sağlıklı ve güvenilir yaşam alanları oluşturmaktır (Beydemir, 2024, s. 67).

5393 sayılı Belediye Kanunu (m.73) Belediyeler tarafından yürütülen kentsel dönüşüm faaliyetlerinin hukuki dayanağını, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ise Merkezi Yönetim tarafından yürütülen kentsel dönüşüm faaliyetlerinin hukuki dayanağını oluşturmaktadır (Koç, 2024, s. 1195). 03/07/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, Türkiye'deki belediyelere kentsel dönüşüm konusunda belirli görevler ve yetkiler veren önemli bir düzenlemeyi içermektedir. Bu Kanun, kentsel dönüşüm projelerinin planlama, uygulama ve denetleme süreçlerini düzenlemiş ve belediyelere bu alanda daha etkin bir rol vermiştir (Koçar Uzan, 2023, s. 992). 6306 sayılı mevzuat ile de riskli yapı ve alanların meydana getirebileceği riski azaltarak can ve mal kaybını önlemek ve rezerv yapı alanı olarak tanımlanan yeni yerleşim alanlarını oluşturmak amaçlanmaktadır (Gergerlioğlu, 2017, s. 107).

Günümüzde, Türkiye'de kentsel dönüşümün temel yasal dayanakları 6306 sayılı Kanun, m.7 ve 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16 (12)'ye dayanmaktadır. 6306 sayılı Kanun'da doğrudan *"il özel idaresi"* ibaresi az geçse de *"her türlü vergi, resim, harç ve ücretlerden muafiyet"* hükmü yerel yönetimlerin tümünü kapsamaktadır. 6306 sayılı Kanun, m 7 *"Bu Kanun kapsamında yapılacak iş ve işlemler; her türlü vergi, resim, harç ve döner sermaye ücreti ile belediyelere, il özel idarelerine ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ödenmesi gereken hizmet bedellerinden muafıdır."* 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16 (12)' de *"Kanunun 7 nci maddesinin dokuzuncu ve onuncu fıkralarında belirtilen şartlar dahilinde alınmaması gereken harç, vergi ve ücretler..."* sayılmaktadır. İlgili kanun ve yönetmelikler incelendiğinde yerel yönetimler açısından 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ilgili düzenlemelerde bu kapsamda temel hukuki dayanakları oluşturmaktadır.

2.2.1. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve Uygulama Yönetmeliği

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun m 1, *"Bu Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir."* şeklinde kanunun amacını belirtmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik olarak sunulan vergisel teşviklere ilişkin hüküm 6306 sayılı Kanun'da açıkça belirtilmiştir. Kanunda yazılı teşviklerden yararlanabilmek için söz konusu alanın 6306 sayılı Kanun kapsamında *"riskli alan"* ya da *"rezerv yapı alanı"* ilan edilmiş olması ve uygulama yetkisinin TOKİ, Belediye veya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülmesi gerekmektedir.

6306 sayılı Kanun m. 7/9'a göre; *"... Kanun uyarınca yapılacak diğer işlemler noter harcı, tapu harcı, belediyelerce alınan ücret ve harçlardan, veraset ve intikal vergisi, döner sermaye ücreti ve diğer ücretlerden, bu işlemler nedeniyle düzenlenecek kağıtlar, resmi dairelerin mal ve hizmet alımlarına ilişkin ödemeler sebebiyle düzenlenen kağıtlar da dahil olmak üzere damga vergisinden, bu Kanun kapsamındaki yapıların maliklerine ve malik olmasalar bile bu yapılarda kiracı veya sınırlı ayni hak sahibi olarak en az bir yıldır ikamet ettiği veya bunlarda işyeri bulunduğu tespit edilenlere bu amaçlarla kullanılan krediler dolayısıyla lehe alınacak paralar, banka ve sigorta muameleleri vergisinden istisnadır."* Yine aynı 6306 sayılı Kanun m.7/10 (Değişik:29/11/2018-7153/24 md.) *"Riskli alanlarda, rezerv yapı alanlarında ve riskli yapıların"*

bulunduğu parsellerde, gerçek kişilerce ve özel hukuk tüzel kişilerince uygulamada bulunulması halinde, fonksiyon değişikliğine bakılmaksızın, mevcut inşaat alanının bir buçuk katına kadar olan yeni inşaat alanı için belediyelerce harç ve ücret alınmaz.” hükmü yer almaktadır.

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16 (12) (Ek: RG-21/6/2019-30808)’ye göre Kanunun 7’nci maddesinin dokuzuncu ve onuncu fıkralarında belirtilen şartlar dahilinde alınmaması gereken harç, vergi ve ücretler ayrıntılı olarak sayılmıştır. Tablo 1, 6306 sayılı Kanun kapsamında muafiyet hakkı tanımlanmış harç, vergi ve ücretleri göstermektedir.

Tablo 1: 6306 Sayılı Kanun Kapsamında Muafiyet Hakkı Tanımlanmış Harç, Vergi ve Ücretler

Harçlar	2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanununun 38. maddesi uyarınca alınan noter harçları Harçlar Kanununun 57. maddesi uyarınca alınan tapu ve kadastro harçları. 26/5/1981 tarihli ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 79., mükerrer 79., 80. ve ek 1. maddeleri uyarınca belediyelerce alınan harçlar.
Vergi	Vergi 1/7/1964 tarihli ve 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu uyarınca damga vergisine tâbi kâğıtlar sebebiyle alınan damga vergisi. 8/6/1959 tarihli ve 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu uyarınca alınan veraset ve intikal vergisi. Kullanılacak kredilerden dolayı lehe alınacak paralar sebebiyle 13/7/1956 tarihli ve 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu uyarınca alınması gereken banka ve sigorta muameleleri vergisi.
Ücret	Kurum ve kuruluşlarca döner sermaye ücreti adı altında alınan bütün ücretler ile riskli olarak tespit edilen yapı ile bu yapının yerine yapılacak yeni yapıya ilişkin olarak belediye meclisi kararı ile belirlenen ve alınan her türlü ücret.

Kaynak: 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m 16(12)’den oluşturulmuştur.

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m 16(12)^ya bakıldığında yerel yönetimlerle ilgili olan alınmayacak gelirler 26/5/1981 tarihli ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 79., mükerrer 79., 80. ve ek 1. maddeleri uyarınca belediyelerce alınan harçlar ve Kurum ve kuruluşlarca döner sermaye ücreti adı altında alınan bütün ücretler ile riskli olarak tespit edilen yapı ile bu yapının yerine yapılacak yeni yapıya ilişkin olarak belediye meclisi kararı ile belirlenen ve alınan her türlü ücret yerel yönetim gelirlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Belediye meclislerince belirlenen döner sermaye ücretleri de muafiyet kapsamındadır.

2.2.2. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu

6306 sayılı Kanun m. 7/10’a ve 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16(12)’ye göre kentsel dönüşüm alanlarında yerel yönetimlerin uyguladıkları bazı harç ve ücretler uygulanmamaktadır. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 79’uncu, mükerrer 79’uncu, 80’inci ve ek 1’inci maddeleri uyarınca belediyelerce alınan harçlar’ da kentsel dönüşüm vergi istisnaları kapsamındadır. Tablo 2, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na göre kentsel dönüşüm alanlarında alınmayacak harçları göstermektedir.

Tablo 2: 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na Göre Kentsel Dönüşüm Alanlarında Alınmayacak Harçlar

Madde 79

“Belediyeler ve belediyelere bağlı müesseselerden istenecek her türlü kayıt suretleriyle gayrimenkullerle ilgili harita plan ve krokilerin suretleri, Kayıt ve Suret Harcına tabidir.”

Mükerrer Madde 79

“Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde umumi hizmet alanlarında yapılacak kazı işlemleri için belediyece verilecek altyapı kazı izni, altyapı kazı izni harcına tabidir...”

Madde 80

“İmar mevzuatı gereğince aşağıda belirtilen harçlar belediyece tahsil olunur.

- Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde İmar Kanunu’na göre ilk kez yapılan veya istek üzerine gerçekleştirilen müteakip parselasyon işlemleri “Parselasyon Harcına” ...,
- Verilecek ifraz ve tevhit kararları “İfraz ve Tevhit Harcına”,
- Proje tasdik işlemleri “Plan ve Proje Tasdik Harcına”,
- Zemin ve yol kanal açma izni verilmesi, yapım ve yıkım artığı malzeme ile toprak kazısının taşınması için belediyelerce yer gösterilmesi ve bu yerlerin tesviyesi “Zemin Açma İzni ve Toprak Hafriyatı Harcına”,
- Yapı kullanma izni verilmesi işleri “Yapı Kullanma İzni Harcına” tabidir.”

Ek Madde 1

“Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde yapılan her türlü bina inşaatı (ilave ve tadiller dahil), inşaat veya tadilat ruhsatının alınmasında Ek Madde 6’da yer alan tarifede gösterilen nispet ve hadlerde bina inşaat harcına tabidir. Konut veya işyerlerinin kullanış tarzlarının değiştirilmesi (konutun işyerine veya harca tabi olmayan işyerinin harca tabi işyerine dönüştürülmesi) halinde de bu değişiklik tadilat sayılarak ek harca tabi tutulur...”

Kaynak: 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu

2464 sayılı belediye gelirleri kanunu ilgili hükümlere bakıldığında kentsel dönüşümle bağlantılı olarak alınmayacak harçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kayıt ve Suret Harcı
- Altyapı Kazı İzni Harcı
- Parselasyon Harcı
- İfraz ve Tevhit Harcı
- Plan ve Proje Tasdik Harcı
- Zemin Açma İzni ve Toprak Hafriyatı Harcı
- Yapı Kullanma İzni Harcına
- Bina İnşaat Harcı

Ayrıca alınmaması gereken yerel yönetim gelirleri içerisinde 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği m. 16(12)’da “Kurum ve kuruluşlarca döner sermaye ücreti adı altında alınan bütün ücretler ile riskli olarak tespit edilen yapı ile bu yapının yerine yapılacak yeni yapıya ilişkin olarak belediye meclisi kararı ile belirlenen ve alınan her türlü ücret ” de sayılmaktadır. Bu kanun maddesinden, bazı belediyeler ek muafiyetler veya istisnalar getirebildiği dolayısıyla muafiyetlerin proje bazında da değişebildiği görülmektedir.

3. Yerel Yönetim Gelirleri ve Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkiler

Yerel yönetimlerin gelirlerini nasıl artırdığı, bugün ve gelecekte toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için önemlidir (Kim, 2019, s. 203). Bu bölgelerde yaşayanların toplumsal ve ekonomik gereksinimlerini karşılamak amacıyla projeler hazırlamak ve hayata geçirmek de yerel yönetimlerin sorumlulukları arasında yer almaktadır (İlkme, 2008, s. 41). Son zamanlarda, mülk sahibini mülkünü yenilemeye teşvik etmek ve böylece yenilemeyi hedeflerinden biri olan kentsel dönüşüm programını hızlandırmak için emlak vergisinin bir araç olarak kullanılması önerisi üzerinde giderek daha fazla vurgu yapılmaktadır (Slayton, 1960, s. 799). Fakat teşvik mekanizmalarının oluşturulmasında kurumsal ve teknik kapasite yanında yerel yönetimlerin özerklikleri ve yerel finansman olanakları bu sürecin belirleyicilerindendir (Amirtahmasebi vd., 2016). Benzer şekilde, geleneksel kamu maliyesi teorileri, yerel yönetimlerin öncelikle emlak vergilerini kullanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak, ulusal eğilimler, ücretlerin 1970’lerin sonlarından beri şehirlerin ana gelir kaynağı olduğunu ve giderek daha popüler hale geldiğini göstermektedir (Kim, 2019, s. 203). Fakat halen merkezi hükümetten aktarılan fonlar, bölgesel hükümetlerin gelirlerinin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin vergi koyma yetkisi sınırlıdır, bu da onların merkezi hükümetten gelen fon tahsislerine büyük ölçüde bağımlı olmalarına neden olmaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin bölgesel ihtiyaçlarına daha uygun politikalar tasarlama esnekliğini ve özerkliğini engelleyebilmektedir (Krismiyati vd, 2023, s. 356).

Tablo 3: Ekonomik Sınıflandırma Düzeyinde Belediye Gelirleri

Vergi Gelirleri	Belediyenin öz gelirleri arasında yer almaktadır
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	Belediyenin öz gelirleri arasında yer almaktadır
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	Belediye öz gelir kapsamında ele alınmamıştır
Faizler, Paylar ve Cezalar	Belediye öz gelir kapsamında ele alınmıştır (Merkezi idare Vergi Gelirlerinden Alınan Paylar belediye öz gelir kapsamında değildir)
Sermaye Gelirleri	Belediyenin öz gelirleri arasında yer almaktadır
Alacaklardan Tahsilat	Belediyenin öz gelirleri arasında yer almaktadır

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Bütçe İstatistikleri.

Türkiye’de belediyelerin gelir kaynakları; 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu ve 5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi (GBVG) Hakkında Kanun’a dayanmaktadır (Agun & Çavdar, 2022, s. 569). Türkiye’de belediye gelirleri; öz gelirler, transfer gelirleri ve borçlanma olmak üzere üç grupta kategorize edilebilmektedir (Çavdar, 2022, s.87). Türkiye’ de ekonomik sınıflandırma düzeyinde Belediye gelirleri Tablo 3’te yer almaktadır. Tablo 3’e göre ekonomik sınıflandırma düzeyinde belediye gelirleri; vergi gelirleri,

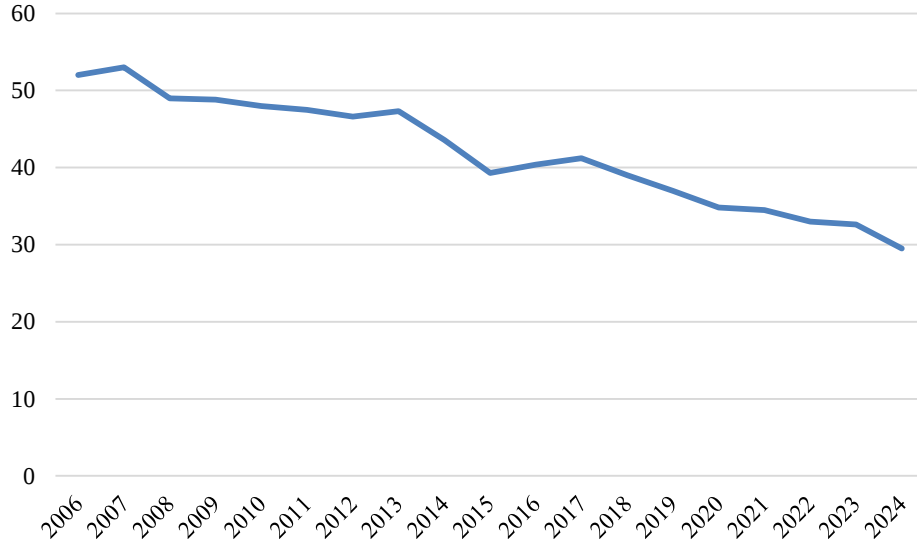
teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, faizler, paylar ve cezalar, sermaye gelirleri ve alacaklardan tahsilattan oluşmaktadır.

Belediyelerin önemli gelir kaynaklarından birisi olan transfer gelirlerini, merkezi yönetim tarafından yerel yönetim birimlerine yapılan kaynak aktarımı olarak nitelendirebilir. Transfer gelirleri, daha çok yasal mevzuat kapsamında belediyelere aktarılan kaynaklardır. Bu bağlamda, transfer gelirlerini; 5779 Sayılı kanuna göre genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, 5779 sayılı kanuna göre denkleştirme ödeneği ve belediyelere yardım ödeneği, 5393 Sayılı kanunun 59. maddesinin c ve g fıkrası kapsamında genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler ile bağış ve yardımlar şeklinde sıralamak mümkündür (Çavdar, 2022, s. 92). Belediyelerin öz gelir kaynaklarını 1319 sayılı Emlak Vergisi ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunlarına göre alınan vergi, harç ve paylar; 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Belediyenin Gelirleri" başlıklı 59 uncu maddesine göre ise, taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilen gelirler ile her türlü girişim iştirak ve faaliyetler karşılığı elde edilen gelirler ve kanun maddesinde sayılan diğer gelirler oluşturmaktadır (Pıçak & Soyal, 2022, s.17).

Tablo 4: Belediyelerin Öz Gelirlerinin Toplam Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Öz Gelirler (Bin TL)	Toplam Gelirler (Bin TL)	Öz Gelirler/ Toplam Gelirler (%)
2006	10,634,684	20,372,864	52
2007	12,612,678	23,648,122	53
2008	12,730,401	25,736,012	49
2009	13,111,401	26,844,961	48
2010	16,456,001	34,233,863	48
2011	19,374,526	40,740,227	47
2012	21,045,812	45,131,525	46
2013	25,543,631	53,931,284	47
2014	27,322,293	62,544,796	43
2015	28,404,909	72,159,838	39
2016	32,795,182	80,994,408	40
2017	40,059,330	97,148,981	41
2018	43,316,120	110,933,045	39
2019	43,136,465	115,484,308	37
2020	47,692,001	136,768,350	34
2021	66,321,187	192,182,996	34
2022	123,310,840	372,749,078	33
2023	222,998,780	682,313,298	32
2024	327,715,661	1,109,845,398	29

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü 2006-2024 dönemi belediye bütçe istatistiklerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Belediyelerin Öz Gelirlerinin Toplam Gelirleri İçindeki Payı (%)

Kaynak: Tablo 4 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye’de belediyelerin öz gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payları, 2006-2024 dönemi için Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan belediye gelir kesin hesap rakamları kullanılarak Tablo 4’te gösterilmiştir. 2006 yılında belediye öz gelirlerinin toplam gelirleri içerisindeki payı %52’den, 2024 yılında %29’a kadar gerilemiştir. İlgili dönemde bir önceki yıla göre sadece, 2007, 2013, 2016 ve 2017 yılında artış görülmektedir. 2017 yılından itibaren ise belediye gelirleri içerisinde öz gelirlerin payı devamlı olarak azalmıştır. Söz konusu oranlar belediyelerin kendi öz gelirleriyle harcamalarını finanse etmelerinin yıllar itibariyle daha da zor olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. 2006-2024 yılları arasında belediyelerin öz gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin payını göstermektedir. Belediyelerin vergi gelirlerinin payı incelendiğinde mülkiyet üzerinden alınan vergilerin 2006-2024 yılları arasında en büyük orana sahip gelirler olduğu görülmektedir. 2020 yılında mülkiyet üzerinden alınan vergiler toplam öz gelirlerin %25’ini aşmıştır. Yıllar itibariyle dalgalanma gösteren bu gelir kaleminin öz gelirler içerisindeki payı 2020 yılı sonrası azalmaktadır. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri ise 2006 ve 2024 yılları kıyaslandığında aynı düzeylerde. 2009 yılında öz gelirler içerisindeki payı %2.44’ e düşerken aynı dönemde mülkiyet üzerinden alınan vergiler ve harçların oranlarında da düşüş yaşanmıştır. 2022 yılında en yüksek oran olan %10.14’ e ulaşmıştır. Harç gelirleri incelendiğinde 2006-2017 yılları arasında dalgalanmalar görülmekte, 2017 yılı sonrası bir önceki yıla göre yıllar itibariyle artışlar olsa harç gelirlerinin öz gelirler içerisindeki ağırlığının düştüğü dikkat çekmektedir. 2006 yılında harç gelirlerinin öz gelirler içerisindeki payı %9.68’den, 2024 yılında %6.35’ e gerilemiştir. Başka yerde sınıflandırılmayan vergilerin öz gelirler içerisindeki payı 2006 yılında yaklaşık % 0.3’ten 2024 yılında %0.03’ e gerilemiştir. Belediye öz gelirleri içerisinde vergilerin toplam payı incelendiğinde 2021 yılı sonrası keskin düşüşler göze çarpmaktadır. Bu da belediyelerin öz gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin payının azaldığına dikkat çekmektedir. 2006 yılında belediyelerin vergi gelirlerinin öz gelirler içerisindeki payı % 31.48’ den 2024 yılında %25.55’e düşmüştür.

Tablo 5: Belediyelerin Vergi Gelirlerinin Öz Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Yıllar	Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	Harçlar	Başka Yerde Sınıflandırılmayan Vergiler	Toplam Vergi gelirleri/Öz Gelir
2006	15,31	6,20	9,68	0,28	31,48
2007	13,67	5,61	9,74	0,15	29,16
2008	15,58	6,74	9,60	0,11	32,03
2009	16,12	2,44	8,99	0,14	27,69

2010	18,09	6,77	10,62	0,10	35,58
2011	19,87	6,07	9,48	0,08	35,5
2012	18,58	6,58	9,12	0,08	34,37
2013	16,57	6,31	9,14	0,07	32,09
2014	19,60	6,05	8,28	0,05	33,98
2015	22,10	6,73	9,27	0,06	38,16
2016	21,96	5,73	9,52	0,06	37,28
2017	18,16	5,08	9,70	0,05	32,99
2018	21,34	5,62	6,43	0,05	33,44
2019	23,88	7,24	5,21	0,04	36,38
2020	25,13	7,01	6,15	0,02	38,31
2021	20,58	8,01	6,61	0,03	35,24
2022	15,12	10,14	5,71	0,03	30,99
2023	14,03	7,50	5,83	0,03	27,39
2024	13,08	6,08	6,35	0,03	25,55

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü 2006-2024 dönemi belediye bütçe istatistiklerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Kanun kapsamında, 2024 yılı sonuna kadar Türkiye genelinde, maliklerin başvurusu üzerine ya da resen toplam 289.953 binada riskli yapı tespiti yapılmıştır. Bu yapılar, 927.008'i konut, 151.474'ü iş yeri olmak üzere toplam 1.078.482 bağımsız birimi içermektedir. Yapılan tespitler sonucunda, 269.799 adet riskli bina yıkılmış olup, bu binalar 843.852 konut ve 126.812 iş yeri olmak üzere toplamda 970.664 bağımsız bölümden oluşmaktadır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025, s. 181). 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve uygulama yönetmeliği kapsamında 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca belediyelerce kentsel dönüşüm kapsamında alınmayacak harçların toplam harç gelirleri içerisindeki payı Tablo 6'ya göre, yaklaşık 2021 yılında % 38,2, 2022 yılında % 39,5, 2023 yılında % 39 ve 2024 yılında % 37,9'dur. Belediyelerin toplam harç gelirleri içerisinde söz konusu muafiyet kapsamında belirlenen harçlardan en büyük pay ilgili dönem için "Konutlara Ait Bina İnşaat Harcı"dır. 2021 yılında bu harç gelirinin toplam harç gelirleri içerisindeki payı %18,29, 2022 yılı için %15,43, 2023 yılında %15,06 ve 2024 yılında %12,89'dur. Konutlara Ait Bina İnşaat Harcı gelirlerinden sonra en büyük paya sahip harçlar Yapı Kullanma İzni Harcı, Altyapı Kazı İzni Harcı ve İşyerlerine Ait Bina İnşaat Harcı'dır. Söz konusu harç gelirleri içerisinde İşyerlerine Ait Yapı Kullanma İzni Harcı gelirlerinde ilgili yıllar itibariyle yıldan yıla artışla birlikte, Konutlara Ait Bina İnşaat Harcı'nda yıllar itibariyle düşüş dikkat çekmektedir. Diğer harç gelirleri yıllar itibariyle dalgalanma gösterse de büyük bir değişim görülmemektedir.

Tablo 6: 2021-2024 yıllarına ait Belediyelerin Harç Gelirleri (Bin TL)*

	2021	%	2022	%	2023	%	2024	%
Harçlar	4,387,044	100	7,041,087	100	12,995,638	100	20,804,963	100
Bina İnşaat Harcı	60	0,001	14,242	0,20	23,605	0,18	36,268	0,17
Hayvan Kesimi Muayene ve Denetleme Harcı	25,894	-	35,688	-	55,129	-	118,950	-
İşgal Harcı	586,531	-	829,423	-	1,401,946	-	2,543,914	-
İşyeri Açma İzni Harcı	137,628	-	194,347	-	324,821	-	635,446	-
Kaynak Suları Harcı	11,865	-	12,140	-	17,221	-	33,060	-
Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı	1,545	-	1,790	-	3,288	-	4,438	-
Tatil Günlerinde Çalışma Ruhsatı Harcı	6,301	-	12,180	-	17,038	-	31,789	-
Tellallık Harcı	187,066	-	353,888	-	224,085	-	84,508	-
Toptancı Hali Resmi	264,361	-	518,707	-	890,274	-	1,574,414	-
Yapı Kullanma İzni Harcı	360,902	8,22	757,155	10,75	1,169,703	9	1,802,685	8,66
İşyerlerine Ait Yapı Kullanma İzni Harcı	31,038	0,70	52,792	0,74	321,856	2,47	668,558	3,21
Konutlara Ait Bina İnşaat Harcı	802,521	18,29	1,086,731	15,43	1,957,212	15,06	2,683,206	12,89
İşyerlerine Ait Bina İnşaat Harcı	146,618	3,34	339,950	4,82	570,467	4,38	758,504	3,64
Kayıt ve Suret Harcı	10,630	0,24	19,532	0,27	26,773	0,20	48,158	0,23

<i>Parselasyon Harcı</i>	3,444	0,07	7,552	0,10	17,736	0,13	36,121	0,17
<i>İfraz ve Tehvit Harcı</i>	17,926	0,40	28,640	0,40	63,417	0,48	151,684	0,72
<i>Plan ve Proje Tasdik Harcı</i>	61,128	1,39	102,325	1,45	199,001	1,53	361,899	1,73
<i>Zemin Açma ve Toprak Hafriyatı Harcı</i>	49,391	1,12	107,047	1,52	177,012	1,36	303,125	1,45
<i>Altyapı Kazı İzni Harcı</i>	193,975	4,42	268,603	3,81	543,661	4,18	1,046,128	5,02
Diğer Harçlar	1,488,220	-	2,298,354	-	4,991,393	-	7,882,105	-

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü 2021-2024 dönemi belediye bütçe istatistiklerinden yararlanılarak hesaplanmıştır. *2021 yılı öncesi muafiyet sunulan harçların bazılarına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Bu nedenle veriler 2020 yılı sonrasını kapsamaktadır.

Benzer şekilde Yılmaz (2018), kentsel dönüşüm sürecinde, kat maliklerinin 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında yapılarını dönüştürmeleri durumunda, yararlanabildikleri en büyük muafiyet kalemi, belediye idarelerine ödenmesi gereken yapı ruhsat harcı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, yapı ruhsat harçlarının, belediyeler için temel gelir kaynaklarından biri olduğundan, bu muafiyet uygulamaları yerel yönetimlerin mali yapısında önemli gelir kayıplarına yol açabildiğini vurgulamaktadır. Bununda belediyeler arasında uygulama farklılıklarının nedeni olarak görmektedir. Bu sebeple bazı belediyeler ruhsat harcı muafiyetini tam olarak uygularken, bazıları ise bu muafiyeti ya hiç uygulamamakta ya da kısmi oranlarda hayata geçirmektedir (Yılmaz, 2018, s.155). Türkiye’de 6306 sayılı Kanun kapsamında belediyelere yetki devri yapılan riskli alan sayısı 223, bu alanlarda dönüşüme alınan bağımsız birim sayısı 431.618’dir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73’üncü maddesine göre belediyelerce kentsel dönüşüm uygulanan alan sayısı 172’dir (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025, s. 179-180).

5393 sayılı Belediye Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’ a göre kentsel dönüşüm uygulamalarını yürüten yerel yönetimler, zaman zaman projelerin finansmanı konusunda karşılaşılan zorluklar sebebiyle kısıtlanmaktadır (Özben, 2022, s. 141). 6306 sayılı kanun md. 7(8), “*Bu Kanun kapsamında uygulamada bulunacak olan belediyeler, yatırıma ilişkin yıllık bütçelerinin yüzde beşi ile 26/5/1981 tarihli ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 80 inci maddesi uyarınca tahsil edilen harç gelirlerinin yüzde ellisini, bu Kanunda öngörülen uygulamalara ayırmak zorundadır*”. Ek olarak, yerel yönetimlerin, bu kanun kapsamında yaptığı uygulamalardan elde ettiği gelir ve kazançları, 6306 sayılı kanuna göre yapılacak kentsel dönüşüm uygulamalarında kaynak olarak kullanılmaktadır (Özben, 2022, s.142).

Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de büyükşehir belediyelerin öz gelirlerinin gelirleri içerisindeki payı 2024 yılında %15.44 iken bu oran il belediyelerinde % 29.48, ilçe ve belde belediyelerinde %46.49’dur (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025, s. 116). Ayrıca, gelir yaratma açısından küçük belediyelerin gerek merkezi yönetimden aldıkları pay gerekse kendi gelir kaynakları özellikle büyükşehir belediyelerine göre daha yetersiz durumdadır. Dolayısıyla bütçe dengesi açısından kentsel dönüşüme sunulan teşvikler bir taraftan merkezi yönetimden alınan payın azalması diğer taraftan yerel yönetim öz gelirlerinin azalması neticesinde olumsuz etkilenebilir. Kentsel dönüşümün temel aktörlerinden biri olan yerel yönetimlerin finansal ve teknik kaynakları, çoğunlukla bu süreçte yetersiz kalmaktadır. Kentsel dönüşüm alanında, İlçe belediyeleri açısından, bütçe noksanlığı öne çıkarken belde belediyelerinde bu sorunlara ek olarak, uzman personel eksikliği de önemli bir etkidir (Özden, 2006, s. 225-228).

Türkiye’de kent nüfusu sürekli artarken, mevcut konutların sayısı ve niteliği kentsel dönüşümün güvenlik yönüyle daha da bağlantılı hale gelmektedir (Solak & Alaybeyoğlu, 2017, s. 403). Yerel yönetimlerin gerek kentsel dönüşümün finansmanında oynamaları rol yanında bu sürecin neden olduğu olumsuzluklarla mücadele etmek de yerel yönetimlerin bütçe dengelerini etkilemektedir. Örnek olarak, riskli yapıların güçlendirilmesi veya yıkılarak dönüştürülmesi sürecinde ortaya çıkan toz, gürültü, titreşim ve yıkıntı atıkları ile bu yapıların yerine inşa edilecek yeni yapıların yapımı sırasında oluşan toz, gürültü, titreşim, hafriyat malzemeleri ve inşaat atıklarının uygun şekilde yönetilmemesi halinde, kentsel dönüşüm uygulamaları fiziksel çevrede olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Usalan, 2017, s. 10). Dolayısıyla, kentsel dönüşüm sebebiyle vazgeçilen yerel yönetim gelirleri, bütçe dengesini bozarken, çevresel denetim yükünün artması ve sosyal destek hizmetlerinin finansmanının zorlaşması gibi etkiler de yaratabilmektedir.

Diğer taraftan kentsel dönüşümde sürdürülebilirliği (üç temel ayağıyla: çevresel, ekonomik ve sosyal) teşvik eden düzenlemelerin benimsenmesi, yüksek enerji verimliliğine sahip ve düşük çevresel etkiye sahip mülklere olan talebi de artırmaktadır (Di Liddo vd, 2025, s. 5). Bu durum da uzun vadede yerel yönetim gelirlerinde artış potansiyeli taşımaktadır. Örneğin Çin’de kentsel dönüşüm sonrası elde edilen kârın yeniden dağıtımı, arazi kiralama ücretleri ve çeşitli ek vergi ve harçlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu, belediyelerin sosyal hizmetler ve altyapı harcamalarını dengelemeleri için önemli bir gelir kaynağı yaratmaları anlamına

gelmektedir. Yerel yönetimler için yenileme programlarından elde edilen yerel faydaların toplanması (Sun, 2015, s. 347) hususu yerel yönetimlerin öz gelirlerini güçlendirecektir. Yerel yönetimlerin merkezi yönetim gelirlerine bağımlılığının azaltılması bölgesel gelirin artırılmasına bağlıdır. Bu da etkin bir vergilendirme, harçlar, toplum katılımı ve şeffaflık yoluyla artırılabilir (Krismiyati vd, 2023, s. 359-360). Dolayısıyla yerel yönetimlerin öz gelirlerini arttırmalarını sağlayacak hususların dikkate alınarak kentsel dönüşüm desteklerinin sunulması uzun vadede toplumsal faydaya katkı sunacaktır.

Sonuç

6306 sayılı Kanun kapsamındaki dönüşüm projelerinde hem belediye hem de il özel idaresi gelir kalemlerinin önemli bir bölümü için vergi, harç ve ücret muafiyetleri uygulanmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinde uygulanan vergi ve harç muafiyetleri, yapı stoku yenilenmesini teşvik etmekte ancak yerel yönetimlerin gelir dengesini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu muafiyetler, dönüşüm sürecinin finansal yükünü azaltmakla birlikte, kamu kurumlarının gelir planlamasında dikkat edilmesi gereken bir faktördür. Teşvikin kamu yararına uygun şekilde projelendirilmesi, denetlenmesi ve telafi mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

Kentsel dönüşümün sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için yalnızca yapı stoğunun yenilenmesi değil, aynı zamanda bu sürecin mali açıdan sürdürülebilirliğinin de sağlanması gerekmektedir. Vergi muafiyetleri, bu açıdan kısa vadede cazip görünse de uzun vadede yerel yönetimlerin mali kapasitesini aşındırma potansiyeline de sahiptir. Bu nedenle, vergi muafiyetlerinin şeffaf, ölçülebilir, kamu yararına dayalı ve yerel yönetimlerin gelir kayıplarını telafi edecek biçimde yeniden yapılandırılması, süreç açısından faydalı olabilir. Bununla birlikte, sürdürülebilir kentsel dönüşümün sağlanabilmesi için yalnızca mali araçlarla değil, aynı zamanda çevresel ve toplumsal sürdürülebilirliği önceleyen uygulamalara da ihtiyaç bulunmaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinin belediyelere gelir artışı sağlayacak şekilde kurgulandığı ülkeler bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm Türkiye’de, yerel yönetimlerin gelir ihtiyacını azaltacak şekilde, kamusal yarar esasına dayalı düzenlemelerle desteklenebilir. Muafiyetler nedeniyle gelir kaybı yaşayan belediyelere yönelik bütçe destek mekanizması oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, yerel yönetimlere merkezi idare tarafından "*muafiyet telafi fonu*" oluşturma şeklinde bir kaynak yaratma yoluna gidebilir. Bu şekilde de kentsel dönüşüm sebebiyle öz gelirlerinde azalma yaşayan yerel yönetim birimlerine ek kaynak yaratılabilir. Ayrıca, yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm nedeniyle vazgeçtikleri harçlara yönelik muafiyetler proje bazlı şekilde sunulabilir. Bu projeler arasında da kamu yararına hizmet eden projeler önceliklendirilebilir ve söz konusu teşviklerden sadece bunların yararlandırılması şeklinde sınırlandırmalar gerçekleştirilebilir. Vergi muafiyetlerinin tek tip değil, bölgesel farklılıkları dikkate alan esnek yapılarla uygulanması da bu sürece katkı sunabilir. Aynı zamanda muafiyet uygulamalarının şeffaflığı sağlanmalıdır. Örneğin belediye meclislerinde hangi harçlara muafiyet sağlanıp sağlanmayacağı karara bağlanmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Son olarak emlak vergisinin dönüşüm projelerinde teşviki artıracak şekilde yeniden yapılandırılması önerisi de uygulamaya konabilir. Böylece yerel yönetimlerin bütçe dengesine olumlu katkılar sunulabilirken kentsel dönüşümün finansmanının yerel yönetimler üzerindeki olumsuzlukları azaltılabilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: İki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Amirtahmasebi, R. & Orloff, M. & Wahba, S., & Altman, A. (2016). *Regenerating urban land: A practitioner's guide to leveraging private investment*. World Bank Publications. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=pYuGDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT16&dq=Urban+Policy+and+TaxBased+Incentives+in+South+Korea%E2%80%99s+Regeneration+Projects.+&ots=opNwZrpoEG&sig=-46n9n6UUe4i2z7sp27O_eMVHz8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Agun, B.H. & Çavdar, F. (2022). Belediyelerde vergi inceleme yetkisi: olmalı mı? Bir Öneri. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Journal of Economics and Administrative Sciences, 23(2), 566-574.
- Ataöv A. & Osmay S. (207). Kentsel dönüşümde yöntemsel bir yaklaşım, METU JFA 24(2), 57-82.
- Beydemir, M. (2024). Türkiye’de kentsel dönüşümde yönelik teşvik politikası araçları. *Vergi Sorunları Dergisi*, (433), 58-73.
- Chung, J., & Yoon, S. (2023). Effects of tax incentive policies for land use on local socioeconomic conditions: A case of tax policies for Urban regeneration projects in Republic of Korea. *Land*, 12(9), 1801, 1-11.
- Çakır, E. (2023). 21. yüzyılda kentsel dönüşüm ve yeni eğilimler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 118-144.
- Çavdar, F. (2022). Belediyelerin gelirlerini artırmaya yönelik öz gelir önerisi: Motorlu taşıtlar üzerindeki vergisel yükümlülüğün paylaşımı, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 86-102.
- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2025). 2024 yılı mahalli idareler genel faaliyet raporu. Ankara: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü.
- Di Liddo, F. & Amoruso, P. & Tajani, F. & Morano, P., & Stara, F. (2025). Urban redevelopment and decarbonization challenges: An overview from the real estate market perspective. *Energy and Buildings*, 115914, 1-20.
- Dinis, A.A. (2024). Promoting fiscal incentives for urban regeneration: local government digital presence. Á. Rocha, Adeli, H., Dzemyda, G., Moreira, F., Poniszewska-Marańda, A. (ed), Good practices and new perspectives in information systems and technologies. WorldCIST 2024. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 990. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60328-0_34
- Doğaner, A. (2017). *Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları ve finansman modelleri* (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Ertas, M., & Bayındır, Ö. (2020). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm. *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Gergerlioğlu, U. (2017). Kentsel dönüşümde ilişkin vergi ve harç istisnalarının daraltılması sorununun değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, (105), 91-112.
- İlkme, M. (2008). Kentsel dönüşüm ve bursa raporu. TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/8ae749f25eded36_ek.doc
- Kim, Y. (2019). Limits of property taxes and charges: City revenue structures after the great recession. *Urban Affairs Review*, 55(1), 185-209.
- Koç, İ. (2024). Yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm faaliyetlerinin finansmanında bir model önerisi olarak gayrimenkul yatırım ortaklıkları. *Financial Analysis/Mali Çözüm Dergisi*, 34(184), 1191-1206 .
- Koçar Uzan, H. (2023). Kentsel dönüşüm: belediyelerin sorumlulukları ve türkiye’de mevzuat değerlendirmesi. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6 (5), 985-997.
- Korkmaz H.(2013) Yerel politikalarda kentsel dönüşüm uygulamaları: Kayseri ili örneği, *Yerel Politikalar Dergisi*, Temmuz-Aralık, 116-140.
- Krismiati, K., & Yanuarisa, Y., & Sari, A. L., & Kristian, I., & Kuswandi, D. (2023). Local government budget management strategies for optimizing regional revenue. *Ministrate: Jurnal Birokrasi dan Pemerintahan Daerah*, 5(3), 352-361.
- Longato, D., & Cortinovis, C., & Balzan, M., & Geneletti, D. (2024). Identifying suitable policy instruments to promote nature-based solutions in urban plans. *Cities*, 154, 105348, 1-14 <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105348>
- McGreal, S., & Berry, J., & Lloyd, G., & McCarthy, J. (2002). Tax-based mechanisms in urban regeneration: Dublin and Chicago models. *Urban Studies*, 39(10), 1819-1831.

- Muhasebat Genel Müdürlüğü (2006-2024). Belediyeler bütçe istatistikleri. <https://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, Erişim: 10.09.2025.
- Murphy, J. H. (1978). State and local tax incentives for urban growth: A concept whose time never was. *fordham. Urban Tax Journal*. 6(3), 457-479.
- Öcal, C., & İnce, H. H. (2012). Türkiye’de mevcut yapı stoğu ve kentsel dönüşüm, *SDU International Technologic Science*, 4(2), 89-95.
- Özben, B. (2022). *Kentsel dönüşüm finansmanının stratejik yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özden, P. (2006). Türkiye’de kentsel dönüşümün uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), 215-233.
- Özden, P. P. (2010). Türkiye’deki kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamalarına eleştirel bir bakış. *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi*, 1, 194-224.
- Slayton, W. L. (1960). State and local incentives and techniques for urban renewal. *Law & Contemp. Probs.*, 25, 793.
- Solak, H. İ., & Alaybeyoğlu, A. (2017). Kentsel dönüşüm’de riskli alan önceliklerinin belirlenmesi için bulanık mantık tabanlı sistem tasarımı. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(4), 402-413.
- Stone, L. M. (1969). Tax incentives as a solution to urban problems. *William & Mary Law Review.*, 10(3), 647-657
- Sun, L. (2015). *Public participation in the urban regeneration process-a comparative study between china and the uk*. The University of Liverpool (United Kingdom).
- Şimşek Karabekiroğlu, S. (2025). Kentsel dönüşüm sürecinde yaşanan bazı sorunlar ve öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 171-210.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On ikinci kalkınma planı (2024-2028). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf
- T. C. Kalkınma Bakanlığı (2018). Yerel yönetimler ve hizmet kalitesi. özel ihtisas komisyonu raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/YerelYonetimlerOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- TÜİK (2022). Bina ve konut nitelikleri araştırması, 2021 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Building-and-Dwelling-Characteristics-2021-45870>
- Usalan, H. (2017). *Kentsel dönüşümün çevresel boyutları*. Kent Ekonomisi ve Kent Yönetimi Dersi Sunuş Raporu, Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, O. K. (2018). *Kentsel dönüşüm ve türkiye: Belediyelerin uygulamalara yönelik yaklaşımları üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi .
- 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, (1981, 29 Mayıs), Resmî Gazete (Sayı 17354).
- 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, (2005, 5 Temmuz), Resmi Gazete (Sayı 25866).
- 5393 sayılı Belediye Kanunu, (2005, 13 Temmuz), Resmî Gazete (Sayı 25874).
- 5779 İl Özel İdarelerine Ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (2008, 15 Temmuz), Resmi Gazete (Sayı 26937).
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, (2012, 31 Mayıs), Resmî Gazete (Sayı 28309).
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanunun Uygulama Yönetmeliği, (2012, 15 Aralık), Resmî Gazete (Sayı 28498).

Extended Abstract

Research Questions and Purpose

This study seeks to address a set of interrelated research questions designed to explore the multifaceted relationship between urban transformation policies, fiscal incentives, and local government finance in Turkey. Specifically, it aims to investigate: What is the legal framework governing tax, fee, and charge exemptions implemented in the context of urban transformation projects in Turkey, particularly those projects undertaken with the primary goal of renewing or replacing structures located in disaster-prone areas? Furthermore, it seeks to answer: In what ways do these fiscal exemptions influence the long-term financial sustainability, revenue stability, and budgetary autonomy of local governments responsible for implementing or facilitating such projects? Beyond the national context, the study also inquires: What lessons, best practices, and cautionary experiences can be drawn from international cases regarding the use of tax incentives in urban transformation initiatives? The overarching purpose of the study is therefore twofold. First, it aims to provide a comprehensive analysis of the legal foundations of tax, fee, and charge exemptions introduced under Law No. 6306 on the Transformation of Areas Under Disaster Risk, including its accompanying regulations and administrative guidelines. Second, it seeks to evaluate the fiscal implications of these exemptions for local governments—particularly regarding revenue losses, budgetary constraints, and fiscal capacity challenges—with the ultimate objective of developing evidence-based recommendations for designing a more transparent, equitable, and financially sustainable incentive system.

Limitation

This study is limited in scope to the legal and fiscal aspects of tax, fee, and charge exemptions introduced under Law No. 6306 and its related regulations. It focuses on the implications of these exemptions for the budgets of local governments in Turkey but does not include a quantitative assessment of potential financial losses. Furthermore, while the study incorporates comparative insights from selected international cases, it acknowledges that contextual differences across countries may restrict the direct transferability of these policy experiences to the Turkish setting.

Methodology

The study adopts a qualitative, document-based research approach. It involves a detailed examination of the Turkish legal framework, particularly Law No. 6306 on the Transformation of Areas Under Disaster Risk and the Municipal Revenues Law No. 2464. In addition, secondary literature discussing the fiscal and administrative implications of tax incentives in both the Turkish and international contexts is analyzed. To broaden the perspective, comparative insights are drawn from selected international cases, including the United States, South Korea, the Netherlands, Portugal, and Sweden, to position Turkey's practices within the global discourse on urban transformation incentives.

Results

The findings indicate that tax and fee exemptions under Law No. 6306 significantly reduce short-term financial burdens for stakeholders in urban transformation projects, facilitating faster implementation. However, these exemptions also result in revenue losses for local governments, particularly for municipalities with limited fiscal capacity, highlighting a tension between urgent urban renewal and long-term budgetary sustainability. International experiences show both benefits, such as accelerated housing renewal and support for sustainable urban development, and challenges, including increased tax complexity and weakened tax equity. In Turkey, the current framework risks prioritizing profit-oriented projects over those serving the public interest. The study therefore emphasizes the need for selective, regionally targeted incentives and fiscal tools to offset local government revenue losses. Policy recommendations include restructuring property tax exemptions, linking incentives to public-interest projects, and integrating environmental and social sustainability criteria into urban transformation processes, ensuring both efficient implementation and long-term fiscal and social sustainability.

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Enerji Jeopolitiği Kapsamında Bir Değerlendirme: Türk Boğazları¹

The Turkish Straits: An Analysis within the Framework of Energy Geopolitics

Duhan Kalkan^a

^aDr., Ankara Kalkınma Ajansı, kalkanduhan@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5346-7016

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 14.09.2025

Makale Kabul Tarihi: 21.10.2025

Anahtar Kelimeler: Enerji Jeopolitiği, Deniz Hakimiyet Teorisi, Türk Boğazları, Enerji Güvenliği

JEL Kodları: F5, F6

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türk Boğazlarının enerji jeopolitiği bağlamındaki stratejik önemini ortaya koymak ve uluslararası güç dengeleri açısından sunduğu fırsat ve riskleri analiz etmektir. Konu, enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği kavramı çerçevesinde ele alınmakta; özellikle Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi ışığında boğazların küresel darboğaz (chokepoint) niteliği tartışılmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel yaklaşım benimsenmiş ve doküman analizi yapılmıştır. Bu kapsamda uluslararası kuruluşların raporları, resmi istatistikler ve akademik literatür incelenerek tarihsel ve güncel veriler karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular; enerji jeopolitiği kapsamında Türk Boğazlarının önemli deniz yollarından biri olduğunu, küresel ve bölgesel enerji politikaları içinde yer aldığını, jeopolitik fırsatlar yanında önemli güvenlik riskleri de barındırdığını göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article Received: 14.09.2025

Article Accepted: 21.10.2025

Keywords: Energy Geopolitics, Sea Power Theory, Turkish Straits, Energy Security

JEL Codes: F5, F6

ABSTRACT

The primary aim of this study is to reveal the strategic significance of the Turkish Straits within the context of energy geopolitics and to analyze the opportunities and risks they present in terms of international power relations. The subject is addressed within the framework of energy geopolitics and energy security, with particular emphasis on the global chokepoint character of the Straits in light of Alfred Thayer Mahan's Sea Power Theory. The research employs a qualitative approach and utilizes document analysis. In this regard, reports of international organizations, official statistics, and academic literature were examined, allowing for a comparative evaluation of both historical and contemporary data. The findings indicate that, within the scope of energy geopolitics, the Turkish Straits constitute one of the most significant maritime routes, occupying a central role in both global and regional energy policies, while simultaneously embodying geopolitical opportunities as well as substantial security risks.

¹ Bu makale, Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol danışmanlığında, Duhan KALKAN tarafından 2015 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında tamamlanan " Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türk Dış Politikası'nda Enerji Güvenliği ve Azerbaycan" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Enerji, tarih boyunca devletlerin ekonomik kalkınmasının ve askerî kapasitelerinin en temel unsurlarından biri olmuştur. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren enerji kaynaklarının küresel üretim ve tüketim dengelerindeki rolü, uluslararası siyasetin merkezine yerleşmiştir. Bu bağlamda enerji jeopolitiği, yalnızca enerji rezervlerinin varlığını değil, aynı zamanda bu kaynakların üretim, dağıtım ve nakil yollarının güvenliğini de kapsayan çok boyutlu bir inceleme alanı haline gelmiştir. Günümüzde enerji güvenliğinin üç temel ayağı —arz güvenliği, talep güvenliği ve ulaştırma yollarının güvenliği— uluslararası ilişkilerde stratejik öncelikler arasında yer almakta; özellikle deniz yolları ve dar boğazlar enerji akışının sürekliliği açısından kritik darboğazlar (chokepoints) olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Hürmüz, Malakka, Süveyş, Bab el-Mendeb, Panama ve Danimarka boğazları gibi geçitler, enerji akışının sektöre uğraması durumunda küresel ekonomide zincirleme krizlere yol açabilecek kritik jeostratejik odaklar olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada Türk Boğazlarına da ayrı bir yer açmakta fayda bulunmaktadır. Türk Boğazları, Karadeniz'i Akdeniz üzerinden küresel enerji pazarlarına bağlayan tek geçiş noktası olarak hem Türkiye'nin hem de bölgesel ve küresel güçlerin stratejik hesaplarında vazgeçilmez bir konuma sahiptir. 2023 yılı itibarıyla Türk Boğazları'ndan günlük yaklaşık 3,4 milyon varil petrol ve petrol ürünü taşınmış; bu rakam boğazları yalnızca Türkiye açısından değil, aynı zamanda Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Avrupa devletleri için de önemli bir transit güzergâh haline getirmiştir.

Bu çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde kurgulanmıştır: Türk Boğazları enerji jeopolitiği açısından nasıl bir işlev üstlenmektedir? Boğazların varlığı uluslararası sistemde hangi fırsat ve riskleri beraberinde getirmektedir? Mahan'ın geliştirdiği Deniz Hâkimiyet Teorisi ışığında, Türk Boğazları günümüzde nasıl bir stratejik anlam kazanmaktadır? Bu sorular, enerji jeopolitiği literatürü ile deniz gücü teorileri arasındaki kesişim noktalarını ortaya koymayı ve Türk Boğazları'nın hem bölgesel hem de küresel güç dengelerindeki yerini açıklamayı hedeflemektedir.

Araştırmada yöntem olarak nitel bir yaklaşım benimsenmiş, ağırlıklı olarak doküman analizi uygulanmıştır. Bu kapsamda uluslararası kuruluşların raporları, resmi istatistikler, akademik literatür ve enerji piyasalarına ilişkin güncel veriler incelenmiştir. Böylelikle hem tarihsel bir perspektif hem de güncel veriler ışığında Türk Boğazları'nın enerji güvenliği bağlamındaki rolü analiz edilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kavramsal ve teorik yaklaşımlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde enerji jeopolitiği, bunun tarihsel gelişimi ve güncel küresel enerji verileri üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde enerji jeopolitiği üzerinden denizler ve küresel düzeyde önem sahibi darboğazlar anlatılmaktadır. Dördüncü bölümdeyse Türk Boğazları örneği üzerinden, enerji jeopolitiği, enerji arz güvenliği, bölgesel istikrar, uluslararası güçlerin rekabeti gibi başlıklar altında kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Sonuç bölümünde, çalışmanın kısa bir özeti yapılmış ve Mahan'ın düşünceleri üzerinden Türk Boğazlarının enerji jeopolitiğindeki yeri tartışılmıştır.

1. Kavramsal ve Teorik Yaklaşımlar

Enerji jeopolitiği tartışmaları, kaçınılmaz olarak enerji güvenliği kavramıyla iç içe geçmektedir; özellikle küresel enerji dengelerini anlamak, yalnızca coğrafi ve stratejik unsurları değil, aynı zamanda enerji arzı, talebi ve bu iki unsurun sürekliliğini sağlayan ulaşım yollarının güvenliğini de dikkate almayı gerektirmektedir. Bu sebeple öncelikle enerji güvenliği kavramı üzerinde durulacaktır. Enerji güvenliği üç temel unsur üzerine kurulmuştur. Bunlar; enerji arz güvenliği, enerji talep güvenliği ve ulaşım yolları güvenliğidir. Enerji arz güvenliği, ülkelerin ihtiyaç duyduğu enerjiyi kesintisiz ve sürdürülebilir biçimde temin edebilmesini ifade ederken; enerji talep güvenliği, enerji üreten ülkelerin kaynaklarına sürekli alıcı bulabilmesi ve gelir akışını koruması anlamına gelmektedir. Bu iki unsurun dengesini sağlayan en kritik faktör ise ulaşım yolları güvenliğidir; çünkü enerji kaynaklarının üretim bölgelerinden tüketim merkezlerine taşınmasında kullanılan boru hatları, deniz yolları ve stratejik geçitlerin güvenliği, hem arzın hem de talebin sürekliliği açısından hayati önem taşımaktadır (Kalkan, 2020, s. 1-15).

Enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği ile doğrudan ilişkili bir diğer kavram ise, jeopolitiktir. Enerji jeopolitiği, temelde jeopolitik düşüncenin enerji boyutuna uyarlanmış bir alt alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu noktada jeopolitiğin kavramsal çerçevesine kısaca değinmek gerekmektedir. Jeopolitik, kökeni itibarıyla “geo” (yer, toprak) ve “politika” kavramlarının birleşiminden doğmuş, en genel anlamıyla coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisini inceleyen disiplin olarak tanımlanmaktadır (Anderson, 2000, s. 1). Rudolf Kjellen tarafından 1916'da ortaya atılan bu yaklaşım, devleti bir organizma gibi ele alarak coğrafi konum, sınırlar, doğal kaynaklar gibi değişmeyen unsurlarla; askerî, kültürel, ekonomik ve politik kapasite gibi değişken unsurların devletin varlığını ve uluslararası davranışlarını şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan jeopolitik, siyasi coğrafyadan farklı olarak coğrafyayı doğrudan dış politika ve stratejiyle ilişkilendirmektedir (Özey, 1998, s. 12). Jeopolitik, tarih boyunca devletlerin güç mücadelelerini anlamada çeşitli teorilerle beslenmiştir. Emperyalizm döneminde Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti, Ratzel'in Yaşam Alanı ve Spykman'ın

Kenar Kuşak teorileri öne çıkmıştır. Soğuk Savaş'ta Kennan'ın Çevreleme Politikası ve Domino Teorisi tartışılmış, sonrasında Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" ve Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" gibi tezler jeopolitiğin güncel boyutlarını oluşturmuştur. Böylece jeopolitik, devletlerin yalnızca coğrafi varlıklarını değil, küresel ve bölgesel düzeydeki stratejik tercihlerini de açıklayan dinamik bir analiz alanı haline gelmiştir (Tuathail, 2003, s. 5).

Bununla birlikte enerji jeopolitiği ile enerji güvenliği arasındaki ilişkiyi açıklamada bahse konu jeopolitik teorilerden yararlanmak mümkündür. Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi, Orta Asya ve Hazar havzasını küresel güç mücadelesinin merkezine yerleştirmekte; bu bölgelerin zengin enerji rezervleri nedeniyle uluslararası siyasetteki önemine dikkat çekmektedir. (İşcan, 2004, s. 79). Benzer şekilde Spykman'ın geliştirdiği Kenar Kuşak Teorisi, Orta Doğu ve çevresindeki Rimland bölgesini, kara ve deniz yollarının kesişim noktası olarak değerlendirmekte ve enerji kaynaklarının jeoekonomik değerine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda enerji, yalnızca bir doğal kaynak değil; aynı zamanda jeopolitik konumun güç mücadelesinde belirleyici olduğu bir unsur haline gelmiştir (Emeklier ve Ergül, 2010, s. 68-70). "Büyük Oyun" yaklaşımının Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle "Yeni Büyük Oyun" olarak yeniden gündeme gelmesi de bu bağlamda önemlidir (Andreeva, 2007, s. 19). SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlık kazanan Orta Asya devletleri ve Hazar havzasındaki enerji kaynakları, küresel ve bölgesel güçlerin rekabetine sahne olmuştur. ABD, Avrupa Birliği, Çin, Rusya, Türkiye ve İran gibi devletler bu rekabetin temel aktörleri haline gelirken, çok uluslu enerji şirketleri ve finans kuruluşları da sürece dâhil olmuştur. Burada asıl amaç, enerji kaynakları üzerinde denetim kurmak ve nakil hatlarının güvenliğini sağlamaktır (Yüce, 2008, s. 160-161).

Bu noktada karşımıza çıkan yaklaşımlardan biri de Deniz Hâkimiyet Teorisi'dir. Her ne kadar enerji jeopolitiği üzerinden enerji güvenliği ve devletlerin enerji politikalarını birbirinden farklı teoriler üzerinden açıklamak mümkün olsa da, bu çalışmada Alfred Thayer Mahan'ın, 19. yüzyılda geliştirdiği Deniz Hâkimiyet Teorisi üzerinden bir değerlendirme yapılması planlanmaktadır. Bun kapsamında öncelikle teoriyle ilgili genel söylemlere yer vermek doğru olacaktır. Mahan, küresel güç dengelerinin şekillenmesinde deniz yollarının belirleyici bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Mahan'a göre bir devletin küresel güç olabilmesi, kara gücünden ziyade deniz gücüne bağlıdır. Bu çerçevede ticaret yollarının kontrolü, güçlü bir donanmanın inşası ve deniz üsleri ağının kurulması hayati unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ona göre deniz yolları, sadece mal ve sermaye hareketinin değil, aynı zamanda siyasi nüfuzun da ana damarlarıdır. Ticaret gemilerini koruyacak donanma gücü olmayan devletlerin uluslararası rekabette geriye düşeceğini savunan Mahan, tarihsel örneklerle (İngiltere'nin sömürge imparatorluğu veya Hollanda'nın yükselişi) deniz üstünlüğünün siyasi, askerî ve ekonomik hegemonya için zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca coğrafi konum, nüfusun denize yönelimi, millî karakterin ticaretle uyumu, üretim kapasitesi ve deniz kuvvetleri arasında kurduğu ilişki, teorisinin dayanak noktalarını oluşturur. Bir anlamda Mahan'a göre dünya egemenliğine giden yolda denizlerin kontrolü kritik bir unsur olup, bir devletin coğrafi özellikleri –örneğin denize kıyısının bulunması, doğal limanlara sahip olması veya stratejik su yollarına hâkimiyeti, boğaz ve geçitlerin kontrolü– deniz gücü olabilmenin ön koşulunu teşkil etmektedir (Glassner, 1996, s. 323-326). Bu yaklaşım, deniz gücünün yalnızca askerî bir kapasite değil, aynı zamanda ekonomik, ticari ve stratejik bir güç unsuru olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde The Times yazarı Valentine Chirol da 1902'de yayımladığı The Middle Eastern Question adlı çalışmasında İngiltere açısından Hindistan'ın ve Ortadoğu'nun önemini vurgularken, Mahan gibi su yollarının küresel güç rekabetinde taşıdığı stratejik değeri ön plana çıkarmıştır (Asada, 2012, s. 6-9).

Mahan'ın yaşadığı dönem (1840-1914) itibarıyla; küresel ekonomi gelişmemiş, enerji ticareti bu denli önem kazanmamış, dünyadaki önemli boğazlar/geçitler bu kadar aktif kullanılmamıştır. Ancak Deniz Hâkimiyet Teorisi'nde yukarıda vurgulanan hususlardan bazılarının günümüz enerji jeopolitiği ve güvenliği çalışmalarında karşılıklıdır. Mahan'dan günümüze; ticaret gemileri enerji taşıyan tankerlere, mal ve sermaye petrol ve doğalgaza evrilmiştir. Bununla birlikte devletlerin denize olan kıyısı, doğal limanları, stratejik su yollarına hâkimiyeti hali hazırda geçerliliğini korumaktadır. İşte bu çalışmada; Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisi üzerinden Türk Boğazları bağlamında bir inceleme yapılacaktır.

2. Enerji Jeopolitiği

Bu bölümde enerji jeopolitiğinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, küresel ölçekli enerji verileri ve enerji jeopolitiğinin katmanlı yapısı üzerinde durulması planlanmaktadır. Enerji jeopolitiğinin günümüzde barındırdığı anlam, tarihsel süreçteki bazı gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Özellikle devletlerarası rekabetin enerji kaynakları etrafında yoğunlaşması, enerjiye erişimin ekonomik kalkınma ve askerî kapasiteyle doğrudan ilişkilendirilmesi ve enerji taşımacılığının uluslararası ticaretin ana unsurlarından biri haline gelmesi bu süreci şekillendirmiştir. Böylece enerji, yalnızca ekonomik bir unsur olmaktan çıkmış, jeopolitik dengelerin belirlenmesinde stratejik bir araç olarak uluslararası sistemin merkezine yerleşmiştir.

Jeopolitik incelemelerin odağında genellikle askerî, diplomatik ve ekonomik unsurlar bulunsun da, özellikle son dönemde enerji jeopolitiği giderek daha fazla önem kazanan bir alan haline gelmiştir. Tarihsel süreç, uluslararası sistemin şekillenmesinde enerji kaynaklarının belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim 18. ve 19. yüzyıllarda Britanya İmparatorluğu'nun küresel hâkimiyetinin temelinde buhar gücü ve kömürün sağladığı endüstriyel üstünlük yatarken, benzer şekilde 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel güç konumunun arkasında enerji kaynakları üzerindeki kontrolü kritik bir unsur olmuştur. Bu bağlamda enerji, yalnızca ekonomik kalkınmayı destekleyen bir faktör değil, aynı zamanda devletlerin uluslararası güç dengelerindeki konumlarını belirleyen stratejik bir araç olarak kabul görmektedir (Kaplan, 2014).

Enerji jeopolitiği kavramının süreç içinde gelişiminde çok sayıda ülkenin büyük faydası olmuştur. Ancak iki ülkenin bu süreçte başa çektiği görülmektedir. Bunlar ABD ve İngiltere'dir. Bu iki devlet özellikle şirketler üzerinden enerji jeopolitiğinin şekillenmesini sağlamıştır. Dönüm noktalarından biri, petrolün kullanım alanlarının genişlemesiyle birlikte kazandığı stratejik önemdir. Petrolün ticari amaçlarla yaygın şekilde kullanılmaya başladığı ilk dönemde, bu alana damgasını vuran kurum John D. Rockefeller tarafından kurulan Standard Oil şirketi olmuştur. Ancak şirketin tekel oluşturduğu yönündeki iddialar üzerine, 1911 yılında ABD Yüksek Mahkemesi tarafından parçalanmasına karar verilmiş ve bu süreçten Chevron, ExxonMobil, Amoco gibi günümüzde de dünyanın en büyük enerji şirketleri arasında yer alan dev kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, yalnızca enerji piyasasında rekabeti şekillendirmemiş, aynı zamanda petrolün küresel jeopolitik dengelerde oynadığı belirleyici rolün erken bir göstergesi olmuştur (Nacs, 2013, s. 88).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, dış politikada izolasyona dayalı Monroe Doktrinini esnek biçimde sürdürse de, Amerikan enerji şirketleri küresel ölçekte faaliyetlerini hızla genişletmiştir. Bu dönemde ABD menşeli şirketler özellikle zengin petrol rezervleriyle öne çıkan Suudi Arabistan'a yönelmiş ve Mayıs 1933'te Standard Oil of California (SOCAL) ile Suudi hükümeti arasında önemli bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde SOCAL'a, petrol kaynaklarının araştırılması, çıkarılması ve işlenmesine dair ayrıcalıklar tanınmış, kısa bir süre sonra şirketin adı California Arabian Standard Oil Company (CASOL) olarak değiştirilmiştir. Bu gelişme, Ortadoğu enerji kaynaklarının küresel jeopolitiğe entegrasyonunda kritik bir dönüm noktası olmuştur (Saudi Aramco, 2014). İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise ABD'nin enerji jeopolitiği yeni bir boyut kazanmıştır. Washington yönetimi, savaş koşullarında yabancı petrol rezervlerini güvence altına almak amacıyla 1943'te Petroleum Reserves Corporation (PRC)'yi kurmuş ve kısa sürede CASOL'un yerini alan ARAMCO ile birlikte Suudi Arabistan'da kapsamlı çalışmalara girişmiştir. Amerikalı şirketler bu süreçte yalnızca petrol çıkarımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda nakil hatları da inşa etmiştir. 1950'li yıllarda ARAMCO tarafından keşfedilen Safaniye (dünyanın en büyük off-shore petrol sahası) ve Ghawar (dünyanın en büyük kara sahası) rezervleri, ABD'nin enerji jeopolitiğindeki konumunu kalıcı şekilde güçlendirmiştir (Vassiliou, 2009, s. 396-398).

İngiltere'nin enerji jeopolitiğine katkısı, 20. yüzyılın başlarında denizlerdeki Alman rekabetiyle doğrudan bağlantılı olmuştur. Britanya Parlamentosu'nun savaş gemilerinde kömür yerine petrol kullanılmasına karar vermesi, ülkenin enerji politikalarını yeniden şekillendirmiştir. Bu karar, kolay erişilebilir Galler kömürüne alternatif olarak uzak coğrafyalarda petrol arayışını hızlandırmıştır. Bu bağlamda İngiliz işadamı William Knox D'Arcy, 1901'de İran'da petrol arama imtiyazı elde etmiş, 1908'de petrol bulunmasıyla birlikte Anglo-Persian Oil Company (APOC) kurulmuştur. Böylece İngiltere, enerji kaynaklarını yalnızca ekonomik bir unsur değil, aynı zamanda küresel hegemonya stratejisinin aracı haline getirmiştir (Henniker, 2013, s. 16). 1933 yılında İran Şahı ile imzalanan bir anlaşmayla İngilizler, İran'da 60 yıllık imtiyazlar elde etmiş, 1935'te şirketin adı Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde İngiltere, İran petrolü üzerindeki hâkimiyetini pekiştirirken, İran'ın elde ettiği pay son derece sınırlı kalmıştır. Petrol gelirlerinin %75-80'i AIOC'ye, yalnızca küçük bir kısmı ise İran'a bırakılmıştır. Bu dengesiz paylaşım, özellikle 1940'ların sonlarından itibaren İran'da ciddi tepkilere yol açmıştır. İran yönetimi, Venezuela ve Standard Oil örneğinde olduğu gibi, kârın eşit paylaşılmasını ve karar mekanizmalarında söz sahibi olmayı talep etmiş, fakat İngiltere buna yanaşmamıştır. Sonuçta bu gerginlik, 1951'de dönemin Başbakanı Muhammed Musaddık'ın İran petrolünü millileştirmesi ile doruk noktasına ulaşmıştır (Pour, 2008, s. 160). Böylece İngiltere'nin İran üzerindeki enerji hâkimiyeti kırılmış, enerji jeopolitiğinde yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. Bu gelişme, yalnızca İngiltere'nin küresel enerji politikalarında değil, aynı zamanda enerji kaynaklarının ulusal egemenlik bağlamında nasıl stratejik bir unsur haline geldiğini göstermiştir.

ABD ve İngiltere'nin dışında enerji jeopolitiğine katkı sağlayan devletler de vardır. Bunlardan biri Almanya'dır. Almanya'nın enerji jeopolitiğine katkısı, büyük ölçüde gecikmiş bir güç olarak sömürgecilik yarışına katılmasıyla başlamıştır. 1871'de milli birliğini tamamlayan Almanya, küresel rekabetin gerisinde kalmamak için "Weltpolitik" anlayışını benimsemiş ve bu doğrultuda enerji kaynaklarının stratejik önemini kavramıştır (Scaife, 2004 s. 60). Özellikle Kafkasya ve Hazar bölgesi, Almanya'nın enerji stratejisinin odak noktalarından biri olmuştur. Enerji kaynaklarına erişim, yalnızca ekonomik kalkınma için değil, aynı zamanda siyasi ve askeri güç dengelerinde söz sahibi olabilmek için de kritik bir unsur olarak görülmüştür (Gawdat, 2003, s. 140). Bu

yaklaşımın en belirgin örneği II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Adolf Hitler, savaşın seyrini değiştirebilmek için Bakü, Maikop ve Grozni petrol sahalarının ele geçirilmesini öncelikli hedeflerden biri haline getirmiştir. Bu amaçla “Edelweiss Harekâtı” adıyla Kafkasya’ya yönelik askeri operasyon başlatılmıştır. Ancak, 1943 yılında Sovyetler karşısında alınan yenilgiler sonucunda Alman ordusu geri çekilmek zorunda kalmış ve bu stratejik hedef gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla Almanya’nın enerji jeopolitiğine etkisi, daha çok kaynaklara erişim üzerinden küresel güç olma çabası bağlamında önem kazanmış; fakat savaşın sonuçları bu hedeflerin başarısız kalmasına yol açmıştır (Agayev vd., 1995, s. 50-55).

Enerji jeopolitiğinde yalnızca büyük güçler değil, zengin enerji kaynaklarına sahip diğer devletler de belirleyici rol oynamıştır. Bu devletler, sahip oldukları kaynakları büyük devletlerle yaptıkları anlaşmalarda kendi lehlerine kullanmaya çalışmış, zaman zaman da millileştirme yoluna gitmiştir. Nitekim Meksika, 1938’de aldığı kararla enerji alanında yabancı şirketlerin etkinliğini sınırlayarak kaynaklarını devlet kontrolüne almış, bu gelişme ABD’yi yeni enerji alternatifleri aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Venezüella ön plana çıkmış (Maurer, 2011, s. 590), 1943’te çıkarılan hidrokarbon yasasıyla petrol gelirlerinin yarısı ABD’li şirketlere verilmiş, böylece ülke enerji jeopolitiğinde stratejik bir aktör haline gelmiştir (Parra, 2004, s. 14).

Bu sürecin en önemli aşamalarından biri ise 1960’ta Venezüella, İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan öncülüğünde OPEC’in kurulmasıdır. Daha sonra birçok ülkenin katılımıyla büyüyen OPEC, özellikle Arap-İsrail Savaşları sırasında petrolü bir silah olarak kullanarak küresel enerji piyasalarında büyük bir etki yaratmıştır (OPEC, 2012, s. 1-10). Arap üyelerin uyguladığı ambargolar ve fiyat artışları, Batı’da ekonomik krizlere yol açmıştır. Ortadoğu’daki savaşlar, krizler ve istikrarsızlıklar da enerji güvenliği sorunlarını derinleştirmiş, Batılı güçleri Rusya ve İran’a bağımlı kalmamak için Hazar Bölgesi gibi alternatif sahalara yöneltmiştir (Kalkan, 2020, s. 20-28).

Görüldüğü üzere tarih boyunca değişen uluslararası dengeler ve güç odakları, jeopolitik kavramının farklı şekillerde yorumlanmasına yol açmış olsa da, enerji ve doğal kaynakların dış politikadaki belirleyici rolü daima korunmuştur. Bu durum, özellikle 20. yüzyıldan itibaren enerji jeopolitiğini uluslararası ilişkilerin merkezine yerleştirmiştir. Enerji jeopolitiği, yalnızca devletlerin enerji rezervleri üzerindeki kontrol mücadelesini değil, aynı zamanda bu kaynakların üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan küresel güç ilişkilerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda enerji jeopolitiği, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Birincisi, rezervlerin coğrafi dağılımı ve bu rezervler üzerindeki hâkimiyet, devletler açısından doğrudan bir güç unsuru yaratmaktadır. İkincisi, enerji nakil hatları ve ulaştırma güzergâhları enerji jeopolitiğinin en kritik bileşenlerinden biridir. Petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçtiği güzergâhlar, yalnızca ekonomik değerleri nedeniyle değil, aynı zamanda transit ülkelerin kazandığı stratejik pozisyon sebebiyle de uluslararası siyasetin odağında olmuştur. Üçüncü olarak, enerji arzının çeşitliliği ve pazar stratejileri de jeopolitik denklemin bir parçasıdır. Enerjiye bağımlı devletler için yalnızca ucuz enerjiye erişim değil, aynı zamanda kaynak çeşitliliği ve tedarik güvenliği de dış politika öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu durum, özellikle Avrupa Birliği’nin Rusya’ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltma politikalarında ve enerji güvenliğini garanti altına alma çabalarında açıkça görülmektedir. Son olarak, enerji alanında yaşanan istikrarsızlıklar da enerji jeopolitiğini doğrudan şekillendirmektedir. Üretici ülkelerdeki siyasi dalgalanmalar, savaşlar, ekonomik yaptırımlar veya küresel krizler enerji akışlarını kesintiye uğratabilmekte ve bu da tüketici ülkelerin güvenlik stratejilerini yeniden tanımlamalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, yalnızca ekonomik bir alan değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik, diplomasi ve stratejik ittifakların belirlenmesinde de temel bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Demir, 2010, s. 54).

Enerji jeopolitiğine yönelik çalışmalarda önem arz eden hususlardan biri de küresel ölçekli enerji rezervleri, bunların bölgelere göre dağılımı ve ulaşım yollarıdır. Bu hususlar enerji jeopolitiğinin tamamlayıcı birer parçalarıdır. 2023 yılında küresel birincil enerji tüketimi rekor seviyeye ulaşmış, bu artışın temel taşıyıcısı yine fosil yakıtlar olmuştur. Petrol toplam tüketimin %32’sini oluştururken, kömür %26 ve doğalgaz %23 seviyelerinde seyretmiştir. Buna karşın düşük karbonlu kaynakların payı sınırlı kalmıştır: hidroelektrik %6, nükleer enerji %4 ve diğer yenilenebilirler %8 düzeyindedir. Böylelikle yenilenebilirler ve nükleer birlikte toplam enerji arzının yaklaşık %19’unu teşkil etmiştir. Her ne kadar son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttığı görülse de (Venditti, 2024) enerji jeopolitiğinin kısa ve orta vadede hâlen fosil yakıt merkezli kırılmalara dayandığını göstermektedir.

2020 sonu itibarıyla dünyadaki kanıtlanmış rezervlerin dağılımı, enerji jeopolitiğinin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Petrol rezervlerinde dünya toplamı yaklaşık 1.732 milyar varil olup, bunun neredeyse yarısı Orta Doğu’da yoğunlaşmaktadır. Bu durum, bölgeyi küresel enerji denkleminin odak noktası haline getirmektedir. İkinci sırada Güney ve Orta Amerika (%18,7) gelmekte, bu yüksek pay özellikle Venezuela’nın rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Kuzey Amerika ise %14’lük payla öne çıkmaktadır. Doğalgaz rezervleri açısından tablo benzer şekilde görünmektedir. Küresel rezerv toplamı 188,1 trilyon m³ olup, bunun %40,3’ü Orta Doğu’da, %30,1’i ise Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde bulunmaktadır. Yani sadece bu iki bölge, dünya

doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'ini kontrol etmektedir. Kömür rezervleri ise farklı bir dağılım göstermektedir. Dünya genelinde 1.074 milyar ton rezerv bulunmakta ve bunun en büyük kısmı (%23) Kuzey Amerika'dadır. Bunu Rusya %15, Avustralya %14 ve Çin %13 ile izlemektedir. Bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, petrolün coğrafi olarak Orta Doğu merkezli, doğalgazın Orta Doğu ile Rusya arasında paylaşılan, kömürün ise Kuzey Amerika, Rusya, Avustralya ve Çin'de yoğunlaşan bir jeopolitik tablo ortaya koyduğu görülmektedir. Enerji güvenliği açısından bu durum, farklı coğrafyaların farklı kaynaklarda kritik roller üstlenmesine ve küresel enerji siyasetine yön vermesine neden olmaktadır. (BP, 2021, s. 17-46)

Diğer taraftan 21. yüzyılda enerji jeopolitiği, yalnızca geleneksel rezervlerin paylaşımı değil, aynı zamanda yeni enerji teknolojileri, rezervlerin çeşitlenmesi ve yükselen güçlerin artan talepleriyle yeniden şekillenmektedir. Çin ve Hindistan'ın artan enerji ihtiyacı, Ortadoğu'daki rejim değişiklikleri ve yeni aktörlerin oyuna dahil olması, enerji jeopolitiğini daha dinamik hale getirmiştir. Ayrıca fosil yakıtların öngörülen tükenme süreleri, enerji politikalarını daha sürdürülebilir kaynaklara yöneltmekte; bu da enerji güvenliğinin geleceğini küresel rekabetin başlıca unsuru yapmaktadır (Sevim, 2012, s. 4380).

Enerji jeopolitiği tartışmalarında yalnızca kaynakların varlığı değil, bu kaynakların güvenli biçimde nakledilmesi de merkezi bir konudur. Enerji taşımacılığında iki ana yöntem öne çıkmaktadır: kara hatları (boru hatları) ve deniz taşımacılığı. Bunun yanı sıra trenler ve kara yolu taşımacılığı da tamamlayıcı bir rol oynamaktadır (Kennedy, 1993, s. 1-2). Boru hatları özellikle kara içi ulaşımda veya denizlere erişimi olmayan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamada önem taşımaktadır. Ancak bu hatların sınır aşan bir niteliğe sahip olması, güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Terör örgütleri ya da silahlı grupların boru hatlarına, üretim ve dağıtım tesislerine yönelik saldırıları enerji güvenliğini ciddi biçimde tehdit etmektedir (Özil, 2004, s. 67-76). Ayrıca, komşu devletler arasındaki ideolojik farklılıklar ve çıkar çatışmaları boru hatlarının işlevsiz kalmasına neden olabilmektedir (World Bank, 2003, s. 10). Bu nedenle enerji şirketleri, yatırım kararlarında siyasi istikrarsızlık riskini dikkatle değerlendirmekte ve yüksek güvenlik riski barındıran bölgelerden uzak durma eğilimi göstermektedir (Yüce, 2008, s. 285). Bugün dünya genelindeki petrol ve doğalgaz boru hatlarının toplam uzunluğu 3,5 milyon kilometreyi aşmakta olup, bunun %64'ü doğalgaz, %19'u petrol ürünleri ve %17'si ham petrol taşımacılığı için kullanılmaktadır (Hopkins, 2007). Her yıl yaklaşık 32 bin kilometre yeni boru hattı inşa edilmekte, en uzun hatlara ise Brezilya, Çin, Rusya, ABD ve Almanya gibi ülkeler sahiptir (CIA, 2024).

Boru hatlarının yanı sıra deniz taşımacılığı enerji güvenliğinin en kritik bileşenlerinden biridir. Tarihsel olarak küresel ticaretin merkezinde yer alan denizler, günümüzde de dünya ticaret hacminin yaklaşık %90'ının gerçekleştiği alanlar olarak dikkat çekmektedir. Dünya petrol ticaretinin %65'i deniz yolları üzerinden yapılırken, doğalgazın %95'i kara boru hatları ile taşınmaktadır. Bu durum petrol açısından deniz güvenliğinin, doğalgaz açısından ise kara hatlarının önemini açıkça ortaya koymaktadır (Sevim, 2012, s. 4388). Her yıl yaklaşık 1,9 milyar ton petrol denizler aracılığıyla taşınmakta, bu da dünya petrol üretiminin %62'sine karşılık gelmektedir. Taşımacılıkta Panamax, Aframax, Suezmax, VLCC ve ULCC gibi farklı kapasiteye sahip tankerler kullanılmakta, uzun mesafeli nakliyatı ise genellikle daha yüksek kâr sağladığı için VLCC ve ULCC tipi gemiler tercih edilmektedir (Rodrigue, 2004, s. 364). Doğalgaz taşımacılığında ise sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) önemli bir alternatif sunmaktadır. Doğalgazın sıvı hale getirilmesi, hacminin yaklaşık 1/600 oranında küçülmesi sağlayarak taşımada büyük bir avantaj yaratmaktadır. Taşıma sonrasında yeniden gaz formuna dönüştürülen LNG, özellikle boru hattı bağlantısının mümkün olmadığı coğrafyalarda stratejik bir çözüm sunmaktadır. Yüksek maliyet gerektirmesine rağmen LNG taşımacılığı enerji güvenliği açısından giderek daha fazla önem kazanmaktadır (International Gas Union, 2013, s. 30).

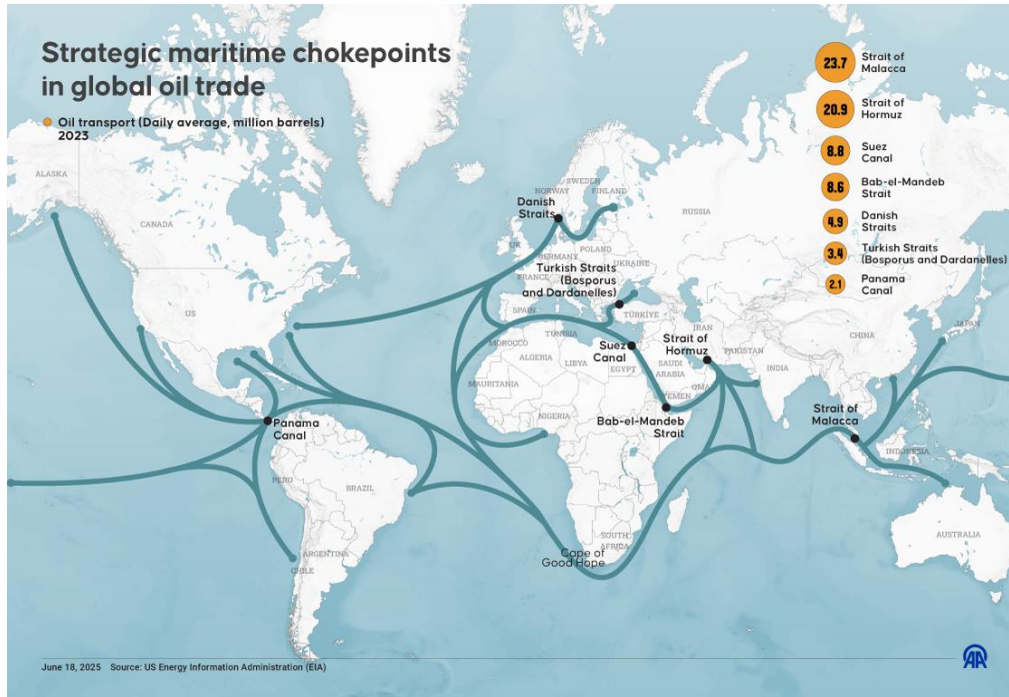
Enerji jeopolitiği, tarihsel süreçte hem enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalar hem de bu kaynakların taşındığı güzergâhlar üzerinden şekillenmiştir. Rezervlerin dağılımı, üretim ve tüketim dengeleri kadar, enerji nakil hatlarının güvenliği ve ulaştırma yollarının kontrolü de devletler için stratejik öncelik haline gelmiştir. Bu noktada deniz taşımacılığı, küresel ticaretin ve enerji akışının omurgasını oluştururken, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların önemli bir bölümü dar boğazlardan geçmektedir. Dolayısıyla enerji jeopolitiği yalnızca kaynaklara sahip olmayı değil, bu kaynakların güvenli biçimde taşındığı geçitleri kontrol etmeyi de içermektedir. İşte tam da bu nedenle Türk Boğazları çalışmanın odağına alınmaktadır; çünkü Karadeniz'i dünya pazarlarına bağlayan tek geçiş noktası olarak hem küresel enerji arz güvenliği hem de uluslararası güç dengeleri açısından vazgeçilmez bir chokepoint işlevi görmektedir.

3. Enerji Jeopolitiği, Denizler ve Darboğazlar (Chokepoints)

Enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında deniz taşımacılığı, günümüzde yalnızca teknik bir lojistik faaliyet değil, aynı zamanda küresel ekonominin ve siyasal düzenin temelini oluşturan stratejik bir unsur haline gelmiştir. Kara ve hava taşımacılığına kıyasla çok daha büyük miktarlarda yükün daha düşük maliyetle taşınmasına olanak tanınması, deniz taşımacılığını enerji ticaretinin omurgası konumuna getirmiştir. Özellikle petrol ve doğalgaz gibi yüksek hacimli enerji kaynaklarının küresel talebi karşılamaında deniz yolunun

sağladığı esneklik ve kapasite, bu yöntemin alternatifsizliğini pekiştirmektedir. Bu bağlamda, enerji arz zincirinin güvenliği, deniz taşımacılığı rotalarının kesintisiz işlemesine doğrudan bağlıdır. Bu noktada aşağıda yer alan Harita'da da görüldüğü üzere; Türk Boğazları, Hürmüz Boğazı, Bab el – Mandeb Boğazı, Danimarka Boğazı, Panama ve Süveyş kanalları ön plana çıkmaktadır. Söz konusu geçitler, yalnızca birer ulaşım hattı değil, aynı zamanda uluslararası sistemin istikrarını etkileyen jeopolitik merkezler olarak öne çıkmaktadır. Bu dar su yolları, enerji ticaretinde akışın kesintisiz sürmesini garanti altına alırken, aynı zamanda büyük güçler arasındaki stratejik rekabetin odak noktalarından birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla söz konusu bölgelerde yaşanacak herhangi bir istikrarsızlık ya da güvenlik zafiyeti, yalnızca enerji arzının sürekliliğini değil, küresel ölçekte ekonomik dengeleri ve siyasal ilişkileri de doğrudan etkileme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle deniz taşımacılığının güvenliği, günümüz uluslararası ilişkilerinde enerji politikaları ile güvenlik stratejilerinin kesişim noktasını oluşturmaktadır (Komiss ve Lavar, 2011, s. 7-10).

Harita1: Küresel Petrol Ticaretindeki Stratejik Darboğazlar

Kaynak: Anadolu Ajansı

Dünya üzerinde enerji jeopolitiği ve güvenliği kapsamında stratejik önem taşıyan geçitlerden ilki Hürmüz Boğazı'dır. Hürmüz Boğazı, Umman ile İran arasında yer alır ve Basra Körfezi'ni Hint Okyanusu'na bağlayan stratejik bir deniz geçididir. Boğazın dar kısmı yaklaşık 21 mil genişliğindedir; bu durum, deniz trafiğini teknik olarak sıkışık hâle getirirken aynı zamanda geçidin stratejik değerini artırmaktadır. Güncel verilere göre buradan günlük yaklaşık 20 milyon varil petrol geçmekte; bu, küresel petrol likit tüketiminin yaklaşık %20'sine denk gelmektedir (EIA, 2025 June 16). Petrol ticaretine ek olarak, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerinden ihraç edilen sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) miktarının da önemli bir kısmı bu boğaz aracılığıyla gönderilmektedir (EIA, 2025 June 24). Enerji jeopolitiği perspektifinden bakıldığında Hürmüz Boğazı, enerji arz güvenliğinin kritik bir halkasıdır. Petrol ve LNG'nin bu güzergâhtan geçişine dair herhangi bir istikrarsızlık—siyasi gerilimden kaynaklı tehditler, deniz güvenliği sorunları, İran'ın geçici tehditleri gibi—küresel piyasaları doğrudan etkileyebilecek şekilde fiyatları yükseltebilmekte, enerji arzı kesintisine sebep olabilmekte ve büyük talep merkezleri için lojistik alternatiflerin devreye alınmasını zorunlu kılabilir. Bu nedenle devletler ve uluslararası aktörler bu tip dar deniz geçitlerinin güvenliğini sağlayacak savunma, diplomasi ve deniz hukuku yolları üzerinde stratejik politikalar geliştirmektedir (EIA, 2023).

Bir diğer önemli darboğaz ise Malakka Boğazı'dır. Bu boğaz, Hint Okyanusu ile Güney Çin Denizi'ni birbirine bağlayan, Tayland, Malezya, Singapur ve Sumatra'nın batı kıyıları arasında uzanan, uzunluğu yaklaşık 550 mil (900 km) olan dar bir deniz yoludur. En dar noktası ise 1,7 mil olan bu su yolu, küresel ticaret rotalarının en yoğunlarından biridir (Pena, 2009, s. 1-5); yılda on binlerce gemi bu rotayı kullanmakta, bu oran dünya deniz ticaretinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bölgede sıklıkla vurgulanan en önemli tehdit unsurları

arasında deniz korsanlığı, gemi saldırıları ve gemi güvenliği endişeleri yer almaktadır. Asia-Pasifik Bölgesi'nde Piracy ve Silahlı Gemi Soygunları ile Mücadele Anlaşması Bilgi Merkezi (ReCAAP ISC) verilerine göre 2023'ün ilk yarısında Malakka ile Singapur boğazlarında gemi saldırılarında önemli bir artış yaşanmıştır (Pitakdumrongkit, 2023). Diğer taraftan Çin'in petrol ithalatının %80'inin Malakka Boğazı üzerinden geçmesi ve bu durumun hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan büyük bir kırılganlık oluşturmaya da bu boğazı çok önemli kılmaktadır (Zhang, 2011).

Süveyş Kanalı, küresel enerji taşımacılığında öne çıkan stratejik güzergâhlardan biridir. Mısır topraklarında yer alan bu yapay su yolu, Kızıldeniz'i ve Süveyş Körfezi'ni Akdeniz'e bağlayarak Avrupa ile Asya arasındaki en kısa deniz ulaşım hattını oluşturmaktadır. Yaklaşık 190 kilometre uzunluğa ve ortalama 300 metre genişliğe sahip olan kanal, enerji kaynaklarının ve ticari malların hızlı ve maliyet avantajlı biçimde taşınmasına olanak sağlamaktadır (Brothers, 2008, s. 15-18). Kanal, global ticaret hacminin yaklaşık %12-15'ini barındırırken konteyner taşımacılığının ise %30'luk kısmı bu güzergâh üzerinden geçmektedir (Helwa ve Al-Riffai, 2025). Aynı zamanda dünya deniz yoluyla ham petrol sevkiyatının %9 dolayında bir bölümü ile sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) akışlarının yaklaşık %8'i bu yol üzerinden gerçekleşmektedir (EIA, 2023). Bu veriler, Süveyş Kanalı'nın yalnızca lojistik değil, enerji arz güvenliği açısından da vazgeçilmez bir geçit olduğunu göstermektedir. Kanalin stratejik hassasiyeti, yalnızca taşıma rotasının kısalığıyla değil, alternatif rotaların daha uzun olması nedeniyle artan maliyet ve süre riskleriyle de bağlantılıdır. Örneğin geçici kapanmalar ya da tıkanmalar durumunda gemiler Ümit Burnu (Cape of Good Hope) gibi rotaları kullanmak durumunda kalmaktadır ki bu durum Avrupa'ya ulaşım süresini ve taşıma maliyetlerini önemli ölçüde artırmaktadır (Myers, 2021).

“Gözyaşı Kapısı” olarak adlandırılan Bab el-Mandeb Boğazı, Kızıldeniz ile Aden Körfezi arasında yer almakta ve bu iki deniz alanını birbirine bağlamaktadır. En dar yeri 18 mil olan bu su yolu (Smith ve Swanson, 2013, s. 17), petrol ve ağır yakıt ürünleri de dahil olmak üzere deniz yoluyla yapılan ticarete kritik bir konumda yer almakta; İran Körfezi'ndeki enerji kaynaklarının Avrupa ve Kuzey Amerika'ya sevk edilmesinde bir köprü vazifesi görmektedir. 2023 yılında, bu hattaki petrol ve ürün taşıma hacmi yaklaşık 8.6 milyon varil/gün olarak ölçülmüştür (EIA, 2024a). Son dönemde boğazın güvenliğini tehdit eden en önemli faktör Houthi gruplarının ve Yemen kaynaklı siyasi istikrarsızlıkların bölgedeki gemi geçişlerine yönelik saldırılarıdır. Özellikle 2023'ün son çeyreğinde başlayan saldırılar nedeniyle transit gemi geçişlerinde belirgin düşüşler ve rotaların değiştirilmesi gibi lojistik zorluklar yaşanmıştır (Minchin, 2025). Bu durum sigorta maliyetlerinin ve nakliye ücretlerinin yükselmesine, taşıma sürelerinin uzamasına ve alternatif rotaların devreye alınmasına yol açmıştır — örneğin, gemilerin Ümit Burnu (Cape of Good Hope) rotası üzerinden dolaşma eğilimi gözlemlenmiştir (EIA, 2024b).

Panama Kanalı, Pasifik Okyanusu'nu Karayip Denizi ve Atlas Okyanusu ile birbirine bağlamaktadır. Kanal 50 mil uzunluğundadır ve en dar noktası, Kıtalararası Ayrım hattında yer alan yaklaşık 9 mil uzunluğundaki Culebra Yarığı'dır. Her ne kadar 2023 yılında küresel deniz yoluyla taşınan toplam petrol ve petrol ürünlerinin yalnızca %3'ü Panama Kanalı'ndan geçmiş olsa da, kanal ABD Körfez kıyısından Batı Güney Amerika'ya ve Asya'ya giden petrol ürünleri ile LNG için önemli bir rotadır. 2023 yılında kanaldan yaklaşık 2,1 milyon varil/gün petrol ve diğer sıvılar taşınmıştır; Her ne kadar 2016'daki genişleme sonrasında kanalın kapasitesi artsa da, küresel ham petrolün büyük kısmını taşıyan gemiler hâlâ Panama Kanalı için fazla büyük olduğundan, kanaldan esasen rafine ürün taşıyan daha küçük gemiler geçmektedir (EIA, 2024c, s. 18).

Danimarka Boğazı da stratejik öneme sahip noktalardan biridir. Bu boğaz, Baltık Denizi'ni Kuzey Denizi'ne bağlayan bir dizi doğal kanal olup, uluslararası enerji ticaretinde kritik bir chokepoint işlevi görmektedir. ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin (EIA) verilerine göre, 2023 yılında bu boğazlardan geçen ham petrol ve petrol ürünleri miktarı günlük 4,9 milyon varil düzeyine ulaşmıştır; bu rakam 2021'e kıyasla yaklaşık %60'lık bir artışa işaret etmektedir. Söz konusu artış, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından Batı yaptırımları nedeniyle Avrupa'ya olan petrol ihracatını azaltıp Asya, Türkiye, Orta Doğu ve Afrika'ya yönlendirmesinden kaynaklanmıştır. Aynı dönemde, ABD, Norveç ve Birleşik Krallık gibi üreticilerden gelen petrol akışı Polonya ve Finlandiya gibi Baltık kıyıdaşlarına yönelmiş, böylece bölgedeki ticaret dengeleri yeniden şekillenmiştir. Ayrıca sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ticareti de dikkat çekici biçimde artmış; 2022'de günlük 0,5 milyar fit küp olan LNG geçişleri 2023'te 1,3 milyar fit küp/gün seviyesine yükselmiştir. Bu veriler, bu boğazın yalnızca Baltık ülkelerinin değil, aynı zamanda küresel enerji güvenliğinin vazgeçilmez geçiş noktalarından biri olduğunu ortaya koymaktadır (EIA, 2024c, s. 13).

4. Enerji Jeopolitiğinde Türk Boğazları

Dünya üzerinde enerji jeopolitiği ve güvenliği kapsamında stratejik önem taşıyan geçitlerden biri şüphesiz Türk Boğazlarıdır. Bu boğazların küresel ve bölgesel düzeyde enerji jeopolitiğindeki etkisinden değinmeden önce bu boğazlarla ilgili sayılar verileri paylaşmak da fayda bulunmaktadır. Türk Boğazları, Boğaziçi ve Çanakkale su yollarını (sırasıyla İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı) kapsamakta olup Asya ile Avrupa'yı birbirinden

ayırmaktadır. İstanbul Boğazı, Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan 17 deniz mili uzunluğunda bir su yoludur. Çanakkale Boğazı ise Marmara Denizi'ni Ege ve Akdeniz ile birleştiren 37 deniz mili uzunluğunda bir su yoludur. Her iki boğaz da Türkiye sınırları içinde yer almakta olup, enerji jeopolitiği kapsamında, en temel tabirle, Rusya ve Hazar Denizi bölgesinden gelen petrolü Asya, Batı Avrupa ve Güney Avrupa'ya taşımaktadır. 2023 yılında Türk Boğazları'ndan günlük yaklaşık 3,4 milyon varil ham petrol ve petrol ürünü geçiş yapmıştır. Bu miktarın biraz fazlası ham petrol, geri kalanı ise petrol ürünlerinden oluşmuştur. Karadeniz limanları, Rusya ve Azerbaycan ile Kazakistan gibi Avrasya ülkelerinden gelen hem ham petrol hem de petrol ürünleri için başlıca ihracat rotalarından biridir. Türk Boğazları'ndan geçen petrol miktarı 2019'da 3,5 milyon varil/gün iken, COVID-19 pandemisi nedeniyle küresel petrol talebinin azalmasıyla 2020'de 3,3 milyon varil/gün'ün altına düşmüştür. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında 2022'de bu miktar daha da azalarak 3,2 milyon varil/gün'ün altına inmiştir. Ancak 2023 yılında toplam petrol akışı yeniden artarak 3,4 milyon varil/gün'ün üzerine çıkmıştır. Bunun nedeni Rusya'nın, Avrupa'ya boru hattıyla gönderdiği ham petrolünün bir kısmını yaptırımlar nedeniyle Baltık ve Karadeniz üzerinden gemilerle Türkiye, Çin ve Hindistan'a yönlendirmesidir. Diğer taraftan Türkiye, güvenlik gerekçeleriyle LNG yüklerinin İstanbul Boğazı'ndan geçişine izin vermemektedir; ancak bu yükler Çanakkale Boğazı'ndan geçebilmektedir. Marmara Denizi'nde, Çanakkale Boğazı içinde bulunan Marmara LNG terminali, 2023 yılında çoğunlukla ABD ve Cezayir'den olmak üzere yaklaşık 170 milyar fit küp doğal gaz ithal etmiştir (EIA, 2024c, s. 15).

Türk Boğazları olarak anılan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi, tarih boyunca gerek hukuki gerekse siyasi açıdan pek çok düzenlemeye konu olmuştur. Bu durumun temelinde söz konusu su yollarının sahip olduğu stratejik önem ve buna bağlı olarak büyük güçlerin bölgeye yönelik çıkar çatışmaları yatmaktadır. 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu Boğazlar üzerinde mutlak bir denetim kurmuşken, imparatorluğun askerî ve siyasi açıdan zayıflamaya başlamasıyla birlikte bu hâkimiyet giderek sorgulanır hale gelmiş ve Boğazlar meselesi uluslararası güç mücadelesinin bir parçası olmuştur. Özellikle 1809'dan itibaren mesele sadece Osmanlı'nın iç egemenlik alanı olmaktan çıkmış, Avrupa devletlerinin doğrudan müdahil olduğu bir konuya dönüşmüştür. Bu süreçte Boğazların statüsünü belirleyen önemli uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır. 1841 ve 1871 Londra Konferansları ile 1856 Paris Konferansı'nda alınan kararlar Osmanlı'nın tek taraflı hâkimiyetini sınırlandırmış, böylece Boğazlar uluslararası düzenlemeler çerçevesinde yönetilen bir statüye kavuşmuştur. Osmanlı'nın zayıflayan gücü, Boğazlar üzerinde Batılı devletlerin nüfuzunu artırmış ve imparatorluğun bu kritik geçitler üzerindeki mutlak kontrolünü sona erdirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Lozan Barış Antlaşması kapsamında imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin Boğazlar üzerinde kısmi denetimini yeniden tesis etmiştir. Ancak Lozan'daki düzenlemeler, bölgede uluslararası bir komisyonun varlığını öngördüğü için Türkiye'nin tam egemenliğini sınırlandıran bir yapıya sahipti. Nihayet 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'ye Boğazlar üzerinde tam yetki tanıyarak bu tarihsel sürece son vermiştir. Montrö rejimi, ticaret gemileri için barış zamanında serbest geçiş korurken, savaş gemileri için tonaj, süre ve bayrak kısıtlamaları getirerek uluslararası dengeleri düzenlemiştir. Böylelikle Boğazlar, hem Türkiye'nin egemenliğini pekiştiren hem de küresel güvenlik açısından kalıcı bir denge sağlayan bir hukuki statüye kavuşturulmuştur (Şener, 2014, s. 469-477).

Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan tek geçiş güzergâhı olan Türk Boğazları, tarih boyunca hem küresel güçler hem de bölgesel aktörler açısından stratejik değer taşımıştır. Bu stratejik önem, özellikle sıcak denizlere ulaşma hedefi güden kıyı devletler için sürekli gündemde olmuştur. Başka bir ifadeyle, söz konusu boğazlar kıyı devletlerinin ekonomik ve askerî güvenliğinin bir unsuru olarak değerlendirilmiş, aynı zamanda bu ülkelerin dünya ticaretine açılabilmesi için temel bir rota işlevi görmüştür (MFA, 2014). Rusya Federasyonu'na bu bağlamda özel bir vurgu yapmak gerekir. Nitekim Rus dış politikasının tarihsel olarak en önemli hedeflerinden biri, boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlayarak sıcak denizlere inme amacıdır ve bu eğilim günümüzde de kısmen devam etmektedir. Orta Asya, Hazar ve Rusya'daki petrol ve doğalgazın taşınması noktasında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan rekabetin merkezinde de Türk Boğazları bulunmaktadır. Rusya, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden doğan haklarını ileri sürerek boğazları etkin bir enerji nakil hattı olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Moskova, 1936 tarihli sözleşmede yer alan "ticaret gemilerinin savaş ve barış zamanlarında, Türkiye tarafsız kaldığı sürece, tam geçiş serbestisine sahip olduğu; bu geçişin geminin bayrağı ya da yükü ne olursa olsun, sağlık kontrolü dışında herhangi bir prosedüre bağlanmadan gerçekleştirileceği ve kılavuz almanın isteğe bağlı olduğu" hükümlerine dayanmaktadır (Pazarıcı, 2003, s. 272).

Bununla birlikte göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus vardır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalandığı dönemdeki gemi yoğunluğu ile günümüzdeki durum karşılaştırıldığında, Türk Boğazları'nın bugün ve gelecekte karşı karşıya kaldığı risklerin boyutu daha net biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1938 yılında İstanbul Boğazı'ndan geçen gemi sayısı yalnızca 4.500 iken ve taşınan toplam yük 7,5 milyon ton civarında gerçekleşmişken, 1998 yılına gelindiğinde bu rakam 49.304 gemiye ulaşmıştır. Bu veriler, boğazlardan geçen gemi sayısında ve taşınan yük miktarında yaşanan artışın, güvenlik, çevresel riskler ve deniz trafiğinin yönetimi

bakımından Türkiye'nin karşılaştığı sorumlulukları ve tehditleri katbekat artırdığını göstermektedir (Kurumahmut, 1999, s. 199). 2012 yılında boğazlarda 50 bine yakın gemi geçmişken bu sayı 2013'te 38.200'e kadar azalmıştır (Deniz Haber, 2014). 2024 yılındaysa Boğazlardan geçen 51.058 transit gemiden elde edilen gelir 227.4 milyon ABD doları olarak bildirilmiştir (Daily Sabah, 2025).

Türkiye, her ne kadar Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde belirlenen kurallara riayet etmeye özen gösterse de, gerek stratejik gerekse çevresel bakımdan kritik bir konuma sahip olan boğazlarda giderek artan tanker trafiğinin yaratabileceği olumsuzlukları önlemek amacıyla çeşitli tedbirler almaktadır. Özellikle İstanbul Boğazı'ndan geçen ve petrol ile doğalgaz gibi yüksek derecede yanıcı yükler taşıyan gemilerin potansiyel riskleri, yalnızca Türkiye için değil, uluslararası toplum açısından da ciddi tehditler barındırmaktadır. Böyle bir kazanın meydana gelmesi halinde milyonlarca insanın yaşamı tehlikeye girebilecek, İstanbul'un tarihi mirası telafisi mümkün olmayacak biçimde zarar görebilecek ve deniz ile çevre ekosistemi büyük ölçüde tahrip olabilecektir. Bunun yanı sıra, boğazların kapanması ya da trafiğin durma noktasına gelmesi, enerji arz zincirlerinde aksamalara yol açarak uluslararası enerji piyasalarında dalgalanmalarla sebep olacaktır. Bu bağlamda Türk Boğazlarının güvenliği; seyrüsefer, mal ve can emniyeti ile çevresel sürdürülebilirlik açısından yalnızca Türkiye'nin değil, aynı zamanda küresel enerji güvenliğinin de ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (MFA, 2014). Nitekim, 1960'lı yıllardan itibaren İstanbul Boğazı'nda meydana gelen gemi kazaları, boğaz trafiğinin ne denli yüksek riskler barındırdığını açıkça göstermektedir. Bu kazaların bir kısmı ciddi can kayıplarına yol açarken, özellikle petrol ve türevi maddelerin denize dökülmesi çevresel felaketlere sebebiyet vermiştir. Deniz ekosisteminin zarar görmesi, balıkçılığın olumsuz etkilenmesi ve kıyı bölgelerinin kirlenmesi, kazaların doğrudan sonuçları arasında yer almıştır. Ayrıca, bu tür olaylar yalnızca bölgesel çevre sorunları yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin enerji transit güvenliği ve uluslararası deniz ticaretindeki güvenilirliği üzerinde de olumsuz yansımalar meydana getirmiştir. Dolayısıyla, İstanbul Boğazı'ndaki her kaza, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de küresel enerji tedarik zincirinin güvenliği açısından stratejik risklerin somut bir yansıması olmuştur (Yeni Aktüel, 2014). Görüldüğü üzere; Türk Boğazları, enerji jeopolitiğinin küresel ölçekteki işleyişini anlamak için kritik bir örnek oluşturmaktadır. Karadeniz'i Akdeniz üzerinden dünya deniz ticaretine bağlayan bu dar geçitler, yalnızca Rusya, Ukrayna, Romanya gibi enerji ihracatçısı ülkeler için değil, aynı zamanda Avrupa'nın enerji güvenliği açısından da hayati bir konuma sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olan devletler düşünüldüğünde petrol ve doğalgaz tankerlerinin önemli bir kısmı bu su yollarını kullanarak dünya pazarlarına ulaşmakta, bu da Boğazları enerji arz güvenliği açısından vazgeçilmez bir chokepoint haline getirmektedir. Türkiye, coğrafi konumu sayesinde bu süreçte yalnızca bir geçiş ülkesi değil, aynı zamanda küresel enerji güvenliğini doğrudan etkileyen bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu avantaj aynı zamanda bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca olduğu gibi bugün de büyük güçlerin Karadeniz'de nüfuz mücadelesine girişmesi, Boğazların güvenliği ve istikrarı üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu nedenle Türk Boğazları, Mahan'ın deniz yolları üzerindeki hâkimiyetin küresel güç dengelerindeki belirleyici rolüne dair tezlerini doğrulayan bir örnek olarak, hem fırsat hem de kırılganlık barındıran jeopolitik bir merkez niteliğini sürdürmektedir.

Sonuç

Enerji jeopolitiği, günümüz uluslararası düzeninde yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda küresel güvenliğin ve güç dengelerinin şekillenmesinde belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Enerji arzının büyük oranda deniz taşımacılığına ve dar deniz geçitlerine bağımlı olması, Alfred Thayer Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisini çağdaş enerji güvenliği tartışmalarında yeniden gündeme taşımaktadır. Mahan'ın "deniz yollarını kontrol eden devlet, dünya siyasetini de yönlendirebilir" biçimindeki yaklaşımı, günümüzde petrol ve doğalgaz taşımacılığının yoğunlaştığı sınırlı sayıdaki stratejik boğazlarda pratik bir karşılık bulmaktadır. Hürmüz, Malakka, Süveyş, Bab el-Mendeb, Panama ve Danimarka boğazları gibi geçitler, enerji akışının sekteye uğraması durumunda küresel ekonomide zincirleme krizlere yol açabilecek kritik jeostratejik odaklar olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Türk Boğazları, Karadeniz'i Akdeniz üzerinden dünya deniz ticaretiyle buluşturan tek doğal geçitkonumunda bulunmakta ve bu özelliğiyle küresel enerji arz güvenliğinin kritik bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. 2023 yılı verilerine göre, Boğazlardan günlük ortalama 3,4 milyon varil petrol ve petrol türevi ürün taşınmıştır. Bu durum, söz konusu güzergâhı yalnızca Türkiye'nin değil; Rusya, Azerbaycan, Kazakistan gibi üretici ülkeler ile Avrupa devletlerinin de enerji ihracat ve ithalat süreçlerinde vazgeçilmez bir transit koridoru haline getirmiştir. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından Boğazlar enerji ihracatı için tek çıkış hattı niteliğindeyken, Avrupa'nın enerji arz güvenliği de büyük ölçüde bu rotanın kesintisiz işlemesine bağlıdır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'ye Boğazlar üzerinde önemli düzenleme ve denetim yetkileri tanımakla birlikte, artan tanker trafiği ve çevresel tehditler ülkenin idari ve uluslararası yükümlülüklerini giderek ağırlaştırmaktadır. Özellikle İstanbul Boğazı'nda meydana gelen deniz kazaları, hem seyir güvenliği hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından mevcut risklerin somut göstergeleri olarak dikkat çekmektedir. Sonuç olarak Türk Boğazları, enerji jeopolitiği bağlamında hem fırsat hem de risk barındırmaktadır. Türkiye, sahip olduğu jeostratejik konum sayesinde küresel enerji güvenliğinde kritik bir aktör

konumuna yükselmekte, aynı zamanda bu konum uluslararası rekabetin baskılarını da beraberinde getirmektedir. Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisi ışığında değerlendirildiğinde, Boğazların kontrolü yalnızca ticari ve ekonomik değil, aynı zamanda askerî ve stratejik üstünlük anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türk Boğazları, 21. yüzyılda da uluslararası enerji politikalarının merkezinde yer almaya devam edecek; küresel güç dengelerini etkileyen bir jeopolitik merkez olma özelliğini koruyacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100' dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Agayev, V., Akhundov, F., Aliyev, F. T. & Agarunov, M. (1995). World War II and Azerbaijan. *Azerbaijan International*, s. 50-55.
- Anadolu Ajansı. (2025, 18 Haziran). *Strategic maritime chokepoints in global oil trade [Info-graphic]*. <https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/46564>
- Anderson, E. (2000). *Middle East: Geography and geopolitics* (8th ed). Routledge.
- Andreeva, E. (2007). *Russia and Iran in the great game: travelogues and orientalism*. Routledge.
- Asada, S. (2012). *From Mahan to Pearl Harbor: The imperial Japanese navy and the United States*. Naval Institute Press.
- Brothers, L. (2008). Global Equity Research, Global Oil Choke Points.
- CIA. (2014, 14 Ekim). *Pipelines*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/print_2117.html.
- Demir, M. F. (2010). *Enerji Oyunu*. Alkım Yayıncılık.
- DenizHaber. (2014, 11 Ekim). *Boğazlar gemi geçiş*. <http://www.denizhaber.com/HABER/34675/3/bogazlar-gemi-gecis.html>
- EIA. (2025, June 16). *Amid regional conflict, the Strait of Hormuz remains critical oil chokepoint*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=65504>
- EIA. (2025, June 24). *About one-fifth of global liquefied natural gas trade flows through the Strait of Hormuz*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=65584>
- EIA. (2023). *Today in energy*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=61002>
- EIA. (2023). *Red Sea chokepoints are critical for international oil and natural gas flows*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=61025>
- EIA. (2024). *World oil transit chokepoints*. U.S. Department of Energy. Retrieved September, 2025, https://www.eia.gov/international/analysis/special-topics/World_Oil_Transit_Chokepoints
- Emeklier B., & Ergül, N. (2010). Petrolün uluslararası ilişkilerdeki yeri: jeopolitik teoriler ve petropolitik, *Bilge Strateji*, 2(3), 59-86.
- Glassner, M. I. (1996). *Political geography*. J.Wiley.
- Helwa, R., & Al-Riffai, P. (2025, 20 March). *A lifeline under threat: why the Suez Canal's security matters for the world[Issue brief]*. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/a-lifeline-under-threat-why-the-suez-canals-security-matters-for-the-world/?utm>
- Henniker, E.M. (2013). Nationalisation: The Anglo – Iranian Oil company, 1951, Britain vs. Iran, *Seven Pillars Institute, Moral Cents* 2(2), 16-34.
- Hopkins, P. (2014, 11 Ekim). *Oil and gas pipelines: yesterday and today*. <http://www.penspen.com/downloads/papers/documents/oilandgaspipelines.pdf>
- International Gas Union, (2013). *World LNG report*.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası ilişkilerde klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2) 47-79.
- Kalkan, D. (2020). *Soğuk savaş dönemi sonrası Türk dış politikasında enerji güvenliği ve Azerbaycan*. Sonçağ Yayınları.
- Kaplan, R. (2014, 20 Mayıs). *The geopolitics of energy*, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/04/04/the-geopolitics-of-energy/>
- Kennedy, J. L. (1993). *Oil and gas pipeline fundamentals*. Pennwell.
- Komiss, W., & Lavar, H. (2011, March). The Economic implications of disruptions to maritime oil chokepoints. *NA Analysis and Solutions Report*.
- Kurumahmut, A. ve Tosun, S. A. (1999). *Uluslararası boğazlardan geçiş ve Türk Boğazları'nın hukuki statüsü*. Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları.

- Maurer, N. (2011). The Empire struck back: sanctions and compensation in the Mexican oil expropriation of 1938. *The Journal of Economic History*, 71(3).
- MFA. (2014, 4 Ağustos). *Türk boğazları*, <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>
- Minchin, J., & Diakun, B. (2025, September 4). *Bab el Mandeb transits hit highest level since Red Sea exodus [Analysis]*. Lloyd's List. <https://www.lloydslist.com/LL1154707/Bab-el-Mandeb-transits-hit-highest-level-since-Red-Sea-exodus?utm>
- Myers, J. (2021, March). *The Suez canal in numbers*. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/stories/2021/03/the-suez-canal-in-numbers/>
- Nacs. (2013). The history of fuels retailing, *Nacs Report*: 14.
- Özil, E. (2004). *Dünya'daki stratejik enerji kaynakları ve ulaşım yolları, dünya ve Türkiye'deki enerji ve su kaynaklarının ulusal ve uluslararası güvenliğe etkileri*, 15-16 Ocak 2004 Bildiriler, Soru-Cevaplar, Katkılar ve Konuşma Metinleri, Harp Akademileri Basım Evi, s. 41-91.
- Özey, R. (1998). *Jeopolitik ve jeostrotejik açıdan Türkiye*. Marifet Yayınevi.
- Parra, F.(2004). *Oil politics : a modern history of petroleum*. I.B. Tauris.
- Pazarcı, H. (2003). *Uluslararası hukuk*. Turhan Yayınları.
- Pena, J. D.(2009). Maritime crime in the Strait of Malacca: balancing regional and extra – regional concerns. *Stanford Journal of International Relations*, X(2), 1-8.
- Pitakdumrongkit, K. (2023, October 5). *Geoeconomic crossroads: The Strait of Malacca's impact on regional trade*. The National Bureau of Asian Research. <https://www.nbr.org/publication/geoeconomic-crossroads-the-strait-of-malaccas-impact-on-regional-trade/?utm>
- Pour H. A., (2008). *The petroleum industry, Iran : a country study*, (Ed. Curtis, G. E., Hooglund, E.) Fifth Edition. Library of Congress Cataloging Publication.
- Rodrigue, J.P.(2004, December). Straits, passages and chokepoints a maritime geostrategy of petroleum distribution. *Cahiers de Geographie du Quebec*, 48(135), 357-374.
- Saudi Aramco. (2014, 10 Ekim). *The early days: 1933 – 1944*, http://www.saudiaramco.com/content/dam/Publications/Saudi%20Aramco%20and%20Its%20People/Chapter1_The_Early_Days_part1.pdf
- Scaife, M. (2004). *History: modern British and European*. Letts.
- Smith, J. M., & Swanson, J. (2013, September). Global maritime chokepoints: dynamics and threats, *American Foreign Policy Council: Defense Dossier*, (8), 15-18.
- Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378 – 4391.
- Şener, B. (2014, Mart) Türk Boğazları'nın geçiş rejiminin tarihi gelişimi ve hukuki statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 467-493.
- Tuathail, G.Ó. (2003). *Thinking critically about geopolitics*, (ed. Tuathail, G. Ó. Dalby, S., Routledge P.). The Geopolitics Reader, London, Routledge, 1-14.
- Vassiliou, M.S. (2009). *Historical dictionary of the petroleum industry*. Scarecrow Press,
- Yüce, Ç. K. (2008). Hazar enerji kaynaklarının Türk Cumhuriyetleri için önemi ve bölgedeki yeni büyük oyun, *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 158-183.
- World Bank Energy Sector Management Assistance Programme. (2003). *Cross- border oil and gas pipelines: problems and prospects*.
- Venditti, B. (2024, July 12). Visualizing global energy production in 2023. <https://elements.visualcapitalist.com/visualizing-global-energy-production-in-2023>
- Yeni Aktüel. (2014, 3 Ekim). *İstanbul Boğazı'nda meydana gelen büyük kazalar*, <http://www.yeniaktuel.com.tr/tur105,222@2100.html>

Zang, Z.Z. (2011). China's energy security, the Malacca dilemma and responses,
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421511007221?utm>

Extended Abstract

This study examines the strategic significance of the Turkish Straits within the framework of energy geopolitics, emphasizing their role as indispensable chokepoints in global energy security. Throughout history, energy has served as a critical determinant of states' economic development and military capacity. Particularly in the 20th century, the production, distribution, and transportation of energy resources have become central to international politics, making energy geopolitics a multidimensional field. It encompasses not only the control of reserves but also the secure functioning of transportation routes that ensure the uninterrupted flow of oil and natural gas to global markets.

Within this context, the Turkish Straits stand out as the only maritime corridor connecting the Black Sea to the Mediterranean and beyond. Each year, millions of tons of oil and oil products pass through these waterways, highlighting their indispensability for regional and global energy security. In 2023 alone, approximately 3.4 million barrels per day of oil were transported through the Straits, making them comparable in importance to other global chokepoints such as Hormuz, Malacca, and Suez.

The study further situates the Turkish Straits in relation to key geopolitical theories. Mackinder's Heartland Theory and Spykman's Rimland perspective emphasize the significance of land and coastal regions, while Alfred Thayer Mahan's Sea Power Theory provides a powerful framework for understanding the Straits' continued relevance. Mahan's thesis—that control of sea routes equates to control of world politics—retains its validity in today's energy-centered global order.

Historically, the Straits have been at the heart of international law and diplomacy, with treaties from Lausanne to Montreux shaping their governance. While the Montreux Convention granted Turkey sovereignty, it also imposed international responsibilities that remain crucial today. Rising tanker traffic, environmental risks, and security concerns underscore the dual nature of the Straits: they present both opportunities for Turkey's strategic influence and risks associated with international competition and global energy dependency.

Research Questions and Purpose

This study aims to examine the strategic importance of the Turkish Straits within energy geopolitics and to assess the opportunities and risks they create for global power relations. The research seeks to answer the following questions:

1. How do the Turkish Straits function as energy chokepoints in the international system?
2. To what extent does Mahan's Sea Power Theory explain their role in energy geopolitics?
3. How do historical treaties and current security concerns shape their international significance?

The overall purpose is to demonstrate that the Straits remain central to both regional and global energy security in the 21st century.

Limitation

This study is mainly shaped within the Turkish context, focusing specifically on the role of the Turkish Straits in energy geopolitics. International chokepoints such as Hormuz or Malacca are only used for comparative purposes, without an in-depth global analysis. The research relies primarily on secondary data, including academic literature, reports, and official statistics. Since the study is based on a qualitative approach, quantitative measurements such as statistical modeling or econometric analysis are not included.

Methodology

This study used qualitative research methods to examine the strategic importance of the Turkish Straits within the framework of energy geopolitics. The research was designed to analyze both the theoretical foundations of energy security and their practical reflections on maritime transport and chokepoints. Methods such as literature review, document analysis, and comparative historical analysis were employed. During the document analysis, academic articles, international organization reports, official statistics, and historical treaties such as Lausanne and Montreux were examined in relation to contemporary developments in global energy security.

Results

The Turkish Straits are recognized as a critical chokepoint in global energy geopolitics. They function as indispensable passages that connect the Black Sea to international markets, ensuring the transportation of oil and natural gas to global consumers. The findings of the study demonstrate that the Straits not only provide

opportunities for Turkey to enhance its strategic position but also expose the country to significant risks such as environmental threats, maritime accidents, and geopolitical competition.

Although the Turkish Straits increase Turkey's geostrategic importance, challenges such as rising tanker traffic, security risks, and international pressure limit Turkey's ability to exercise full control. Accordingly, the recommendations of the study highlight the need for stronger safety regulations, international cooperation, and the modernization of maritime infrastructure.

Enhancing the governance of the Straits not only contributes to Turkey's national security and energy strategy but also strengthens global energy security by reducing vulnerabilities in transportation routes. Therefore, it is essential to maintain a balance between national sovereignty, international legal obligations, and global energy demands to secure the long-term stability of the Turkish Straits.

